

HELŠIŃSKI ODBOR ZA
LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Svedoĉanstva br. 39

SONJA BISERKO

***Srbija
zalutala
u tranziciji***

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Svedočanstva br. 39

SONJA BISERKO

Srbija zalutala u tranziciji

Beograd, 2014

Sonja Biserko
SRBIJA ZALUTALA U TRANZICIJI
Biblioteka Svedočanstva, knjiga br. 39

Beograd, 2014

Izdavač
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Za izdavača
Seška Stanojlović

Fotografija na naslovnoj strani
Nemanja Knežević

Oblikovanje i slog
Ivan Hrašovec

Štampa
Grathia drucht, Novi Pazar

CIP zapis je dostupan u elektronskom katalogu Narodne biblioteke Srbije
ISBN 978-86-7208-194-7
COBISS.SR ID-208685324

SADRŽAJ

REČ PRIREĐIVAČA	7
---------------------------	---

UVODNICI

Demokratizacija ili oligarhizacija	15
Restauracija na delu.	18
Kohabitacija sa prošlošću	22
Pogled u prošlost.	25
Strategija odugovlačenja	30
Haška ponuda	35
Srebrenica deset godina posle	39
(Ne)odustajanje Srbije	42
Na evropskom pragu	47
Godina teških odluka	51
“Osvetićemo se Turcima”.	55
Kolektivno poricanje	59
Iznuđivanje državnosti	68
Ubrzanje samoizolacije	72
Konstituisanje alternative	76
Moralni izazov	84
Kosovska završnica	88
Domet međunarodne pravde	95
Srbija mora biti realna	100
Kratkovida i gubitnička pozicija	104
Instaliranje etnonacionalizma kao državne politike	107
Kosovo – završni čin	112
Krah kosovskog mita	116
Srbija – pet godina posle	120
Građani porazili elitu	123
Veliki i mali	127
“Srpstvo” i poslednja odbrana	131

Krunjenje evropskog potencijala	135
Lov u mutnom	139
Iznuđivanje realizma	143
Srbija pod Berlinskim zidom	146
Godina osvešćenja	151
Kako sprečiti rastakanje društvenog tkiva	156
Titov duh	161
Balkanski mozaik ne može se sklopiti bez Bosne	165
Moralni izazov	169
Rizično odmeravanje snaga	173
Apstraktna demokartija	176
Hrabrija i maštovitija strategija	179
Kreativniji pristup Evrope Zapadnom Balkanu	183
Mladić – ratni zločinac ili heroj	187
Srbija: strah od kandidature	191
Poništavanje mita	194
Srbija bez kandidature: istrajavanje na starim ciljevima	197
Kandidatura uprkos svemu	200
Istorijska istina je neminovna	204
Početak koji ne obećava	207
Srbija na kritičnoj tački	211
Poraz strategije Srbije	214
U potrazi za identitetom	218
Presecanje kosovskog čvora	221
Iznuđeni napredak	225
Urušavanje Balkana	228
Spinovanje Vučića	231

ANALIZE, INTERVJUI, JAVNI NASTUPI...

U potrazi za građanskim identitetom	237
Promašaji zapadne politike u balkanskoj krizi	240
Uverljiva pobjeda evropske opcije	245
Demaskiranje Srbije.	248
Obrana ratnog plena – Republike Srpske	251
Balkan u interesnoj sferi EU	259
Sloboda limitirana strahom	267
Nedavna prošlost i perspektiva Zapadnog Balkana.	278
Neophodno uspostavljanje „moralnog minimuma“ u društvu . . .	284
Da bi opstao, Dodik mora slušati Beograd	289
“Noćna mora iz koje se pokušavamo probuditi”.	296
Sarajevo – simbol borbe za istinu	301
U susret integrisanoj Evropi	303
Povratak Nemačke na Balkan je dobar znak	307
Potencijal statistike o ratnim gubicima	311
Decentralizacija: polazište daljeg razvoja Srbije	315
Stara strategija u novim okolnostima	317
Tadić je marioneta srpskih nacionalista	330
Uvid u strategiju koja se sprovodila u bosni	336
Očigledno je da Nemačka traži dodatne garancije	341
Aleksandar Vučić bi morao da zna.	348
Na Putinovom tragu.	350
Toma Nikolić kao dr Dabić.	355
Kako sam i zašto pozvana da svedočim	357
Milošević je i danas pobjednik.	366
Srpska elita nespremna za moralnu obnovu društva.	373
Nažalost, nemamo drugu političku elitu	379

REČ PRIREĐIVAČA

PRED ČITAOCIMA JE nova knjiga predsednice Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Sonje Biserko, „Srbija: zalutala u tranziciji“. Po strukturi, knjiga je fragmentarna: sadrži nekoliko desetina tekstova, uglavnom uvodnika koje je, iz broja u broj Sonja Biserko objavljivala u *Helsinškoj povelji*, glasilu Helsinškog odbora. U njoj je takođe sabrano više autorskih tekstova, intervjuua i prigodnih javnih obraćanja. Uprkos takvoj strukturi, knjiga je sadržajno i tematski zaokružena celina. Nit koja fragmente povezuje je autorkina posvećenost jednoj temi. Uslovno bi je, verovatno i ona sama nazvala – „slučaj Srbija“. To uostalom, važi i za kompletan autorski opus Sonje Biserko nastao tokom poslednje dve decenije.

Tematski okvir kojim se bavi ova knjiga je tranzicija srbijanskog društva u najširem smislu. Odnosno, procesi započeti nakon smene Slobodana Miloševića ili, još preciznije, nakon ubistva prvog demokratskog premijera Srbije Zorana Đinđića. Ako je 2000. godina trebalo da predstavlja raskid sa decenijom ratova koji su opustošili region, ali devastirali i samu Srbiju, 2003, kad je ubijen premijer Đinđić, predstavljala je poništavanje tog raskida. Ako ga je uopšte i bilo.

Od 2004. godine, od trenutka kad je na čelo vlade došao Vojislav Koštunica, počinje drugo, postmiloševićevsko lutanje Srbije. Formalno, kao i ostale zemlje regiona, na putu za Brisel; stvarno – na nekom slepom kolu, ili, nekom paralelnom, ali koji vodi u suprotnom pravcu. Kolebljiva u viziji, nesigurna i nevoljna, u suštini nesposobna da prihvati izazov neopohodne dubinske transformacije društva: ne samo ekonomske i političke, već

prvenstveno vrednosne i moralne. Rečju, da viziju sopstvene budućnosti uskladi sa duhom vremena. Knjiga u tom kontekstu predstavlja zapravo hroniku neuspele tranzicije Srbije.

Suludi ratni projekat iz devedesetih i njegov poraz, usput je demontirao i ogolio dotadašnje mitove. Mitovi koji gotovo puna dva stoleća, od osnivanja moderne srpske države, oblikuju kolektivnu svest: mit o Kosovu, o slobodarskoj i ratničkoj tradiciji, o državotvornosti, o večitoj žrtvi, o pravdi i krivdi... Konstrukcija sećanja se uvek bazirala na sopstvenim vojnim uspesima ili pak, na poziciji žrtve.

Kad se, međutim, mitovi dekonstruišu, pokazuje se da su oni samo zaklon iza koga se krije zloćudna namera teritorijalne ekspanzije. Koje nema bez ratova i bez zločina. To savršeno precizno u svojim tekstovima, tako i u ovoj knjizi detektuje Sonja Biserko.

8
Ključno razumevanje hipokrizije srpske akademske, vojne, ckvene i političke elite, osudilo ju je na njihovu trajnu netrpeljivost. Otud njen kontinuirani bojkot i pokušaj diskreditacije. Utoliko ogorčeniji i glasniji, ukoliko Sonja Biserko apeluje na potrebu iskrenog suočavanja sa neprijatnim istinama. Obnova i uspešna tranzicija srbijanskog društva nije moguća bez te moralne obaveze: "Stav koji prevladava u Srbiji je odbijanje da se priznaju činjenice zločina i moralne posledice, dok drugi narodi... očekuju od Srbije neku vrstu priznanja. Istorijska istina i istorijska pravda su očigledno imperativ za celo okruženje i jedini način za uspostavljanje minimalnog poverenja i verovanja da je u budućnosti moguće prevladati prošlost". Istrajavanje na nerealnim ambicijama dovelo je na kraju i Srbiju u ćorsokak. Kako zapaža Biserko, ponekad se čini da joj (Srbiji) ta pozicija godi... „da bude sama, da ne pravi napor u sređivanju unutar sebe, da zatvori oči na sve zločine, da živi ulogu žrtve koju niko ne razume, da tako neguje svoju posebnost, da živi na mrvicama, da se beskrajno i jeftino zabavlja... Tako se na kraju osećam i sama izolovana, i to dvostruko. Ovde u ovoj sredini koja ne prihvata drugačije i zato što smo svi izolovani“.

Važan „kod“ za razumevanje Sonje Biserko i njenog javnog delovanja je u njenoj fascinaciji Mediteranom i Balkanom kao njegovim veoma važnim delom. Prostoru sopstvenog identitetskog pripadanja. Nepochinjivo bogatstvo Balkana proisteklo iz istorije, tradicije, kulture tog etničkog konglomerata „kao nevidljiva spona koja oblikuje 'jedinstvo u različitostima'“ temelj je

na kome jedino može počivati izvesna budućnost regiona, ali i svake zemlje pojedinačno. Naravno, pod uslovom da se u završnici procesa formiranja nacionalnih država, koji se formalno zaokružio nezavisnošću Kosova (2008) novostvorene države oslone na sopstveno istorijsko iskustvo, umesto aktuelnog ograničenja nacionalnim ideologijama kao dominantnim diskursom. „Identitet nije građen na poznavanju istorije, tolerancije, poezije, muzike i na svemu onome što povezuje različite nacionalne zajednice. Umesto toga oblikovao se kroz rat, krv, vatru, borbu...Zbog toga svi etniciteti koji stvaraju novi identitet postali su ksenofobični“, piše Biserko.

Proces stvaranja nacionalnih država na Balkanu počeo je nakon raspada dva moćna državna okvira, Otomanskog i Austrougarskog carstva, a okončao se stoleće kasnije, raspadom druge Jugoslavije. Potraga za nacionalnim identitetom dovela je do sukoba koji menja forme, ali praktično nikad nije prestao.

„Balkan se ne može zamisliti bez čoveka koji pripada njegovom, balkanskom kontekstu“, kaže poznati albanski književnik Ismail Kadare, imajući na umu upravo te etničke, religijske, jezičke, kulturološke itd. razlike među balkanskim narodima i njihovo istovremeno prožimanje. Na istom tragu je i Sonja Biserko. U razlikama i prožimanju naroda na prostoru bivše Jugoslavije i, u sličnom kontekstu, šireg regiona Balkana kao dragocenom bogatstvu koje pripada svima zajedno i svakom pojedinačno. Etnička raznolikost ovog prostora često se manifestovala u međusobnom suprotstavljanju i sukobljavanju emancipatorskih i nacionalnih težnji. Međutim, podsećaju neki, istorijsko iskustvo pokazuje i dugotrajne periode uspostavljene ravnoteže. Ako je to nekad bilo u okviru dominantnog „tuđinskog“ državnog ustrojstva dve spomenute carevine, odnosno zajedničke, jugoslovenske tvorevine, aktuelna, obećavajuća vizija je na objedinjenoj evropskoj mapi. Evropska unija, kao „tutor koga smo svi prihvatili“ (Ismail Kadare), ovu ravnotežu višestruko obezbeđuje i garantuje. To je i stav koga na stranicama ove knjige zagovara i brani Sonja Biserko. Proizlazi iz njenog dubokog uverenja da Srbija pripada, koliko Balkanu, toliko i Evropi, čiji je Balkan geografski deo. To isto važi i za vojno-politički savez – NATO. U tom kontekstu, kako piše, Jugoslavija je otišla u istoriju, „ali regionu pripada budućnost“.

Evropska opcija za Srbiju je i suštinsko pitanje njene strateške orijentacije: hoće li, zajedno sa najbližim okruženjem preskočiti zid sopstvenih

ograničenja i politički (Evropska unija i NATO) pripasti kontinentu kome geografski pripada, ili će se okrenuti Istoku, kao poslednjem utočištu preživelog mita o „majčici Rusiji“.

„Srbija je prokockala svoju evropsku šansu“, kaže istoričarka Latinka Perović. Moglo bi se dodati – i to više puta. Međutim, ta šansa je još uvek na stolu, samo je pitanje da li je Srbija, iscrpljena sopstvenim promašajima u stanju da je (ponovo) ne propusti. „Nakon smene Slobodana Miloševića Srbija nije bila sposobna za široku političku i intelektualnu raspravu o sopstvenoj budućnosti. To bi podrazumevalo realnu procenu vlastite pripadnosti i državnih interesa koji iz toga proizlaze. „Pogotovo što je Balkan“ – to Biserko posebno potencira – „prvi put u svojoj istoriji u evropskoj interesnij sferi, što dugoročno otvara ogromne mogućnosti za region, kako na ekonomskom, političkom, tako i na bezbednopsnom planu Srbija bi morala krenuti tim pravcem...“

10

U odnosu na devedesete godine prošlog veka – vreme kad je Srbija „prokockala svoju evropsku šansu“ – svet se dramatično promenio. Hladni rat kao ideološka i blokovska podela sveta nije se vratio, ali se neke njegove forme prepoznaju u aktuelnim konfrontacijama povodom energetske bezbednosti, odnosno kontrole drugih rasursa (voda, na primer). Nestanak bipolarnog sveta je takođe, kaže Zbignjev Bžežinski, otvorio prostor za novu distribuciju globalne moći, kao i novi fenomen masivnog političkog otrežnjenja, što je dovelo do nestabilnosti savremenih međunarodnih odnosa.

Među globalnim trendovima koji privlače pažnju je rastuća moć i uticaj Kine u svetskim poslovima; osim toga, na globalnu scenu se kao nezaobilazni faktor vratila Rusija. U međuvremenu, uzdrmanoj planetarnoj poziciji Sjedinjenih Američkih Država, pridružila se i Evropska unija koja je zaokupljena svojom unutrašnjom krizom, u defanzivi.

Konzervativni blok u Srbiji, čiji poraz u nadmetanju sa „evropskom orijentacijom“ Srbije treba tretirati samo uslovno, u promenjenim okolnostima postaje sve agresivniji. Njegov oslonac je kolektivna svest širokog kruga stanovništva, kao i uticajnih srpskih institucija od Srpske pravoslavne crkve (SPC), do Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) i glavnog političkog reprezentata, Vojislava Koštunice i njegove Demokratske stranke Srbije (DSS).

Geostrateški izbor koga Srbija upravo čini odrediće joj budućnost na dugi rok. Izbor za koga pledira ova knjiga bi svakako, morao biti racionalan. Srbija pripada Balkanu i sa njim zajedno, Evropi. Ako je Kadare naziva

i „tutorom“, ipak je naglasak na dobrovoljnosti prihvatanja takvog „tutorstva“. Zagovarajući pristupanje Srbije Evropskoj uniji Biserko podseća da je reč o jedinstvenoj integraciji u svetu: „... da je to projekat koji je omogućio mirovni proces u Evropi nakon Drugog svetskog rata, a istovremeno i projekat koji je obezbedio ekonomski uspon Evrope i doveo je do pozicije najvećeg trgovinskog bloka“.

Evropsko opredeljenje podrazumeva i članstvo u NATO kao stupanje pod jedinstveni bezbednosni kišobran koji, prvi put u istoriji obuhvata, ne samo čitav Balkan, nego i širi prostor jugoistočne Evrope. Osim u tome, argumente za takav racionalan izbor Sonja Biserko nalazi i u činjenici da Srbija nema sopstveni unutrašnji potencijal koji bi uspešno okončao tranziciju u pravcu moderne, demokratske evropske države. Spremnost Evrope da je kao takvu prihvati, pomogne i podrži, jedinstvena je istorijska prilika koju Srbija ne bi smela da propusti.

UVODNICI

objavljeni u *Helsinškoj povelji*

od 2004. do 2013. godine

DEMOKRATIZACIJA ILI OLIGARHIZACIJA

OSIM ELEMENTARNOG NEZNAJTA i neodgovornosti, kao i nesposobnosti političke elite da “gleda dalje od nosa i partijskih interesa”, pregovori oko nove koalicione vlade ukazuju i na jedan drugi proces koji je po budućnost Srbije od ključnog značaja. To je ujedno i najveća vrednost decembarskih izbora. Naime, nemogućnost da se sastavi vlada koja bi imala minimalni zajednički imenitelj svedoči o formiranju dva nepomirljiva bloka, ne samo na srbijanskoj političkoj sceni, već i u samom društvu. Alternativa koju je premijer Zoran Đinđić počeo da kristališe, tako što je petooktobarsku promenu stavio u funkciju reformi za koje nije imao legitimitet, prelama se sada kroz unutrašnju dinamiku u Demokratskoj stranci. Bez obzira na to što je on sam taj svoj iskorak u budućnost, koji je bio izraz i sticaja okolnosti i njegovog dubokog razumevanja, pre svega moralnog poraza Srbije, platio vlastitim životom. Naime, uprkos svim naporima da se njegova vlada, odnosno Demokratska stranka demonizira, diskvalifikuje i defamira, to ipak nije uspelo, ali je i samu Demokratsku stranku stavilo u procep, kao pre toga i Zorana Đinđića.

Taj proces u suštini korespondira sa onim u Haškom tribunalu gde se dramatičnom brzinom ogoljava Miloševićeva mašinerija smrti. Tužilaštvo je uspelo da, sistemom nagodbi obezbedi dovoljan broj insajdera koji dokazuju povezanost MUP, JNA i Miloševića sa vojskama i policijama u tzv. Republici Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj. Priznanje Milana Babića da je učestvovao u “progonu neSrba na rasnoj verskoj i političkoj osnovi” je, tako reći, do kraja dovelo postupak dokazivanja agresije Beograda na Hrvatsku i počinjenog etničkog čišćenja, masovnih progona i zločina protiv čovečnosti. Međutim, njegovo pokajanje ima mnogo širi značaj, ne samo za njega lično, već i za ukupne srpsko-hrvatske odnose u samoj

Hrvatskoj. Nažalost, u Srbiji ono je okvalifikovano kao “kajanje iz ličnog interesa”, koje je zbog toga “veći greh, nego greh zbog kog se on kaje”. Psihološki gledano haška istina sve više homogenizuje učesnike i inspiratore rata, koji se vraćaju na argumentaciju sa kojom su počeli rat, ali se, sa druge strane, oslobađa prostor za sve one koji pod pritiskom realnosti utiru put procesu suočavanja.

Ekonomске reforme koje je odlazeća Vlada inicirala, pokrenule su Srbiju sa mrtve tačke, ali su ubistvo premijera, dalji tok događaja i posebno rezultati izbora, zaustavili reformsko kretanje. Trogodišnji proces privatizacije je najveći domet Vlade koja odlazi, jer je, u suštini došlo do vlasničke transformacije koja je preudslov tržišne privrede. Reakcije Saveta za borbu protiv korupcije, koga je sama Vlada osnovala, u svojoj kritici tog procesa pokazuju dogmatičnost i suštinski otpor promenama njegovih članova, što se reflektuje i u širem javnom mnjenju.

16

Politička blokada naterala je oligarhe u Srbiji da stvari preuzmu u svoje ruke, pa se tako pojavljuju u svojevrsnoj ulozi političkih brokera. Njihovo javno stupanje na scenu, ne samo da je ogolilo suštinske centre moći u Srbiji, već ukazuje na moguće pravce daljeg razvoja situacije: oligarhizaciju Srbije. Njima, kako kaže Mlađan Dinkić, odgovara “produžetak nestabilne političke situacije i ekonomske agonije”. Međunarodni donatori su zamrzli svoje aktivnosti i čekaju da se formira vlada demokratskih partija, sa jasnom porukom da neće prihvatiti radikale ni u jednoj kombinaciji. Međunarodna zajednica je napokon odustala od “političke konkretnosti” i “neutralnosti” i najzad stvari nazvala pravim imenom. Precizno je kvalifikovano političko stanje u Srbiji kao “pobeda nacionalističkih, rasističkih i antisemitskih partija”, kao i to da je “NATO intervencija pre pet godina bila neophodna kako bi se sprečio veći zločin”, s time što je i bombardovanje RTS označeno kao “legitimni cilj”. Američka administracija je ponovo potvrdila zakon koji uslovljava američku pomoć Srbiji saradnjom sa Haškim tribunalom i, pre svega, kako eksplicite stoji u Zakonu, hapšenjem Ratka Mladića. Beogradski analitičari su ovu odluku dočekali kao novo uslovljavanje i iskoristili za poentiranje da ni “poslednji izbori u Srbiji, nisu naveli Amerikance da se upitaju koliko je njihova politika pogodovala rastu radikala i padu popularnosti DOS reformista”. Politika uslovljavanja, pogotovo u zemljama kao što je Srbija je uobičajeni mehanizam iznuđivanja demokratizacije u zemlji koja nema spremnost i unutrašnji potencijal da uspostavi vladavinu prava i odgovornosti.

Pitanje interpretacije nedavnih izbora postalo je ključna tema patriotskog bloka, posebno njihovih medija. Negira se radikalizam izbornog tela, a kritikuju se svi oni koji zbog “svoje provincijalne servilnosti prema odlučujućim spoljnim

silama” govore o “dominaciji ekstremizma” u Srbiji. Reč je, kako kaže Svetozar Stojanović, o “neuravnoteženosti autora” koji su i sami svojevrsni “(meta)ekstremisti”. I on smatra da je Zapad odgovoran za situaciju u Srbiji zbog “pretnji i ultimatumama koji su postali kontraproduktivni”, te ukoliko nastavi sa “ucenama, neće moći da izbegne političku i moralnu odgovornost za verovatno antizapadno preokretanje našeg biračkog tela”. Isto tako smatra da je, “naša zemlja, zbog tuđih, a ne samo svojih grešaka, platila životom jednog premijera”, te da je na izborne rezultate uticala i činjenica da najveći deo Srba ima “negativno mišljenje o Haškom sudu, a krajnje negativno o njegovom Tužilaštvu”.

Najveća frustracija patriotskog bloka je u tome što DSS i Grupa 17 plus nisu partije pobjednice decembrskih izbora. Činjenica da DSS, odnosno da “Koštunica dobija izbore ali ne uzima vlast” postala je izvor gneva njegovih najvatrenijih simpatizera, koji mu proriču da je “ovo njegova poslednja šansa”. Partija G 17 plus platila je visoku cenu svoje “naivnosti” da će se, zbog međunarodne podrške koju je uživala obarajući Živkovićevu vladu i vanrednih izbora formalno ustoličiti na vlasti. Sadašnje reagovanje međunarodne zajednice onemogućuje DSS da pravi koaliciju sa SRS, pa je njen prinudni izbor u Demokratskoj stranci postao Boris Tadić, jer smatra da u njemu može imati adekvatnog partnera. Međutim, konsolidacija DS i njeno sve oštrije zauzimanje jasnih pozicija u pogledu suštinskih pitanja, daju sve manje izgleda za takvu kombinaciju.

Politički rasplet u Srbiji još uvek je neizvestan. Ishod će opredeliti previranja u Demokratskoj stranci, koja sada ima šansu da se profilise u predvodnika modernizacijske struje na političkoj sceni, pa i u celom društvu. Zametak takvog procesa je već prisutan u činjenici da se pod kišobranom Demokratske stranke okupio fragilni demokratski potencijal oličan u SDU, GSS i DC (i potencijalno, na narednim izborima, Koaliciju za toleranciju i manjine, generalno). Srbiju u evropski politički kontekst neće uvesti ni “pseudodesničari ni levičari”, već oni koji razumeju civilizacijska dostignuća Evrope, pre svega kroz saradnju sa Haškim tribunalom i prevladavanjem nedavne prošlosti, te poštovanjem tržišnih zakonitosti i vladavine prava. Jedan od najmlađih funkcionera Demokratske stranke, Čedomir Jovanović kaže da “Demokratska stranka postoji da bi menjala Srbiju, bilo unutar sistema, dakle kao vlast, bilo tako što će iz opozicije razbijati anemičnost, pesimizam i crnilo svojom energijom, optimizmom i vizijom”. Ova orijentacija će zavisiti, pre svega, od mladih ljudi, jer bez nje oni nemaju budućnost u ovoj zemlji.

RESTAURACIJA NA DELU

18

NASILJE NAD SRBIMA na Kosovu i njihovo proterivanje iz enklava od strane Albanaca stvorilo je prostor za nove manipulacije i homogenizaciju nacije. Srpske žrtve su ponovo bile u funkciji ispostavljanja političkih ciljeva, ovog puta podele Kosova. Imenovanje Aleksandra Tijanića za direktora RTS i smenjivanje Aleksandra Crkvenjakova zbog toga što je “slabo pratio događaje na Kosovu”, kao i postrojavanje medija na način nalik onom iz devedestih, vratilo je Srbiju, po atmosferi na sam početak dolaska Slobodana Miloševića na vlast. U tako užarenoj atmosferi direktor državne bezbednosti (BIA) Rade Bulatović izjavio je da je sreća što je sačuvano “zdravo jezgro Crvenih beretki”. Političari su se naprosto nadmetali u izlivima patriotizma, pa su se tako mogle čuti izjave da se kosmetska kriza može rešiti samo “oružjem na oružje”, da je “naše legitimno pravo da sa vojskom uđemo na Kosovo i zaštitimo život naših građana i srpske svetinje”, te da je neophodno “ujedinjenje oko nacionalnog interesa” i da “bez Kosova Srbija nema duše”. Vojska SCG je takođe, reagovala impulsivno, jer je borbena gotovost podignuta na gotovo najviši stepen, a u unutrašnjosti Srbije četnički odredi su se spremali da krenu na Kosovo.

Incidenti širom Srbije kao odgovor na “nasilje nad Srbima”, u suštini je više bilo očitavanje unutrašnje politike nove vlade, nego odgovor Albanima. Spaljivanje džamija u Nišu i Beogradu, kao i nove zastave Vojvodine i Islamskog centra u Novom Sadu, zatim uklanjanje plakete Zorana Đinđića i demoliranje hrvatske ambasade (kasnije praćeno nizom incidenata protiv hrvatske manjine u Vojvodini), u trenutku je ogolilo suštinski odnos nove

vlasti prema manjinama, susedima i reformama. Istoričar Nikola Samardžić ocenio je da su ti ispadi bili “koordinirana akcija koja je trebalo da iskoristi nedemokratski potencijal ove vlade kako bi ona promenila svoju, pre svega, unutrašnju politiku”. U to ime, kako on ističe, “dejsstvovali su pojedinci iz vrha crkve, pripadnici kriminalnih bandi, folk pevačice i funkcioneri SPS”. Bošnjaci–Muslimani u Sandžaku su dve noći čuvali džamije i svoje kuće iz straha da se ne ponovi sličan scenario kao u Beogradu i Nišu. Incidenti protiv Hrvata su kontinuirani i može se reći da su već postali trend, s obzirom da je u ovoj godini zabeleženo već 11 incidenata. Pismo dva lidera mađarske manjine upućeno javnosti, baš u vreme divljanja, nije bilo slučajno. U njemu se ukazuje na iseljavanje Mađara zbog “masovnog osećanja inferiornosti”, ali se može naslutiti i njihova rešenost da svoj status u Vojvodini rešavaju na sličan način kao Srbi na Kosovu.

U senci kosovske krize nova vlada je zloupotrebila situaciju i počela je da uspostavlja red “upadom u pravni sistem” i faktički je poništila, ili zaustavila sve reforme koje je prethodna vlada počela, ili definisla. Novi ministar pravde najavio je mogućnost ukidanja specijalnih sudova za organizovani kriminal i ratne zločine, jer su navodno, ova odeljenja uspostavljena “mimo zakona”, a razlike u platama mogu stvoriti loše odnose između sudija okružnih sudova i sudija u posebnim odeljenjima. U Skupštini je na brzinu donet Zakon o pravima optuženih u haškom pritvoru i članova njihovih porodica, uključujući i Miloševića, što je pokrenulo javnost u Srbiji. Da apsurd bude veći, samo nekoliko dana pre donošenja ovog zakona mediji su preneli vest da je Milošević među diktatorima koji su opljačkali svoje zemlje na petom mestu u svetu i njemu se pripisuje pljačka od 1,6 milijarde dolara. Počeli su ponovo da funkcionišu i vojni sudovi, koji *de facto* po Beogradskom sporazumu i po Ustavnoj povelji, ne postoje. Reakcija vojnog pravosuđa na knjigu “Vojna tajna” u izdanju Helsinškog odbora najbolje svedoči o njihovoj rigidnosti i delovanju po inerciji. Knjiga se, naime, odnosi na političku zloupotrebu vojske koja je pre i posle 5. oktobra pratila i prisluškivala političku opoziciju, spremala konflikte u Crnoj Gori i slično.

Instaliranje nove vlade pratila je ubrzana “lustracija” svih koji su bili vezani za premijera Zoranja Đinđića. Tako je, za samo tri sedmice Miloševićev politički koncept u potpunosti vraćen, a na sve ključne pozicije vraćeni su njegovi ljudi koji ne silaze sa tv ekrana sa kojih agresivno i bestidno devalviraju sve što je Đinđićeva vlada uradila za nepune tri godine vladavine.

Ekspoze premijera Koštunice u parlamentu jasno je markirao glavne tačke njegovog programa, pre svega kada je reč o saradnji sa Haškim tribunalom i o Kosovu. Tako za Kosovo traži “suštinsku autonomiju srpske zajednice na Kosovu” koja “podrazumeva teritorijalnu autonomiju (podelu na entitete, odnosno kantonizaciju)”, dok u pogledu saradnje sa Hagom traži “dvosmernu saradnju”. Već prilikom prve posete Briselu u svojstvu premijera rekao je da bi “uhapsio Mladića, ali da ne zna gde je”. Isticanje u prvi plan decentralizacije na Kosovu u suprotnosti je sa tvrdnjom da bi “decentralizacija u Srbiji vodila daljoj fragmentaciji”. Ova tvrdnja istovremeno ukazuje na prave namere Beograda kada je reč, bilo o decentralizaciji, bilo o kantonizaciji Kosova.

Radikalno postavljanje pitanja statusa Kosova na dnevni red međunarodne zajednice, Beograd je iskoristio za diplomatsku inicijativu u pogledu rešavanja Kosova i u tom smislu dobio podršku međunarodne zajednice. Međutim, tvrdnja premijera da je “došao kraj iluziji o multietničkom Kosovu” nije prihvaćena, kao ni isključivo insistiranje na odgovornosti međunarodne zajednice za situaciju na Kosovu. Promptna poseta Kontakt grupe regionu imala je za cilj da podseti sve aktere da je Zapad jedinstven u stavu protiv podele Kosova i da ne prihvata *fait accompli*. Tonovi koji su prevladavali iz međunarodne zajednice bili su da “Beograd na Kosovu treba da pregovara o najčvršćim garancijama za svoj narod, ali i da prihvati političku realnost”.

Limiti nove vlade više su nego uočljivi s obzirom na retrogradne ideje na kojima počiva njena politika. Instrumentalizovanje Kosova radi “okupljanja Srba” i disciplinovanja disonantnih glasova u društvu slomilo se preko leđa nekoliko nevladinih organizacija (Fond za humanitarno pravo, Komitet pravnika za ljudska prava i Helsinški odbor) koje se više od decenije suprotstavljaju dominantnom političkom i kulturnom nacionalističkom modelu. One su okrivljene za “neosteljivost za srpsku patnju”, ali i za “stvaranje negativne slike o Srbiji u svetu”. Osnovna teza je da su one “ultralevo orjentisane” i da svojim radikalizmom hrane radikalizam desnice, odnosno Srpske radikalne stranke. Ovakva kvalifikacija nekoliko nevladinih organizacija bila je u funkciji lažnog ideološkog predstavljanja Zapadu nove vlade kao konzervativne, u tradiciji demokratskih društava u Evropi.

Međutim, najpogubniji deo paketa nove vlade jeste njen ekonomski program. Već tokom predizborne kampanje bilo je jasno da planira zatvaranje Srbije kroz politiku “ekonomskog patriotizma” i oslanjanje “na našu zaostalost”, jer je to jedini način da se ostvari ideal srpske konzervativne

organicističke misli koja najzad ima i svoju formalnu političku prezentaciju u novoj vladi. Dolazak na vlast simpatizera četnika, ljotićevaca, justinovaca i obrazovaca i predstavnika konzervativnih klerikalnih krugova, uz sve širi front šešeljevaca i SPS, ubrzalo je poništavanje svih modernizacijskih napora u Srbiji tokom XX veka. Eksplozija emocija povodom Kosova, orkestrirana uz pomoć medija, pokazalo je dominantnu duhovnu klimu u Srbiji, posebno mladih generacija.

Ubistvom Zorana Đinđića Srbija je izgubila jedinstvenog mobilizatora promena. Srednji sloj koji ga je pratio nije uspeo da se politički profilise na poslednjim izborima. Vojislav Koštunica svojim nerazumevanjem savremenih tokova okončaće proces raspada Jugoslavije, a verovatno i same Srbije zbog nerazumevanja njene kompleksnosti.

KOHABITACIJA SA PROŠLOŠĆU

SRBIJA SE JOŠ nije oporavila od prošlogodišnjeg ubistva premijera Đinđića. Nakon gotovo šest meseci otkako je formirana, nova srbijanska vlada nije zabeležila, tako reći nikakav uspeh. Naprotiv, dnevno se pokazuje njena nemoć i na ekonomskom planu i u ispunjavanju međunarodnih obaveza, pre svega onih prema Haškom tribunalu. “Uspeh” je zabeležen samo u daljoj kriminalizaciji prethodne vlade. Predsednik Ustavnog suda Srbije Slobodan Vučetić proglasio je pojedine odredbe vlade Srbije tokom vanrednog stanja neustavnim, što je tek najnoviji u nizu diskreditirajućih poteza uperenih protiv prethodne vlade. Tako se premijerov “legalizam” samo potvrdio kao ideološka, a ne pravna kategorija.

Farsično suđenje Miloradu Ulemeku – Legiji, kao i beskrupulozna kampanja protiv Čedomira Jovanovića dodatno kristališu značenje 5. oktobra i njegove suštine. Zoran Đinđić je bio remetilački faktor, jer ga nisu kontrolisali, pa je zbog toga uklonjen, kako bi se otvorio put ponovnoj konsolidaciji *memorandumdske* Srbije u novom pakovanju. Sada i Boris Tadić treba kroz kohabitaciju sa Koštuničinom vladom da očuva kontinuitet, jer mentori očigledno više nemaju poverenje u premijerove sposobnosti. Upriličena scenografija Tadićeve inauguracije odisala je sabornošću, jedinstvom i pomirljivošću, a predizborni duel između dvojice predesdničkih kandidata demonstrirao je gotovo potpuni konsenzus o svim ključnim pitanjima, kao što su zločin, reforme, korupcija. Tadić je, osim toga, vešto koristio Đinđićevu harizmu za predizbornu kampanju (jer to je ta Demokratska stranka koja uživa poverenje građana), ali je, istovremeno pravio i distancu od Đinđićevih

najbližih saradnika pod izgovorom da “stranku treba očistiti od kompromitovanih članova”.

Sumornu perspektivu nije značajno promenio ni izbor Borisa Tadića za predsednika Srbije, mada je svet odahnuo zbog same činjenice da je poražen radikalski kandidat Tomislav Nikolić. U svojim prvim javnim istupima (na primer, intervju Špiglu) Tadić je, izjednačavanjem odgovornosti Tuđmana, Izetbegovića i Miloševića nastavio sa relativizacijom odgovornosti srpske strane za krvavi raspad Jugoslavije i potvrdio da se realnost u Srbiji nije promenila kada je reč o njenoj nedavnoj prošlosti. To pokazuje da je ozbiljno suočavanje nemoguće bez pritiska međunarodne zajednice. Učestale izjave vladinih predstavnika ukazuju na to da će, pod međunarodnim pritiskom i Koštuničina vlada morati da isporuči generale protiv kojih su podignute optužnice za ratne zločine na Kosovu. Međutim, još uvek nedostaje iskreno suočavanje i moralna dimenzija tog procesa.

Mnogo je problema otvoreno istovremeno da bi ovako slaba i nekompetentna vlada mogla na njih profesionalno da reaguje. Zato pitanje statusa Crne Gore, Kosova, pa i same Srbije, polako prelazi u nadležnost međunarodne zajednice. Crna Gora je u međuvremenu proglasila za svoj dan državnosti 13. juli i time još jednom potvrdila značaj avnojevskih principa, koji su bili osnov za piznavanje novih država, a zbog kojih je Srbija i generisala ratove na teritoriji bivše Jugoslavije. Kosovo se nakon dramatičnih događaja 17. marta, brzo vratilo na svetske agende, što prati ogromna aktivnost, ne samo unutar Kontakt grupe, već i ostalih faktora koji žele da uzmu učešće u završnici jugoslovenske drame. Ona je, sada je to sasvim jasno, postala paradigma i za probleme i za njihovo rešavanje u novoj međunarodnoj konstelaciji.

Završavanje procesa raspada Jugoslavije, čini se, dobija na ubrzanju, jer međunarodna zajednica po prvi put uvažava realnost regiona i njegove aritmetike. Pritisak Pedi Ešdauna na Republiku Srpsku (RS) i njenu vladu da prizna masakr u Srebrenici i tim povodom podnese izveštaj sopstvenoj javnosti, u Srbiji je primljen sa velikim nezadovoljstvom, jer u tom činu vide početak kraja Republike Srpske. Opređenje međunarodne zajednice za obnavljanje multietničkog karaktera prostora bivše Jugoslavije, bez obzira na to što to zvuči kao iluzija, neophodno je kao poruka Evrope balkanskim narodima – kakav Balkan ona, dugoročno gledano želi. Samo tako se može sprečiti stvaranje monoetničkih država koje su po definicije isključive.

Uprkos svim pokušajima nacionalističkog bloka da pokaže kako nema proevropske alternative, problem modernosti se stalno nameće Srbiji. Modernost u ovom trenutku nema unutrašnju snagu. Otvaranje prostora za nju moguće je samo uz prisustvo međunarodne zajednice. Evropska budućnost Srbije prevashodno zavisi od njenog unutrašnjeg potencijala da se izbori za modernu alternativu, ali i od toga da međunarodna zajednica razume suštinu problema. Međunarodna zajednica, odnosno EU i SAD, imaju ključnu ulogu zbog toga što su svojim angažmanom u protekloj deceniji postali akteri u svim događanjima na Balkanu. Rešavanje problema samo na političkom nivou, bez suštinskog bavljenja samim društvom, i prepoznavanje prave alternative koja, za sada, može opstati samo uz međunarodnu podršku, nije dovoljno.

POGLED U PROŠLOST

NAJPOZNATIJA IMENA SRPSKE kulturne i intelektualne elite zahteve Zapada prema Srbiji kvalifikuju kao “osobit oblik kolonizacije”; ona bi na ovaj prostor donela “kolonijalnu demokratiju”, kao iznuđen, veštačko nametnut oblik društvenog uređenja koje “nije rezultat prirodne evolucije date zemlje” i “njenih unutrašnjih uslova i zakonitosti”. Pothranjuje se teza da je Evropa “izgrađivala Jugoslaviju”, koju sada i “razgrađuje”. Druga teza je da će Evropa na putu svog ujedinjenja, ukoliko isključi Rusiju, “biti suočena sa muslimanskom većinom i samoupravnim muslimanskim kantonima ili američkim protektoratom”. Na proces globalizacije gleda se kao na proces razaranja “države-nacije i njene kulture”, odnosno kao na stvaranje “globalnog civilnog društva bez države”, tj. “države-proviđenja” koja bi se oslanjala na nešto poput “građanskog kodeksa”.

Ovakvo čitanje procesa globalizacije pokazuje suštinsko nerazumevanje i odbijanje novog međunarodnog poretka, koji nije stvar američkog imperijalizma, već izraz novih međunarodnih odnosa i ekonomsko-tehnološkog progressa, odnosno novog duha vremena. Lament nad državom-nacijom i njenom ekskluzivnom suverennošću, u suštini je odbijanje procesa emancipacije i prihvatnje standarda koji garantuju slobodu svim zajednicama i pojedincima. Istovremeno, to je način da se spreči suočavanje i sankcionisanje ratnih zločina, i izbegavanje odgovornosti.

Pogrešno razumevanje svetskih procesa, što je u suštini i pozadina nedavnih ratova, Srbiju čini nesposobnom i nepripremljenom za proces normalizacije u regionu, bez čega Balkan ne može biti stabilan, niti može imati

evropsku budućnost. Međunarodna zajednica je poslednjih godina uložila veliki napor da nađe odgovor na jugoslovensku krizu: od Haške konferencije 1991, do Pakta stabilnosti 1999, protekla je cela decenija. Sva međurešenja od Dejtonskog sporazuma, Rezolucije 1244, i Okvirnog sporazuma za Makedoniju su, ma koliko bila značajna u vreme kada su donošena, ipak bila samo polovična, jer su ostvljala prostor za manipulaciju lokalnim akterima rata. Mirovni sporazumi nisu sami po sebi dovoljni za pomirenje. Osim političke volje za njihovu implementaciju, neophodna je i želja naroda da obнове suživot. Pitanje je, naravno, kako doći do toga.

Da bi Balkan ostvario evropsku budućnost neophodno je već sada osmisliti mirovni projekat, poput Šumanovog nakon Drugog svetskog rata za Evropu. Taj projekat pretpostavlja odbacivanje radikalnog nacionalizma i orijentaciju na “konstruktivnost i kolektivnost”, međusobnom solidarnošću nacija u regionu. Podrazumeva i stvaranje novog kulturnog modela koji bi obuhvatio i iskustvo iz nedavnih ratova.

Kažnjavanje počinilaca zločina je jedan od načina za zaceljivanje dubokih rana koje je ratna politika ostavila narodima jugoslovenskog prostora, i jedna od pretpostavki za otvaranje regionalne perspektive. Bez shvatanja važnosti kažnjavanja zločina ne postoje ni pretpostavke za oprost. To je ujedno i jedina osnova za uspostavljanje poverenja među narodima koji će nadživeti političke režime i politiku zla, čija budućnost treba da se zasniva na odnosima nenasilja u rešavanju međusobnih spornih pitanja koja će se sigurno javljati i u budućnosti.

Međunarodni krivični sud u Hagu je zato jedna od temeljnih institucija koja pomaže narodima bivše Jugoslavije u stvaranju preduslova za, ne samo simboličko zadovoljenje pravde, nego i za u utvrđivanja istine o onome što se na ovom prostoru dogodilo u poslednjoj deceniji prošlog veka.

Desetgodišnja aktivnost Haškog tribunala i, naročito dvogodišnje suđenje Slobodanu Miloševiću promenilo je percepciju relevantnosti ove institucije ne samo u Srbiji, već i u regionu, pa i u svetu. Tužilaštvo je za dve godine uspelo da izvede dovoljno valjanih dokaza koji rekonstruišu ratnu politiku Slobodana Miloševića. To prvenstveno važi za svedoke – insajdere, svojevremeno glavne aktere velikosrpskog projekta, poput Biljane Plavšić i Milana Babića. Njihovo svedočenje i drugi prezentirani dokazi u velikoj meri poništavaju simplifikacije – da je reč o građanskom, odnosno etničkom ili bratoubilačkom, ili verskom ratu. Bez obzira na organizovanu kolektivnu amneziju,

kreiranje svojevrsne “politike sećanja”, srpska elita nije uspjela u nastojanju da onemogući prodor sve poraznijih informacija o delovanju Miloševićevog režima na području bivše Jugoslavije. Zato je borba za interpretaciju postala nova forma srpskog nacionalizma, čiji je cilj relativizacija odgovornosti i deetnifikacija žrtava.

Za proteklih deset godina Srbija nije napravila napor da sa bilo kojom stranom u sukobu počne dijalog koji bi vodio istinskom pomirenju. Sa Hrvatskom je i dalje otvoreno niz pitanja bez čijeg rešenja nema normalizacije. Kada je o Bosni i Hercegovini reč, postoji inicijalna greška, jer je Dejtonski sporazum, u suštini značio poraz najveće žrtve ovdašnjih ratova, odnosno Muslimana. Sporazum je uvažio ratom stvoreno stanje, a ne principe pravde i pravednosti, pa tako nisu ni stvorene pretpostavke za proces normalizacije. RS je tvorevina stvorena na zločinu i to je činjenica koju ne treba prećutkivati.

Haški tribunal u tom pogledu ima veoma važnu ulogu. Prva suđenja i presude za zločin genocida treba sagledavati u istorijsko-pravnom kontekstu. Ubijanje Muslimana iz Srebrenice izvršeno je s genocidnom namerom, žrtve su bili Muslimani – muškarci svih uzrasta, uključujući decu i starce, koji su ubijani sistematski i metodično i isključivo zbog nacionalne pripadnosti.

U pravosnažnoj presudi Radislavu Krstiću, inače prvog presudi Haškog tribunala za genocid (osuđen na 35 godina zatvora), stoji: “Među teškim zločinima koje ovaj Sud mora kazniti, zločin genocida je posebno izdvojen za osudu i kaznu. Ovaj zločin je stravičan u svom dometu; njegovi počinitelji traže uništenje čitave grupe ljudi. Oni koji upravljaju i vrše genocid žele uskratiti bogatstvo nacionalnosti, rasa, etniciteta i religija koje krase čovječanstvo. Ovo je zločin protiv cijelog čovječanstva, a njegova šteta se osjeća ne samo unutar grupe protiv koje je usmjeren, nego na ukupno stanovništvo zemlje”.

Za genocid u BiH odgovorna je i međunarodna zajednica, jer nije intervenisala, što je bila njena obaveza prema Konvenciji o genocidu. Zbog nespремnosti da interveniše, već početkom rata lansiran je termin “etničko čišćenje” kao eufemizam za faktičko stanje, najpre u Hrvatskoj – tzv. RSK – a zatim i u BiH, kada je tamo počeo planirani genocid. Radikalni srpski nacionalizam koji je tada bio na delu doprineo je stvaranju ekstremne političke klime, obeležavanju grupa ili kategorija određenih kao mete genocida, a sa medijskom propagandom nastojao se dobiti i legitimitet i opravdanje.

Nakon pada Slobodana Miloševića, posebno nakon njegovog transfera u Hag, Zapad je zbog sopstvene desetogodišnje frustracije tim istim Miloševićem, istovremeno prihvatio "normalizaciju srpskog nacionalizma" i prebacivanje odgovornosti isključivo na Slobodana Miloševića, komunistu. Izostao je uvid u dublje korene srpskog nacionalizma, koji je tokom celog XX veka ugrožavao opstanak bivše Jugoslavije, i koji je bio glavni uzrok njenog raspada. Koalicija DOS, koja je smenila Miloševića, raspala se upravo na pitanju diskontinuiteta sa prethodnom politikom. Premijer Zoran Đinđić ubijen je zbog autonomnosti i odlučnosti koju je manifestovao upravo na saradnji sa Haškim tribunalom, a koja je potpuno prekinuta nakon njegovog ubistva. Vojislav Koštunica je od početka insistirao na legalizmu, što je u praksi značilo očuvanje kontinuiteta sa politikom prethodnog režima; Koštunica istovremeno simbolizuje prevladavajuću percepciju u srpskom društvu. Prećutkivanje zločina, glorifikovanje zločinaca poput Mladića i Karadžića, kao i Vojske koja je najodgovornija za jugoslovensku dramu, je politika sadašnje vlasti. Srpski nacionalisti i sada veruju u svoj projekat i njegovu realizaciju; samo čekaju nove međunarodne okolnosti u kojima bi došlo do prekompozicije Balkana koja bi dala sasvim novu definiciju desetogodišnjih ratova. Bio bi to rat za etničke države, kao što je, svojevremeno rekao Dobrica Ćosić: "nemamo zašto lamentirati, jer smo stvorili etničku državu. Doduše njene granice još nisu definisane..."

Odnos srpskih nacionalista prema vlastitoj prošlosti i objektivno proživljena stradanja karakteriše, nažalost, zloupotreba, koja se ogleda u prikazivanju vlastitog naroda kao žrtve, uz pokušaj relativizacije vlastite odgovornosti. Javnom scenom dominira "konkurencija žrtvama", što onemogućava suočavanje sa istinom i sveukupnim bilansom proizvedene katastrofe. U Srbiji dominira teza da su jugoslovenski ratovi bili posledica zavere velikih sila protiv Srbije, odnosno raspad Jugoslavije se isključivo tretira kao rezultat politike spoljnih činilaca, pa se u javnosti sugerise da postoji sukob "srpskog i zapadnog viđenja", koja su prilično suprotstavljena i međusobno isključiva, bez mogućnosti da se "dve verzije usklade na srpsko zadovoljstvo". Rezultat takvog shvatanja stvara otpor prema međunarodnoj zajednici. Početak odbrane Slobodana Miloševića samo je potvrdio i učvrstio ovaj stav. Ne treba pominjati da je njegova odbrana napisana u Beogradu upravo od onih koji su mu u predvečerje rata obezbedili argumnetaciju za rat. Indikativno je, u

tom smislu svedočenje jednog od njegovih tadašnjih glavnih savetnik, profesorke Pravnog fakulteta Smilje Avramov.

Da bi se uopšte otvorila rasprava o nedavnoj prošlosti, odnosno o ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije neophodni su neki preduslovi. Pre svega, raskid sa politikom stvaranja Velike Srbije, odnosno politikom zločina. U Srbiji takvih naznaka još nema. Premijer Zoran Đinđić koji je pokazao svest o tome da put u Evropu (koja ima sopstveno iskustvo u tom smislu) nije moguć bez raskida sa tom politikom, zbog toga je ubijen. Sadašnja vlada u Srbiji "ne zna gde se krije Ratko Mladić", a njen odnos prema Haškom tribunalu pokazuje da politika Slobodana Miloševića nije napuštena, i da su samo promenjeni njeni nosioci. Odbijanje saradnje sa Haškim tribunalom, a time i individualizacije zločina, nosi opasan rizik da se krivica pojedinaca pretvori u kolektivnu krivicu. Zato je važno raspravljati o politici koja je vodila u zločin i osuditi ga, a stvari nazvati pravim imenom, bez relativizovanja.

Prilika za suočavanje koja je stvorena Srbiji suđenjem Slobodanu Miloševiću, je, nažalost, propuštena. Ona je istovremeno bila šansa da se srbijsko društvo distancira od politike Slobodana Miloševića i time izbegne nametanje kolektivne krivice. Srpska elita to ne prihvata. Ona sprečava kristalizaciju takve vrste. Ona ne brani Slobodana Miloševića, već sebe i politiku vođenu u ime "viših nacionalnih interesa". Krivica će ostati kolektivna sve dok sudovi u regionu, u ovom slučaju u Srbiji, ne počnu ozbiljno da procesuiraju ratne zločine.

Tek kad društvo postane dovoljno otvoreno i slobodno da pogleda unazd – ali ne sa stanovišta žrtve ili zločinca, nego sa stanovišta kritičara – tek tada duhovi prošlosti mogu biti sahranjeni.

Kao demokratski nezrelo društvo, Srbija i dalje dozvoljava da se njome vlada – bilo da je reč o autoritarnom pjedincu, vojsci, crkvi ili kulturnoj eliti. To je i osnovni razlog što Srbija ne poseduje unutrašnju snagu da se suoči sa sopstvenim likom iz devedestih godina prošlog veka. Zato je pitanje usvajanja načela ljudskih prava koja u temelju imaju pojedinca, a ne kolektivitet, od ključne važnosti za ovaj region. Nažalost, u našem regionu do toga dolazimo međunarodnom prinudom.

STRATEGIJA ODUGOVLAČENJA

PROŠLOGODIŠNJI MARTOVSKI DOGAĐAJI isprovocirali su ubrzano stavljanje Kosova na dnevni red međunarodne zajednice. Nerešen status je podsticao osećanje neizvesnosti kod albanskog stanovništva, jer je nakon intervencije (NATO) ono živelo u uverenju da je nezavisnost samo pitanje vremena. Zbog pre svega, nespremnosti Srba da se angažuju u izgradnji Kosova, nije bilo značajnog pomaka, kako u reformi, tako i u integraciji Srba u kosovske institucije. Bez obzira na vidljive fizičke promene Kosova u poslednjih pet godina, frustracija albanske populacije je rasla, što je na kraju dovelo do radikalizacije i martovskog nasilja nad srpskom manjinom. Međutim, međunarodna zajednica je ovog puta bila svesna kompleksnosti situacije, te je izbegla crno-bele analize. Odluka da ubrza rad na statusu Kosova bila je i rezultat uverenja da bi u suprotnom radikali na jednoj i drugoj strani rešavali status po martovskom scenariju. Podela Kosova po etničkoj liniji bio bi još jedan poraz međunarodne zajednice, posebno Evrope.

Beograd je martovske događaje koristio isključivo kao argument za tezu da zajednički život nije moguć, te da je floskula o multietničkom Kosovu neodrživa. Brojne delegacije na čelu sa predstavnicima SPC obišle su evropske metropole, kako bi Zapad uverile da Albanci nisu sposobni za državu, te da je podela Kosova neumitan ishod. Da bi ta teza dobila podršku u domaćoj javnosti, Dobrića Ćosić, još uvek ključna ličnost u definisanju srpskog nacionalnog interesa, priredio je knjigu “Kosovo”, koja ima karakter testamenta, a svodi sa na nekoliko ključnih tačaka: da je neophodno razgraničenje Albanaca i Srba na kompromisu istorijskog i etničkog prava; da osnova za

razgraničenje treba da bude demografsko stanje pre albanskog secesionističkog ustanka i NATO intervencije, uz puno poštovanje ljudskih i nacionalnih prava; da srednjevekovni manastiri Pečka patrijaršija, Dečani i Devič treba da dobiju samoupravni položaj po atoskom modelu. Ovaj koncept dobio je punu medijsku promociju.

Kako EU postaje ključni faktor u rešavanju balkanske krize, sve više je upozorenja da na Evropu treba gledati sa rezervom. Tako vladika Atanasije Jeftić upozorava Srbe da se “ne jede sve što leti iz Evrope. Daj da vidimo prvo koja je to Evropa, je li to možda ona koja hoće da nam sad uzmu Kosovo. Govore nam: ‘Ako Srbi hoće u Brisel, neka se odreknu Kosova’. Vraćamo kartu, ne treba nam Brisel i ulaznica u takvu Evropu kojoj treba da žrtvuemo Kosovo. Moramo da ostanemo svoji na svome. Ako neko ne može da izdrži, onda neka ne truje druge oko sebe, i neka ne širi svoj defetizam i beznađe na druge, jer su i sami beznadežni, izgubljeni, bez duše i savesti. Mi nismo takvi”.

31

SPC se zajedno sa vladom Vojislava Koštunice zalaže za ostanak Kosova u Srbiji. Patrijarh Pavle i SPC su pozvali Srbe sa Kosova da ne učestvuju na kosovskim izborima 2004. godine, uprkos pritiscima iz Evrope i SAD. Patrijarh Pavle je čak uputio i pismo V. Koštunici i B. Tadiću povodom izbora na Kosovu, bojeći se da ne podlegnu pritiscima iz sveta. On poručuje: “Za ime Boga, ne pozivajte ostatak progonjenog i mučeničkog srpskog naroda na Kosovu i Metohiji na izbore za organe tamošnje vlasti! Ne pozivajte ga, pa ma ko vas na to nagovarao ili prisiljavao! Jer, naš nedavni Sabor je, posle afirmativnog stava o učešću na izborima, odmah u produžetku, svima koji zagovaraju bezuslovni izlazak Srba i manjinskih versko-etničkih zajednica na zakazane izbore, postavio ključno pitanje: ‘U kojoj državi na svetu se može zahtevati izlazak na izbore pod uslovima u kojima su ljudi lišeni, ne samo elementarne bezbednosti i osnovnih ljudskih prava, pa i prava na kretanja, nego i samog prava na život’... Zar je potreban naš pristanak za našu propast, dugoročnu ili konačnu, svejedno?”

SPC smatra da Kosovo ima kapacitet da obnovi naciju i zato i nije čudno što je SPC jedina vidljiva institucija na Kosovu posle NATO intervencije, a da je vladika Artemije prihvaćen kao jedini pravi politički predstavnik Srba na Kosovu.

“Standardi pre statusa” bila je još jedna kupovina vremena međunarodne zajednice, ali se i taj pristup menja nakon što su Srbi odbili da izađu na kosovske izbore. To je bila jasna poruka svetu da Beograd ne želi konstruktivan dijalog. Tada se, po svemu sudeći, međunarodna zajednica odlučila da

finalni status Kosova rešava bez Beograda. Ta je poruka, posredstvom Izveštaja Međunarodne krizne grupe (MKG) izazvala burnu reakciju u srpskoj političkoj javnosti i od tada Beograd pokušava da zauzme poziciju koja bi mu omogućila mesto za pregovaračkim stolom. U tom svetlu treba gledati i na iznenandnu posetu predsednika Srbije, Borisa Tadića, Kosovu, koji je tamo izneo maksimalistički stav da je “Kosovo deo Srbije”. Glavni zaključak MKG je da međunarodna zajednica treba da sazove međunarodnu konferenciju o Kosovu, ne kasnije od jeseni 2005. godine, na kojoj bi se donela odluka o uslovnoj nezavisnosti Kosova, bez obzira da li će Beograd učestvovati na konferenciji i prihvatiti rezultate u pogledu finalnog statusa Kosova. MKG je izričito protiv podela Kosova, kao i sve evropske prestonice, ali i Vašington. Nakon martovskih događaja, bilo je dosta flertovanja sa tezom o podeli Kosova, “ukoliko se dve strane dogovore”, ali se u međuvremenu i od toga odustalo.

Po prvi put su međunarodni predstavnici jasno artikulisali i odgovornost Beograda, jer su dosadašnje primedbe uglavnom bile usmerene na Albance. Kofi Anan, generalni sekretar UN, ukazuje da je “nespremnost Srba na Kosovu da se angažuju u dijalogu i podrže primenu standarda sputala napredak”, dok “većina vlasti u Beogradu nije podržala ušešće Srba sa Kosova u prelaznim institucijama”. Predstavnik UN na Kosovu, Soren Jesen Petersen, je rekao da bi za “Srbe bilo bolje da budu unutar privremenih institucija, jer tako mogu najbolje braniti svoje interese”, te da bi “trebalo da prestanu da stalno čekaju na odluke Beograda”.

Najveći problem imaju Srbi sa Kosova, jer ih je Beograd od samog početka instrumentalizovao, ne vodeći računa o njihovom stvarnom interesu. Sprečen je njihov izlazak na izbore, a (Slavomir?) Petković, koji se odvažio da preuzme mesto ministra za povratak u Haradinajevoj vladi, naišao je na optužbe i osudu. Neki Srbi sa Kosova su ipak svesni da je njihovo integrisanje u kosovske institucije jedino pravo rešenje, ali se postavlja pitanje da li oni mogu izdržati pritisak Beograda. U suprotnom, može im se desiti scenario poput onog u Hrvatskoj. Tako *Srpska lista* traži od vlade Srbije da se izjasni o učestvovanju Srba u radu privremenih kosovskih institucija. Oni traže, pre svega, mišljenje i stav od predsednika vlade Vojislava Koštunice, koji je bio protivnik učestvovanja Srba na izborima. Nisu propustili da kažu da je “veoma (je) bitno naše aktivno učešće kako bismo pokazali da se standardi ne poštuju i ne ispunjavaju u institucijama sistema”.

Diplomatsko aktiviranje Beograda išlo je u svim pravcima. Prestala je i promocija Ćosićeve knjige. Dušan Bataković, koji se godinama prilikom svojih poseta Vašingtonu takođe zalagao za podelu Kosova, sada je zauzeo poziciju da je formula – “više od autonomije, manje od nezavisnosti” realističan okvir u kome treba tražiti uzajamno prihvatljivo rešenje. Miroljub Labus, potpredsednik Vlade, pokušava da se nametne kao razumniji političar, pa kaže da vreme ne radi za Srbe. On je još u u novembru 2004. godine predložio međunarodnu konferenciju, želeći time da preuzme inicijativu, kako Srbija ne bi bila u stalnoj defanzivi. Po njemu, na toj konferenciji treba postići sporazum o načinu zaštite manjinskih prava, decentralizaciji, entitetima, prelaznom suverenitetu i kolektivnoj bezbednosti. On ističe da Srbi treba da dobiju teritorijalnu autonomiju koja podrazumeva dva entiteta na Kosovu, što je u suštini opet – podela Kosova.

Ovakav preokret u ponašanju Beograda, nažalost, nije izraz prihvatanja realnosti i, shodno tome adekvatnog rešenja kosovskog pitanja, već samo simulacija usmerena na kupovinu vremena. Više nego ikad se insistira na standardima i demokratiji na Kosovu, kao da oni cvetaju u samoj Srbiji. Na sednici Saveta bezbednosti u Njujorku, Nebojša Čović, koji sada zastupa najradikalniji stav, istakao je da “očekuje merljivost standarda u smislu povratka, bezbednosti, slobode kretanja i svih drugih parametara”, te da “ne zna na čemu je osnovan optimizam da će se u narednih nekoliko meseci sprovesti ono što nije sprovedeno za nekoliko godina”. On se tom prilikom pozvao i na situaciju u Bosni i Hercegovini, pre svega kao primer neuspelog multietničkog koncepta. Nije, pri tome, izneo da su upravo Srbi ti koji opstruiraju multietničku Bosnu i Hercegovinu. On napominje da su za izgradnju multietničkog društva neophodne decenije, što je tačno. Ali bez učešća obe strane, teško je očekivati da do takvog procesa uopšte dođe. Normalno je i poželjno da Beograd ima učešće u pregovorima, ali ne uvek ucenjujući sve druge. Nažalost, Beograd je do sada manje-više žrtvovao Srbe u Hrvatskoj i BiH, pa, zašto da ne, i na Kosovu. Još pre početka rata, Dobrica Ćosić i mnogi drugi, sada optuženici u Hagu, tvrdili su da Srbi ne mogu sa drugima. Uvek je bila važnija teritorija od Srba.

Pozicija Beograda je neiskrena i u ovom trenutku odražava nesposobnost pravljenja bilansa prethodne politike, od koje se nije odustalo. Sadašnje ponašanje više odražava mentalno stanje srpskih nacionalista, koji svoj poraz racionalizuju novim teorijama zavere. One se baziraju na tezi da “zapadni

krugovi Balkan žele da pretvore u laboratoriju za kreiranje nekakvih novih hibridnih država i hibridnih identiteta, poput Kosovara, Bošnjaka, Sandžaklija”, te da Srbija “u ovom trenutku treba da sledi defanzivnu strategiju koja bi se zasnivala na odbijanju da se uopšte pristupi nekakvom konačnom rešenju”. Dakle, srpska strana treba samo da insistira na skrupuloznom i stopostotnom primenjivanju Rezolucije 1244, kao bi dobla na vremenu. To se sve oslanja na tezu da treba računati “na eventualnu promenu spoljnih geopolitičkih elemenata u jednačini koja se ne tiče samo Bosne i Kosova, Haga i budućnosti SCG”.

HAŠKA PONUDA

PITANJE SARADNJE SA Haškim tribunalom je bilo i ostalo najtraumatičnije pitanje za celokupnu političku elitu u Srbiji. Nespremnost za suočavanje neminovno je vodila svojevrsnoj racionalizaciji odgovornosti plasiranjem teze o antisrpskoj zaveri. Mada je pritisak međunarodne zajednice varirao tokom poslednje decenije od nastanka Haškog tribunala, vreme je nesporno pokazalo da je saradnja sa Hagom “pitanje svih pitanja” za sve zemalje nastale na teritoriji bivše Jugoslavije, ne samo zbog ispunjavanja međunarodnih obaveza, već i zbog toga što Tribunal simboliše temeljne vrednosti savremene evropske civilizacije.

Potpisivanjem Dejtonskog sporazuma Slobodan Milošević se obavezao na saradnju sa Haškim tribunalom; odnosno da će “strane u potpunosti saradivati sa svim entitetima uključenim u primenu ovog Mirovnog sporazuma, kao što je opisano u aneksima ovog Sporazuma, ili onima koje je Savet bezbednosti UN na drugi način ovlastio, u skladu sa obavezom svih Strana da saraduju u istrazi i krivičnom gonjenju vezanim za ratne zločine i druga kršenja međunarodnog humanitarnog prava”.

Tako je još u vreme Slobodana Miloševića otvorena kancelarija Haškog tribunala u Beogradu, a izručeni su Dražen Erdemović i Slavko Dokmanović. Već tada je bilo jasno da je strategija Beograda da se amnestira JNA i politički vrh, a da se kontrolisanjem svedoka Sud kompromituje. Upravo je Slavko Dokmanović bio žrtva takve strategije, jer je odgovornost za vukovarsku tragediju prebačana na lokalne lidere i teritorijalnu odbranu.

Tek podizanjem optužnice protiv Slobodana Miloševića počelo je ubrzano fpkusiranje na Srbiju i njenu odgovornost za ratove na teritoriji bivše Jugoslavije. Dolaskom DOS na vlast, međunarodna zajednica je očekivala veću spremnost za saradnju sa Haškim tribunalom. Međutim, vrlo brzo je postalo jasno da se DOS podelio na tom pitanju. Vojislav Koštunica, tada predesdenik SRJ, insistirao je na donošenju *Zakona o saradnji sa Haškim tribunaom* pribegavajući legalizmu kao načinu da se ona izbegne. S druge strane, Zoran Đinđić premijer Srbije, je veoma brzo shvatio da je saradnja sa Haškim tribunalom, ne samo međunarodna obaveza, već i moralno pitanje za srbijansko društvo.

Vlada Zorana Đinđića je isporučila Slobodana Miloševića i još 15 optuženika, ali je istovremeno bila izložena ogromnim pritiscima i pretnjama, uključujući i predsednika SRJ, Vojislava Koštunicu. Posle njegovog ubistva saradnja sa Hagom je, tako reći prestala da bi se pod pritiskom međunarodne zajednice ponovo obnovila tek početkom 2005. Taj prekid je imao pogubne posledice za Srbiju, jer je doprineo stagnaciji u zemlji, zbog odnosa međunarodne zajednice, pre svega MMF i Svetske banke prema njoj.

Vojislav Koštunica je premijersku funkciju počeo tako što je nastavio sa negiranjem Haškog tribunala, tvrdnjom da izručivanje ratnih zločinaca Tribunalu neće biti prioritet njegove vlade. Široko je prihvaćen njegov stav "da ne treba žuriti sa ispunjavanjem želja gospođe Del Ponte, jer to nije ni pravedno, ni dostojanstveno, ni patriotski". Dobio je podršku SPS (i radikala), pre svega na tome da, "nema više slanja u Hag po komandnoj odgovornosti". Ona je i za mnoge druge postala "opšte mesto kritike", a Boris Tadić je objasnio da je "insistiranje haškog Tužilaštva na komandnoj odgovornosti samo zamagljiivanje individualne odgovornosti za eventualno počinjene zločine". Jedan od Koštuninih argumenata za nesaradnju bio je i to da, "saradnju sa Hagom, ali i sagledavanje vlastite odgovornosti za zločine, otežava i to što su Albanci i njihove vođe skoro potpuno amnestirani od odgovornosti pred haškim sudom".

Zakon o pomoći haškim optuženicima i članovima njihovih porodica uzbudio je čak i domaću javnost, jer je za pomoć, prema nekim grubim proračunima predviđeno 100.000 eura po optuženom, godišnje. Dragoljub Mićunović je ovaj zakona protumačio kao državnu ponudu da stane iza optuženih i prizna kolektivnu krivicu, a mnogi komentari u medijima su cinično primetili da je reč "o izvozu robe i međunarodnoj trgovini ljudskim glavama".

Saradnja sa Haškim tribunalom je gotovo prestala nakon decembarskih izbora 2003. godine, zbog čega je predsednik Haškog tribunala, Teodor Meron

uputio pismo Savetu bezbednosti U pismu se ističe da nije reč samo o nespremnosti za hapšenje haških optuženika, već i o nespremnosti omogućivanja pristupa svedocima i dokumentaciji od ključnog značaja za istrage. Jedan od Koštuničinih savetnika, Aleksandar Fatić je pismo okarakteriso kao “ozbiljnu samodiskriminaciju Tribunala”, koji “sve više gubi obeležje pravosudne institucije i sve više dobija obeležje jedne jednostrano orijentisane političke ustanove”.

Razumniji glasovi na političkoj sceni Srbije, posebno oni koji shvataju važnost saradnje za uključivanje Srbije u evropske procese, poput Gorana Svilanovića, upozoravali su da će pismo Teodora Merona Savetu bezbednosti imati negativne posledice po ugled zemlje u svetu i da Vlada Srbije treba hitno da definiše svoju politiku prema Hagu. Upozoravao je na to da Vlada treba hitno da formira Nacionalni savet za saradnju sa Tribunalom kako bi neko preuzeo odgovornost za njegovo dalje funkcionisanje i nglasio da “Vlada može da zauzme stav da neće da saraduje, ali da to treba da objasni i da prihvati odgovornost”.

Međutim, bez obzira ma pojačan pritisak da se isporuči Ratko Mladić, kao i brojnih tvrdnji Tužilaštva da se on nalazi na teritoriji Srbije, Vojislav Koštunica je uzvraćao da je “teško dokazati da se neko ne nalazi na teritoriji jedne države, i da zbog toga mora da postoji jedna vrsta poverenja, i dvosmerna saradnja sa Haškim tribunalom, ali i sa zemljama sa kojima SCG saraduje”. U odbranu haških zatvorenika, posebno Mladića i Karadžića, ustali su i predstavnici SPC. Vladika Grigorije je apelovao da se “konačno podvuče crta” i da se, ako je potrebno u “Hag preda hiljadu ili petnaest hiljada Srba”, dok je Jeremija Starovlah otvoreno rekao da je dužnost svakog srpskog sveštenika da pomogne Radovanu Karadžiću.

Karla del Ponte je povodom ovih i sličnih izjava optužila Crkvu da je “uključena u političke delatnosti i da krije optužene za ratne zločine”, a mitropolit Amfilohije je uzvratio da se ona “ponaša prema crkvi kao agitpropovci sovjetskih vremena i nekadašnji sekretar komiteta komunističke partije”. A Koštuničin ministar pravde, Zoran Stojković, je čak odbio da se sretne sa Karlom del Ponte mada mu to spada u opis radnog mesta.

Osuđujući agresivnu retoriku nacionalista protiv Tribunala i Tužilaštva, Karla del Ponte je iznela i podatke o postojanju organizovane mreže koja podržava optužene za ratne zločine, koja ne samo da vrši pritisak na sudije i svedoke, nego i preti da će destabilizovati zemlju ako vlasti saraduju sa Tribunalom. Suočen sa sve ozbiljnijim i nepopustljivijim ultimatumima međunarodne zajednice za bezuslovno ispunjavanje zahteva Haškog tribunala, Koštunica je polovinom

aprila 2004, izjavio da "svemu mora doći kraj, pa i procesima u Hagu". Vremenom se posredstvom medija afirmisla njegova teza da je "dobrovoljna predaja daleko najpovoljniji oblik saradnje, najbolja opcija i za samu državu u svetlu njenih međunarodnih obaveza", jer "ona pruža određene pogodnosti optuženima, ali i obavezuje državu da im pruži odgovarajuću pomoć". Zaokruživanje ove strategije, Koštunica je krunisao izjavom da "Hag predstavlja pitanje svih pitanja" i da se mora "rešavati na temelju jasno utvrđene državne strategije".

Kasnije je premijer čak našao i filozofsko objašnjenje, jer, kako kaže, "niko od nas nema iluzija o haškoj pravdi" i to potkrepio činjenicama da su dva predsednika bivših jugoslovenskih republika osumnjičena tek posle smrti, a jedan od osumnjičenih se sada kandiduje za kosovskog premijera. Ali, sada već sa filozofskom mudrošću, on kaže da "nije stvar za igranje – saradivaće se, ali ne može sve odmah, jer morali su se doneti zakoni, koje prethodna vlada nije donela, što znači da se ne može sve istovremeno".

Sve je to bio uvod u "dobrovoljne predaje" koje su usledile jedna za drugom, uključujući i trojicu generala, Nebojše Pavkovića, Vladimira Lazarevića i Sretena Lukića u prvih nekoliko meseci 2005. godine. Mada su sve predaje bile praćene odgovarajućom medijskom halabukom, odlazak generala Lazarevića imao je posebnu pažnju državnog vrha. Koštunica je tom prilikom izjavio da "on lično, Vlada Srbije i država Srbija visoko ceni i poštuju patriotsku, moralnu i časnu odluku generala Lazarevića". Sličnu izjavu je dao i Boris Tadić, dok se u saopštenju SPC kaže da "SPC poštuje i visoko ceni odluka generala Lazarevića da sledi ovaj težak put u interesu otadžbine" i to u trenutku kada se "kao narod i država suočavamo sa velikim iskušenjima od kojih je svakako najveće pitanje sudbine Kosova i Metohije".

Koštuničina agonija sa Haškim tribunalom dobila je i svoj epilog: savet ministara EU odobrio je Studiju izvodljivosti, koja otvara put Srbiji za Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji i ulazak u Partnerstvo za mir. Reč je o političkoj odluci EU koja ima za cilj zaokruživanje politike priključivanja zapadnog Balkana evropskim integracijama. To je svakako, kvalitativni pomak za ceo region koji je kapitalizirala vlada čiji je premijer Haški tribunal u početku tretirao kao "poslednju rupu na svirali". Brojni srpski patrioti su razočarani ovakvim ishodom, jer smatraju da je Studija izvodljivosti samo "mamac za Srbiju", jer "Haški tribunal je samo jedna od faza programiranog procesa i sredstvo globalnih imperijalističkih sila za uništenje Srba, gašenje srpskog duha i preuzimanje srpskih teritorija". Srećom o tome se oni više ne pitaju.

SREBRENICA DESET GODINA POSLE

SVAKO PREISPITIVANJE NEDAVNE prošlosti mora poći od toga da se u potpunosti sagleda kontekst srebreničkog masakra, kao pojedinačno najvećeg i najmonstruoznijeg zločina počinjenog tokom jugoslovesnkih ratova 1991–1999. godine. Taj zločin ostaje kao opomena čovečanstvu o neophodnosti stalne spremnosti za prepoznavanje politike koja planira takve zločine. Do njih nikada ne dolazi spontano, preko noći.

Uprkos činjenici da međunarodno humanitarno pravo i korpus ljudskih prava nikada nisu bili razvijeniji, do najvećeg stradanja nedužnih došlo je upravo u XX veku. Do masovnog stradanja civila došlo je čak i nakon Holokausta nad Jevrejima u Drugom svetskom ratu, što je međunarodnu zajednicu ponukalo na osnivanje dva *ad hoc* krivična suda, jedan za Jugoslaviju i drugi za Ruandu. Njihovo postojanje ubrzalo je i stvaranje stalnog Krivičnog suda, takođe u Hagu.

Zločin u Srebrenici dogodio se pune četiri godine nakon početka rata na teritoriji bivše Jugoslavije. Rat u Bosni i Hercegovini je od početka 1992. godine bio genocidan, jer je politika zvaničnog Beograda podrazumevala etničko čišćenje. Ono je kroz različite forme nasilja i zastrašivanja, odnosno terora, imalo za cilj da Bošnjake, sa teritorija na kojima su stolicima živeli, prvenstveno onih duž reke Drine otera, kako bi se stvorile čiste srpske etničke teritorije. Etničko čišćenje nisu izmislili Srbi. Međutim, uznemirava činjenica da se to odvijalo, uprkos svim informacijama kojima se raspolagalo o masovnim ubistvima, maltretiranju, uništavanju kulturne baštine, pljačkama privatne imovine, masovnom nasilnom transferu ljudi i sl.

Etničko čišćenje je bilo cilj rata, a ne njegova posledica. Postavlja se pitanje: kako je Srebrenica bila moguća? S jedne strane, odgovor je u nečinjenju međunarodne zajednice, koja je prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju genocida (1949) bila obavezna da deluje, odnosno da (ga) "spreči i kazni". Konvencija o genocidu definiše genocid kao "bilo koje delo počinjeno s namerom da uništi, u celini ili delimično, nacionalnu, etničku, rasnu ili versku grupu, kao što su: ubistvo pripadnika grupe, nanošenje teških fizičkih ili psihičkih povreda pripadnicima grupe, hotimično nametanje određenoj grupi uslova sračunatih na to da, u celini ili delimično izazovu fizičko uništenje nametanjem određenih mera s namerom da se spreči rađanje u nekoj grupi, prinudno preseljenje dece iz jedne grupe u drugu".

Nažalost, zapadne vlade su izbegavale da zločin nazovu pravim imenom – genocidom – kako bi izbegle i svoje obaveze proizašle iz Konvencije, koja u krajnjoj liniji, podrazumeva i intervenciju. S druge strane, srpske snage su, ohrabrene oklevanjem međunarodne zajednice realizovale svoju zločinačku politiku bez ikakvog kažnjavanja. Događalo se upravo suprotno: u to vreme Konatakt-grupa pokušava da ubedi strane u konfliktu da pristanu na etničku podelu Bosne i Hercegovine, što se kasnije i desilo u Dejtonu.

Genocid u Srebrenici bio je deo srpske strategije koja je Srebrenicu, zajedno sa Žepom i Goraždem, smatrala "muslimanskim koridorom" (tzv. "zelena transferzala") koji povezuje Sarajevo i Tursku preko Sandžaka, Albanije i Kosova. Po njihovom tumačenju, to je bila svojevrsna opasnost za čitavu Evropu, pa je zbog toga Srebrenica bila na meti Ratka Mladića još od 1992. godine. Ta interpretacija rata još uvek je aktuelna u Srbiji. Ona je utoliko prisutnija, ukoliko se u Hagu sve više obelodanjuju počinjeni zločini i njihova monstroznost.

Haški tribunal je prvi sud osnovan 40 godina nakon Nirnberškog i prvi uopšte koji je nadležan za kažnjavanje genocida, ali u vreme dešavanja u Srebrenici, kao nova institucija nije bio u mogućnosti da spreči takvo finale rata u Bosni i Hercegovini, pa čak ni da kasnije spreči sličan scenario na Kosovu. Samo je Vlada BiH još 1993. godine pokrenula postupak protiv Jugoslavije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu za genocid u Bosni i Hercegovini. Taj proces je još u toku. Aktuelne vlasti u Beogradu pokušavaju da na svaki način spreče proces pred ovom međunarodnom institucijom. U tu inicijativu uključeni su istaknuti stručnjaci za međunarodno pravo, a među njima su i prominentne ličnosti nekadašnje antiratne alternative, sve pod izgovorom da se na taj način štite državni interesi.

Kredibilitet proklamovanih demokratskih i moralnih vrednosti zapadnih zemalja događajima u Srebrenici bio je doveden u pitanje. Međunarodne snage koje su štatile Srebrenicu kao zaštićenu zonu UN, jednostavno su ovaj grad predale srpskim snagama koje je predvodio Ratko Mladić. Holandski bataljon, koji je štatio Srebrenicu i Žepu je, ne reagujući, posmatrao kako vojska bosanskih Srba osvaja zone bezbednosti – Srebrenicu i Žepu, da bi potom hladnokrvno, na očigled celog sveta, likvidirala blizu 10.000 muških civila, ne birajući ni godine ni uzrast.

Sa moralne tačke gledišta, Srebrenica je bila prekretnica u bosanskom ratu, ali istovremeno i simbol ravnodušnosti i ignorancije zapadnih zemalja. Genocid u Srebrenici usledio je nakon genocida u Ruandi, gde je ubijeno oko milion ljudi, što je međunarodna zajednica takođe ignorisala. Zato je Srebrenica isprovocirala ozbiljne moralne dileme svuda u svetu, osim u Srbiji. Srebrenica je bila simbol neuspeha i neefikasnosti i američke administracije predsednika Klinton na spoljnopolitičkom planu. Zato je ubrzo usledila završna strategija međunarodne zajednice koja je Franju Tuđmana, Aliju Izetbegovića i Slobodana Miloševića odvela u Dejton.

U 2005. godini, 11. jula, obeležava se desetogodišnjica ovog zločina. Srebrenica je tačka na kojoj se zapadna civilizacija “prelomila” i vratila svojim izvornim vrednostima. Onim antifašističkim, na kojima zapadna civilizacija sada počiva. Osuđeni su i odgovorni za zločin genocida u Srebrenici, među kojima i general Radislav Krstić, kao najodgovorniji izvršilac. Ratko Mladić i Radovan Karadžić kao inspiratori i organizatori, još uvek su na slobodi. Proces suočavanja je pokrenut u celom svetu. Čak je i vlada Republike Srpske pod pritiskom pripremila vlastiti izveštaj o zločinu u Srebrenici. Takođe pod međunarodnim pritiskom, priznala je i broj ubijenih i, makar formalno izvinila se.

Samo je Srbija ostala izvan tog procesa. Još uvek se negira broj nestalih i ubijenih. I ne samo to. Tvrdi se da se da nije reč o civilima, već o presvučenim vojnicima. Aktuelni predsednik Srbije Boris Tadić je inaugurisan na dan godišnjice zločina u Srebrenici (2004. godine). Srebrenicu je samo usput spomenuo, tvrdeći pri tom, da je prevideo taj datum. A da nije, inauguracije sigurno ne bi bilo toga dana, jer su, navodno, na taj dan njegovog dedu ubile ustaše.

U Srbiji ipak postoje pojedinci, grupe i organizacije koje Srebrenicu doživljavaju kao sopstvenu odgovornost i sopstveni stid. To su ljudi koji ne propuštaju priliku da se oglase, obeleže ili reaguju kad god je reč o Srebrenici i o ovom zločinu.

(NE)ODUSTAJANJE SRBIJE

42

SRPSKI NACIONALIZAM SE neprekidno obnavlja i održava na istim premisama, što se uverljivo pokazuje u odnosu prema Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu i Makedoniji. Događaji u poslednjih nekoliko meseci, kao i retorika srpske političke elite o svim ključnim pitanjima, pokazuje da se od nacionalnih ciljeva, kako su ih svojevremeno zacrtali Dobrica Ćosić i Milorad Ekmečić nije odustalo, bez obzira na činjenicu da se glavnim izvođačima projekta, Slobodanu Miloševiću i Vojislavu Šešelju, u Haškom tribunalu sudi za “zajednički zločinački poduhvat”. Međutim, politika Beograda je sada mnogo transparentnija i susedima, posebno Makedoniji i Crnoj Gori, ali i šire u svetu. Čini se da se neumoljiva logika srpskog nacionalizma i fatalna opredeljenost za stvaranje srpske etničke države najzad povodom nedavnih i aktuelnih događaja u regionu pokazala u sasvim drugom ključu. I međunarodna zajednica, pre svega EU mora da uzme u obzir i prihvati realnost, odnosno ključnu ulogu Beograda u razbijanju Jugoslavije i u zbivanjima od 1990, do 2005. godine.

Obeležavanje 10-godišnjice masakra u Srebrenici bilo je povod za ponovno određivanje sveta prema tom gnusnom zločinu, ali i prema celokupnoj srpskoj genocidnoj politici u Bosni i Hercegovini. Beograd je pokušao da “reformiše taj zločin”, negiranjem ili pak nastojanjem da ga “balansira” sa srpskim žrtvama. U toj nameri je falsifikovan datum bratunačkog pokolja Srba iz 1993, do koga je došlo na Božić, kao odmazda za prethodni zločin Srba nad Muslimanima. Tako je srpska strana 12. jula komemorirala 3000 ubijenih i nestalih Srba tokom rata u BiH. Očigledna je težnja da se ta brojka izjednači

sa onom u Srebrenici. Ta manipulacija i moralna neosetljivost dodatno je ukazala na bezdušnost srpske elite u celini. Teško je zamisliti da se posle Aušvica, ide u Drezden, bez obzira što su u Drezdenu takođe ubijeni civili.

Brojni incidenti u Srbiji, poput onog na Pravnom fakultetu u Beogradu (tribina pod nazivom "Oslobađanje Srebrenice"), snimak ubijanja šestorice mladića iz Srebrenice (prikazan u Haškom tribunalu, a onda i na srbijanskim televizijama), te brojne manifestacije u organizaciji osam nevladinih organizacija i mnogih drugih, uzburkali su duhove na političkoj sceni Srbije. Naime, nije se očekivalo da će desetgodišnjica masakra u Srebrenici izazvati takvu pozornost u svetu, sa posebnim naglaskom na moralni aspekt tog zločina. Srpski nacionalisti su prevideli činjenicu da Evropa u Srebrenici brani svoje vrednosti i da ju je vreme nateralo da prizna svoje greške i propuste kada je o BiH reč. Srebrenica je, naime, dovela u pitanje njen moralni, politički i vojni kredibilitet, što, čini se, u Srbiji nikako nije shvaćeno, te se odijum za ogoljavanje srbijanske nespremnosti da se odredi prema Srebrenici, uglavnom kanalisao na osam nevladinih organizacija, odnosno pre svega, na nekoliko žena koje se nalaze na čelu tih organizacija.

Nemoćna i nespremna da se bavi suštinskim pitanjima koja je muče, Srbija je ovog leta otvorila sva nerešena državna pitanja i pokazala da je njena relevantnost u regionu upravo u tome što drži ključ za rešavanje: Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, pa i Makedonije. Srpski nacionalizam, savezništvo vlasti i Srpske pravoslavne crkve (SPC) je ponovo na delu, pre svega na političkom planu. Srpska strana već duže vreme zaoštrava odnose sa susedima, izazivajući incidente u Makedoniji i Crnoj Gori.

U Makedoniji SPC je pokušala osnovati vlastitu crkvenu organizaciju bez obzira na postojanje samostalne Makedonske pravoslavne crkve. Instaliranjem egzarha Jovana kao autonomnog predstavnika SPC u Makedoniji, po prvi put se i sami Makedonci suočavaju sa činjenicom da je Srbija protiv njene suverenosti. Dugogodišnja neformalna koalicija Srbije i Makedonije na albanaskom pitanju zamaglila je suštinu srpske politike u Makedoniji, koja se drži one po kojoj, "Balkanom vlada onaj ko kontroliše Vardarsku dolinu". Ovo je poznata teza Milorada Ekmečića i ona objašnjava ponašanje Srbije, kako u Makedoniji, tako i u Preševskoj dolini. Kako opcija podele Kosova ne dolazi u obzir (saopštenje Kontakt grupe iz aprila ove godine), južna Srbija (Preševo i Bujanovac) ponovo su postali interesantni za NATO i SAD. Makedonci su sve bliže istini da samo sporazumom sa Albancima mogu očuvati svoj identitet

i državni suverenitet od agresivnih suseda. Ovaj proces samospoznaje doveo je u Makedoniji i do novog vrednovanja druge Jugoslavije i njenog značaja za stvaranje makednoske države (koja je stvorena 1945. godine).

Srpski nacionalisti u Crnoj Gori izazivaju i podstiču konflikt zbog najavljenog referenduma za osamostaljivanje Crne Gore, uz veliku podršku zvaničnog Beograda, pre svega premijera Vojislava Koštunice. Njihova strategija jeste da ubede međunarodnu zajednicu da je odlaganje referenduma jedini način da se spreči dalja eskalacija napetosti.

Mitropolit Amfilohije, predvodnik najradikalnijeg krila u SPC, ali i jedna od najuticajnijih političkih ličnosti u Crnoj Gori, poslednjih meseci je veoma agresivno osporavao taj projekat. U saradnji sa vojskom organizovao je "vazdušni desant" na Rumiju, gde je helikopterom na vrh doneta limena crkva koja treba da simbolizuje nadmoć Srpske pravoslavne crkve. Na brojne negativne reakcije, posebno one koje su se odnosile na materijal od koga je crkva napravljena, on je izjavio da je "sve na Zemlji Božja tvorina pa i metal, koji može biti iskorišten za gradnju crkava, kao što je to SPC uradila nedavno na vrhu Rumije". Ovaj incident se pretvorio u ključno državno pitanje, pogotovo zbog učešća i vojske SCG, koja je navodno pružala SPC samo tehničku pomoć. Ovaj zajednički poduhvat do kraja je ogolio spregu ove dve nacionalne institucije koje još uvek sistematski rade na projektu Velike Srbije. Armija se formalno svela samo na logistiku isključivo zbog prisustva NATO u regionu.

Vladika Amfilohije je u tom kontekstu pokrenuo i pitanje vraćanja "otete crkvene zemlje" koja, po njegovim rečima, iznosi trećinu teritorije Crne Gore. On preti da će se u Crnoj Gori sve deliti ukoliko se ona opredeli za nezavisnost: škole, budžet i, naravno, teritorija. Nedavno je u Kamničkoj Bistrici u Sloveniji predvodio crkvenu svečanost posvećenu četnicima koji su tamo ubijeni nakon Drugog svetskog rata. A, na nedavnoj sahrani majke Radovana Karadžića, koga u svakoj prilici veliča kao srpskog heroja, rekao je da "se majka Jovanka danas upisuje među majke besmrtnike... Ona je svoj porod naučila da nema ničeg svetijeg od vere i služenja čistog obraza Bogu i svom narodu".

Crna Gora je oduvek bila u središtu srpskog nacionalizma, te je rešavanje statusa Crne Gore od strateškog značaja za ceo region. Tek samostalnost Crne Gore ukida iluziju srpskih nacionalista o Velikoj Srbiji. Da je ta ideja još

uvek živa, najbolje svedoči činjenica da je Vojislav Šešelj u svom prvom pojavljanju u ulozi svedoka odbrane Slobodana Miloševića u Hagu insistirao na konceptu Velike Srbije. Šešelj, kao predsednik Srpske radikalne stranke, time želi preuzeti biračko telo Socijalističke partije Srbije (sps) koja je u raspadanju. On insistira na tome da je Srpska radikalna stranka nosilac tog koncepta koji "podrazumeva jedinstvenu srpsku državu u koju će biti uključene sve srpske zemlje i većina srpskog naroda". Ta država bi gajila "bratstvo i jedinstvo Srba-pravoslavaca, Srba-katolika, Srba-muslimana, Srba-protestanata i Srba-ateista".

Kada je reč o Kosovu, umesto dijaloga Srbija održava tenzije zbog razmatranja stanadrada i najavljenih pregovora oko statusa Kosova. Medijska propaganda protiv Albanaca ne jenjava, jer se time želi održati slika o Albancima kao teroristima (s obzirom da je borba protiv terorizma prioritet Zapada). Međutim, uprkos mnogim problemima Kosovo brže napreduje u odnosu na Srbiju. Njihove državne institucije gradi i nadgleda međunarodna zajednica i za desetak godina Albanci će imati pravni sistem koji će korespondirati sa evropskim normama, dok Srbija još uvek ide u obrnutom pravcu. Bez obzira na objektivne prednosti i stalno insistiranje Zapada da Srbija ima najveći potencijal u regionu, sve je jasnije da je i to samo još jedna zabluda koja nema realno utemeljenje.

Bosanska tužba protiv SCG za genocid i agresiju takođe je postala prvorzredno državno pitanje Srbije, na kome su angažovane gotovo sve društvene strukture, uključujući i pojedine NVO. I neke zapadne zemlje pokušavaju da se ceo problem reši arbitražom van suda. Međutim, od imperativnog je značaja za Srbiju i za region da ova tužba dobije verifikaciju u Sudu, odnosno da se pravno dokaže agresija Srbije i njena genocidna politika prema Muslimanima. Jedino dekonstrukcija i demistifikacija srpskog projekta u BiH može istinski da pacifikuje region.

Obeležavanje desetogodišnjice "Oluje", ponovo je izazvalo polemike oko interpretacije ove operacije. Insistiranje srpskih vlasti da je reč o najvećem etničkom čišćenju u funkciji je negiranja legitimnosti vojne operacije "Oluja" i, shodno tome izjednačavanja odgovornosti za rat. Bez obzira što je dobro poznat dogovor Tuđman-Ćosić iz 1992. godine u Ženevi, o "humanom preseljenju stanovništva", sadašnja vlast u Beogradu koristi priliku da se uspori približavanje Hrvatske EU. Ponovo je u prvi plan došao ključni značaj

srpsko-hrvatskih odnosa, ali isto tako i njihova fragilnost. Srbija očigledno nastoji da očuva privilegiju diktiranja tempa u regionu tako što bi u suštini, ona kontrolisala normalizaciju situacije u regionu.

Srbija se sve više pokazuje onakvom kakvom svet nikada nije želeo da je vidi. Suprotno očekivanjima međunarodne zajednice, srpski nacionalizam još uvek je žilav, a imperijalni refleksi srbijanskih političara trajno ugrožavaju mir na Balkanu. Indikativan je svakako i nedavni tekst bivšeg američkog ambasadora Vilijema Montgomerija u dnevniku Danas, koji kaže da je "raspad Jugoslavije 1991. bio realnost i da najbolji put za akciju nije bio u besplodnim pokušajima da se spreči neizbežno, već u koncentrisanju sve raspoložive energije da raspad, kada se dogodi, bude miroljubiv". Ova konstatacija je ohrabrujuća, jer ukazuje na to da se i u međunarodnoj zajednici (Evropljani, međunarodne organizacije i SAD) menja percepcija o jugoslovenskoj krizi, te da će to možda dovesti do njenog adekvatnog posredovanja u odnosu na budućnost SCG i rešavanju statusa Kosova.

Sve je jasnije, nakon distance od 15 godina, da je jugoslovenska federacija bila optimalni *modus vivendi* kada je reč o granicama republika i pokrajina i svim etničkim zajednicama koje su živele unutar njih. Ukoliko i sama Srbija ne shvati tu činjenicu, preći joj unutrašnje rastakanje. Nesporna je činjenica da je srpsko pitanje još uvek u centru balkanske krize. No, svet bi ipak morao da shvati da njegovo rešavanje ne sme biti na štetu drugih, pristajanjem na razne kompenzacije koje bi navodno, umirile Srbiju. Zato je ideja o stvaranju unije Srbije, Kosova i Crne Gore, kao jedna od onih koje cirkulišu, takođe nerealna. Balkanska kriza se može rešiti tek nakon što se reše napetosti unutar same Srbije i ona svede na svoju meru. A to znači da međunarodna zajednica mora da uvaži i kompleksnost same Srbije i u tom smislu pomogne rešavanje statusa Vojvodine, Sandžaka, pa i samog Beograda. Takav pristup bi zaustavio agoniju srpske elite i stavio tačku na stalno generisanje srpskog nacionalizma.

NA EVROPSKOM PRAGU

BALKAN KAO REGION polako ali sigurno ulazi pod kišobran Evropske unije. Otvaranjem pregovora o stabilizaciji i pridruživanju sa državnim zajednicama Srbije i Crne Gore (SCG), Evropska unija je najzad zaokružila svoju politiku prema Zapadnom Balkanu. Istovremeno je počela pregovore o članstvu sa Hrvatskom i Turskom i najavila pregovore o stabilizaciji i pridruživanju sa Bosnom i Hercegovinom. Ovim paketom EU je realizovala zaključke sa Solunskog samita (2003), kada je doneta odluka da se sve balkanske zemlje uz određene uslove mogu kandidovati za članstvo. Međutim, sam *timing* pokazuje određeno sazrevanje i EU koja je gotovo čitavu deceniju lutala u traženju rešenja za Balkan. Nedostatak liberalne elite koja bi bila nosilac prihvatanja evropskih vrednosti i produbljivanja demokratskih procesa, EU je rešila izlazeći ususret regionu i ovim paketom postala faktor mobilizacije regiona. EU je ovim potezom rešila i pitanje regionalne stabilnosti i bezbednosti, što ima širi strateški značaj i za celu Evropu. Za Srbiju je to praktično put koji nema alternativu.

Sve zemlje u regionu su jednodušno pozdravile ovu odluku EU, mada se razlikuju u percepciji zajedničke evropske budućnosti. Srbija se u tom pogledu suočava sa najvećim preprekama. One su prvenstveno posledica njenih unutrašnjih ekonomskih, političkih i društvenih ograničenja. Nakon početnog uzleta posle oktobra 2000, ubistvom premijera Zorana Đinđića sve je u regresiji: država nedefinisanih granica, bez ustava, centralizovana vlast, prekidanje saradnje sa Hagom, usporavanje tempa ekonomskih reformi...

Opređeljenje “za Evropu” koje na verbalnom planu ni politička elita, ni većina građana ne osporavaju, nije podržano jasnim društveno-političkim konsenzusom koji bi garantovao ozbiljnost takve orijentacije. Naprotiv, u mnogim bitnim segmentima važnim za samu Srbiju, a pogotvo za njene odnose sa zemljama u najbližem okruženju, kao da postoji prećutni antievropski konsenzus. Međutim, zbog nagomilanih nerazrešenih ekonomskih, političkih i društvenih problema, manjinska vlada nema velikog izbora u pogledu opcije koju će slediti. Naime, EU, MMF i Svetska banka su u protekle dve godine vladu premijera Koštunice vratile na put koji je prokrčila vlada premijera Zorana Đinđića. Tako je Vojislav Koštunica drastično promenio svoj stav prema Haškom tribunalala (“Hag je pitanje svih pitanja”), bez obzira što je sve optuženike u Hag slao kao “dobrovoljce” u ime viših nacionalnih interesa. I na ekonomskom planu, mada znatno usporeno, Koštuničina vlada prati trag prethodne, pre svega u pogledu monetarne i finansijske discipline bez koje ne bi dobila međunarodnu finansijsku podršku.

Zapad je nakon ubistva premijera Đinđića prilagodio politiku realnosti koja se u mnogome razlikovala od precenjene slike o Srbiji neposredno nakon 5. oktobra (2000). Trebalo mu je tri godine da shvati da je Miloševićovo nasleđe mnogo ozbiljniji i dublji problem od njegovog uklanjanja. Pokazalo se da su korupcija, siromaštvo i nesposobnost upravljanja mnogo veći problemi, te da je “demokratska revolucija”, u suštini samo dovela do pregrupisavanja Miloševićeve klike. Koren neuspeha generalno, leži u starim socijalnim i kulturnim slabostima, uključujući i nedostatak solidnih ekonomskih i političkih institucija, te obrazovane, politički motivisane i ekonomski dinamične srednje klase koja se pridržava zakona. Isto tako nedostaje politička partija sposobna da mobilise široki podršku za ionako tešku tranziciju.

Zato je Srbija, kao i toliko puta ranije ponovo pred sudbinskom odlukom: opredeljivanje za Evropu ili za izolaciju, odnosno liberalnu ili konzervativnu opciju. Činjenica da na političkoj sceni dominira konzervativna (organicistička) opcija, uz podršku partije Slobodana Miloševića (SPS), i neformalnu koaliciju na raznim nivoima sa Srpskom radikalnom strankom Vojislava Šešelja, ukazuje da će transformacija Srbije u modernu državu biti trnovit put, opstruiran još uvek moćnim konzervativnim strukturama koje brane stečene privilegije. Jedan od arhitekata srpskog nacionalnog projekta i još uvek veoma uticajna figura u “sivoj zoni” srpske politike, književnik

Dobrica Ćosić upravo je ovih dana u intervjuu nacionalnom dnevniku Politika, rekao da su “nas briselski komesari i bombardovali i smestili u državni provizorijum u kojem se raspinje i grca narod Srbije i Crne Gore. A preti nam ‘integracionim’ asocijacijama rasturajući Republiku Srpsku i primoravajući Srbe da žive u logoru ‘multietničkog Kosova’ sa svojim ubicama”.

Paket za Balkan je koincidirao sa odlukom međunarodne zajednice da počne sa rešavanjem statusa Kosova. Očigledno je da Srbija za gubitak Kosova dobija kompenzaciju u ubrzanom priključivanju evropskim integracijama i otpisu dugova. Ova ponuda nije prihvaćena javno, jer očigledno nema dovoljno političke hrabrosti da se, rešavanjem statusa Kosova napravi bilans onoga što je dovelo do njegovog gubitka. Osim nespremnosti za suočavanje sa neposrednom prošlošću, srbijanska politička elita pokazuje neverovatnu rigidnost u odnosu na prihvatanje nove realnosti. Iako se rasplitanje kosovskog čvora dramatično približava, Srbija još nije definisala svoju pregovaračku strategiju (sem one o “više od autonomije, manje od nezavisnosti”). Medijski se promoviše stereotip da međunarodna zajednica hoće da otme Kosovo (i to celo) od Srbije, da je to deo teritorije pod suverenosti Srbije kojom privremeno upravlja međunarodna uprava, da je srpska vlast “spremna” da Albancima da punu autonomiju itd. U međuvremenu, sa srpskom zajednicom na Kosovu (100.000 ljudi) se neprestano manipuliše i postoji realna opasnost da se pri kraju pregovora o statusu Kosova (2006. godine), stimuliše masovno iseljavanje Srba, poput onog iz Hrvatske i BiH. Geografsku poziciju koju Srbija ima, kada je o regionu reč, ma koliko umanjena, srpska elita pokušava naplatiti bez ikakvog napora da izađe ususret zahtevima međunarodne zajednice. Upravo takav odnos prema evropskoj opciji je glavna pretnja evropskoj budućnosti Srbije.

Međunarodni predstavnici su sa beogradske konferencije “Srbija – pet godina posle” (oktobar, 2005), poslali nedvosmislene poruke da je “došlo vreme da se utvrdi dokle je Srbija stigla i da se utvrde njeni prioriteti”, ali i da je krajnje vreme “da se završi bolno poglavlje saradnje sa Haškim tribunalom tako što će preostali optuženi biti izručeni”. Međutim, kada je reč o saradnji sa Hagom postoji realna opasnost da se isporukom Ratka Mladića država počne ponašati kao da je ispunila svoje moralne obaveze.

Srpski nacionalisti više nemaju ni potencijal ni mogućnost da istraju na etničkom modelu države. Za to je zaslužno prisustvo međunarodne

zajednice. Međutim, njihov potencijal za generisanje nacionalne homogenizacije, šovinističkih kampanja, etničkog nasilja i izolacionističke, velikodržavne politike još uvek je veliki i ostavlja dubok trag na međuetničke odnose.

Osim kada je reč o manjinama, sve je veća agresivnost prema svakom drugačijem, alternativnom mišljenju. Na udaru su, može se reći, većem nego ikada ranije nevladine organizacije, naročito one koje se bave ljudskim pravima. Žestokim napadima izložena je i politička alternativa kojoj sadašnja društvena atmosfera ne ostavlja puno prostora za aktivnije delovanje. Sloboda izražavanja je više nego ikad na udaru, što je rezultat straha elite koja je stala iza ratnog projekta Slobodana Miloševića. To je poslednja odbrana projekta, ne samo pred Haškim sudom, već i u domaćoj javnosti.

GODINA TEŠKIH ODLUKA

TREBALO JE DVE godine da vlada Vojislava Koštunice shvati da Srbija nema alternativu reformama koje je započela vlada Zorana Đinđića. Vojislav Koštunica je ipak morao da saraduje sa Hagom, makar i po vlastititoj recepturi “dobrovoljne predaje”. Iako za sada izostaje moralna komponenta, i ona će neminovno doći na dveni red. Oklevanje da se uhapsu Ratko Mladić i Radovan Karadžić deo je otpora i iluzija koji se polako tope pod pritiskom međunarodne zajednice. Srpski nacaionalisti sve to vide kao široku zaveru protiv Srbije i sve se više okreću radikalima kao jedinim istinskim zaštitnicima srpskog interesa. Tako oni priželjkuju njihov dolazak na vlast s argumentacijom da “još nismo videli šta može i ume SRS. Red je da i to vidimo i isprobamo. Ako ništa drugo radikali govore da će biti pošteniji, što je dosta za početak”. U procepu u kom se nalazi – sa jedne strane, razočaranje patriotskog bloka zbog neostvarenih ciljeva, a sa druge, sve širi sloj osiromašenog stanovništva – sadašnja vlada, ili bilo koja druga, teško će i sporo ostvarivati reformski program.

Hapšenjem Ante Gotovine, optuženika iz Hrvatske Srbija je ostala usamljena u opiranju Haškom tribunalu i poricanju bilo kakve odgovornosti za događaje koji su obeležili poslednju deceniju xx veka na Balkanu. Ona i dalje opstaje na interpretaciji da je “prostor Balkana ogledna laboratorija za proizvodnju osvajačkih povoda i pohoda koji će mere retorzije, okupiranja i otimanja teritorija opravdati navodnom krivicom žrtve, njenim neofašizmom, rasizmom i aprathejdom”. Srpski nacionalisti su svesni da se odlaskom Gotovine u Hag povećava pritisak na SCG, odnosno na Srbiju, za hapšenje

Karadžića i Mladića. Njihovu spremnost da to učine otežava okolnost da su obojica u međuvremenu postali “legende, kao junaci iz kosovske bitke, kao časni ljudi koji su u datom trenutku štitili svoj narod”, pa je sada teško naći dovoljno uverljivo objašnjenje. Odnosno, mnogo je lakše proizvesti neku teoriju zavere nego se suočiti sa surovom realnošću. Tako, špekuliše se čak i sa time da je “Ratko Mladić više šifra za definitivnu kapitulaciju zemlje, nego general Vojske Republike Srpske optužen za ratne zločine”.

Očekivanja da će Milošević svojom odbranom “razbiti Tribunal”, pokazala su se kao još jedna iluzija. Njegova odbrana projekta “oslobođenje i ujedinjenje srpstva” dodatno je kompromitovalo i ogolilo “srpsku stvar”, bez obzira na punu logističku podršku celog državnog aparata (više od tri hiljade ljudi radi na njegovoj odbrani). Naime, prominentna srpska elita koja se u Hagu pojavila u svojstvu svedoka odbrane pred celim svetom je još jednom pokazala nerazumevanje modernih procesa i principa na kojima se temelje. Tako su oni s velikim ubedenjem govorili da nije bilo projekta Velike Srbije, jer stvaranje jedinstvene srpske države, odnosno okupljanjem celokupnog srpskog naroda ili najvećeg njegovog dela u jednoj državi, nije velikodržavna ideja, već legitimno pravo srpskog naroda.

Za srpske nacionaliste odustajanje od tog projekta postavlja se još uvek kao suštinski problem. Njihova frustracija raste, a teorije zavere se multipliciraju. Njihovo glasilo *Ogledalo* vrvi od podsećanja na velike Srbe, kao što je bio vojvoda Živojin Mišić, koji kaže: “Srpski oficir i srpski vojnik treba da znaju samo za jednu politiku, a to je oslobođenje i ujedinjenje srpstva, i van te ideje za njih ne treba da ima druge ideje”. Ili, pak, Jovana Cvijića, koga citiraju u vezi sa Bosnom i Hercegovinom. Posebno ističu deo da se tuđinu ne sme dati “centralna oblast i jezgro jednog naroda, jer to znače Bosna i Hercegovina za srpski narod”. Pri tome se uopšte ne uzimaju u obzir istorijske i političke okolnosti u kojima su delovale pomenute ličnosti.

Nije reč samo o Miloradu Ekmečiću, glavnom autoru ovakve teorije u novije vreme, koji je na Drugom kongresu intelektualaca u Beogradu 1994, rekao: “Odmah se na prvom mestu mora reći da ujedinjenje srpskog naroda u nezavisnoj i demokratskoj državi uvek ostaje meta koja se ne menja”. Niti se radi o Mihajlu Markoviću, koji je u *Srpskoj političkoj misli* (2000) rekao da “srpski intelektualci i političari ne treba da čekaju da proces globalizacije propadne ili dovoljno oslabi da bi počeli da rade na ujedinjavanju srpskih zemalja”. U Haškoj sudnici Mihajlo Marković, na pitanje tužioca Džefri Najsa o mapi

Velike Srbije koja je objavljena u časopisu *Epoha* 22. oktobra 1991. godine, kaže: "To nije plan razgraničenja Srbije i Hrvatske, nego je ovo Jugoslavija od koje se otepcila Hrvatska, pa je pitanje, ako se Hrvatska otepcpljuje, gde je trebalo da bude granica"? Sada je, naime, reč o tome da je u međuvremenu stasala nova generacija srpskih intelektualaca koja opstaje na tom projektu.

Poznato je da je beogradski Pravni fakultet bio najvažnija legalistička poluga Slobodana Miloševića kojom je pravdao svoje manipulacije. U tom su smislu profesori Smilja Avramov, Ratko Marković, Oliver Antić, Kosta Čavoški i mnogi drugi imali ključne uloge. Međutim, sada taj fakultet ima novu, javno još neafimisanu generaciju, koja nastavlja aktivnost na istoj matrici i na isti način obučava i nove generacije. Njihova interpretacija rata ostavlja se u amanet novim generacijama. Ta se interpretacija svodi na to da je mit o Velikoj Srbiji, u stvari podmetnut srpskom narodu od strane velikih sila, te se osudom velikosrpskog hegemonizma prokrčuje put novom svetskom poretku i monijalizmu u ovom delu Evrope. U tom smislu, Srbija se vidi kao nacija – žrtva, odnosno država – žrtva, što je prati tokom cele istorije. Stvaranje jedinstvene srpske države, odnosno okupljanjem celokupnog srpskog naroda ili najvećeg njegovog dela u jednoj državi, tako i dalje opstaje kao jedina politička ideja. Ovakva argumentacija, njeno predstavljanje, kao i medijska interpretacija pokazuju da je ona duboko usađena u svest šire javnosti, što pojačava uverenje da se Jugoslavija raspala voljom velikih sila.

Sve izglednije osamostaljivanje Crne Gore pojačava osećanje gubitka. Srbija ima psihologiju imperije koja je izgubila svoje teritorije. To proizilazi iz njene percepcije Jugoslavije kao proširene Srbije. "Omekšavanje" međunarodne zajednice, kada je Crna Gora u pitanju, je poslednjih nedelja i konkretizovano, posebno kroz predloge Venecijanske komisije. Njen predlog je manje-više na liniji onoga što je i sama crnogorska vlada najavljivala: znači Crnogorci u Srbiji neće imati pravo glasanja, a što se tiče ostalih uslova, stvar je dogovora vlasti i opozicije. Opozicija je već odbila prvi poziv da učestvuje u razgovoru o referendumu, jer uvažava samo međunarodnu zajednicu i, valjda, Beograd. Sve se čini da će ona u mesecima koji dolaze dodatno kompromitovati svoju poziciju i samim tim ojačati proidependističku stranu. U srpskim medijima Javier Solana ponovo dobija mesto kakvo je imao i za vreme NATO intervencije.

Pripreme za rešavanje kosovskog statusa u 2006. godini već su odmakle, što je kod srpskih nacionalista dodatno povećalo frustraciju, jer njihov

plan o podeli Kosova i kompenzaciji sa Republikom Srpskom, gotovo da više nema nikakvu podršku. Revizija Dejtonskog sporazuma je izvesna, a načelni dogovor o tome postignut je između sve tri strane povodom 10-godišnjice Dejtona, u Vašingtonu, u prisustvu Kondolize Rajs. Beograd se odavno odrekao Kosova, očekujući kompenzaciju na drugoj strani, pa sada pregovarački tim, kako kaže Boris Tadić, “u pregovore ulazi s ciljem da se spreči nezavisnost pokrajine. Ni uslovna ni bezuslovna nezavisnost za Srbiju nije prihvatljiva”. U Parizu je ponovio taj stav, dodajući da bi nezavisnost Kosova izazvala “domino efekat i rasparčavanje Balkana”. Nije propustio da postavi pitanje i “zašto tim putem ne bi pošla i Republika Srpska”. Dakako, srpski nacionalisti to vide kao dodatan pritisak na Srbiju, a “Bečki kongres” kao novu nepravdu srpskom narodu.

Posledice projekta “ujedinjenja svih Srba” su trajne i duboke i srbijansko društvo će se dugo oporavljati – i ekonomski, ali još više moralno. Razoren je građanski (i inače mali potencijal) i nacionalni identitet. Srbijansko društvo karakteriše svojevrсна destrukcija i primitivizam. Postoji teror većine koja sledi najniže instinkte. Brojni ispadi bez ikakvog racionalnog objašnjenja svedoče o degerativnoj formi srpskog nacionalizma.

Stalne kampanje protiv dela civilnog društva, neprihvatljiv nivo komuniciranja u srbijanskom parlamentu, tabloidizacija medija i njihova instrumentalizacija u obračunu sa liberalnom orijentacijom u društvu, kao i klerikalizacija društva samo ukazuju da je liberalni potencijal u Srbiji veoma mali. Srbija je sada zatvoreno društvo i blokirana nacija sa veoma malim tranzicionim mogućnostima. Pri tome, društvo u celini nije integrisano, jer nedostaje nova paradigma koja bi mobilisala sve građane bez obzira na etničku, versku ili političku pozadinu.

Pojačana netrpeljivost, netolerancija, pa čak i stepen represije, po svim znacima u javnom diskursu, može se očekivati narednih meseci, jer se pred Srbijom nalaze dva važna potencijalno frustrirajuća izazova – rešavanje statusa Kosova i referendum o nezavisnosti Crne Gore.

“OSVETIĆEMO SE TURCIMA”

ZA SRBIJU I njenu političku elitu 2006. godina je presudna, jer je međunarodna zajednica, kako izgleda, rešila da na jugoslovensku krizu, odnosno raspad SFRJ, napokon stavi tačku. Nerešen status Kosova i Crne Gore omogućavao je istrajavanje na iluziji o održivosti srpskog nacionalnog projekta, odnosno njegovim imperijalnim aspiracijama. Završavanje tog procesa podrazumeva, naravno, i pritisak na Srbiju u pogledu saradnje sa Haškim tribunalom, između ostalog, i predaju Ratka Mladića.

Vladin pokušaj da napokon “preda” Mladića i ovoga puta nije uspeo. Histerija stvorena sa tim u vezi ponovo je pokrenula antihašku kampanju, pa je tako “Hag mesto gde se mora osporavati tvrdokorna laž iza koje se skrivaju istinski svetski kasapi i zločinci”. Iz iste pameti nudi se interpretacija da je “srećom sve manje onih koji veruju u crnu bajku o Srebrenici, ona postaje teret i za njene navodne žrtve”. Kaže se da je “konstrukcija o Srebrenici sklopljena pre rutinskog oslobođenja kasabe”, kao što je iskonstruisana i “masovnost” zločina, samo zato jer je “Srebrenica izabrana zbog granice sa Srbijom, radi kažnjavanja Srbije”. U istom maniru se tvrdi da srpska vojska nije “ušla ni u jedno nesrpsko mesto, osim kada je to nalagala samoodbrana”. Međutim, Ratko Mladić je prilikom osvajanja sela Osmača sam rekao da je “to bilo veliko muslimansko selo u koje nikada nije kročila srpska noga, dok ga nismo oslobodili”.

Sve je izvesnije da će se status Kosova rešavati po ubrzanom postupku i da je nezavisnost (uslovna ili puna, svejedno) optimalno rešenje. Srpska radikalna stranka, a pre nje Srpska pravoslavna crkva, zalaže se da se u

tom slučaju odmah proglasi okupacija Kosova. Tomislav Nikolić se o tome, navodno dogovorio i sa srpskim premijerom. U privatnim kontaktima predstavnici Vlade ističu da je nezavisnost Kosova “gotova stvar”, što je za sve neka vrsta olakšanja, ali javno i dalje insistiraju na tome da neće dati svoj pristanak za to rešenje. Mediji nastavljaju sa antialbanskom kampanjom, a neka glasila upozoravaju da je “nezavisnost Kosova stvaranje islamske terorističke države u trbuhu Srbije”. Najavljuje se, takođe, da se “Srbi iz kosovskih geta, spremaju za leteći start”, te da je Slobodan Milošević bio “prvi evropski državnik čiji su se vojnici i policija hrabro borili i izborili protiv organizovanog terorizma, militantnog, surovog i islamističkog koji je hrišćanske bogomolje uništavao i hrišćane ubijao”.

Neočekivano je pažnju srpske javnosti privukla i nagrada za bosnanski film “Grbavica”. Naime, taj film je na Berlinskom festivalu osvojio “Zlatnog medveda”, što je u Beogradu primljeno kao nagrada protiv “zločinačkih Srba”. Kaže se da nije reč o “silovanju žena u ratu”, nego o “antisrpskoj propagandi i ponovnom raspirivanju međunacionalne mržnje i blaćenja srpskog naroda”. Istovremeno, bosanska tužba čija će se sudbina rešavati pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, takođe je izazvala burne reakcije, jer mediji o tome govore isključivo kao o ratnoj odšteti koju će plaćati “naša deca”.

Ispostavljanje računa za promašeni srpski nacionalni program mogao je predvideti svaki iole pažljiviji analitičar balkanskih prilika. Stoga je neverovatno do koje mere su se uljuljkivali *memorandumski Srbi* u stalnom očekivanju drugačijeg raspleta, koji bi naknadno pokazao da su bili u pravu. Njihova je moralna dužnost da iznesu svoje promašaje pred javnost i prihvate odgovornost za ono što sada snalazi generacije njihove dece koja će sve više biti suočavana sa filmovima poput “Grbavice” i drugim umetničkim obradama jugoslovenskih ratova.

Rečenica Ratka Mladića prilikom “oslobađanja” Srebrenice, 11. jula 1995. godine – “Uoči još jednog velikoga praznika srpskoga, poklanjamo srpskome narodu ovaj grad i napokon došao je trenutak da se posle bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru” – logičan je ishod atmosfere koja je stvarana u pripremanju rata na jugoslovenskim prostorima. Reč je o ulozi koju je deo srpske intelektualne i kulturne elite, posebno akedemika okupljenih oko *Memoranduma* imao u razbijanju Jugoslavije.

Podsećanja radi, treba reći da su u tom krugu posebno aktivni bili srpski islamisti na “specijalnom zadatku” da demonizuju muslimansku populaciju

u Jugoslaviji. Zbog toga što su “muslimani bili posebno ranjiva zajednica usled specifičnih geopolitičkih prilika, jer je njihov položaj onemogućavao uspostavljanje Velike Srbije”. To je imalo ključni značaj za politiku njihovog fizičkog istrebljenja i raseljavanja. Mnogo pre nego što je rat počeo, pisci *Memoranduma* su počeli oblikovati negativne stereotipe o muslimanima kao stranom, inferiornom i opasnom faktoru. Posebna tema je bila njihova brojnost koja pretila da potisne srpski narod i pretvori ga u manjinu na vlastitoj teritoriji. Jedan od pisaca *Memoranduma*, Miloš Macura najpoznatiji jugoslovenski demograf, je na *Okruglom stolu o naučnom istraživanju Kosova*, 1988. godine izneo tezu da se “demografski ciljevi, koji se u biti ne razlikuju od onih iz prošlosti, proizilaze očigledno i iz nekih savremenih aspiracija. Iako preislamska, pronatalistička ideologija ima snažnu podršku islama”, što znači “da pronatalističku svest podržavaju i starešine fisa, i hodže i roditelji, tako da iza obilatog i nekontrolisanog rađanja stoje tri najvažnije institucije tradicionalnog društva: bratstvo i pleme, islam kao organizovana verska zajednica i porodica kao značajna institucija društva”. Dr Miroljub Jeftić je takođe upozoravao da muslimanski svet svoje ciljeve da živi na “Alahovoj reči na balkanskom prostoru”, može ostvariti samo ako muslimani imaju brojčanu prevlast, tj. snagu za realizaciju tog cilja. Za propagiranje visokog nataliteta, po Jeftiću, koristi se vera koja, kao verska obaveza, muslimanima nalaže da imaju što više dece. On smatra da svetski islamski planeri imaju zadatak islamizacije čitave Srbije, ali samo kao prvi korak ka prodoru u Evropu.

Profesor Darko Tanasković i profesor Miroljub Jevtić su kroz seriju napisa u dnevnoj i revijalnoj štampi, ali u i armijskom nedeljniku *Vojska*, redovito prikazivali islam kao nazadan i nasilnički. Međutim, posebna tema je bila izdajstvo bosanskih muslimana koji su navodno konvertirali u islam. U vreme najžešće antiislamske kampanje krajem 1991, i početkom 1992, odnosno kada je postalo jasno da BiH neće ostati u Jugoslaviji, Darko Tanasković njihovo obraćanje za pomoć Turskoj tumači kao “prećutno vraćanje u položaj poturica iz nekih minulih vremena”, a poturica za Srbe je, podseća on, “gori od Turčina”. Tanasković upozorava: “Srbinu pretiti Turčinom arhetipski je čak teže i zloslutnije no pretiti mu Nemicima”. Promoviše se teza o islamskom fundamentalizmu, čija se delatnost smatra najznačajnijom opasnošću po Jugoslaviju, mnogo značajnijom od srpskohrvatskih odnosa. Ukazuje se na ostvarivanje islamskih ideja u Sandžaku i Bosni, ali se naglasak stavlja na Albance. Upozorava se na opasnost albanizacije, jer albanizovanjem nestaju

hrišćanske crkve, groblja, stanovništvo, grade se džamije i širi muslimanski način života. Veoma često se koriste i u svetu plasiraju, književna dela Ive Andrića, jedinog nobelovca iz bivše Jugoslavije, o "kontroverzama i nesreći Tamnog vilajeta", pa se u tom smislu citira *Pismo iz 1920*, u kome stoji da je "Bosna zemlja mržnje i straha".

Vešto je plasirana i teza da su "domaći muslimani bili nosioci genocida od 'istrage knezova' do danas", te da su se ti zločini hteli "pripisati etničkim Turcima, da bi se 'zavarao' trag, da bi se zločini i krivica zaboravili". Osim toga, namerno je proturana teza o vezama između islama i delovanja političkih funkcionera u BiH i na Kosovu. Isticano je da je hrišćanska Bosna srušena u ime islama, jer oni koji su "prihvatili islam izdali su Bosnu". Ističe se da je "islam došao kao posledica okupacije, da je prihvatanje islama bila izdaja".

U javnim nastupima prominentnih lidera i intelektualca rat i etničko čišćenje propagirani su kao legitimno sredstvo za ostvarivanje opravdanih ciljeva. Biljana Plavšić koja je, kao biolog tvrdila da su "muslimani genetski kvaran narod", čiji se gen iz generacije u generaciju jednostavno kondenzuje: "Postaje sve gori i gori, izražava se jednostavno, diktira takav način razmišljanja i ponašanja. To je u genima već usađeno". Biljana Plavšić je zapamćena i po sledećoj izjavi: "Ja bih više volela da potpuno očistimo Istočnu Bosnu od Muslimana. Kada kažem, očistimo, nemojte da me niko uhvati za reč pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Ali, oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv etničko čišćenje i okvalifikovali to kao ratni zločin."

Već gotovo punih 30 godina vodi se antimuslimanska kampanja koja je psihološki pripremala građane Srbije za ono što će se kasnije dešavati muslimanima u Bosni, Sandžaku i na Kosovu. Ta kampanja još uvek traje, s tim što je sada stavljena u širi svetski kontekst, jer su se Srbi navodno borili protiv muslimanskog terorizma. Demoniziranje nevinih muslimana i korišćenje brutalnih metoda, od proganjanja do genocida, ostavilo je duboki trag na međusobne odnose u regionu u kome i dalje žive Srbi i muslimani, jedni pored drugih. Obnova međusobnog poverenja je nemoguća bez prihvatanja te istine.

KOLEKTIVNO PORICANJE

SMRT SLOBODANA MILOŠEVIĆA je bila važan katalizator stanja duha u Srbiji. Ponašanje Koštuničine vlade je jasno ilustrovalo povezanost njegove politike, ideologije i simpatija za Miloševićev režim. Istovremeno i njegovu zavisnost od podrške Socijalističke partije Srbije (SPS) i nespremnost da se distancira od Miloševićeve politike. Međutim, reakcije su reflektovale i nešto mnogo dublje od toga, odnosno suštinski odnos prema programu koji je svojevremeno imao plebiscitarnu podršku, znači i Koštuničinu, i svih koalicionih partnera. Srbija se “opraštala” od čoveka koga je istovremeno i obožavala i mrzela, jer su od njega očekivali nemoguće. Sve pojedinačne i grupne tlapnje prenete su na državu, odnosno na njega. Odricanjem od sopstvene odgovornosti, odbačene su sve vrednosti i kriteriji. To neminovno vodi ka relativizaciji odnosa između dobra i zla. Zato je odlazak Miloševića u Hag, gde je tokom četiri godine procesa, njegova politika koja je završila u zločinu, ogoljena, pokrenuo odbrambeni mehanizam gotovo cele zajednice – kolektivno poricanje. Upravo je njegava smrt to najbolje manifestovala. Neodgovorna savest se pokušava umiriti novim modelom isključivosti – u ovom slučaju pojednostavljenom i jednostranom interpretacijom Miloševića i njegove epohe.

Miloševićovo ponašanje tokom procesa u Hagu pokazuje da je njegov kraj ovakav kakav je, bio logičan. Nakon neuspelog pokušaja da strategijom odbrane omalovaži i diskredituje Sud, kao da je “organizovanjem vlastite smrti”, odgovornost za nju prebacio na međunarodnu zajednicu. Mnogi izveštaji koji su objavljeni nakon njegove smrti navode na zaključak da su

i on sam i njegovo okruženje “provocirali komplikacije srčano-vaskularnog obolenja, širili evidentno lažne podatke o nepravilnom lečenju, vršili pritisak na ljudske emocije, kako progresivne tako i reakcionarne javnosti”, kao i da se “Milošević, preplašen odmazdom, igrao, igrao, pa u igri preterao”.¹ I Vilijam Montgomeri, bivši američki ambasador u SCG, navodi sličnu tezu. “Ubeđen sam da je Milošević smatrao da je najgora moguća alternativa da se suđenje okonča neizbežnom presudom o krivici i doživotnom zatvorskom kaznom, daleko do kuće i od očiju javnosti. Njegova udovica Mira Marković je ustvari predviđala njegovu smrt na sastanku u mojoj rezidenciji u Beogradu 2003”.² Mitropolit Amfilohije je molio Miloševića, dok je još bio u Centralnom zatvoru u Beogradu, pre isporučenja Hagu, da se ubije. Njegova smrt je dakle, prizivana i sugerisana od strane radikalnih i “iskrenih” srpskih nacionalista, a sve u ime nacionalnih interesa.

60

Njihov odnos, kao i odnos celog društva, prema Miloševićevoj smrti i po reakcijama i po suštini, bio je veoma ambivalentan. Najupečatljivija reakcija je svakako opšte olakšanje zbog toga što je smrt prestigla presudu. Proces protiv njega se neumitno približavao kraju, Milošević je već bio davno izgubio bitku. Njegova odbrana bila je neuverljiva i neprofesionalna. Izabrao je da se brani politički, što je imalo eho samo u Srbiji i u antiglobalističkim krugovima u svetu. Njegova smrt je čak i u nekim pravnim krugovima dočekana kao pobjeda. Jedan od brojnih advokata i pravnika, Toma Fila, je to izrazio na sledeći način: “Sve što se dešavalo na suđenju Miloševiću nema nikakvu procesnu vrednost a dokazivanje bi moralo da se ponovi za svaki novi slučaj”.³ Mirjana Marković, Miloševićeva supruga, je, između ostalog, rekla i da se Hag “našao u nevolji, pa su zaključili da je najbolje da ga fizički nema”, jer bi to po njihovom mišljenju “bilo elegantno rešenje”.⁴

S druge strane, srpski nacionalisti su iskoristili njegovu smrt kao povod za pojačavanje antihaške kampanje, dovodeći u sumnju položaj Srba u Hagu, ali pre svega, i isporuku Ratka Mladića.⁵ Brojni “patriotski” mediji osvanuli su

1 Jurij Bogolomov, “Igrao pa preterao”, *Danas*, 16. mart 2006, preneto iz *Ruskih novosti*.

2 Vilijem Montgomeri, “Moje poslednje sećanje na Slobodana Miloševića”, *Danas*, 18–19. mart 2006.

3 *Blic*, 14. mart 2006.

4 Mirjana Marković, “Želim da ga vratim kući”, *Večernje novosti*, 13. mart 2006.

5 Penzionisani general Ninoslav Krstić, direktor NVO Forum za bezbednost i demokratiju je izjavio da je “bolje da general Mladić umre kod nas, nego u Hagu...ne vidim kako sada

sa naslovima koji su maksimalno koristili sumnju spretno lansiranu iz Beograda da je reč o namernom trovanju, jer je Tribunal navodno, u čorsokaku, s obzirom da nema dovoljno dokaza protiv Miloševića.

Mediji su imali posebnu ulogu u stvaranju atmosfere i profilisanju Miloševića kao državnika i bivšeg predsednika Jugoslavije, sa veoma ograničenim podsećanjem na žrtve njegove politike i u susjedstvu i u samoj Srbiji. O njemu se govorilo kao o heroju, čoveku koji je imao određene sposobnosti i kao o istorijskoj ličnosti. Tabloidi i provladini mediji imali su isti ton, a elektronski su vršili direktan prenos, od dolaska kovčega na surčinski aerodrom, do njegovog izlaganja u Muzeju revolucije, oproštaja pred Saveznom skupštinom, a zatim i samu sahranu u Požarevcu. Oni koji bi se kritički osvrnuli na njegov život dobili su malo medijskog prostora.

Mediji su danima sugerisali da je Milošević u Hagu ubijen, pa su na prvim stranama dominirali naslovi poput: "Ubijen" (*Kurir*), "Spremao se da pobedi tribunal" (*Kurir*), "Dačić: Milošević ubijen" (*Politika*), "Ubio ga sud u Hagu (*Večernje novosti*), "Milošević je otrovan" (*Glas javnosti*), "Hag ubio Miloševića" (*Glas javnosti*). Komentari su sugerisali da je "Hag dobio dosad najveću žrtvu i moguću 'tačku na i' opravdanosti svog daljeg postojanja".⁶

Pod pritiskom, s jedne strane evropske Srbije i Evrope, i s druge, većinske Srbije, frustrirane i preplašene odgovornošću koja je čeka, Vlada je izabrala srednje rešenje: nije učestvovala u ceremonijalu ispraćaja, ali je obezbedila svu logistiku. Zaključak je da je Milošević imao paradržavnu sahranu. Ne samo zato što njegova Socijalistička partija podržava Koštuničinu manjinsku vladu u parlamentu, već i zbog opšte ambivalencije prema ulozi i delu Slobodana Miloševića.

Kovčeg Slobodana Miloševića je bio izložen u *Muzeju revolucije*, što je samo po sebi simbolično, jer je taj muzej i simbol "druge" Jugoslavije koju je on razbio. Nije slučajno da su ga vezali za taj simbol, jer su hteli da ga isprate kao komunistu, što implicira da su komunisti odgovorni za ratove i ratne zločine. Majstor razaranja je ožaljen i sahranjen bez prisustva porodice, državnih počasti i predstavnika države, u bašti, "kao kanarinac", pod lipom u porodičnoj kući njegove supruge Mirjane Marković u Požarevcu. Ostavio je

Vlada da pozove nekoga da se dobrovoljno preda, a tamo Srbi ili umiru ili se samoubijaju", "Cijanid!", *Press*, 20. april 2006.

6 *Kurir*, "Ode Sloba", 12. mart 2006.

Srbiji u nasleđe siromaštvo, kriminal, korupciju i bezakonje.⁷ Srbiju je pretvorio u zatvor ne samo zbog sankcija, već i zbog pogubnog ispiranja mozga gotovo dve decenije.

“Mučnu amatersku predstavu”⁸ u Požarevcu koordinirala je porodica iz Moskve preko Milorada Vučelića, jednog od pretendenta na mesto njegovog naslednika u Socijalističkoj partiji. Nad grobom su čitana pisma sina Marka⁹ i supruge Mirjane¹⁰, dok se ćerka Marija oglasila iz Crne Gore, zahtevajući da joj se otac sahrani u Lijevoj Rijeci, u svom rodnom mestu.¹¹ Ruski general, Leonid Ivašov, takođe u porodičnoj režiji, je nad grobom rekao da u rukama ima veliko srce, koje je bilo u zatvorskoj ćeliji, poklon od supruge Mirjane. “Po njihovoj želji doneo sam ga iz Moskve i spuštam ga u ovu svetu grobnicu. Zbogom veliki Slovenu, zbogom vojniče Slobodane”.¹² Sahrani su prisustvovali samo oni kojima je porodica to dozvolila: partijski drugovi (ne svi), radikali kao najbliškija partija, penzioneri u generalskim uniformama, nekoliko haških optuženika, brojni komunisti sa Istoka, među kojima najviše Rusa, poput Grenadija Zjuganova, zatim Remzi Klark i Peter Handke, te bliski rođaci i komšije. Sahranjen je uz zvuke ruskih pesama “Podmoskovske večeri” i “Rjabinuška”.

7 Dimitrije Boarov, “Od mita do ambisa”, *Danas*, 13. mart 2006: “Niko u srpskoj istoriji osim Miloševiću i njegovim, nije uspeo da u svega nekoliko godina toliko brzo osiromaši Srbiju, da razbije socijalni sistem i sve privredene institucije, kriminalizuje celu finansijsku i spoljnotrgovinsku sferu, srpske seljake dovede do ivice gladi, penzionere do samoubilačkog očajanja, a radnike otera u sivu ekonomiju”.

8 *Danas*, 20. mart 2006.

9 Marko u svom oproštaju od oca kaže: „Neka sloboda i mir zamene nasilje. Progon i poniženje koji vladaju. Izdajnici i kukavice pravdaju izdaju otadžbine interesima nacije. Rodoljubi i heroji za njom ginu kao ti. Umreti za otadžbinu znači živeti. Tata, kada tvoje srce više ne kuca, moje samo otkucava. Budi najzad spokojan i slobodan, došao si kući. Ovde ćeš biti sa nama zauvek. Iako tvoje srce više ne radi daćemo ti naše da zauvek ostane sa Tobom”. *Danas*, 20. mart 2006.

10 Supruga Mirjana je napisala: „Nisam tu uz tebe, u našoj zemlji u našoj kući. Zlikovci koji su te ubili u haškoj tamnici hoće moju glavu, a možda i glavu naše dece. Ubili su te zlikovci koje je ostvarenje naših ideala lišilo privilegija koje su stekli radom drugih ljudi (...). Ja ću ostati tamo gde si me ti ostavio...Čekala sam te pet dugih, teških, strašnih haških godina i nisam te sačekala. Sad čekaj ti mene”, *Danas*, 20. mart 2006.

11 Marija je ocenila da je sahrana „skandalozna” i da se nigde „na svetu ljudi ne sahranjuju u svom dvorištu”, *Večernje novosti*, 20. mart 2006.

12 *Danas*, 20. mart 2006.

Komentari istaknutih ličnosti i političara kretali su se u okviru koga su postavili premijer Vojislav Koštunica i patrijarh Pavle – da njegova smrt ne bude povod za promišljanje o njegovom nasleđu. Vojislav Koštunica je rekao da se “u našem narodu poštuje običaj da se u ovakvim trenucima političke i sve druge razlike ostavljaju po strani”.¹³ A patrijarh Pavle je poručio: “Očekujemo u ovom trenutku od državnih organa i od sveukupnog našeg naroda da budu na visini svoje odgovornosti pred Bogom, istorijom i tragičnim krajem Miloševićevog zemnog života”, te da svako ima “neotuđivo pravo na grob i dostojnu sahranu, pogotovo ljudi koji su, kao Slobodan Milošević, obeležili sobom svoje vreme i sudbinska događanja u životu kako srpskog, tako i drugih naroda ove smutne epohe”.¹⁴

Porodica i bliski saradnici su ponavljali tezu o ubistvu, na primer, supruga Mirjana Marković, je izjavila de je “Tribunal ubio njenog muža”¹⁵, a šef pogrebne ceremonije Milorad Vučelić da je “to velika tragedija za srpski narod, porodicu Miloševića, za SPS i sve iskrene patriote i ljude dobre volje u Srbiji”¹⁶; Zdenko Tomanović, savetnik Miloševića, “obelodanio” je da mu je “Milošević rekao da su pokušavali da ga otruju ui zatvoru”¹⁷, a Momir Bula-tović, bivši savezni premijer koji je poslednji video Miloševića, svoje slutnje da je Milošević “nekako znao šta će se desiti. Mislim da je slutio kraj. Nekako sam i ja znao da ga više nikada neću videti”.¹⁸

Radikali, najjača partija u Srbiji, su iskoristili smrt Miloševića za dis-kreditaciju Tribunala u očima javnosti, jer, kako kažu, “Haški tribunal je uz pomoć domaćih satrapa ubio Slobodana Miloševića”, kao i da “Tužilaštvo i lažne sudije Haškog tribunala snose najveću odgovornost za njegovu smrt..” Radikali zato više neće dozvoliti maltretiranje porodica srpskih rodoljuba “koje su do sada činili Boris Tadić i Vuk Drašković i čelnici vlade Srbije, kao i okupacione medijske ekspoziture u našoj zemlji”.¹⁹ Tomislav Nikolić je zlo-kobno najavio da Miloševićeva smrt “otvara pitanje ostalih tragičnih smrti u

13 *Balkan ekspres*, 12. mart 2006.

14 *Politika*, 15. mart 2006.

15 *Balkan ekspres*, 12. mart 2006.

16 *Balkan ekspres*, 12. mart 2006.

17 *Press*, 12. mart 2006.

18 *Press*, 12. mart 2006.

19 *Press*, 12. mart 2006.

Haškom tribunalu”, kao i “pitanje saradnje po svaku cenu”.²⁰ Izneo je i zabrinutost za sudbinu svog lidera Vojislava Šešlja, jer oni žele da on “presudu ne dočeka živ”.²¹ Ovakve izjave i špekulacije da je Slobodan Milošević otrovan u Haškom tribunalu, dovele su do toga da su haški zatvorenici svih nacionalnosti protestovali sa zahtevom da specijalna komisija ispita uslove u kojima žive i kvalitet zdravstvene nege. Tražili su od Saveta bezbednosti da formira nezavisnu stručnu komisiju koja bi kontrolisala njihov boravak u Sheveningenu, “jer se posle smrti Slobodana Miloševića ne osećaju bezbedno”.²²

Međutim, Dobrica Ćosić, glavni inspirator srpskog nacionalnog projekta i simbol antievropske orijentacije, nije bio raspoložen da se oglasi povodom Miloševićeve smrt: “Verujte, bolestan sam i ne mogu ništa da vam kažem. Čuo sam da je Slobodan Milošević umro, ali ne mogu da pričam”.²³ Međutim, u svom poslednjem obraćanju javnosti u novogodišnjem izdanju za NIN on je rekao. “Sada kada je Milošević iza ševeningeških rešetaka i kada mu sudi Haški tribunal, politički sud koji nije sud istine i pravde, ja neću da govorim o politici Slobodana Miloševića”.²⁴

Jedan deo političke elite, koja promovise približavanje Evropi, pokušao je da relativizuje odnos establišmenta i javnosti prema Miloševiću. Predsednik državne zajednice Svetozar Marović dao je uopštenu izjavu: “Vijest o smrti čovjeka uvijek je tužna vijest. Posebno kada je to vijest o smrti bolesnog čovjeka u zatvoru koji je tražio pomoć”.²⁵ Jedinu predstavnik vlasti koji je ukazao na prirodu Miloševićevog režima bio je Vuk Drašković: “Postiđen sam reakcijama u Srbiji na smrt Miloševića. Žalost njegovih sledbenika za čovekom koji je odgovoran za nebrojene zločine i koji je lično naređivao mnoga ubistva pretvorena u hvalospeve umrlom i njegovoj politici, koja je proizvodila samo smrt, nesreću i mržnju”.²⁶ Kao promotor proevropske orijentacije u vladi, Drašković je iskoristio ovu priliku da apeluje na svet da se Srbija odmah primi u EU i NATO.

Reakcije zvanične i nezvanične Rusije bile su predvidive. Ponovo su Srbija i smrt Miloševića poslužili da se Rusija suprotstavi manje-više

20 *Glas javnosti*, 12. mart 2006.

21 *Kurir*, 13. mart 2006.

22 *Politika*, 15. mart 2006.

23 *Glas javnosti*, 12. mart 2006.

24 Dobrica Ćosić, „Vreme je da se narodi bivše SFRJ vrate sebi”, *NIN*, 29. decembra 2005.

25 *Balkan ekspres*, 12. mart 2006.

26 *Balkan ekspres*, 13. mart 2006.

unisonom tretiranju uloge Slobodana Miloševića na Zapadu. Reakcije u Beogradu, posebno ljudi bliskih njemu, pokazale su koliko su i Milošević, i mnogi drugi, računali na Rusiju. Špekulacije da bi Milošević eventualno mogao da bude sahranjen u Moskvi brzo su nestale, a rusko Ministarstvo spoljnih poslova se zadovoljilo kritikom Haškog tribunala, pre svega zato što, kako su istakli, “uprkos njihovim garancijama nije Miloševiću omogućio lečenje u Rusiji”.²⁷ Osim toga, ruska Duma je donela i rezoluciju koja je jednoglasno usvojena (sa 437 glasova) u kojoj se kaže da “Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju nije uspeo da realizuje ideju svog stvaranja”. Traženo je da se obustavi istraga po svim predmetima u Tribunalu, jer odluke suda “odlikuje stepen ispolitiziranosti i neobjektivnosti”.²⁸

U prvim reagovanjima na Miloševićevu smrt, svetski zvaničnici su uglavnom navodili da Srbija sada mora potpuno da raskine sa prošlošću i da se okrene budućnosti, kao i da nastavi saradnju sa Tribunalom. Havijer Solana je izjavio da se nada da će taj događaj “definitivno okrenuti Srbiju i Crnu Goru gledanju na budućnost.”²⁹ Kondoliza Rajs je izjavila da je Milošević “dugo vremena bio jedan od najvećih demonskih sila u Evropi. Milošević je bez sumnje odgovoran za mnogo, mnogo, mnogo ljudi i politiku koju je vodio i koja je dovela do raspada zemlje”.³⁰ *CNN* je sažeo reakcije u jednu rečenicu: “Milošević – arhitekta balkanskog pokolja”.³¹ Ričard Holbruk, tvorac Dejtonskog sporazuma, je izjavio – “Pravda je zadovoljena. On (Milošević) je monstrum koji je započeo četiri rata i proveo poslednjih pet godina života u zatvoru, što je odgovarajuće stroga pravda”.³² Stjepan Mesić, hrvatski predsednik, kao i drugi političari u regionu, uglavnom su izjavljivali da je “šteta što nije doživeo završetak procesa i dobio ono što zaslužuje”.³³

Miloševićevom smrću Haški tribunal je primio najveći udarac, jer je za nepunih nedelju dana izgubio glavnog optuženika Slobodana Miloševića i krunskog svedoka Milana Babića. To je ogromna frustracija za sve ljude koji su bili angažovani na tom slučaju, kako moralna i intelektualna, tako i zbog

27 *Kurir*, 12. mart 2006.

28 *Danas*, „Tribunal suvišan”, 16. mart 2006.

29 *Balkan ekspres*, 12. maj 2006.

30 *Danas*, 13. mart 2006.

31 *Večernje novosti*, 12. mart 2006.

32 *Večernje novosti*, 12. mart 2006.

33 *Večernje novosti*, 12. mart 2006.

uloženog truda i vremena. Karla del Ponte je povodom smrti Miloševića izjavila da je “žalosna zbog svih žrtava i preživelih, koji očekuju da pravda bude zadovoljena”³⁴. Ona je, kao što se i očekivalo, ubrzo povećala pritisak na srbijansku vlast da isporuči Ratka Mladića.

Domaći analitičari su posebno razvijali tezu o obesmišljanju Haškog tribunala. Tako Bratislav Grubačić, direktor biltena VIP, kaže da je “to jako loše za Hag”, jer veliko je pitanje kako će Tribunal nastaviti sa procesima i da je teško očekivati, “da će se neko skoro odlučiti za dobrovoljni odlazak”.³⁵

Po mnogim analitičarima, Miloševićeva smrt i obustavljanje suđenja protiv njega takođe su naneli težak udarac slučajevima koje su Hrvatska i Bosna pokrenule pred Međunarodnim sudom pravde. Presuda Miloševiću za genocid mogla je značajno da ojača te slučajeve. Ta teza posebno je zastupana u Srbiji. Tibor Varadi, pravni stručnjak tima SCG, tvrdi da je njegova smrt dovela BiH u još teži položaj, jer da je Haški tribunal utvrdio njegovu krivicu, “onda bi Međunarodni sud pravde eventualno mogao da se osloni na tu odluku. Tužiocu je izmakao mogući oslonac”.³⁶

Manji broj političara i javnih ličnosti mlađe generacije u Srbiji, koja je u zemlji platila najveći ceh Miloševićeve avanture, je na smrt Miloševića reagovao racionalno i bez strasti. Oni iz dubine duše razumeju njegovu destrukciju i od nje su se branili instinktivno – što su osećali kao način sopstvenog preživljavanja. Bojan Kostreš, predsednik Skupštine Vojvodine, je umesto Miloševiću, poštu odao njegovim žrtvama Zoranu Đinđiću, Ivanu Stamboliću i Veselinu Boškoviću. Uzeo ih je kao simbol “žrtve i patnje svih koji su ovde i u okruženju propatili zbog vladavine tog čoveka”. Za Gorčina Stojanovića, režisera, “Slobodan Milošević je personifikacija jednog načina mišljenja, jednog amalgama gluposti, ograničenosti, primitivizma, nazadnjaštva – koji pod određenim uslovima postaje zlo”. Međutim, on smatra da je sve ono što Milošević reprezentovao i “dalje je na snazi u Srbiji”.³⁷ Marko Vidojković, pisac, rekao je da mu nije žao što je Milošević umro, jer bi to bilo kao kad bi “nekome bilo žao zbog Hitlerove smrti”, te da bi za Srbiju i njeno zdravlje “bilo bolje da je doživeo izricanje presude”.³⁸ Čedomir Jovanović, predsednik

34 *Balkan ekspres*, 12. mart 2006.

35 *Press*, 12. mart 2006.

36 *Press*, 13. mart 2006.

37 *Danas*, 13. mart 2006.

38 *Ibid.*

najmlađe stranke u Srbiji, LDP, izjavio je da je “neprihvatljivo tretirati Miloševića kao državnika”, jer njegova smrt “ne može abolirati ni njega ni njegovu politiku”. Slobodan Milošević je “najveća i najskuplja politička greška savremene Srbije i najveća zabluda koju danas živimo”.³⁹

Pitanje za srbijansko društvo da li je Milošević bio moguć bez atmosfere koju su godinama stvarali Srpska akademija nauka i umetnosti, Udruženje književnika, politička i vojna elita, uz pomoć SPC i medija – ostaje i dalje otvoreno. Milošević je bio tek izraz volje srpske elite, koja je njegovim izborom, pokazala suštinsko nerazumevanje vremena i dominantnih procesa u Evropi i u svetu. Čini se da je ta elita već “cementirala” interpretaciju nedavne prošlosti. To je možda najbolje formulisao Dobrica Ćosić kao svoj testament srpskom narodu: “Svi ti ratovi na Balkanu s kraja XX veka su završeci Drugog svetskog rata i počeci novog rata protiv Evrope u kojima je, na svoju nesreću, agresijom NATO na Srbiju 1999. godine učestvovala i sama Evropa. Vinovnici su isti i žrtve su iste”.⁴⁰ Upravo je tome poslužila Miloševićeva smrt.

Podizanje optužnice 1999. protiv Slobodana Miloševića delegitimisalo ga je kao političkog aktera i doprinelo njegovom padu 2000. godine. Izručenje u Hag, s druge strane, otvorilo je politički prostor reformskoj vladi Zorana Đinđića. Bez obzira što nema presude, iza njega ostaje “pravno nasleđe”,⁴¹ jer je tokom četiri godine procesa prikupljena ogromna dokumentacija koja je mogla ostati neotkrivena. Prikupljena dokumentacija će poslužiti u drugim slučajevima – Ratka Mladića, Radovana Karadžića i drugih brojnih vojnih i policijskih komandanata, na primer.

Srbiji predstoji dug period preispitivanja i istraživanja uzroka koji su doveli do izbora tog političkog projekta: još uvek nezavršeno državno pitanje (granice), samoizolacija, devastirano društvo i ogroman gubitak ljudskog potencijala koji je doveo Srbiju do tako pogubnih posledica. Milošević, kao svojevrsni fenomen na kraju XX veka će svakako još dugo u Srbiji, a i u svetu, biti tema za proučavanje i osporavanje, ne samo među njegovim sledbenicima i savremenikima, već i među brojnim istraživačima i istoričarima. Milošević nije imao šansu da pobedi Haški tribunal i zato je na neki način njegov ovakav kraj, logičan. Za Srbiju je mnogo pogubnije što je Milošević otišao bez presude, jer bi ona sama po sebi mogla da bude početna tačka unutrašnje diferencijacije.

39 Čedomir Jovanović, “Srbija da donese političku presudu”, *Danas*, 14. mart 2006.

40 Dsobrica Ćosić, “Vreme je da se narodi bivše SRFJ vrata sebi”, *NIN*, 29. decembar 2006.

41 Judith Armatta i Edgar Chen, “Was justice ever served?”, www.chicagotribune.com.

IZNUĐIVANJE DRŽAVNOSTI

HAOTIČNO, I U velikoj meri dezorijentisano srbijansko društvo posledica je nespремnosti i nesposobnosti sadašnje vlade Srbije da napravi bilans prošlosti i time uspostavi kopču sa realnošću. Ta realnost je deo savremenih univerzalnih trendova koje Srbija ne prepoznaje. Osamostaljivanjem Crne Gore i ubrzanim rešavanjem kosovskog pitanja, Srbija će napokon dobiti i svoje državne granice, ali joj još uvek ostaje da reši ključna pitanja koja je definišu kao modernu državu. Opstajanje na istoj matrici, sada više kao izraz frustracije, hrani srpski radikalizam koji će rasti sve dok se Srbija ne definiše kao država. Premijer Koštunica u svojoj komunikaciji sa svetom sve više podseća na Slobodana Miloševića. Tako je, gotovo neprijateljski Evropskoj uniji uputio poruku da je “politika neprestanog uslovljavanja duboko pogrešna”, jer je do sada proizvela isključivo negativne posledice. Vojislav Koštunica, čini se, nije shvatio da je EU klub koji ima svoje standrade i principe, te da u tom smislu svako novo članstvo podrazumeva prihvatanje tog sistema vrednosti.

Reakcije većeg dela političke elite u Srbiji na ishod referendumu u Crnoj Gori bile su još jedna manifestacija odnosa prema drugima i neprihvatanja realnosti. Očigledno je da odlazak Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Makedonije nije bio dovoljna indicija o procesu koji je u toku, pogotovo ne kada je reč o Crnoj Gori. Ovog puta nije došlo do primene sile, ali ne zbog pacifističkog Beograda, već, pre svega zbog prisustva međunarodne zajednice koja se uključila u proces osamostaljivanja Crne Gore od samog početka. Bez obzira na činjenicu da je bila na strani Beograda, EU je po kratkom postupku priznala nezavisnu Crnu Goru, jer je sama propisala principe i standarde

referendumskog procesa. Beograd je teško primio tako brzu odluku, očigledno očekujući da će EU ipak osporiti rezultate referenduma.

Međutim, uvažavanje rezultata je dovelo Beograd u situaciju da pod pritiskom međunarodne zajednice prizna nezavisnost Crne Gore. To svakako nije dobar početak za buduće odnose, a premijer Vojislav Koštunica je tek nakon posete Moskvi “konstatovao” nezavisnost. Koštunica lično, njegova Demokratska stranka Srbije (DSS) i njima bliski politički krugovi rezultate referenduma doživljavaju kao “nacionalni poraz”. Zato bi, smatra Miloš Aligrudić, šef poslaničke grupe DSS u Skupštini, “čestitanje bilo sarkastično prema građanima Crne Gore koji su se zalagali za državnu zajednicu”.

Rusiju je posetio i mitropolit Amfilohije, tokom čega je objavio i svoje unapređenje u egzarha, čime je statusno izjednačen sa poglavarom crnogorske pravoslavne crkve. Ova titula opominje da se Srbija nije pomirila sa rezultatima nedavnih ratova, niti sa novim granicama na Balkanu. Amfilohije se nije oglasio povodom crnogorske nezavisnosti, mada je Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) pozvala Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC) da prizna crnogorsku nezavisnost. Međutim, Ruska pravoslavna crkva uvažila je rezultate referenduma. U svojoj podršci izrazila je nadu da “političke promene neće staviti na iskušenja crkveno jedinstvo bratskih naroda”. Makedonija je priznala ne samo nezavisnost Crne Gore, već i Crnogorsku pravoslavnu crkvu. To je prvo takvo priznanje, a posledica je dugogodišnjeg osporavanja SPC autokefalnosti makedonske.

Crnogorski referendum bio je prilika da se još jednom napravi paralela sa Republikom Srpskom (RS) i zatraži isto pravo, odnosno pravo na izdvajanje iz BiH i proglašenje nezavisnosti. Međutim, EU je brzo reagovala i osporila takvo poređenje. Oli Ren je jasno poručio rukovodstvu RS “da nisu uputne paralele između Crne Gore i RS”, pre svega zato što je “Crna Gora po Ustavnoj povelji imala pravo na referendum, a RS po Dejtonskom sporazumu nema to pravo”.

Crnogorski referendum naterao je Srbiju da proglasi vlastitu državnost, što je učinila veoma nevoljno. Tako je odluka kojom je Srbija faktički postala nezavisna država izglasana tek iz drugog pokušaja, sa 126 glasova “za”, jer je Skupština u prvom, bila bez kvoruma.

Briga za srpski narod u Crnoj Gori postala je svakodnevna tema. Ističe se da su “Srbi marginalizovani u svakom pogledu – bez svojih medija, bez političkog predstavništva, bez ikakvog uticaja na kreiranje politike, ekonomski

ugroženi”. Posebno se ističe da se Srbima negira njihov identitet i zato se sugerije da se Srbi moraju izboriti “za model konsocijativne demokratije”. U toku je osnivanje brojnih strukovnih organizacija Srba u Crnoj Gori, kao što su razna udruženja, poput udruženja srpskih pisaca u Crnoj Gori, srpska sokolska društava ili udruženja srpskih istoričara. Ovaj proces “osveščivanja Srba” neodoljivo podseća na “saoizaciju” Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Očekuje se, pri tom, da država Srbija izdašno finasira “negovanje srpskog identiteta” školovanjem srpske dece iz Crne Gore.

Bez obzira na formalnu normalizaciju odnosa između dve novonastale države, Srbija se ponaša kao da očekuje da će se taj proces zaustaviti, odnosno da će nezavisna Crna Gora na sledećim izborima doneti odluku o kontra-referendumu kojim će se ponovo priključiti Srbiji. Srpski nacionalisti veruju da se stvari mogu promeniti onog trenutka kad “Albanci u Crnoj Gori urade ono što su već uradili u Makedoniji”, što će dovesti do “osveščivanja Crnogoraca kada shvate da im je jedina šansa da opstanu kao iole koherentna celina u zajednici sa Srbijom”. Takve poruke šalje i poraženi unionistički blok, očigledno više zbog finasijske zavisnosti od Beograda. Crnogorski mediji tvrde da je Koštuničina vlada ubacila u Crnu Goru milione eura kako bi motivisala unionistički blok, posebno Predraga Bulatovića, kao jedinog respektabilnog političara tog bloka.

U atmosferi opšte frustraciji i nezadovoljstva, Vlada Srbije je pokrenula inicijativu za donošenje Ustava, dok su se neke druge partije založile za uvođenje monarhije u Srbiji. Na spoljnopolitičkom planu, Vlada u zapadnim prestonicama, navodno svojim novim planom o Kosovu nailazi na razumevanje. Istovremeno, najavljuje i *Akcioni plan* sa Evropskom unijom za uspešno okončanje saradnje Srbije sa Haškim tribunalom, poput onog koga je Hrvatska imala za Antu Gotovinu. Predsednik Tadić obilazi susede, između ostalih i Hrvatsku, gde je posetom selu Orlić podsetio da Hrvatska zapravo ne radi dovoljno na povratku Srba. Preko lista *Politika* pokreće se inicijativa za promociju navodne treće Srbije, što je samo još jedna u nizu isfabrikovanih teza koje se nude svetu. Reč je o pokušaju DSS da sebe profiliše kao nezaoobilazni faktor i u sledećoj podeli karata, bilo kroz koaliciju sa tzv. demokratskim blokom (DS i G 17 plus), ili, pak, kroz koaliciju sa radikalima.

Nesposobnost da napravi iskorak neophodan za nastavlanje pregovora sa EU, Vlada sve više gubi manevarski prostor i naklonost sveta. Međutim, to kao da ne zabrinjava beogradski establišment, iz koga se ponekad

prigušeno, ali sve češće i glasnije sugeriše da evropska opcija nije za Srbija i jedina alternativa. Umesto prihvatanja ponuda EU da realno pristupi problemu Kosova, Vojislav Koštunica je na Vidovdan otišao u manastir Gračnica iz koga je svetu poručio da su Srbi “narod koji hoće pravdu, pravo i mir”, te da je “Kosovo uvek bilo i zauvek će biti deo Srbije”. Jasno je da će Koštunica uraditi sve da oteža međunarodnoj zajednici da se dođe do kompromisnog rešenja o Kosovu i da će, isto kao i Milošević, koristiti Kosovo za svoj opstanak na vlasti.

UBRZANJE SAMOIZOLACIJE

72

PREKID PREGOVORA SA EU bitno je uticao na zgušnjavanje događanja u Srbiji koja su do kraja ogolila suštinski antievropsku politiku aktualne vlade. Simulacija pregovora o statusu Kosova i nespremnost da se uhapsu Ratko Mladić i drugi haški optuženici ipak su prisilili međunarodnu zajednicu da jasno definiše stanje u Srbiji. Upozorenje Martija Ahtisarija, iznuđeno neuspešnim pregovorima, da “svaka nacija ima teret koji treba da plati”, delovalo je kao otrežnjujuća bomba. Miloševićevi naslednici, a posebno Koštuničini i Tadićevi savetnici (koji svi u redu čekaju na ambadorska mesta – možda neko čeka i na ambadorsko mesto u Prištini), gnevno su upozorili da to “pokreće ozbiljna pitanja koja se tiču Ahtisarijeve nepristrasnosti u sklopu sadašnjih pregovora o budućem statusu Kosova”. Uljuljivanju srpske elite nakon 5. oktobra 2000. godine, doprinela je i međunarodna zajednica relativizacijom balkanskih zbivanja u poslednjih 15 godina. To je rezultat pogrešnog uvida u Miloševićevo nasleđe u koje su tek malo zavirili nakon ubistva Zorana Đinđića. Ahtisarijevo upozorenje prvi put ukazuje da je strpljenju kraj i da će međunarodna zajednica ponovo pribeći, kao i za vreme intervencije 1999, preciznoj definiciji beogradske politike i odgovornosti za rat.

Srbija živi u prividu, bez poverenja u sebe; otuda njena agresivnost prema susedima i prema svetu i potreba za samoizolacijom. Njena elita je podeljena oko fundamentalnih pitanja i u velikoj meri je izgubila poverenje javnosti. Izgubila je svaki legitimitet, jer nije sposobna da rešava ključne probleme društva. Upadljivo je odsustvo razumevanja opštih društvenih

interesa. Od prekida pregovora sa EU, Vlada Srbije kao da se definitivno okrenula protiv Evrope. U vreme Đinđićevog premijerskog mandata bila je otvorena, čak je težila i nekoj vrsti pomirenja sa Evropom. Iako je donela više proevropskih zakona, oni se ne sprovode u praksi, niti ostvaruje ikakav napredak u reformama neophodnim za priključenje evropskim integracijama. Kao da je podigla prepreke koje je trajno dele od Evrope. Privlačnost Evrope kao da je iščezla, čak i ona na deklarativnom planu, a na sceni je regresija u kojoj religija ima posebnu ulogu. Ne kao religioznost, već kao poslednja poluga preko koje se Srbija okreće protiv evropske budućnosti.

Srbija ima slabu vladu koja nema jedinstvenu politiku, sa očiglednim odsustvom političke podrške procesu evropskih integracija. Zbog nesposobnosti za značajnije reformske korake, plasiraju se teze da će i Srbija ići svojim putem, poput Rusije i Kine. Privreda je blokirana nerazvijenim institucionalnim i sistemskim rešenjima, a zbog sporog ekonomskog oporavka i visoke stope nezaposlenosti, država je nefunkcionalna u oblasti socijale.

Paradigma sadašnje krize i slabosti je dvojac Koštunica – Tadić. Nesposobnost raskida sa Miloševićevim kriminalnim nasleđem, blokirala je sve potencijale društva. Koštuničina strategija preživljavanja, bez jasne projekcije budućnosti, na izborima će biti kažnjena apstinencijom građana, dok Tadićevi povremeni evropski stavovi nisu dovoljno ubedljivi. U senci njihove neodlučnosti i nekompetencije, otvara se prostor radikalima. Obojica to koriste kao pretnju Zapadu, umesto da se i sami angažuju na pitanjima kojima radikali vešto manipulišu: korpucija i socijalni problemi.

Pregovori o statusu Kosova pokazuju da srpska elita i dalje opstaje na teritorijalnom pristupu. Ona nema sposobnost da razume širi međunarodni kontekst, a ni stvarni položaj Srbije nakon Miloševićeve agresivne politike, destrukcije, masovnih zločina i genocida u Bosni i Hercegovini. Takva politika na kraju uvek ima svoju cenu i za generacije koje dolaze. Činjenica je da je međunarodna zajednica dala šansu Srbima i Albancima da se sami, uzimajući u obzir realnost, dogovore o budućnosti Kosova, i da je Srbi nisu iskoristili. Ukoliko se Srbi i Albanci ne dogovore, međunarodna zajednica će dati svoje rešenje bez njihove saglasnosti, jer status Kosova zadire u mnogo šire strateške interese.

Nezavisnost Kosova je logičan epilog odnosa srpske države prema Kosovu tokom xx stoleća, posebno je deo tog kontinuiteta u poslednjih 20 godina. Koštuničina vlada u svim svojim predlozima eliminiše ili subordinira

Albance, što ukazuje na to da srpska politička elita nikada ozbiljno nije ni promišljala o uključivanju Albanaca u širu političku zajednicu. Jedino suštinsko pitanje kojim srpska delegacija treba da se bavi jeste sadržaj nezavisnosti, odnosno položaj Srba na Kosovu.

Jedan od argumenata koji u razgovorima o statusu koristi beogradska strana je srpska imovina. Međutim, reč je o vlasničkim pravima koja treba da garantuje budući kosovski državni entitet. Zato je u interesu kosovskih Srba da se Beograd zalaže za pravnu državu na Kosovu. Nažalost, sudbina kosovskih Srba je neizvesna i može se završiti tragično, po beogradskom scenariju već viđenom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1995. U Beogradu se već kalkulira koliko će Srba napustiti Kosovo, zavisno od ovog ili onog scenarija. O tome se naširoko govori ne samo u našim medijima, već i u međunarodnoj zajednici. Neke međunarodne organizacije već imaju spremne planove za prihvatanje novih izbeglica.

74

Kosovski Srbi se, stalnom medijskom kampanjom pripremaju za eventualni izlazak sa Kosova. Nekima je naređeno da se odreknu UNMIK plata. Njihova instrumentalizacija je konstantna. Uprkos svemu, kosovski Srbi shvataju da su instrumentalizovani, ali nemaju snagu da se odupru Beogradu. Sadašnjom ucenjivačkom politikom Beograda, na gubitku su samo kosovski Srbi. Njihova instrumentalizacija je u funkciji demonizacije Albanaca i sprečavanja njihove pune nezavisnosti. Nezavisno Kosovo je i srpski interes. Srbija treba prva da prizna Kosovo i time stvori pretpostavke za normalizaciju odnosa između Srba i Albanaca. To bi olakšalo i položaj kosovskih Srba.

Srpskoj strani odgovara *status quo* iz više razloga. Jedan je svakako to što kosovsko pitanje i dalje održava srpski nacionalizam kao jedinu političku viziju. Istovremeno, to odražava nespremnost Srbije da se bavi vlastitim problemima, u prvom redu sopstvenom unutrašnjom konstitucijom. Činjenica je da Srbija još uvek funkcioniše po Miloševićevom ustavu koji je bio uvod u raspad Jugoslavije. Ukoliko se Srbija ne opredeli za moderan ustav, Miloševićev ustav može biti predložak i za rastakanje Srbije, jer je zarobio energiju i inicijativu građana.

Srbija polazi od toga da ima strateško mesto na Balkanu, a u velikoj meri i deo međunarodne zajednice podržava taj stav. Srbija jeste i politički i geografski, a posebno kao dugogodišnji izvor destabilizacije Balkana, veoma važna zemlja u regionu. Međutim, Srbija mora proći kroz proces samospoznaje i preispitivanja, kako bi u regionu bila faktor koji joj EU pripisuje, ili

priželjkuje. Bilo bi pogubno da se taj proces preskoči, jer bi to smanjilo šanse regiona za normalizaciju i stvorilo potencijal za buduće nesporazume.

Srbi su frustrirani ishodom ratova i raspadom Jugoslavije. Vekovni identitet Srba kao nadmoćne nacije na Balkanu i kičme Jugoslavije, iščezava i mora se zameniti novim, modernijim. To nije nimalo lak posao zbog opšte terminološke i ideološke konfuzije. Zapadna Evropa se nalazi u postmodernoj i postnacionalnoj fazi. Pod pritiskom globalizacije, nacionalna država je izgubila moć mobilizacije društva, te je i sama Evropa u potrazi za novim "lepkom" i identitetom. Veoma zanimljive teorijske rasprave na tu temu u Evropi, srpska elita koristi (opet u pogrešnom kodu) kao opravdanje za svoj etnonacionalizam (rasni nacionalizam) i religiozni klerikalizam. Novi kulturni model, čiji je promoter crkva, vodi ka degeneraciji srpske kulture, jer je "čisti" od svih uticaja, sprečava individualizam, slobodne i kritičke misli-
oce i ugrožava sve neprilagođene. Etničke države poput Srbije su neprilagođene novoj evropskoj paradigmi, globalizacija podstiče kosmopolitizam. Tako će posle predaha od jugoslovenske kosmopolitske države, Srbija, kao i druge države u susedstvu, morati ponovo uložiti napor da se izdignu iznad svog rasnog nacionalizma i okrenu građanskom.

Kosovski status je ponovo "zatalasao" mogućnost podele Bosne i Hercegovine, po kojoj je neophodno Srbiji kompenzirati Kosovo. Ovo se odnosi na Republiku Srpsku, gde se tekuća predizborna kampanju bazira upravo na takvim argumentima: da ima pravo na referendum kao i kosovski Albanci ili pak Crnogorci. U predizbornim kampanjama Sarajevo se pominje kao balkanski Teheran, što podseća na osamdesete, kad je i počela demonizacija balkanskih muslimana. Zaboravlja se da su bosanski Muslimani najveće žrtve i rata i mira. Osim toga, to bi bilo pogubno za ceo Balkan, posebno za Srbe. I obezvređilo bi međunarodne napore u poslednjih 15 godina. Srbima treba druga vrsta kompenzacije. To jest, sprečiti njihovu samoizolaciju, jer je to ono čemu Srbija teži. Mobilizator evropske Srbije je EU, a ne srpska vlada i njen premijer. Međunarodna zajednica se treba više oslanjati na civilno društvo i manje proevrpske partije, odnosno na deo koji autentično uvažava evrpske vrednosti i standarde. Samo uz njihov pritisak vlada će biti prinuđena na brži iskorak iz svoje ušančene pozicije. Angažman EU mora onemogućiti bilo kakav pokušaj Srbije da se okrene destabilizirajućoj politici, kako zbog regiona tako i zbog same Srbije. U novi ustav Srbije treba da se ugrade odredbe koje onemogućavaju aspiracije prema bilo kojoj susednoj zemlji.

KONSTITUISANJE ALTERNATIVE

76

KAD JE REČ o procesu transformacije nekadašnjih jednopartijskih sistema u Evropi, može se konstatovati da je slučaj Srbija *sui generis*. Naime, velike promene u Evropi krajem XX veka, posebno u komunističkim zemljama, Srbija je pokušala da iskoristi da Jugoslaviju vrati na centralistički koncept, ili da, u protivnom, iz nje izade sa teritorijama koje je smatrala srpskim etničkim teritorijama. Da bi mobilisala javnost za rat, a ne za transformaciju Jugoslavije u istinsku demokratsku federaciju, srpska elita (politička, intelektualna i crkvena) je pokrenula propagandu koja je imala za cilj homogenizaciju srpskog naroda na tezi da najpre treba rešiti srpsko nacionalno pitanje, a onda se okrenuti demokratizaciji. Opređenje za taj koncept sprečio je pluralizaciju društva, a time i alternativne političke opcije. Srbija ni sada ne odustaje od centralističkog koncepta u odnosu na sopstvenu unutrašnju organizaciju, što se prelama i kroz novi ustav koji je Skupština Srbije usvojila krajem septembra 2006.

Bez obzira na činjenice da je Srbija formalno optirala za višepartijski sistem 1990, ona se i posle veoma burnih 15 godina nalazi na samom početku demokratske transformacije. Svih tih 15 godina dominirala je nacionalna ideologija na kojoj su se ogledale manje-više sve političke partije, izuzev Građanskog saveza Srbije, SDU, Lige socijaldemokrata Vojvodine i nekoliko manjih manjinskih partija koje su konzistentno zagovarale građansku, proevropsku opciju. To je ujedno bila i jedina politička alternativa u odnosu na dominantni koncept rešavanja srpskog nacionalnog pitanja, ratova i Kosova. Radikalni nacionalizam i ratovi temeljno su potrošili ljudski

potencijal, a korupcija, kao i izolacija i samoizolacija, doveli su Srbiju u stanje opšte anarhije.

Demokratske institucije, podela vlasti, kao i zalaganje za liberlano demokratske vrednosti Zapada, kao što su ljudska prava, multikulturalizam, globalizacija i sl, samo su formalne odrednice društveno-političke scene u Srbiji. Jer, prevladajuća politička kultura u Srbiji je i dalje u velikoj meri autoritarna i patrijarhalna, bez razvijenog duha tolerancije i individualne građanske odgovornosti. Političke partije programe baziraju na antikomunizmu i potpunom negaciji iskustva, pa i dostignuća prethodnog društvenog uređenja, a u praksi funkcionišu na principu centralizma i liderstva, a neretko pokazuju sklonost staljinističkim metodama, pogotovo u ličnim obračunima.

Socijalistička partija Srbije (SPS) je deklarativno partija levice, ali u praksi deluje kao izrazito konzervativna stranka koja je početkom devdesetih preuzela metodologiju staljinističke levice i koja je svoju moć crpila iz faktičke kontrole nad represivnim apartom (posebno vojske i policije), kao i iz masovne podrške ultranacionalističkoj, ksenofobičnoj i antizapadnoj politici čiji je ona postala glavni nosilac. Takođe, imajući u vidu duboke korene komunističke ideje u Srbiji, socijalisti su se predstavljali i kao baštinici komunizma, posebno njegove socijalne, odnosno egalitarističke komponente. Odbacili su jedino njegov koncept nacionalne politike, tačnije ideju Jugoslavije kao federacije šest ravnopravnih republika i ideju Srbije kao faktičke, iako ne i formalne federacije: Vojvodine, uže Srbije i Kosova.

Demokratska stranka Srbije (DSS), Srpska radikalna stranka (SRS) i Srpski pokret obnove (SPO), (kasnije i Nova Srbija) su zauzele desni, radikalniji prostor i na tome su ostale. Bez obzira na načelno zalaganja za neke evropske vrednosti, ove partije su bile i ostale nacionalističke, klerikalne, pa čak i šovinističke. Pribegavajući populizmu (posebno SRS i SPO) ove partije potranjuju u masama ideju ekonomskog egalitarizma bes jasnog ekonomskog koncepta.

Karakteristično je i to da su ove partije izrazito antiliberalne i suštinski protiv koncepta ljudskih prava, jer to, navodno razbija zajednicu i njen identitet, u tome imaju ogromnu podršku Srpske pravoslavne crkve. One društvo smatraju organskom zajednicom, što se posebno prelama u tretmanu i položaju manjinskih zajednica. Tokom ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini zalagale su se za čiste srpske etničke teritorije, dok unutar Srbije marginalizuju manjinsko pitanje, posebno nakon što je premijer postao Vojislav

Košćunica, političar koji se i javno predstavlja kao pristalica ultrakonzervativne nacionalističke desničarske tradicije (Nikolaj Velimirović i Dimitrije Ljotić). Brojni incidenti 2003. i 2004. godine protiv manjina, kao i antisemitizam, bili su inicirani delovanjem ekstremnih desničarskih grupa, poput *Obraza* i drugih, bliskih ovim partijama i SPC.

Petooktobarski događaji 2000. odnosno smena Miloševića, bili su tek mali iskorak u pravcu očekivanih promena. Međutim, koalicija 18 partija (DOS) brzo je počela da pokazuje unutrašnje slabosti i napetosti, u suštini, između dve opcije: proevropske i nacionalističko-konzervativne. Diferencijacija je usledila onog trenutka kada se postavilo pitanje saradnje sa Haškim tribunalom kao suštinske vododelnice između dve spomenute opcije. Njihova personifikacija prelamala se preko dve vodeće ličnosti DOS, premijera Zorana Đinđića i tadašnjeg predsednika Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) Vojislava Košćunice. Hapšenje Slobodana Miloševića i kasnije, njegova predaja Haškom tribunalu doveli su do suštinskog razlaza između njih i rezultirali ubistvom premijera.

Reformsko orjentisani premijer Zoran Đinđić je pokušao da definiše evropsku Srbiju u čemu je, imajući u vidu date okolnosti napravio ogroman iskorak. On je za kratko vreme uspeo da mobilise veliki deo srbijanskog društva, pogotovo mlade ljude i da generiše energiju toliko neophodnu za tranziciju, upravo na konceptu evropske Srbije. Međutim, njegovo ubistvo je ogolilo karakter Miloševićevog nasleđa, kao i grupne interese koji su stajali iza tog ubistva. To prvenstveno važi za vojnoindustrijski kompleks i njegov interes da Srbiju drži u potpunoj izolaciji; takođe, i za spregu tajkuna koji su u vojnoj industriji postali ekonomski moćni još pre sloma druge Jugoslavije, zatim mafiju (šverc droge, nafte, cigareta i trgovina ljudima) sve to u sprezui sa konzervativnim snagama u državnim strukturama i SPC.

Na izborima 2003. godine sve te strukture su podržale dolazak Vojislava Košćunice na mesto premijera Srbije, čiji je javno deklarirani cilj bio diskontinuitet sa politikom Zorana Đinđića. Prekinuta je saradnja sa Haškim tribunalom i omogućen je politički *comeback* SPS i radikala. Demokratska stranka je bila pod strahovitim pritiskom da se oslobodi Đinđićevih saradnika, a novoizabrani predsednik te stranke Boris Tadić bio je izvršilac tog zahteva. Kohabitacija⁴² između DSS i DS, odnosno Košćunice i Tadića, obeležila je naredne

42 U principu kohabitacija je u demokratijama normalan, možda i poželjan vid saradnje zakonodavne i izvršne vlasti, ukoliko je takav rezultata izbora, ali ovde je reč o kohabitaciji

tri godine političkog života Srbije. Taj savez je, uz podršku akademskih krugova i dela civilnog provladinog sektora, insistirao na predstavi o radikalima kao najvećoj opasnosti za Srbiju, a o sebi kao jedinoj alternativi, pribavljajući tako legitimitet ne samo sopstvenim strankama, nego i međusobnoj saradnji i eventualnoj koaliciji, kako pred biračima tako i pred međunarodnom zajednicom. Istovremeno, na drugoj strani, Vojislav Koštunica održava manjinsku vladu skupštinskom podrškom SPS i SRS, ključnih partija na koje se oslanjao Miloševićev režim. Ova svojevrsna ucena međunarodne zajednice je istovremeno za cilj imala i marginalizaciju alternative koja je svojim navodnim radikalizmom, takođe navodno radikalizovala SRS.

SPS je do 2000, uspevala da monopoliše levi politički prostor, a u tom pogledu situacija nije bitno promenjena ni sada, jer je ta partija, budući suštinski konzervativna i dogmatska, a iznad svega radikalno nacionalistička, zapravo diskreditovala levicu u Srbiji na duži rok. Njen levi nacionalizam uživao je punu podršku desnog nacionalizma tzv. demokratskih partija, pa otuda nije čudno što je SPS podržala manjinsku vladu Vojislava Koštunice. Uostalom, SPS je rasadnik kadrova koje je Koštunica preuzeo, a samo članstvo i simpatizeri DSS su često najrevnosnije pristalice režima Slobodana Miloševića, iz jednostavnog razloga što su upravo u toj stranci prepoznali suštinskog nastavljača osnovne sadržine Miloševićeve politike. Istovremeno, to je bila i šansa da se demokratskom maskom i retorikom, koja se, ustvari, svodi na puki antikomunizam, deo bivših struktura predstavi kao demokratska alternativa. Razlog za oslanjanje DSS na SPS je i kadrovske prirode, ali to je opšteg karaktera. Zbog faktički apsolutne vlasti SPS za vreme Miloševića koji je upregao celokupan birokratski aparat izgrađivan decenijama, nijedna nova vlada, bar izvesno vreme, neće moći funkcionisati bez kadrova bivše SPS. To pitanje kontinuiteta administracije, zajedničko je svim postkomunističkim režimima.

Vešto manipulisanje sa međunarodnom zajednicom, uz istovremeno sprečavanje bilo kakve alternative, bilo je u funkciji završavanja nacionalnog projekta. Procena radikalnih nacionalista bazira se na pretpostavci da su nacionalne emocije, kao i fundus nacionalizma, istrošeni i da društvo više nije u stanju da se mobilise preko nacionalne ideologije. Činjenica da je na posmrtni ispraćaj Zorana Đidnjića, suprotno svim očekivanjima, izašlo

dve politike koje se ne mogu izmiriti, jer Srbija je i dalje u stanju rata, odnosno nije rešila ono što je iz rata nasledila, pa nema normalne politike.

nekoliko stotina hiljada ljudi, pre svega mladih, bila je indikacija da je nacionalna matrica sasvim iscrpljena. Otuda i tolika histerija konzervativnog bloka i potreba da se demonizuje i kriminalizuje Zoran Đinđić u funkciji sprečavanja artikulisanje alternative. To je jedan od važnih razloga što je represivno ponašanje prema alternativni bilo pojačano. Smatralo se, naime, da projekat još nije završen i da njegovo ostvarivanje treba završiti drugim sredstvima, pre svega, diplomatskim. U tome im je išla na ruku i benevolentnost međunarodne zajednice, pogotovo kad je bila reč o ostanku Crne Gore u državnoj zajednici sa Srbijom. Koštuničina vlada je, sve do referenduma Crnu Goru smatrala glavnim prioritetom, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu. Kosovo je, kao i uvek, služilo samo za održavanje nacionalne tenzije. Politika prema Kosovu je gotovo tri decenija bila usmerena na njegovu podelu. Odnosno, podela Kosova je bila najozbiljnija i jedina državna strategija, a posebno nakon intervencije NATO.

Donošenje ustava, tako reći preko noći, bez ijednog jedinog dana javne debate, takođe je u funkciji završavanja projekta, fokusiranog samo za teritorije. Ovog puta reč je o definitivnom ukidanju autonomije Vojvodine, koja je ekonomski najrazvijeniji deo Srbije i čija autonomija ima najdublje istorijsko utemeljenje. Koliko je lišavanje Vojvodine njene istorijske autonomije i njeno potčinjavanje Beogradu značajno za nacionalističku politiku Beograda, svedoče reči jednog od najuticajnijih ideologa srpske nacionalne politike, Dobrice Ćosića: "Izgubili smo Kosovo a dobili Vojvodinu koja je mnogo kvalitetnije zemljište". Suštinska strateška namera novog ustava jeste cementiranje centralizma i ukidanje svake posebnosti Vojvodine. Centralizacija Srbije koju je Milošević ustoličio ustavom iz 1990, novim ustavom treba da bude cementirana. Posebno je problematična činjenica da je sadržina ustava rezultat sporazuma sa Radikalnom strankom i to takvog sporazuma koji udovoljava ključnim zahtevima te stranke: u pogledu rešenja pitanja odnosa između unutrašnjeg i međunarodnog prava u prilog primata onog prvog, kao i u pogledu statusa Vojvodine. Time su za legitimizaciju Radikalne stranke, umesto njene zabrane, DS i DSS učinile više nego iko nakon 5. oktobra. Zato se ne treba čuditi što je Radikalna stranka odmah nakon tog sporazuma prkosno pred domaćom javnošću i pred celim svetom iznova izabrala za svog predsednika haškog optuženika za najteže ratne zločine, Vojislava Šešelj. Nakon ovakvog respekta koji su prema Radikalnoj stranci pokazale DS i

DSS, sporazumevajući se s njom oko prvog postmiloševićevog ustava Srbije, postavlja se pitanje ko je taj ko će sutra moći da ospori Radikalnu stranku.

Međutim, bez obzira na medijsku blokadu, brojne reakcije na ovakav način donošenja ustava, a u Vojvodini, i kao reakcija na atak na vojvođansku posebnost, pokazuju da je ovaj "ustavni puč" ipak izazvao reakciju društva, što iznova potvrđuje da u Srbiji postoji alternativa. Ovako ishitreno i na neki način "tajno" donošenja ustava bila je velika greška vladajuće koalicije, jer je društvo ponovo mobilisano, potpuno neočekivano na najvažnijoj temi društva i države. Brojne reakcije, posebno u Vojvodini, pokazuju da se građanima po prvi put pruža prilika da se bave unutrašnjepolitičkim temama.

Naime, i ovog puta se pokazalo da su građani, kao i u više navrata tokom poslednjih 15 godina zreliji od svoje elite (za vreme demonstracija 1996/97, 5 oktobra 2000, Đinđićeve smrti), što treba uzeti kao indikator da su građani spremni za alternativu. Pitanje je samo šta je alternativa u Srbiji danas.

Na političkoj sceni sada postoje dve jasne opcije: Srpska radikalna stranka i ona koju artikuliše LDP, SDU, GSS i LSDV, te Grupa 8 NVO. Ostalo je spektar političkih aktera koji se pretežno povinuju pred grupnim interesima sa osloncem na nacionalnu emociju kad im zatreba u nedostaku uverljivih argumenata. Među njima, jedina partija koja ima potencijal je Demokratska stranka koja je dolaskom Zorana Đinđića na njeno čelo pre više od 10 godina prošla kroz unutrašnju transformaciju, odnosno modernizaciju. Đinđić se nesporno koristio i nacionalnim argumentima, ali je istovremeno partiju suštinski vodio prema Evropi. Njegovom smrću i dolaskom Borisa Tadića, odnosno njegovom kohabitacijom sa Koštunicom, apatija je hibernirana i u ovom trenutku DS ne deluje kao partija koja ima jasnu proevropsku viziju, mada ima najbolje kadrove. Najnoviji ustupak napravljen, ne samo DSS, nego i radikalima i Miloševićevim socijalistima, jedno je od najjasnijih svedočanstava o odsustvu jasno definisane političke alternative u vrhu ove stranke i istovremeno jedan od jačih udaraca koji je taj vrh zadao sopstvenoj stranci.

Radikali su stranka koja je od samog nastanka bila u faktičkoj, a povremeno i formalnoj, koaliciji sa Slobodanom Miloševićem, a njen predsednik Vojislav Šešelj je bio glasnogovornik Miloševićeve ratne politike. Iako je ova stranka bila izuzetno ratno orjentisana, a i sad je otvoreni zagovornik Velike Srbije, DOS je propustio priliku da se pozabavi njenom diskreditacijom i da na taj način smanji njen uticaj. Ona je nakon 5. oktobra na kratko

bila marginalizovana, da bi doživela *revival* nakon ubistva premijera Đinđića i sada je pojedinačno najjača stranka u Srbiji. Svojim populizmom i bavljenjem isključivo socijalnim temama i korupcijom, ova stranka je uspela da se nametne kao neko ko se obraća širokom korpusu tranzicionih gubitnika. DSS i DS pridali su joj značaj ključnog činioca u donošenju ustava Srbije za XXI vek. Zahvaljujući DS i DSS, ona je ovom trenutku moćnija nego ikad. Ipak, bez izbora, teško je reći koliko je stvarno poverenje koje ova stranka uživa među biračima, i koliko su tačne procene o njoj kao stranci za koju bi glasalo više od trećine biračkog tela. Imajući u vidu da snagom Radikalne stranke neprekidno manipulišu stranke vladajuće koalicije, kao i svi zagovornici koalicije DSS i DS, kako bi zastrašili demokratski orjentisane građane Srbije, a možda pre svega međunarodnu zajednicu – razumno je biti rezervisan prema procenama koje se iznose o realnoj snazi Radikalne stranke među srpskim biračima. To će biti jasno tek posle izbora. Jedino je izvesno: uvažavanje bez rezervi koje su joj u procesu pregovora oko ustava poklonili DS i DSS učinilo je da je Radikalna stranka najveći dobitnik referendumске kampanje. Nesposobnost prodemokratskih partija i pojedinaca, kao i i medija (Danas) da to shvate pokazuje izrazito nizak nivo političke zrelosti srbijanske političke elite.

Liberalnodemokratska partija (LDP), sa svojim izuzetno dinamičnim liderom Čedom Jovanovićem, je uspela da se nametne kao stranka koja otvoreno i sa jasno alternativnim programskim stavovima govori o suštinskim problemima: o Hagu, Kosovu, Vojvodini, ratnim zločinima. Za kratko vreme je njegov direktni govor, odnosno radikalna istina, ali i precizno definisan program za modernu evropsku Srbiju budućnosti, mobilisao masu mladih ljudi koji se ne boje da čuju istinu i koji prihvatanje istine vide kao pretpostavku oslobođanja, ne samo svoje generacije, nego i srpskog naroda kao celine od kolektivne odgovornosti za prošlost. Oni hoće jasnu i odlučnu distancu današnje Srbije prema politici Srbije iz vremena Slobodana Miloševića u svim njenim komponentama. Zbog toga je LDP izložena sistematskoj i agresivnoj demonizaciji u kojoj učestvuje velika većina medija, a često i represiji koja se vrši nad njenim članovima i simpatizerima. Zato je veoma ohrabrujuća činjenica da je uprkos tome ova partija za kratko vreme uspela da na lokalnim izborima u više opština pređe cenzus, a njerna popularnost raste prilično velikom brzinom.

Šta pokazuje fenomen Čede Jovanovića? Najpre, da kod građana postoji želja za promenom, ali da istovremeno stare i aktuelne vladajuće strukture, "haški lobi", vojnoindustrijski kompleks, crkva i konzervativna elita ne žele promene. Zato oni koriste sve represivne mehanizme koji su im na raspolaganju, a kontrolom medija onemogućavaju neophodnu komunikaciju između građana i političke alternative. LDP je postala matica okupljanja te alternative, čemu je veliki doprinos dao i deo civilnog društva, posebno Grupa 8 NVO. Ova grupacija se izjasnila protiv referenduma zbog nepoštovanja demokratske procedure. Svoju izbornu strategiju je počela upravo na toj temi, pokrećući opet suštinska pitanja unutrašnjeg uređenja Srbije.

Kombinatorika u vezi sa narednim izborima pokazuje da se ponovo ide na koaliciju DSS i DS što produžava agoniju Srbije. Ta koalicija je izrazito štetna sa stanovišta jačanja političke alternative, jer se gubi razlika između promoderne i proevropske politike s jedne strane (DS), i konzervativne, čak nacionalističke antievropske politike DSS, koja je u velikoj meri politika kontinuiteta sa politikom pre 2000. Tim pre što biračko telo DS, prema nezavisnim istraživanjima, ima simpatije za LDP i obrnuto. Zato koalicija DS, G17 plus, (eventualno SPO) i grupacija oko LDP može na ozbiljan način da artikulise suštinsku alternativu u Srbiji. Da bi ova koalicija postala alternativa neophodan je i snažan podsticaj unutar DS i G17, ali i spolja. DSS, SRS i SPS je prirodna koalicija i ne treba je sprečavati, jer samo na taj način politička scena u Srbiji može da se pozicionira na pravi način. Najmanje je zdravo podsticati koaliciju DS i DSS. Polazeći od činjenice da većina partija nema suštinski jasan stav prema evropskim integracijama, ali da ipak postoje nijanse u odnosu na Hag i EU, međunarodna zajednica bi takođe, trebalo da pomogne demokratski blok i kratkoročno i na dugi rok. Koalicija LDP, SDU, GSS i Liga socijaldemokrata Vojvodine može imati važnu ulogu u Srbiji kao moralni korektiv, pre svega Demokratske stranke, koja ima najveći ljudski potencijal. Uloga LDP-SDU-GSS-LSDV, poput Zelenih u Nemačkoj, može imati suštinski značaj i u suočavanju sa nedavnom prošlošću, jer bez uspostavljanja "moralnog minimuma" u Srbiji neće biti istinske stabilnost na Balkanu.

MORALNI IZAZOV

84

GODINA NA IZMAKU protekla je u znaku konsolidacije stabilnosti Balkana. U tome je Srbija imalo važno mesto zbog još uvek fluidne unutrašnje situacije i neodlučnosti da odredi kome će se “privoleti carstvu”: Zapadu ili Istoku (Rusiji). Srbija je i dalje talac političke nesigurnosti, pre svega zbog nesaradnje sa Haškim tribunalom. Ne samo da nije napravila pomak u tom pravcu, već je stagnirala i, u suštini prekinula tu saradnju. To je za posledicu imalo prekid pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. Sadržaj novog Ustava uverio je Zapad da Srbija nema autentičnu proevropsku politiku, te da je srpska demokratija još uvek nedefinisana i opterećena autoritarnom tradicijom. Posebno je uznemirujuća ustavna preambula, po kojoj je Kosovo neotuđivi deo Srbije, što znači da Srbija odbija da učestvuje u nalaženju kompromisnog rešenja. Ovo će je u bliskoj budućnosti dovesti u sukob sa okruženjem, ali i međunarodnom zajednicom nakon što se donese odluka o budućem statusu Kosova. Vladajuća koalicija vešto manipuliše pretnjom od jačanja radikala i njihovog eventualnog preuzimanja vlasti, što bi moglo ugroziti približavanje Srbije EU.

Zbog svega toga odluka da se Srbija primi u program za Partnerstvo za mir bila je u funkciji zaokruživanja bezbednosne strukture Balkana. Ova odluka je Srbiji približila evropsku opciju, ali istovremeno znači i uspostavljanje mehanizma koji može biti značajan ukoliko dođe do destabilizacije u Srbiji. To je ujedno i pobeda nad konzervativnim blokom u samoj armiji koja je, barneći suverenitet zemlje opstruirala, ne samo reforme u vojsci, već i njeno prilagođavanje novim uslovima i novom konceptu bezbednosti.

Činjenicom da je istovremeno Zdravko Ponoš imenovan za načelnika Generalštaba, zaokružen je paket koji Srbiju preporučuje za ubrzaniji pristup evropskim integracijama. To ne znači da ne postoji još uvek jak lobi koji će usporavati i osporavati tu orijentaciju.

Novi Ustav Srbije, donet na prečac kao uvod u predizbornu kampanju vladajuće koalicije kontraproduktivan je sa stanovišta stvarnih interesa Srbije i indikator je suštinske antievropske orijentacije političke elite. Ne samo što taj ustav predstavlja kontinuitet sa Miloševićevim (ustavom), već je i poruka svetu da Srbija nema kontakt sa realnošću u vlastitoj zemlji, kao i u regionu i u svetu. Osim toga, srpska elita (vlada i parlament) su pokazali da ne znaju aktuelne trendove u Evropi, ili za njih ne haju, kao i da su propustili priliku da Srbiju profilišu kao decentralizovanu modernu zemlju koja će se i tako približiti evropskom standardu. Propuštena je i prilika da se upravo kroz decentralizaciju ojačaju prava manjina koje "postoje" samo u predizbornim kampanjama, na čemu profitira samo nekoliko manjinskih lidera. To prvenstveno važi za oglašivanje o legitimne zahteve Vojvodine, vezanih za njen ekonomski potencijal i regionalnu tradiciju. Taj previd je pokrenuo uspavanu vojvođansku elitu, ali, čini se, i građane što je rezultiralo neuspahom ustavnog referenduma u Pokrajini, a verovatno će uticati i na predstojeće izbore. Osim toga, insistiranje na zaštiti prava većine generiše fašistoidne ekscese.

Na ekonomskom planu Srbija je ostavila pomak, kao i sve zemlje Balkana. Ali je i u toj sferi izostalo značajnije jačanje kapaciteta lokalnih uprava, kao i stvaranje pravnog okvira za strane investitore i uopšte za funkcionisanje tržišta. Tajkunizacija privrede dovela je do novih monopola što je zatvorilo prostor malim preduzetnicima preko kojih bi Srbija, ali i druge zemlje u regionu, mogla da revitalizuje svoje privredne kapacitete. Ipak, glavni problem počiva na državnom upravljanju ekonomijom, što je neizbežno praćeno i političkim voluntarizmom. Činjenica da je država glavni arbitrar u privredi sama po sebi čini je glavnim generatorom korupcije. Prema izveštaju OECD, korupcija je glavna prepreka za veća strana ulaganja u Srbiji, a prema Transparency International, Srbija zauzima visoko mesto na lestvici korumpiranih zemalja.

Sudstvo je bilo i ostalo najveći problem demokratizacije Srbije. Nije reč samo o kadrovima koji su davali legitimitet režimu S. Miloševića, već je reč i o načinu mišljenja koje ne prihvata novu realnost u svetu, a posebno ne

prihvata međunarodno pravo kao starije u odnosu na nacionalno. Taj stav je osnažen i u novom Ustavu Srbije. Na svoj način ga sublimiše Milorad Ekmečić, komentarišući knjigu Ričarda Kaplana o raspadu Jugoslavije, kada kaže: “Tako se ne može dokazati da su Srbi glavni krivci za početak krvoprolića, to se uzima zdravo za gotovo, kao svršena činjenica koja nas nikako ne može mimoići”. Haške presude se, očigledno, ne uzimaju kao relevantne. Ekmečić diskredituje Haški tribunal i međunarodno pravo koje iz njega proizlazi, jer, kako kaže, “u krvi našeg građanskog rata nova svetska sila je stvorila svoje novo međunarodno pravo”.

Osudstva, specijalne službe blokiraju konstituisanje političke scene u Srbiji. U sprezi sa medijima, koji su manje-više tajkunizirani, kroz sistematsku produkciju skandala i afera, koje gotovo nikad nemaju epilog pred sudom, specijalne službe pokušavaju da diskredituju ne samo političke aktere, već i sva žarišta otpora, među kojima i pojedine nevladine organizacije i manje partije, kao što su LDP, SDU i GSS. Strah od liberalno orijentisanih organizacija i partija, prate medijske kampanje i odabir “patriotskih” NVO koje blisko sarađuju sa vlašću. Službe imaju i veoma jaku podršku crkve, pa se i pravoslavni fundamentalizam suprotstavlja globalizmu i liberalizmu.

U senci kampanje za naredne izbore, na međunarodnom planu su u toku završne pripreme za rešavanje statusa Kosova. Halabuka vlade i njenih predstavnika nadjačala je glasove koji podsećaju na kosovsku realnost. Kosovski mit je ponovo u funkciji postizanja jedinstva naroda. Tako premijer Vojislav Koštunica svakodnevno poručuje građanima da je kosovsko pitanje rešeno novim Ustavom, dok Sandra Rašković iz Njujorka, sa sednice Saveta bezbednosti tvrdi da međunarodna zajednica još nije donela odluku o statusu (Kosova). S druge strane, ministar inostranih poslova istovremeno kaže da izveštaj Kofija Anana ne ide u prilog srpskoj poziciji. Predsednik Tadić, pak, najavljuje da je “verovatnije da će Kosovo biti nezavisno nego autonomija unutar Srbije”. Svetozar Stojanović u svom feljtonu u Politici tvrdi da je “srpsko pitanje naspram albanskog pitanja problem znatno širi od kosmetskog”. Zbog uloge Rusije u Kontakt grupi, ali pre svega i zbog posebnog odnosa Srbije i Rusije, Stojanović smatra da “Srbija ponovo dobija na značaju koji je u nesrazmeri sa njenom snagom”. Neprihvatanje realnosti postao je ozbiljan problem srpskog društva. Očekivanja da će doći do obrta, koji će amnestirati Srbiju za odgovornost iz neposredne prošlosti, rastu proporcionalno sve očiglednijim činjenicama. Tako društvo klizi ka svojevrsnoj

šizofreniji koja se održava na konstrukcijama vezanim za prošlost koja je perthodila komunizmu i kojom se nastoji proširiti kontekst koji, u krajnjem ishodu, opravdava zločine počinjene u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu.

Srbija ima samo jedan put, onaj koji je definisao Zoran Đinđić i koga je podržala EU. Nedostatak političke volje za suštinske promene koincidira sa nedostatkom političke i društvene energije. Ostaje otvoreno pitanje koliko Srbija može objektivno da iskorači u tom pravcu, polazeći od frustrirajućeg iskustva kroz koje je prošla. Postimperijalna trauma Srbije zahteva odgovorniju i preduzetniju političku elitu, koja će odgovoriti na suštinsku aktuelnu dilemu: ili raskid i iskorak, ili vraćanje u patrijarhalnu i „domaćinsku” Srbiju. Samo radikali i LDP pokazuju dovoljno ubedljivu političku energiju, bez obzira na to šta pojedinačno zagovaraju. Ulazak LDP u parlament poremetiće već dogovorene dilove oko buduće podele vlast i otvoriće politički prostor za liberalnu Srbiju.

Osnovni problem Srbije nije ni ekonomski ni politički. Reč je, pre svega, o tome da je Srbija prilično izgubljena u potrazi za vlastitom dušom. Nesposobnost da se odrekne uvek željene uloge lidera u regionu, koji pretenduje na slavu i moć, Srbija se našla u lavirintui lažnih predstava o svojoj slavnoj prošlosti, a još više u procepu između uloge žrtve ili pobjednika. Zato je neophodno redefinisane pojmove digniteta i časti, kao i moralnih principa na kojima Srbija kao država počiva. Ratko Mladić, Radovan Karadžić i ostali, nažalost, podsećaju da problem leži, pre svega u moralnim principima i obavezama, preko kojih se olako prelazi, a odgovornost prebacuje na Zapad. Odgovori na sva ova pitanja neophodni su Srbiji kako bi demokratiju, ukoliko se za nju istinski opredeli, ispunila sadržajem.

Sve dok se ne definišu moralni principi i obaveze koji karakterišu demokratska društva, teško je očekivati da će Srbija pred svetom moći odbraniti teze koje formulišu uticajni intelektualci poput Milorada Ekmečića.

KOSOVSKA ZAVRŠNICA

REŠAVANJE KOSOVSKEG PITANJA ušlo je u završnu fazu. Predlog međunarodnog posrednika Marija Ahtisarija je na stolu, kako Albanaca, tako i Srba. Kada je o tome reč, u Beogradu nedostaje svest o tome da je kosovsko pitanje i jedno od prioriternih međunarodnih pitanja, jer se na njemuč kao i prethodnih godina u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj definišu nova pravila i principi. Oni se oslanjaju na postojeće principe, kako Povelje UN i Završnog helsinškog akta, tako i na druge međunarodne dokumente. Međutim, aktuelna međunarodna konstelacija, odnosno nestanak bipolarnog sveta otvara sasvim novo polje za primenu međunarodnog prava. Jugoslovenska kriza je bila jedinstvena prilika da se međunarodno pravo profiliše bez hladnoratovskog tereta. Ipak, delovanje međunarodne zajednice u poslednjih 15 godina još uvek je bilo pod velikim uticajem odnosa snaga stvorenih u prethodnih 50 godina. Otuda mnoge nedoslednosti u primeni principa, a ponekad i popuštanje pred realnošću, kao što je bio slučaj sa Dejtonskim sporazumom.

Uprkos svemu, međunarodna zajednica je od devedestih godina xx veka vodila politiku *appeasement* prema Srbiji, uvek je izlazila ususret njenim ucenama i pristajala na situacije *fait accompli*. Zbog takvog stava ispašta ceo region. I Ahtisarijeva ponuda podseća na plan Z-4, dakle na ponudu hrvatskim Srbima koju je Beograd odbio. Kao što je plan Z-4 u principu bio protiv Hrvatske, tako je i ovaj protiv Kosova. Ahtisarijev plan kosovske Srbe trajno stavlja u poziciju instrumenta Beograda, a Albance ostavlja u konstantnoj frustraciji. Kosovo je suviše mali prostor za takav teritorijalni inženjering koji sputava razvoj celog regiona. Uostalom, u lamentiranju nad Kosovom, niko

se nije setio da napravi poređenje sa Vojvodinom. Vojvodina nikad ranije nije bila srpska, pa je tokom XX veka uz konstantni etnički inženjering (naseljavanjem Srba iz cele bivše Jugoslavije) to postala.

Prošlo je više od 10 godina od zaključenja Dejtonskog sporazuma, čija je funkcija prevashodno bila da zaustavi rat u BiH. Sad se, međutim, aktuelna njegova ograničenja. Primena etničkog principa kao osnove, pokazala se poraznim i, za BiH pogubnim rešenjem. Otuda i odluka Kontakt grupe da isključi mogućnost podele Kosova, što je u osnovi jedini pristup Beograda, kada je reč o rešenju kosovskog statusa. U proteklih 8 godina, podela Kosova bila je polazna tačka beogradske strategije što je podrazumevalo blokiranje integracije Srba u kosovske institucije, stalno demoniziranje Albanaca i podiranje međunarodnih napora. Isključivanje podele kao mogućnosti zateklo je Beograd nespremnom, što se odrazilo i na njegovu strategiju, koja osim floskule "više od autonomije – manje od nezavisnosti", nema nikakav sadržaj.

Upravo se na tom primeru može sagledati nezrelost političke elite u Srbiji, jer ni u jednom trenutku nije razmišljala o bilo kakvom kompromisnom rešenju. Navikla da međunarodna zajednica podleže njenom pritisku i stalnom "kreiranju nove stvarnosti na terenu", srpska elita je pokazala i nepoznavanje međunarodnog konteksta, kao i to da ne priznaje Albanace za ravnopravnog partnera. Svojevrsni rasizam i nipodaštavanje Albanaca su, u raznim prilikama pokazali svi srpski akteri uključeni u pregovarački proces.

Srpska elita negira albansku naciju, jer, kako tvrdi Smilja Avramov, "teškoće u rešavanju albanskog problema proističu iz okolnosti da je, za razliku od evropskih zemalja, koje su bile nacije pre nego što su stvorene države, Albanija postala država pre nego što je postala nacija". Ona takođe tvrdi da je "etnogeneza Albanaca, ili preciznije rečeno pojedinih plemena, obavijena tamom i do danas nije naučno osvetljena, budući da ne postoje ni pisani izvori, ni pouzdana kulturna baština".⁴³ Svetozar Stojanović ide dalje i kaže da, "neće biti da je Americi važnije da protiv volje Rusije zadovolji Albance jednostranim i samovoljnim priznanjem otcepljenja Kosmeta od Srbije – od saradnje sa Rusijom u rešavanju teških sukoba sa Severnom Korejom Iranom".⁴⁴ Očigledno se računa na to da će Rusija prepoznati značaj srpske

43 Smilja Avramov, "Međunarodnopravni vid kosovskometohijske krize", str. 15, *Srbi na Kosovu i Metohiji*, SANU, Beograd 2006.

44 Svetozar Stojanović, "Istorijska anomalija", *Politika*, 11. decembar 2006.

pozicije i da srpskoj strani to daje “značaj koji je u nesrazmeri sa njenom snagom”.⁴⁵

Drugi pristup srpske elite jeste pozivanje na kosovski mit i njegov uticaj na mentalitet srpskog naroda. Kaže se da se u “osnovi kosovskog kulta ogleda uzvišena filozofija, koju je jedan narod izgradio na jednom istorijskom događaju kao moralni princip svog života, žrtvovati se kada je u pitanju načelo pravde”.⁴⁶ Iz ove tvrdnje izvodi se i zaključak da nije reč samo “o uzimanju jednog dela teritorije već i bitan sadržaj našeg mentaliteta”.⁴⁷ To se dovodi u vezu sa značajem koga kosovski mit ima u srpskoj kulturi. U suštini, bazira se na tragičnom razumevanju vlastite sudbine, što je i književnik Dobrica Ćosić eksploatisao u svojim romanima. Odnosno, kaže se da je “kosovski mit ugrađen u kulturnu svest srpskog čoveka i odatle zrači u sve oblasti života i stvaranja”.⁴⁸

90

Treći, i reklo bi se, najautentičniji stav srpske strane u odnosu na kosovski problem, jeste da njegoa suština “leži u albanskom secesionizmu, u težnji za nasilnim izolovanjem teritorije koja je bila jezgro države i kolevka srpske kulture”.⁴⁹ Teza o muslimanskom terorizmu lanisirana je davno i oslanja se na beogradsku strategiju prekidanja tzv. *zelene transversale*, Turska – Kosovo – Sandžak – Sarajevo. Ova teza je bila ključna za planiranje genocida nad muslimanskim stanovništvom u BiH i na Kosovu. Posle terorističkog napada na SAD 11. septembra 2001, srpski nacionalisti su pokušali da nametnu tumačenje da je Srbija zapravo prednjačila u borbi protiv islamskog fundamentalizma.

I na kraju, osnovna srpska frustracija u kojoj se ogleda i srpski rasizam prema Albancima i balkanskim muslimanima, jeste to što je NATO, odnosno međunarodna zajednica stala na stranu Albanaca i pre toga, na stranu Bošnjaka. Ovakva politika SAD i EU, u srpskoj svesti je svedena na tezu o

45 Svetozar Stojanović, „U potrazi za rešenjem”, *Politika*, 13. decembar 2006.

46 Zoran Konstatinović, „Kosovski kult u savremenom srpskom mentalitetu”, *Srbi na Kosovu i u Metohiji*, SANU, str. 40, Beograd 2006.

47 *Isto*.

48 Zoran Avramović, „Karakteristična značenja kulture kosovsko-metohijskih Srba”, *Srbi na Kosovu i u Metohiji*, str. 95, SANU; Beograd 2006.

49 Mihajlo Marković, „Evolucija kosovskog problema i mogućnosti njegovog rešenja”, *Srbi na Kosovu i u Metohiji*, str. 214, SANU, Beograd 2006.

“američkom imperijalizmu, koji se zaklanja iza benignih izraza kao što su ‘globalizacija’ i ‘novi svetski poredak’”.⁵⁰

Ovi stavovi srpske elite odrazili su se i na sadržaj novog srpskog Ustava, kao i na prvu sednicu novog saziva parlamenta na kojoj je odbijen predlog Martija Ahtisarija i usvojena sopstvena rezolucija. Jer, Srbija se neće “pokoriti pred pritiskom nadmoćne sile i potpisati sve što se traži od nas”.⁵¹ Taj stav prozilazi iz ocene da se tim predlogom krše suverenitet i teritorijalni integritet Srbije kao međunarodno priznate države. Ahtisarijevim predlogom se, kako se ističe u Rezoluciji, dovodi u pitanje mogućnost postizanja kompromisnog, sporazumnog rešenja kao osnovnog cilja pregovora o budućem statusu Kosova. Za usvajanje rezolucije glasalo je 225 poslanika, protiv je bilo 15, a troje je bilo uzdržano.

Premijer Vojislav Koštunica je istako da je Rezolucija bila zajedničko delo, budući da su u njenoj izradi učestvovali i predstavnici parlamentarnih stranaka, a predsednik Boris Tadić je ukazao da je “Ahtisarijev predlog u osnovi plan koji otvara put nezavisnosti Kosova, čime se krše suverenitet i teritorijalni integritet naše zemlje, koje Ahtisari uopšte ne pominje”, te da bi prihvatanje tog predloga imalo protivustavni karakter, na šta se jasno ukazuje i u nacrtu Rezolucije.

Zanimljiva je percepcija srpskih političara o Srbiji kao civilizovanoj državi, koja se prema kosovskim Albancima postavlja kao moralno superiorna. Pri tome, čak ni aktuelna tzv. demokratska vlast, ni u jednom trenutku nije bila spremna da osudi ideološku osnovu Miloševićevog režima i njegovu kriminalnu praksu. To govori o svojevrsnoj manipulaciji kad je reč o nedavnoj prošlosti i interpretaciji iza koje je stala srpska elita. Reč je o pacifikaciji prošlosti i normalizaciji zločina. Dakle, sadašnji politički akteri nisu postigli ni minimalni kompromis u odnosu na zločinačku prošlost, kao i o načinu da se ona prevaziđe. Otuda stav predsednika Tadića da, “Albancima nudimo sve na šta imaju prava u okviru civilizovane, demokratski uređene države – suštinsku autonomiju koja će im omogućiti da samostalno odlučuju o gotovo svim pitanjima svog svakodnevnog života, uz obnovu ekonomskih veza sa centralnom Srbijom i spremnost da pomognemo privredni oporavak pokrajine”, zvuči cinično i amoralno.⁵²

⁵⁰ *Isto.*

⁵¹ *Isto.*

⁵² Boris Tadić, *www.B92.net* 15. februar 2007.

Osim toga, da bi ponuda predsednika Borisa Tadića bila validna, ona bi morala imati i oslonac na “konstruktivnu politiku” tzv. demokratske vlasti od 2000. godine, koja bi se jasno distancirala od politke Slobodana Miloševića. Međutim, Beograd nije vodio takvu politiku i zato svi njegovi predlozi zvuče neuverljivo, ne samo kosovskim Albancima, negi i građanima Srbije. Tadić svoj predlog formuliše kao “kompromisno rešenje do kojeg će se doći pregovorima”, jer samo kompromis “ima trajni karakter” koji “vodi regionalnoj stabilnosti, koja je vitalni interes svih zemalja Zapadnog Balkana i predušlov njihovog bržeg priključenja Evropskoj uniji”.⁵³

Najciničniji i, sa moralne tačke neprihvatljivi stavovi tokom parlamentarne debate bili su oni koje su zastupali radikali i socijalisti. Radikali su u svojoj Pogramskoj deklaraciji iz devedestih do detalja razradili plan represije nad Albancima i u suštini najavili šta će se Albancima desiti krajem devedestih.⁵⁴ Plan radikala je tada bio osujećen, jer je američki predsedik Džordž Buš u Božićnom upozorenju iz 1992. godine najavio mogućnost intervencije ukoliko se Milošević odluči na to. A socijalisti su potpisali Kumanovski sporazum (1991) kojim je, sa Rezolucijom 1244, uveden međunarodni protektorat na Kosovu. Tzv. demokratska vlast ni u jednom trenutku nije prihvatila odgovornost za kosovsku tragediju, čak ni u situacijama koje su očigledne, kao što su brojne masovne grobnice širom Srbije. Da bi se o kosovskom pitanju raspravljalo na adekvatan način, bilo bi za srpsku elitu korisno da vodi računa o hronologiji događaja, kako bi podjednako uvažavala i albanske i srpske žrtve i, shodno tome preuzela odgovornost za ono što se tamo dešavalo 1998. i 1999. godine, da ne pominjemo raniji period.

Odlazeći premijer Vojislav Koštunica je odgovoran za kontinuitet i očuvanje Miloševićevog nasleđa, a time i za povratak radikala i socijalista bez ikakve njihove odgovornosti za zločinačku politiku. Njegova strategija “legalizma” omogućila je opstanak bivšem režimu u svim institucijama sistema,

53 *Isto.*

54 Zbog toga strani akteri, poput britanskog ambasadora u Beogradu Stivena Vordsvorta, na radikale gledaju kao na problem, jer, kako on kaže, „sve dok Vojislav Šešelj ne bude promenio mišljenje ili dok članovi njegove stranke ne pronađu novog lidera, smatraćemo to opasnim i neprijateljskim planom za EU. Partija koju vodi takav lider nije partija s kojom bi države EU, prema britanskim stavovima, trebalo da vode bilo kakve poslove. Ukoliko stvari ipak krenu tim putem, mislim da će Srbija biti vrlo izolovana“. *Danas*, 17–18 februar 2007.

ona je odgovorna za opstrukciju svih reformskih zahvata u parlamentu, ali pre svega odgovorna je za zaštitu ratnih zločinaca poput Ratka Mladića.

Tomislav Nikolić, potpredsednik Srpske radikalne stranke, bez ikakve moralne osetljivosti je u srpskom parlamentu, sa pozicije najjače stranke poručio da će vlasti u Srbiji imati podršku te stranke ukoliko žele da brane Kosovo i Metohiju, jer “ako mi ne prihvatimo nezavisnost i ako svi predstavnici srpske države to jasno kažu – Kosovo neće biti nezavisno”. Ivica Dačić, novi predsednika SPS, ponovio je svoju ratnohuškašku ponudu, jer kako je rekao, “podržava svaku aktivnost koja vodi odbrani Kosova i Metohije”.

Brojni analitičari, eksperti, savetnici i pregovarači, svi su Rezoluciju o Kosovu okarakterisali kao uputstvo za izjašnjavanje srpskog pregovaračkog tima o svakoj tački predloga izaslanika UN za status Kosova, Martija Ahtisarija. Osim toga, neki savetnici, poput Aleksandra Simića savetnika srpskog premijera, poručuju da će koraci Srbije prema državama koje eventualno priznaju suverenost Kosova biti “sasvim sigurno, na odgovarajući način, odmereni” i da “ništa ne očekuje od Rusije i SAD”, jer, kako je rekao, “Amerika ima cilj da na Kosovu sprovede ‘blic krig’ i da ide brzim korakom i testira čvrstinu i odlučnost Srbije da se odbrani od ultimatumima s kojim je suočena”.

Vladeta Janković, takođe savetnik premijera izjavio je da “Srbija neće dati Kosovo u zamenu za članstvo u Evropskoj uniji ili NATO, niti za milijarde u nepovratnim kreditima”. On je najavio i da bi Srbija, ukoliko neke zemlje priznaju nezavisno Kosovo, sa “tim zemljama koje na tako drastičan način povređuju osnovne međunarodne norme, mogla da smanji političke, privredne i kulturne veze”.⁵⁵ Desimir Tošić, član Političkog saveta Demokratske stranke, svakako jedan od retkih glasova koji polaze od realnosti, rekao je da “mi ne možemo da ne damo Kosovo, možemo samo da molimo da nam daju Kosovo. Kosovo je u rukama Ujedinjenih nacija”. Takođe je rekao da Kosovo više nikada neće biti u položaju u kome je bilo 1999, 1945, ili 1918. godine. “To svaki normalan i svestan Srbin mora da zna. Danas, naime, nema nijedne teritorije na celom svetu na kojoj se vlada sa tri odsto stanovništva”. Prema njegovim rečima, Srbija mora da pregovara sa međunarodnom zajednicom o Kosovu, a ne da vodi antiameričku kampanju ili kampanju protiv pregovora, te da su razne platforme i rezolucije o Kosovu koje stižu iz Srbije obične “detinjarije”.⁵⁶

55 *www.Bg2.net* 15. februar 2007.

56 *Isto.*

Kristalno jasan bio je samo Čedomir Jovanović, predsednik LDP, koji je rekao: "Ne prihvatamo Rezoluciju i glasaćemo protiv, ali istovremeno iskazujemo spremnost i podršku parlamentu, vladi i predsedniku države u promeni političkog kursa". Šta znači za Srbiju ovakva izjava koju zastupa 15, od ukupno 250 poslanika, koliko ih ima u parlamentu? U situacijama kad jedno društvo upadne u varvarizam, kao što se desilo srbijanskom društvu krajem devedestih godina prošlog veka, morana manjina može itekako uticati na početak procesa tranzicije, a posebno na proces tranzicione pravde. Ne treba zanemariti ni snagu istine koju ta manjina zastupa, koja može biti oslobađajuća za srbijansko društvo. No, to je ipak proces koje neće biti nimalo lak, ni jednostavan. Koalicija koju predvodi LDP je otvorila novi politički prostor neophodan za takav proces.

Otuda i nezadovoljstvo srpskih nacionalista zbog toga što je Čedomir Jovanović ušao u srpski parlament, jer se po prvi put u parlamentu čuju disonantni glasovi; pogotovo što, "iako se radi o nezatnoj manjini, njihova glasnost je obrnuto proporcionalna, što se vidi i po ehlu koji odzvanja u samim svetskim centrima moći".⁵⁷ Međutim, za srpsku elitu još je veća mora pitanje, da li se Rusija stvarno vraća na svetsku scenu na velika vrata (koristeći novu energetska realnost) i da li će u tom kontekstu staviti veto na odluku Saveta bezbednosti o nezavisnosti Kosova. Mnogi analitičari sumnjaju u takav obrt ("povratak hladnog rata kad je SFRJ bila između dve supersile i kada je mogla da balansira"⁵⁸) i u srpskim medijima u poslednje vreme primetno je da se javnost postepeno priprema da takvog obrta neće biti. Osim toga, nameće se ključno pitanje za samu Srbiju – gde ona sama pripada? Jer, igranje na rusku kartu podrazumeva "da Srbija ne uđe u NATO i EU nego da bude eksponent ruske politike".⁵⁹ Neki srpski stratezi to priželjkjuju i upravo oni grade tezu o neutralnoj Srbiji. Ipak, čini se da je ovakvo špekulisanje pre bežanje od odgovornosti za rat i zločine i nesposobnosti za svođenje bilansa.

57 Slobodan Ikončić, „Gromoglasna manjina“, *NIN*, 15. februar 2007.

58 Miroslav Jovanović, „Veto je izgubio snagu“, *NIN*, 15. februar 2007.

59 *Isto*.

DOMET MEĐUNARODNE PRAVDE

VRAĆANJE KOSOVSKE PITANJA na dnevni red međunarodne zajednice označava poslednju fazu u raspadu Jugoslavije. Paralelno sa naporima međunarodne zajednice da "upravlja" jugoslovenskom krizom došlo je do stvaranja novih međunarodnih mehanizama za rešavanje takvih i sličnih kriza. Jedan od njih je svakako i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal) koji je ubrzao stvaranje stalnog Međunarodnog krivičnog suda, kao instrumenta za uspostavljanje pravde. Ideja o takvoj međunarodnoj instituciji potiče još od Nirnberških procesa, odnosno teškog nasleđa Drugog svetskog rata. Podeljenost sveta na dva ideološka bloka, onemogućila je sprovođenje Povelje Ujedinjenih nacija i njenih principa. Nestankom bipolarnosti, svet je postao mnogo složeniji i komplikovaniji, a sprovođenje međunarodne pravde opterećeno je još uvek nestabilnim odnosima između starih i novonastalih sila. U tom svetlu treba procenjivati i domete Tribunala. Činjenica da su se u svetu desila četiri genocida u poslednjih 15 godina (BiH, Ruanda, Darfur i Čečenija), svedoči o ograničenjima preventivnih mehanizama međunarodne zajednice.

Kada je reč o Srbiji, suđenje Slobodanu Miloševiću bio je proces od istorijske važnosti; njegov tok će se analizirati i izvoditi se različiti zaključci u narednih nekoliko decenija. U regionu, posebno u Srbiji, odnos prema tom suđenju biće pravi test zrelosti i sposobnosti da se uči na vlastitim greškama i zabudama. Srbija se neće samodefinisati na adekvatan način sve dok se ne odredi prema nedavnoj prošlosti, pa prema tome, i u odnosu na ono što se dešavalo pred Haškim tribunalom. To je, dakako, samo deo onog

što se mora uraditi, ali taj deo je itekako važna karika u rekonstruisanju cele slike, odnosno konteksta bez koga, čini se, ne može biti ni razumevanja za pojavu Slobodana Miloševića. Suđenje Miloševiću ostaće tema otvorena i za naredne generacije. Važno je, međutim, da se interpretacije oslone na činjenice koje su nesporne, koje su dokazane pred Haškim sudom, kao što je, na primer, Srebrenica.

Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 808, naznačeni su ciljevi zbog kojih je osnovan Haški tribunal. Odluka da se formira međunarodni sud “za kažnjavanje odgovornih za kršenje međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine”, doneta je u februaru 1993. godine. Od pet stalnih članova Saveta bezbednosti, četiri člana su se izjasnila u prilog koncepta međunarodnog sudskog procesa za balkansku krizu. U svojim komentarima izdvojili su šest ciljeva, ili razloga zbog kojih je neophodno formiranje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju: pravda za žrtve; odgovornost pojedinaca kao podstrekača, kako bi se izbegla “kolektivna krivica”; sprečavanje kontinuiranog nasilja na Balkanu; pomoć uspostavljanju mira; uspostavljanje istorijskog arhiva o konfliktu koji je i počeo iskrivljavanjem istine, što je bio važan faktor u podsticanju etničkog konflikta; da služi kao upozorenje za sprečavanje konflikata širom planete.

Ako se pođe od svakog cilja posebno, može se zaključiti da nijedan do kraja nije ostvaren. Na primer, kada je reč o žrtvama. Naime, nema još celovitih istraživanja koja bi pokazala kakav je odnos porodica žrtava prema Haškom tribunalu, ili generalno, kao prema mehanizmu zadovoljavanja pravde. Ako je reč o žrtavama Srebrenice i presudi generalu Radislavu Krstiću, može se konstatovati da je taj slučaj formulisao nešto poput opšteg konsenzusa da su za Srebrenicu isključivo odgovorne Republika Srpska (RS) i Vojska Republike Srpske (VRS). Niti u jednom procesu nije rasvetljena uloga Beograda, jer Beograd nije hteo da sarađuje, niti da preda Ratka Mladića, koji je glavnooptuženi u slučaju Srebrenica. Međutim, Beograd ne samo da je pomagao logistički, finansijski, već je bio i inspirator tog rata. Srebrenica je bila deo srpskog nacionalnog projekta, jer je bila na tzv. zelenoj transverzali. Ako Srebrenica nije deo takvog plana, teško je objasniti razloge za takvu tragediju. S jedne strane, zločin u Srebrenici se minimizira, ili pripisuje paravojskama poput *Škorpiona*, a s druge, Ratko Mladić, kao glavnokomandujući, se glorifikuje kao heroj. Još uvek postoji teorijska šansa da se ta direktna veza potvrdi tokom suđenja Momčilu Perišiću i Jovici Stanišiću. *Glas Javnosti* je objavio

podlistak u kome negira događaje u Srebrenici. Na reakciju nekoliko organizacija odgovoreno je tako što je *Glas javnosti* nakon tri nedelje obnovio distribuciju tog podlistka. Tvrdnja Đorđa Vukadinovića, političkog analitičara vrednosno bliskog DSS, koji kaže da “sukob u Bosni i Hercegovini nije samo posledica Miloševićeve politike i ‘velikosrpske agresije”, te da “Srbi tokom poslednjih sukoba, svakako nisu bili ništa više zločinci, i ništa manje žrtve od ostalih”, govori da će srpska elita istrajavati na relativizaciji Srebrenice kao simbola genocida u BiH.

Uspostavljanjem odgovornosti pojedinca kroz identifikovanje njihove individualne odgovornosti na svim stranama, Sud je želeo izbeći sindrom kolektivne krivice koja je bila karakteristična za poražene posle Drugog svet-skog rata, i delimično je doprinela formiranju Komisije za ratne zločine na Balkanu. Međutim, postavlja se pitanje, kako je bio moguć Slobodan Milošević i njegova politika bez masovne podrške i kakav je to savez elita doveo do njegove pojave. I, da li za to postoji istorijska odgovornost ovog društva. Iskreno suočavanje sa nedavnom prošlošću ove teme čini nezaobilaznim.

Sud je takođe želeo da sudskim procesima promogne demontiranje institucija i diskredituje lidere koji su ohrabivali, omogućili i počinili zločine, te da time doprinese uspostavljanju mira na Balkanu. Ovaj cilj je samo delimično ispunjen. Jer, u Srbiji nijedna institucija koja je bila uključena u ratne operacije i zločine ne samo da nije demontirana, nego nije došlo ni do najbenignije lustracije. Naprotiv, nakon ubistva premijera Zorana Đinđića, ključna mesta u tim službama i dalje kontrolišu ljudi iz Miloševićevog vremena. Nije došlo do diskontinuiteta i to je jedan od glavnih razloga što se proces tranzicije u Srbiji još uvek nalazi na samom početku. Jer, društvo koje nije izvuklo lekcije iz prošlosti osuđeno je da ponovi iste greške.

Preventivno delovanje Haškog tribunala takođe nije imalo većeg uticaja. Rat u BiH je završen tek 1995, a genocid na Kosovu je sprečen NATO intervencijom. Znači, trebaće još mnogo vremena dok međunarodna zajednica ne stvori i druge mehanizme prevencije.

Međutim, najveći doprinos Haškog tribunala je ogromna dokumentacija koja ostaje kao prvorazredni istorijski izvor (poput one sa suđenje Slobodanu Miloševiću). Svođenje istorijskog bilansa konflikta u kome je iskrivljavanje istine bilo glavni generator etničkog nasilja biće od ključnog značaja u sprečavanju stvaranja novih mitova i samoobmanjivanja. Dokumentacija sa suđenja će biti deo izvora kao i svi ostali koji postoje, a koje će

istoričari evaluirati na adekvatan način. Za to je neophodno razumevanje konteksta, intuicija i možda životno iskustvo koje je neophodno za razumevanje takvih situacija.

Uloga domaćih medija u praćenju suđenja u Haškom tribunalu je takođe važan posrednik u uobličavanju javnog mnjenja. Samo na primeru suđenja Miloševiću, koji je svakako bio, kad je o medijima reč, najprovokativniji slučaj, može se zaključiti da su oni bili na liniji zvanične interpretacije i da su se malo bavili suštinom procesa, njegovom složenom procedurom. Mediji su uglavnom bili usredsređeni na političku propagandu koju je Slobodan Milošević vešto vodio.

Haški tribunal kao institucija imao je i vlastita ograničenja o kojima takođe treba otvoreno govoriti. Politika Tribunala je rezultanta odnosa snaga među velikim silama i njihovog razumevanja pravde u određenom kontekstu. Indikativno je takođe da se nije išlo na podizanje optužnica protiv vojnog i jugoslovenskog (krnjeg) vrha. Iz svega proizilazi da su neke zemlje vodile računa o tome da Srbija ne bude apsolutni gubitnik. Pokazalo se ipak da je zapadna "politika udovoljavanja" Srbiji takođe bila ograničenog dometa, jer Srbija nije preuzela svoj deo odgovornosti, te je ta politika sada u ćorsokaku, jer se mehanizam pritiska istrošio. Srbija je to pretvorila u svoju prednost i sada se ona, kada je reč o Kosovu, ponaša kao neko ko kontroliše krizu. Umesto ponude da za nezavisno Kosovo dobije članstvo u EU, Srbija "kontrolom krize" iznuđuje podelu Kosova. Umesto brzog rešenja, Srbija se opredelila za dugoročnu krizu koja sprečava demokratizaciju same Srbije. U tome ključnu ulogu ima Rusija, jer kod srpske elite stvara iluziju da ima velikog zaštitnika.

I nedavna presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu je takođe izraz svojevrsnog kompromisa i reklo bi se, šireg konsenzusa među međunarodnim akterima uključenim u jugoslovensku krizu. Presuda je i nekoherentna u nekim svojim delovima, pre svega u delu koji se odnosi na princip utvrđivanja odgovornosti i saučesništva Beograda u odnosu na Republiku Srpsku. Po toj presudi, Srbija je odgovorna za nesprečavanje genocida, jer "SRJ nije ništa preduzela da spreči genocid u Srebrenici, uprkos saznanjima koje su vlasti u Beogradu imale". Ipak, Srbija ostaje prva zemlja (za sada i jedina) koja je oglašena krivom zbog toga što nije sprečila genocid, niti je kaznila počionioce genocida. Obaveštenije srpske nacionaliste je i takva presuda prilično

uznemirila, jer je jasno da i sa tako manjkavom presudom, Srbija, moralno i etički, ima veliku odgovornost za ono što se dešavalo u BiH.

Način na koji je doživljena presuda Međunarodnog suda pravde koja Srbiju obavezuje da uhapsi Ratka Mladića, govori o svojevrsnoj moralnoj ravnodušnosti srpske političke klase. Istoričar Milorad Ekmečić ponovo insistira na tezi da je u raspadu Jugoslavije 1992, “muslimanski fundamentalizam imao ključni značaj”, jer, kako on ističe, “*Stranka demokratske akcije* je naslednik *Mladih muslimana* iz 1940”. Dakle, on tvrdi da je 1940, od Hitlera zahtevano da se stvori nezavisna *Žuta Bosna*, sa dolinom Neretve i izlaskom na more i da su upravo to svi bitni elementi Izetbegovićeve deklaracije iz 1971. Iz toga on izvlači zaključak da je američka politika napravila omašku kada je muslimanima dala da budu “osnov suvereniteta nezavisne države”.

Presuda generalu Krstiću je u srpskoj javnosti dočekana sa olakšanjem, jer je “Srbija nevinna” i “Srbija nije kriva za genocid”. Već sada je jasno da će razgovor o odgovornosti Srbije za rat u BiH, da ne pominjemo Hrvatsku i Kosovo, nakon njenog izricanja biti znatno otežan. Radikali i socijalisti su iskoristili atmosferu i odmah izašli sa tvrdnjama da Milošević nije ni trebalo da ide u Hag, jer “Srbija nije bila u ratu” (to je bila Miloševićeva tvrdnja).

Imajući u vidu imperijalni karakter srpske svesti, proces postjugoslovenskog samodefinisanja Srbije biće suočen sa brojnim opstrukcijama, u prvom redu od onih koji nisu zainteresovani za definisanje konteksta, karakterera rata i odgovornosti. Uz sva ograničenja, proces samodefinisanja ima podršku jednog dela civilnog sektora i političke grupacije okupljene oko Liberalno demokratske partije Čedomira Jovanovića, koja ima 15 članova u parlamentu. Njihov ulazak u parlament je prvi znak sazrevanja svesti čiji je nosilac nova generacija na političkoj sceni. Bez obzira što je malobrojna, ona ima izuzetno veliki značaj moralnog korektiva, toliko neophodnog srbijskom društvu u celini.

SRBIJA MORA BITI REALNA

100

SRBIJA JE DOBILA vladu nakon tri meseca natezanja oko njenog sastava. Dogovor o koaliciji DS-DSS postignut je još pre izbora (21. januar). Dogovoren je u neformalnom krugu oko Dobrice Ćosića koji je dao saglasnost i za Vojislava Koštunicu i za Borisa Tadića. Nova vlada je u suštini ono što Srbija jeste, ni manje ni više od toga. U nedelji pre formiranja vlade ogolila se suština političkog pejzaža Srbije. Pokušaj Vojislava Koštunice da još jednom svet zaplaši radikalima tako što je za predsednika parlamenta izabran Tomislav Nikolić, zamenik Vojislava Šešelja (Srpska radikalna stranka) koji čeka suđenje u Hagu, nije upsela. Sva trojica Nikolić-Tadić-Koštunica, koji su učestvovali u zaveri oko ovog izbora su pred javnošću Srbije značajno izgubili na podršci. Da je reč o dogovoru potvrđuje i činjenica da je Tomislav Nikolić lako dao ostavku i tako omogućio izbor, praktično u poslednjem trenutku, nove vlade. Boris Tadić je zbog toga imao veliku raspravu unutar DS, jer se deo partijskog članstva protivi kohabitaciji sa DSS i nagodbama sa radikalima. Veliki moralni dobitnik ovakvog razvoja jeste nova LDP koalicija na čelu sa Čedomir Jovanovićem, koja je vešto iskoristila trenutak da u parlamentu otvori neka pitanja koja se do sada nikad nisu mogla čuti. U tom smislu, srpski parlament je dobio novi kvalitet. Narušeno je jedinstvo o svim ključnim pitanjima: Kosovo, saradnja sa Haškim tribunalom, odnosi sa regionom, čvrsta proevropska orijentacija itd.

Kao i obično srpska politička klasa je nadigrala samu sebe u kalkulacijama kako da vodi rasplet u vezi sa Kosovom u momentu kad se raspravlja o njegovom budućem statusu i, kako da izbegne dublje uključivanje u

evroatlanske integracije. U 2006, suspendovani su pregovori između Srbije i EU, jer srbijanska vlada nije uhapsila Ratka Mladića. Saradnja sa Haškim tribunalom je jedan od ključnih uslova za otvaranje evropske perspektive Srbije. Suspendovanje pregovora sa EU dobro je došlo kao izgovor vladi Vojislava Koštunici, jer su srpski stratezi uobličili tezu da Srbija i ne treba da bude član EU. Naime, smatra se da će se do 2015, ili kasnije, kad se očekuje da Srbija postane članica, EU i sama raspasti. Teza o neizvesnosti budućnosti EU zato se podupire tezom o Srbiji kao neutralnoj zemlji sa osloncem na Rusiju. U njenom profilisanju značajan doprinos dala je i Rusija koja se iznenada i sama aktivirala na kosovskom pitanju. Jasno je, međutim, da je to učinila zbog toga što na taj način afirmiše svoju ulogu velesile u međunarodnim odnosima.

Ekonomski veoma osnažena i politički relativno konsolidirana, Rusija je povratila deo svoje geostrateške težine. Njen unutrašnji razvoj i, posebno povećano korišćenje nafte i plina kao instrumenta spoljne politike pothranjuju sumnjičavost u SAD i u Evropi prema stvarnoj prirodi Putinovog režima. Ali zato u Srbiji, ona dobija sve veće simpatije u političkoj eliti.

Takav stav odražava i drugačije interese. Veliki deo "uspešnih" biznismena povezan je sa ruskim tajkunima i većina ima svoju bazu u Moskvi. Upravo oni iznose "ekonomske" argumente u prilog vezivanja Srbije za Rusiju, jer navodno, upravo Zapad nikad nije stvarno pomogao Zorana Đinđića, zatim da Srbija nije konkurentna i sl.

Logika rešavanja kosovskog pitanja takođe se vezuje za ulogu Rusije u Savetu bezbednosti. Beograd se nada da će preko Rusije uspeti da odloži rešavanje statusa, što mu daje vreme da ostvari svoju stvarnu nameru, a to je podela pokrajine. Podela je već 30 godina jedina opcija Beograda. Zato je u poslednjih osam godina strategija Beograda na Kosovu bila sprečavanje integracije Srba u kosovske institucije, demoniziranje Albanaca i podrivanje međunarodnih napora. Beograd je u tome uglavnom i uspeo. Ashtisarijev plan, koji su podržali Albanci, EU i SAD, uključuje i neke elemente podele, naročito kad je reč o decentralizaciji. Međutim, Beograd očigledno nije zainteresovan za sudbinu ni Srba ni Albanaca, već samo za teritoriju. Zamišljena linija podele ni u kom slučaju ne obuhvata kulturnu i versku baštinu srednjevekovne Srbije, na šta se inače Beograd poziva u svojoj argumentaciji polaganja prava na Kosovo, odnosno tzv. istorijskog principa. Beograd je zainteresovan samo za rudnike, Trepču pre svega, šume i imovinu koja je za

vreme Miloševića preneti na državu Srbiju, što je u velikoj meri usporilo i opstruiralo proces privatizacije na Kosovu.

Sušтина aktuelnih problema Srbije proizilazi iz njene nesposobnosti da prihvati realnost, ne samo kada je reč o Kosovu, već i o njenom poduhvatu iz devedesetih koji je propao, ali još uvek nije do kraja poražen: Srbija gaji aspiracije prema Bosni, Crnoj Gori i delu Kosova. Ove iluzije svakako nisu ostvarive, ali, sve dok nove generacije stasavaju na ovakvim idejama, Srbija će biti frustrirana zemlja, nesposobna da se okrene sama sebi. Zato je rešavanje kosovskog pitanje urgentno, ne samo zbog Albanaca, već i zbog Srba, jer se time napokon završava proces raspada Jugoslavije, a zatvara i pitanje državnih granica u regionu.

Mislim da nije čudno što Srbija još uvek nema politički konsenzus o evropskoj opciji. Opređenje njene političke klase za projekat koji je sproveo Milošević nužno je doveo do odvajanja Srbije od evropskih procesa. U tom periodu evroazijska politička ideja je dominirala i zato je potreban napor da se Srbija vrati na evropsku orijentaciju. To je do sada radila EU koja je u poslednjih sedam godina bila glavni mobilizator za evropsku opciju. Ubistvom Zorana Đinđića Srbija je izgubila autentičnog proevropskog reformatora, pa je time i napor EU otežan. I članstvo u CEFTA i PpP je više odluka međunarodne zajednice da Srbiju drži na proevropskoj orijentaciji, nego što je to unutrašnja politička odluka.

Rezultati ovih izbora su Srbiju, po prvi put doveli na ključnu tranzicionu tačku: izazov – da definitivno raskine sa nasleđem Miloševićevog režima, ili definitivno cementira poziciju koja je drži u blokadi više od jedne decenije. Objektivno postoj potencijal da se Srbija tranziciono prelomi prema Evropi, ali za to je neophodna ogromna mobilizacija građana. Istovremeno i destruktivni potencijal konzervativnog bloka je takođe veliki. Pri tome je reč i o političkom spektru koji štiti zločinačku politiku Slobodana Miloševića, kao i sve ratne profitere i ratne zločince. U Srbiji su koncentrisani svi ratni zločinci iz Hrvatske, Bosne i sa Kosova. Osim toga, delovi vojske, policije i njihovih službi još uvek imaju uticaj na kreiranje stvarnosti u Srbiji. Oni su i glavna prepreka u konstituisanju političke scene Srbije. Koštunica je mera snage tog bloka, koja je u opadanju, ali nosi opasni potencijal za kaos i anarhiju. Kosovo i Haški tribunal su njihovi instrumenti za generisanje nacionalizma kao jedine nacionalne ideologije, ali suštinski, koji su u funkciji sprečavanja promena i otvaranja unutrašnjeg dijaloga o odgovornosti za ratnu politiku.

Imajući u vidu sva ograničenja društva i političke elite, Srbija je pokazala svoj domet i zato je od nje teško očekivati stvarno promišljanje evropske perspektive i odgovornosti, pre svega u vezi sa ratovima i ratnim zločinima. Ksenofobični nacionalizam i sindrom poricanja su moćna kombinacija koja gura društvo u mitološku svest.

Srpski antievropski stav je duboko ukorenjen i zbog toga uslovljavanje EU nije dovoljno da Srbiju okrene liberalnim vrednostima. Stoga sui neophodni novi pristupi i vreme kako bi se stvorile nove generacije sposobne da se suoče sa realnošću i nasleđem Miuloševićeve Srbije.

KRATKOVIDA I GUBITNIČKA POZICIJA

104

RUSKI ANGAŽMAN OKO Kosova uveo je srpsku političku elitu u neku vrstu mentalne konfuzije i haosa. Rusija, čija je unutrašnja situacija slična ovoj u Srbiji, nije u stanju, kao ni Srbija, da definiše svoj istinski nacionalni interes koji vodi računa, ne samo o vojnoj moći, već i o ukupnom društvenom ambijentu – populaciji, njenom obrazovanju, kulturi, zdravlju, infrastrukturi i sl. Njeno zveckanje oružjem i bujanje ruskog nacionalizma neodoljivo liči na osmadesete, kada su Dobrica Ćosić i Slobodan Milošević zaigrali na radikalni nacionalizam iz koga nema povratka. “Povratak” Rusije na svetsku scenu praćen je likovanjem evropske i ine levice koja ne shvata da se svet nepovratno promenio i da više nema balansa koji se oslanja samo na rusku vojnu moć.

Svet je u tranziciji koja se sve više udaljava od bipolarnog poretka. Među-zavisnost uslovljena globalizacijom nerazdvojiva je od težnje ka opštem svetskom miru. Sadašnja dinamika u međunarodnim odnosima pokazuje svu kompleksnost novog poretka u nastajanju, ali isto tako i nedostatak liderstva na svim stranama. Odnosi između vodećih sila su provizorni i u stalnoj konkurenciji, što dovodi do neočekivanih napetosti. To se odražava i na stepen nepoverenja među vodećim silama i povremene ispade koji podsećaju na haldnoratovski diskurs i ponašanje. Antiamerikanizam je zamenio antikomunizam – sa jednakom strašću. Amerika je i sama doprinela tome, ali to nikako ne znači da Amerika nema vrednosti koje su svetu neophodne. Zato za svet u celini nije dobro što je Amerika zapala u krizu liderstva, jer je ona do sada bila na braniku demokratskog razvoja, protiv totalitarizma. Više nego ikada potrebno je da se američka spoljna politika, kako sugerise

Zbignjev Bžežinski (Zbigniew Brzezinski), identifikuje sa težnjom ka univerzalnom ljudskom dostojanstvu, dostojanstvu koje uključuje slobodu i demokratiju, ali isto tako implicira poštovanje kulturne različitosti i potrebu da se za permanentne nepravde u ljudskom postojanju pronađe univerzalni lek.

Brzina promena na svim stranama sveta dovela je do ogromnih socijalnih i ekonomskih poremećaja. Nestaje srednja klasa i u zemljama poput Velike Britanije, a veliki kapital, uvek delom i u sivoj zoni, stvara novi sloj moćnika koji razara i same države. U slabim državama, poput Srbije gde se država nikada i nije instalirala kao demokratska tvorevina koja štiti interese građana, taj sloj je postao *alfa i omega* svakodnevnog života.

Srbija je, suprotno očekivanjima i tvrdnjama mnogih analitičara, krenula nedefinisanim unutrašnjim i spoljnopolitičkim pravcem. Učinak prvih 100 dana Koštuničine vlade je potpuni promašaj, ne samo iz ekonomskog ugla. Moralni aspekt raspada Srbije je bio i ostaje najveći problem ovog društva. Afera – “tako mi se hoće” – Velimira Ilića i famozni ugovor o koncesiji za izgradnju autoputa Horgoš-Požega je verovatno najslikovitija ilustracija bahatosti i nevažavanja dostojanstva građana. Ne samo zbog njihovog prava na informaciju, već pre svega i zbog nedozvoljivog nivoa primitivizma u javnom životu koga neguje Velja Ilić.

Intelektualna scena Srbije nije sposobna da izađe iz prevaziđenog obrasca levo-desno, i pokazuje temeljno nerazumevanja sveta u nastajanju. Oslanjanje isključivo na Rusiju je kratkovidno i pogubno za nacionalni interes Srbije. Antiamerikanizam i antikominizam, kao diskurs vladajuće kulturne elite zamagljuje suštinu problema u samoj Srbiji. Srpska elita, osim što je dubinski nacionalistička, opredelila se za novi koncept koga naziva *liberalnim organicizmom*. Taj koncept (filozofski obradio Svetozar Stojanović, a prihvatio Vojislav Koštunica) oslanja se, pre svega na radikale i SPS kao bazu, koja je sačuvana zahvaljujući politici kontinuiteta Vojislava Koštunice. Ova orijentacija je odbojna prema zapadnim uticajima i sa nostalgijom se odnosi prema tradicionalnim vrednostima koje, navodno jedine štite nacionalni identitet od globalizma. U negativne zapadne uticaje uključuju se i aktivnosti nekih nevladinih organizacija (NVO), kao i razarajući uticaj “megaprojekta gej-lezbijskog prevaspitavanja čitavog čovečanstva”. Kad je, generalno reč o promenama, jedino je Milošević uveo suštinske promene – višepartijski sistem, jer je Đinđićev reformski projekat nasilno prekinut njegovim ubistvom. Srpski nacionalisti smatraju da je “vekovni plemeniti trud na okupljanju Južnih Slovena i jačanju njihovog

identiteta proglašen za hegemonističku ujdurmu”, što ih je dodatno “razbolelo i raspametilo”, te sada u obnavljanju tog projekta koriste druga sredstva, iako nije baš jasno, koja. Nesposobnost Srbije da se okrene sebi i napusti „projekat Jugoslavija“, vidljiva je i kroz neracionalno ponašanje u odnosu prema Kosovu. Bilans srpske vlade u tom pogledu, pre svega premijera Vojislava Koštunice je neprimeran i ponižavajući. Rusija je, naravno, za pozicioniranje na srpskoj strani dobila određene ruke u nedovršenom procesu privatizacije. Vraćanje Rusije na Balkan u okviru tajkunske i mafijaške mreže, usporiće konsolidaciju Zapadnog Balkana i njegovu bržu perspektivu u pogledu tranzicije i vezivanja za EU.

Istovremeno, isključivo oslanjanje na Rusiju konačno je ogolilo dubinsku povezanost srpskog rukovodstva sa Rusijom, posebno nakon Titove smrti. Rat protiv Jugoslavije Beograd ne bi počinjao da nije imao podršku u nekim konzervativnim krugovima ruske elite i, naročito vojske. Nagli kolaps ruske imperije onemogućio je značajnije uključivanje Rusije u rešavanje balkanske krize, osim što je figurirala u Kontakt grupi. Boris Jeljcin nije lično podnosio Slobodana Miloševića zbog podrške pučistima protiv Gorbačeva u leto 1991. godine. Dolazak Vladimira Putina je frustriranoj Rusiji “prvi put vratio osećanje nacionalno-istorijskog dostojanstva”. Kroz “povratak doistojanstva” počela je i otvorena osuda Mihaila Gorbačova i “jeljcinizma”, jer oni simbolišu “degradaciju” ruske sile. Legitimno je, svakako, to što Rusija želi da povрати svoj status sile, ali način na koji to radi dugoročno je udaljuje od pravog partnerstva sa SAD, što je pogubno za međunarodne odnose. Buduća američka administracija neće olako preći preko ruskog vraćanja na hladnoratovsku retoriku i istovrsne pretnje. A kad je reč o Kosovu, Rusija samo čeka da sa otepljenjem Kosova postavi pitanje priključenja nepriznatih postsovjetskih republika u Gruziji (Abhazija, Južna Osetija i Moldaviji (Pridnjestrovlje).

Zabrinjava činjenica da Rusija nema kapacitet da iskoristi istorijsku šansu i igra pozitivniju ulogu u međunarodnoj areni, uključujući i balkanski prostor. Okretanje isključivo učvršćivanju sopstvene dominacije u jednom delu sveta, bez vođenja računa o interesima malih naroda (jer upravo je o tome reč) ponovo će stvoriti odijum prema toj vrsti frustriranog imperijalizma, koji ni u čemu ne zaostaje za američkim. Traženje novog svetskog *modus vivendi* je zajednička odgovornost i SAD i Rusije (kao i u budućnosti, verovatno, i EU, Kine, Indije...) Održavanje njihovog hladnoratovskog *statusa quo* nije moguće. To se odnosi i na status Srbije. Balkanski prostor je odavno izgubio geostrateški značaj i svaka politika koja se zasniva isključivo na tim premisama je kratkovidna i gubitnička.

Osma sednica CK SK Srbije – 20 godina posle

INSTALIRANJE ETNONACIONALIZMA KAO DRŽAVNE POLITIKE

NI 20 GODINA nakon Osme sednice CK SK Srbije nema kritičkog i relevantnog osvrt na taj ključni događaj koji je bio uvod u krvavi raspad Jugoslavije. Srbijanski mediji, a i glavni akteri, uz nekoliko izuzetaka, su Osmu sednicu sveli na „tuču u familiji“ (Miloševića i Stambolića), sa procenom da bi događaji koji su sledili, manje-više išli istim tokom. To je zapravo i logično kad se uzme u obzir zvanična istina o raspadu Jugoslavije koja polazi od zavere Zapada i secesionističkih republika. Ta teza, ne samo da je bila polazna tačka odbrane Slobodana Miloševića pred Haškim tribunalom, već se ona ustoličila kao zvanična istina svih državnih institucija, političke i intelektualne elite. Njeni promoteri su akademici koji su tu tezu svojski branili pred Haškim tribunalom kao Miloševićevi svedoci. Dakle, Osma sednica je u Srbiji tretirana kao minorni događaj.

Osma sednica je bila državni puč, izveden uz podršku vojnih zavereničkih krugova koji su već bili u sadejstvu sa političkim i intelektualnim krugovima koji su spremali transformaciju Jugoslavije, uz dominaciju Srba kao najbrojnijeg naroda. Ili, kako je Milošević 1991. godine govorio: „Moramo biti jedinstveni ako želimo da Srbija kao najveća republika diktira dalji tok događaja“. Nikola Ljubičić i grupa oko njega instalirala je Slobodana Miloševića kao najbolje kadrovsko rešenje (s obzirom na njegove karakterne osobine) za projekat koji je pre toga već bio najavljen u *Memorandumu* Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). Osma sednica je, u suštini najvažnija prekretnica u ideologiji i politici Srbije, jer se preko nje instalirao etnonacionalizam kao državna politika.

Bez sagledavanja šireg političkog konteksta, nije moguće razumeti ulogu Slobodana Miloševića i istorijski značaj Osme sednice. Podsećanja radi, u to vreme uveliko se kristališu odgovori na jugoslovensku krizu: slovenački i hrvatski, na jednoj strani, i srpski, na drugoj. Jugoslaviju u to vreme potresaju brojne afere, mnoge od njih pripremane u Beogradu: na Kosovu, Hrvatskoj i u Bosni. Najupečatljivija afera iz tog vremena je svakako finansijska afera "Agrokomerc" (direktor Fikret Abdić) zbog navodnog izdavanja menica bez pokrića. Cilj ove afere je bio diskreditacija Hamdije Pozderca, potpredsednika Predsedništva SFRJ izrazito jugoslovenski orijentiranog, koji je po redosledu trebalo da bude sledeći predsednik SFRJ (naprasno je umro). Fikret Abdić je kasnije instrumentalizovan za provociranje muslimansko-muslimanskog sukoba, što je značajno oslabilo ionako nepovoljnu poziciju Muslimana-Bošnjaka. Još jedan slučaj je imao dalekosežne posledice. U paraćinskoj kasarni vojnik Aziz Keljmendi je ubio četiri vojnika raznih nacionalnosti, od kojih je samo jedan bio srpskog porekla. Međutim, ovo ubistvo je u Srbiji poslužilo za antialbansku kampanju neviđenih razmera, jer se u to vreme vrše pripreme za promenu Ustava Srbije i ukidanje autonomije Kosova.

Slobodan Milošević je odmah nakon osvajanja vlasti krenuo u „disciplinovanje“ medija, odnosno u njihovu centralizaciju i stavljanje pod potpunu kontrolu. Osniva se uređivački kolegijum koji dnevno planira kampanje, u početku protiv Albanaca i Hrvata, a potom i protiv svih ostalih. Otvaraju se stare rane, Srbi se mobilišu, posebno oni iz Hrvatske i Bosne, na genocidu iz Drugog svetskog rata, kao i na tzv. „kulturnom genocidu“ nad Srbima na Kosovu.

Akademici i širi krug intelektualne elite, s druge strane, vrlo brzo javno daju podršku Miloševiću, i zalažu svoj autoritet u antijugoslovenskoj propagandi. Posebno važnu ulogu imaju istoričari koji lansiraju paraistorijska tumačenja o položaju i ugroženosti srpskog naroda. Akademici veoma organizovano posredstvom medija, najpre u *Književnim novinama*, a i na sve ostale načine, šire tezu o tome da se „u Jugoslaviji dogodila izrazita regresija Srbije“ koja se ogleda u ekonomiji, u građanskim slobodama, u političkoj demokratiji, u razaranju etničke celine srpskog naroda, u nepostojanju srpske države, u gubljenju grandiozne kulture Srednjeg veka. O Srbiji se govori kao jedinom gubitniku u Jugoslaviji, jer su Srbi jedini evropski narod kome je jedna ideologija, ne samo anektirala čitav Srednji vek, već i poništila njegove

oslobodilačke ratove, a privreda Srbije je posle Drugog svetskog rata izložena određenim oblicima eksploatacije i neravnopravnosti.

Prvi zajednički projekat SANU i nove srpske vlasti bio je i skup SANU pod nazivom „Aktuelni problemi Ustava i ustavne promene“. O promeni ustava vođene su javne debate na svim nivoima. Udruženje književnika Srbije, Sociološko društvo Srbije, Filozofsko društvo Srbije, podneli su svoj *Prilog javnoj raspravi o ustavu*, čija je polazna osnova bila neophodnost promene Ustava iz 1974, koji je označen kao glavni uzrok krize jugoslovenskog društva. Obrazloženje predloga dao je Dobrica Ćosić. On je zaključio da je izlaz iz jugoslovenske egzistencijalne krize promišljena, odlučna, temeljna demokratska reforma celokupnog društvenog, ekonomskog i državnog uređenja Jugoslavije, čiji osnovni politički subjekat „neće biti suverena država kao 'birokratsko kraljestvo' nego čovek pojedinac – slobodan građanin“. Ovaj predlog je, polazeći od brojčane nadmoći Srba, bez uzimanja u obzir i nacionalnih interesa republika, u suštini išao na majorizaciju, koju su kasnije prihvatili svi relevantni činioци u Srbiji, uključujući i Udružena jugoslovenska demokratska inicijativa (UJDI).

Nakon što Srbija nije dobila podršku od drugih republika za promenu Ustava SFRJ, celokupna politička i intelektualna elita se skoncentrisala na promenu ustava Srbije. U diskusiji o promeni ustava, beogradski Pravni fakultet je imao posebno mesto. Srbija, međutim, nije dobila podršku za promenu ustava od svojih pokrajina, pa se pribeglo drugim vaninstitucionalnim sredstvima. U tome je Ratko Marković imao ključnu ulogu. On je, između ostalog, govorio da je „cela Srbija jedan konvent, jedna spontano sazvana i stalno zasedajuća ustavotvorna skupština, u kojoj narod neposredno, bez ikakvih posrednika i tumača njegovih želja, sam piše svoj ustav kao delo samoodređenja naroda“. Ovim tumačenjem volje naroda, zaobiđene se obe pokrajine, jer, kako kaže Marković, „ustav kao akt samoodređenja naroda ispisuje sam narod. Tu više nema organa ustavotvorne vlasti – ta vlast je narod, neposredno“. Jer, uostalom, kaže on, „narod je ipak preči od ustava“.

Promena ustava izazvala je masovne demonstracije na Kosovu zbog narušavanja kosovske autonomije. Od tada je Kosovo praktično pod režimom vanrednih mera. Na protesnim mitinzima (tzv. „jogurt revolucija“) u Novom Sadu, tražena je ostavka vojvođanskog rukovodstva, što je bio uvod u pohod na Jugoslaviju. Sledila je aneksija Crne Gore, zatim neuspešan pohod na Sloveniju. Taj neuspeh Slovenija je platila izbacivanjem iz Jugoslavije, jer

se računalo na lakši obračun sa Hrvatskom i Bosnom bez nje. Zaokruživanje srpskih etničkih teritorija početkom rata 1991/1992, obavljeno je u relativno kratkom roku, a onda se, uz raspoređivanje mirovne misije UN na terenu, pokušao zadržati ratni plen.

Antibirokratska revolucija, po metodologiji je bila boljševička i antidemokratska. Milošević se obrušio na sve savezne institucije, paralisao njihovo funkcionisanje i tako doveo do njihove potpune degradacije. Instaliranjem „naroda“, kao političkog faktora („dogodio se narod“), Milošević je uveo vaninstitucionalne metode kojima je obesmislio, najpre republičke, a onda i savezne institucije. Ideje „antibirokratske revolucije“ formulisane su još sedamdesetih godina, u vreme diskusija o amandmanima za novi ustav. Na beogradskom Pravnom fakultetu održana je tada javna rasprava o amandmanima na novi ustav, na koju se kasnije oslanjala antibirokratska revolucija. Sedamdesetih godina Kosta Čavoški formuliše pravo naroda na „otpor i pobunu“ za promenu postojećeg ustava, dok je Mihajlo Đurić „predviđao“ potpuno dezintegrisanje države, ali i srpskog naroda. Tada se formuliše i teza o administrativnim republičkim granicama (koju kasnije ponovo lansira Kosta Čavoški), a Radoslav Stojanović je najavio bujanje srpskog nacionalizma, ukoliko dođe do usvajanja novog ustava.

Ustav iz 1974, je u percepciji srpske političke klase i elite bio glavni uzrok jugoslovenske krize, što je polazna teza i u svim aktuelnim interpretacijama. Epilog tog pohoda na Jugoslaviju, sada se odvija pred Haškim tribunalom. Zbog neadekvatne saradnje Srbije sa Haškim tribunalom mnoge presude su ostale nedorečene. Posebno kad se ima u vidu da politički kontekst nije uziman u obzir u nekim suđenjima (na primer, u slučaju vukovarske trojke). No, ipak sakupljena dokumentacija o raspadu Jugoslavije je kapitalno dostignuće, imajuću u vidu sva ograničenja međunarodne pravde u sadašnjoj konstelaciji međunarodnih odnosa. Osim toga, sudska pravda ne daje poslednju reč o događajima na prostoru bivše Jugoslavije. Tek predstoje suštinska istraživanja koja će neminovno ogoliti karakter i Osme sednice. Da Srbija nije odustala od svojih aspiracija na susedne teritorije može se zaključiti i po njenim reakcijama na zbivanja u Bosni i Hercegovini. Svaki pokušaj visokog predstavnika međunarodne zajednice da konsoliduje BiH kao državu, u Srbiji se dočekuje kao atak na ratni plen koji se brani svim silama. Donošenje ustava u Crnoj Gori, prvog građanskog ustava u regionu, u Srbiji je takođe shvaćeno kao direktno ugrožavanje srpske manjine u toj zemlji. Frustracija

u vezi sa statusom Kosova dostigla je vrhunac, jer sve više izmiče očekivana kompenzacija – RS za Kosovo, uprkos svesrdnoj podršci Rusije.

Tokom celog XX veka Srbija je, sticajem okolnosti bila na pobedničkoj strani, što joj je donelo velike beneficije što se pre svega ogledalo u dominaciji Jugoslavijom. Po prvi put u savremenoj istoriji Srbija je stala na stranu gubitnika i to gubitnika hladnog rata. Stala je na stranu Rusije i to one koja je, krajem hladnog rata bila protiv Gorbačova (a pre toga, daleke 1968, deo vojske srpskog porekla interno je podržavao sovjetsku intervenciju u Čehoslovačkoj). Sadašnje svrstavanje uz „Putinovu Rusiju“ gubi iz vida da je Rusija, po definiciji imperijalna sila i da je to, dugoročno gledano, gubitnička pozicija. Imperije nestaju. Takođe, gubi se iz vida da Rusija vodi računa isključivo o svojim interesima. Rusija nema interes da se trajno sukobljava sa Evropom sa kojom deli mnoge zajedničke interese. Ona samo pokušava da povрати nešto od svoje stare slave. Legitimno, ako može. Srbija je samo instrument u takvoj situaciji.

KOSOVO – ZAVRŠNI ČIN

112

REŠAVANJE STATUSA KOSOVA ulazi u završnu fazu koja je obeležena tenzijama i mogućim nepredvidivim reakcijama. To Balkan vraća u fokus međunarodne zajednice, jer se ponovo otvara pitanje bezbednosti i stabilnosti čitavog regiona. Beograd se po ko zna koji put pojavljuje u ulozi destabilizirajućeg aktera, čime je međunarodna pozicija Srbije značajno uzdrmana. Kosovo nije izgubljeno samo zbog Miloševićeve represivne politike, jer su ga srpski nacionalisti otpisali još osamdesetih godina prošlog veka kad je, upravo na Kosovu, otvoreno srpsko pitanje u Jugoslaviji. Beograd od tada, u suštini, nema drugu strategiju osim podele Kosova koju je čvrsto vezao i za status Republike Srpske (RS). Destabiliziranje Bosne i Hercegovine tesno je povezano sa rešavanjem statusa Kosova i koristi se kao poslednje sredstvo da bi se ostvario početni plan: prekrajanje granica na Balkanu. To, naravno, podrazumeva odlazak Srba iz enklava, odnosno onog dela Kosova koji bi pripao Albancima.

Poslednja runda direktnih pregovora između Beograda i Prištine nije dovela do pomeranja sa mrtve tačke. Brojni predlozi koji su došli iz Beograda, uključujući i status Olandskih ostrva u Finskoj, ne samo da su došli kasno nego su pokazali da Beograd u suštini i nije imao ozbiljnu ponudu. Polaganje prava na Kosovo nije pratilo ozbiljno obraćanje državnog vrha Srbije albanskoj većini. Insistiranje na širokoj autonomiji za Kosovo nisu pratile nikakve mere, niti je uložena napor da se dve zajednice približe u poslednjih osam godina. Čak ni novi Ustav Srbije ne računa na Albance. Polaze se samo pravo na teritoriju bez Albanaca kojih nema ni na izbornim listama.

Postavlja se pitanje, zašto Beograd igra isključivo na jednu opciju koja je, imajući u vidu međunarodnu konstelaciju dugoročno pogubna za Srbiju i za njenu evropsku budućnost. Zašto Beograd nema opciju B, odnosno rezervnu ponudu za rešavanje kosovskog pitanja. Osim podele, Kosovo se koristi i za sprečavanje priključivanja Srbije EU i NATO. Politička klasa nije postigla konsenzus o tome, uprkos činjenici da se više od 70 odsto građana izjašnjava za evropsku opciju. Kosovo je, između ostalog, i pokriće za mnoge tajkune (uglavnom povezane sa Moskvom) za odlaganje i opstrukciju vladavine prava.

Neprihvatanje realnosti na Kosovu najviše ugrožava budućnost Srba u enklavama. Jer, njihov egzodus poput Srba iz Hrvatske (1995) i onih iz Bosne i Hercegovine nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma (1995), znači trajni poremećaj u njihovim životima i neizvesnu budućnost. Ni nakon svih poraza, opsesija teritorijama nije nestala. Lična sudbina pojedinaca koji će sutra krenuti u kolonama ka destinacijama koje im odredi Vlada Srbije ne dotiče se političkog vrha. Odluka Beograda da Srbi ne mogu živeti sa Albancima, svedoči o žrtvovanju vlastitog naroda u ime neizvesnih i nereálnih ciljeva.

Beograd je nakon NATO intervencije sistematski radio na produbljivanju jaza između srpske i albanske zajednice. Osim toga, Beograd se ni najmanje nije angažovao na sprovođenju Rezolucije 1244. Naprotiv, radi sve da je obezbedi, što dodatno jača poziciju Albanaca. Beograd, primerice, nije priznao međunarodnu administraciju na Kosovu (nije priznavao njihova dokumenta – vozačke dozvole ili putne dokumente), instalirao je i finansirao paralelne institucije na severnom Kosovu. Dislocirao je bivšu kosovsku administraciju, policiju, sudstvo i školstvo po raznim gradovima Srbije, izneo je svu arhivu, matične i katastarske knjige. Opstruirao je povratak Srba na Kosovo i zabranio im učešće u kosovskim institucijama i podgrejavao njihovo nezadovoljstvo. Ne isplaćuje penzije za više od 100.000 Albanaca, kao što im nije vratio ni njihove devizne uštedevine. Nije pokazao interes za dijalog sa Prištinom.

Na poslednjim, kao ni na prethodnim kosovskim izborima Srbi nisu učestvovali zbog odluke Beograda da to ne rade. Međutim, mnogi predstavnici Srba sa Kosova su ipak izneli svoje neslaganje sa tom odlukom, kao što je bio slučaj poslanice G17 plus. Ona je za podmetanje bombe, nakon što je javno rekla da će izaći na izbore, optužila Srbe. Taj slučaj nije razjašnjen, ali je indikativan za atmosferu u kojoj Srbi donose odluke. Bojkot izbora trajno ugrožava njihove interese, posebno one na lokalnom nivou. Međunarodna

zajednica je ipak produžila mandat Srbima u opštinama gde su u većini iako nisu izašli na izbore.

Opstanak Srba na Kosovu je moguć samo uz njihovo uključivanje u kosovske institucije i stalnu komunikaciju sa albanskom zajednicom. U poslednjoj deceniji, uprkos opstrukcijama Beograda, na nivou civilnog društva učinjeni su ogromni pomaci u toj komunikaciji: između nevladinih grupa, novinara, mladih, studenata, ženskih grupa. Ali i na individualnom nivou. Normalizacija situacije na osnovu institucionalizovanog partnerstva između Srbije i Kosova dovela bi do značajnog smanjenja bezbednosnog rizika, razvoja tržišta i povećanja investicija, poboljšanja perspektiva za integraciju u EU, znatnu ekonomsku obnovu Kosova i trajni prosperitet u Srbiji.

Bilo bi važno, pre svega zbog budućeg položaja Srba na Kosovu, da se Beograd skoncentriše na suštinska pitanja njihovog opstanka. Da im da podršku da ostanu i da bude njihov garant. Time Srbija ne bi pomogla samo Srbima, već bi ubrzala razvoj i regiona, ali i svoj vlastiti.

114

Ipak, politička klasa Srbije odbija sve ponude koje se tiču budućnosti zemlje. Savet bezbednosti (SB) UN je razmatrao izveštaj „trojke“, odnosno međunarodnih posrednika. Kako u tromesečnim pregovorima između Prištine i Beograda nije postignut kompromis, Savet bezbednosti se vratio predlogu međunarodnog posrednika Martija Ahtisarija koji će biti osnova za rešavanje statusa Kosova. Rusku opstrukciju donošenja nove rezolucije, Savet bezbednosti će rešavati postupno. Očigledno se ide na etapno rešavanje uz novo tumačenje Rezolucije 1244. SAD i EU izričito zahtevaju što skorije rešenje, jer je, kako kažu, „sadašnja situacija neodrživa“, kao i da, novi „pregovori ne bi imali svrhe“.

EU već priprema svoju misiju za Kosovo koja će biti politička i operativna, kako bi se podstakla reforma koja bi Kosovu pomogla da ostvari što bržu evropsku perspektivu. EU u odnosu na Zapadni Balkan ima dva prioriteta: rešavanje statusa Kosova i približavanje Srbije EU. Status Kosova je istovremeno bio i tačka kristalizacije za EU kad je reč o njenoj zajedničkoj spoljnoj politici. Wolfgang Išinger, predstavnik EU u „trojci“ je svoju misiju takođe razumeo, pre svega kao „postizanje jedinstvene politike EU prema Kosovu“, u čemu je i uspeo. Rekao je da je EU po prvi put, kad je reč o statusu Kosova, postala nezavistan akter, odnosno akter sa najviše odgovornosti.

Premijer Vojislav Koštunica je nakon sednice Saveta bezbednosti poručio da Srbija neće prihvatiti nijednu jednostranu odluku kojom se zaobilazi

SB i krši Rezolucija 1244. Tomislav Nikolić, potpredsednik Srpske radikalne stranke, ne samo da je Rusima ponudio mogućnost izgradnje vojne baze u Srbiji kao balans NATO bazi na Kosovu, već je inicirao i novu rezoluciju u Skupštini Srbije kojom se potpisivanje Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU uslovljava priznavanjem suvereniteta Srbije na Kosovu.

Srbija je okružena susedima koji su se opredelili za EU i svi oni očekuju Srbiju u istom društvu. Slovenački ministar spoljnih poslova Dimitrije Rupel (Slovenija predsedava EU od 1. januara 2008), traži hitno potpisivanje SSP sa Srbijom, bez obzira da li će Ratko Mladić biti uhapšen ili ne. Ovaj zahtev ima veliku podršku u okviru EU (osim Velike Britanije i Holandije), uprkos zahtevu Karle del Ponte da se taj sporazum ne potpiše sve dok Ratko Mladić ne bude u Hagu. Očigledno je da Karla del Ponte nikada nije razumela pravu prirodu beogradske politike, jer je uvek išla na ruku antievropskom bloku.

Najnovija dinamika koja se stvara oko rešavanja statusa Kosova ne isključuje nova iznenađenja u samoj Srbiji. Pre svega neka vrsta interne agresije prema političkim neistomišljenicima (LDP i delu civilnog sektora, onih NVO koje su stalno upozoravale na opasnost jednosmerne politike). Po svemu sudeći, Srbija se nalazi pred još jednim porazom aktuelnog rukovodstva, što može dovesti do unutrašnje nestabilnosti i lomova koji bi mogli biti usmereni na potragu za „unutrašnjim neprijateljem“.

KRAH KOSOVSKOG MITA

BEOGRADSKI MITING ORGANIZOVAN u znak protesta protiv proglašenja “lažne države” Kosovo bio je najnovija manifestacija pogubnog nacionalističkog autizma i neprihvatanje realnosti. Retorička odbrana Kosova Vojislavu Koštunici poslužila je da nametne “Kosovo kao fundamentalno državno i nacionalno pitanje” preko koga pokušava da prikrije svoj politički poraz, ali i da spreči Demokratsku stranku (DS) i Borisa Tadića da preuzmu vođstvo u tzv. demokratskom bloku.

Kosovski mit je imao značajnu ulogu u stvaranju moderne srpske države u XIX veku. Od Balkanskih ratova 1913, Vidovdan (dan kad se pretpostavlja da je izgubljena Kosovska bitka) slavi se kao dan “junačkog ogledanja i pobeđe nad zlom” i postaje simbol krvave bespoštedne osvete svemu što je “tursko”, odnosno muslimansko uopšte. Oslobođenje Kosova i kosovski zavet, kako kaže Radomir Lukić, postali su “vertikala srpske istorije, jer Srbi nisu zaboravili da su izgnani iz zemlje koja je bila riznica svega najdragocenijeg što su stvorili u istoriji”, pa je oslobođenje Kosova i Metohije za Srbe 1912 – 1913, bio “povratak u silom otetu postojbinu” .

Ovakav odnos prema kosovskom mitu vešto je zloupotrebljen za političku homogenizaciju srpskog naroda početkom osamdesetih godina prošlog veka, mada je realnost na Kosovu već davno bila promenjena. Kosovski mit je poslužio za “prenošenje sukoba iz sfere politike, ekonomije i istorije u ekstraporalnu sferu mita”. Na mogućnost zloupotrebe kosovskog mita ukazao je Miodrag Popović još sedamdesetih godina kada je napisao da “Vidovdanski kult, koji meša istorijsku zbilju sa mitskom realnošću, stvarnu

borbu za slobodu sa očuvanim paganskim sklonostima (osveta, klanje, prnošenje žrtve, oživljavanje herojskog pretka), potencijalno sadrži u sebi sve osobine sredina sa neukroćenim mitskim impulsima. Kao određena faza u razvitku nacionalnog mišljenja, on je bio istorijski neophodan. Ali, kao trajno stanje duha, vidovdanski kult može biti i koban po one koje nisu u stanju da se iščupaju iz njegovih pseudomitskih i pseudoistorijskih mreža. U njima savremena misao, duh čovekov, može doživeti novo Kosovo, intelektualni i etički poraz”.

Kosovski mit, odnosno gubitak Kosova je ovog puta stavljen u funkciju “interne agresije” i obračuna sa liberalnom orijentacijom u Srbiji. Vojislav Koštunica pitanje Kosova koristi i za obezbeđivanje svoje političke budućnosti. Istovremeno, Kosovo je stavljeno i u funkciju opstrukcije evropske orijentacije u Srbiji. Njegova poruka Evropi je da, “mi hoćemo u EU, ali da EU treba da kaže da li hoće u svojim redovima celu, a ne osakćenu Srbiju”.

U senci Kosova Koštunica je pokušavao da poništiti predsedničke izborne rezultate. Upravo je miting trebalo da bude povod da se Boris Tadić delegitimiše kao predsednik. Vojislav Koštunica još na predsedničkim izborima nije podržao svog koalicionog partnera. Naime, samostalnost Kosova zgusnula je redove konzervativnog bloka i jasno pokazala njegovo odbijanje promena u Srbiji, posebno promena koje idu u pravcu integrisanja u evropske procese. Tomislav Nikolić je bio favorit tog bloka u nadi da će on od Tadića preuzeti predsedničku palicu. Bez obzira na to što je izgubio izbore (po drugi put od istog kandidata), on se ponaša kao kopredsednik Srbije. Tu svoju moć manifestovao je i u organizaciji protestnog mitinga (povodom proglašenja nezavisnosti Kosova). Protestni miting je poslao jasne političke poruke i svetu i domaćoj javnosti. Glavna poruka je svakako bila da Srbija ne priznaje nikakva pravila. Upućene su pretenje i svetu, ali i domaćim izdajnicima.

Činjenica da je miting bio zakazan za kasno poslepodne dovoljan je indikator da je i vremenski sve bilo podređeno tome da se paraformacije lakše snalaze u haosu. U neskladu sa “dostojanstvenošću” na koju se Koštunica pozivao pred televizijskim kamerama, jasno se pokazalo da paraformacije imaju jasno definisane ciljeve napada. Američka CIA je stavila do znanja da “srbijansku Vladu smatra odgovornom za ono što se dogodilo na ulicama Beograda”. Taj Akcioni plan (ako se tako zvao) nije u poptunosti uspeo, jer izlazak na ulice nije dosegao kritičnu masu u odnosu ono što se očekivalo.

Skupljeni su građani iz cele Srbije (autobusima, vozovima, kamionima) i to u režiji Srpske radikalne stranke. Međutim, građani Beograda su većinom ostali u kućama, a nakon beogradskog fujaska nije došlo do naknadnog prelivanja nasilja i protesta narednih dana. Pokazalo se da su građani zreliji i da su instiktivno bežali od nasilja. Organizatori mitinga su najavili nove proteste, ali je očigledno da za to nemaju podršku što navodi na zaključak da se iza scene odvija ozbiljna politička drama. Velimir Ilić je cinično objasnio srpskoj javnosti da je za nasilje na ulicama “direktno odgovorna Liberalno-demokratska partija, jer podržava nezavisnost Kosova”.

Netransparentnost političke scene dodatno plaši građane, jer je još uvek neizvesno u kom pravcu Srbija ide. Jasno je da je srpski nacionalizam i radikalizam došao do kraja i da je na delu samodestrukcija Srbije. Nesposobnost suočavanja zatvorila je krug i izolovala Srbiju od svih, pa i sopstvenih građana. Sebičnost i uski interesi političke elite doveli su Srbiju na ivicu ekonomskog kolapsa. Ako dođe i do inflacije koja ozbiljno pretila uzela to bi poništilo sve napore ne samo one u zemlji, već i napore međunarodne zajednice u poslednjih nekoliko godina. Pokušaj Vojislava Koštunice da destabilizuje Srbiju izazivanjem nereda i provociranjem alternative još nisu uspeali. Ponovni pokušaj da se osujeti održavanje tribine *Peščanika* u Pančevu nije uspeo, jer su se građani i govornici oštro usprotivili pripadnicima Srpskog sabora dveri. U Somboru je anonimna grupa građana organizovala akciju “delenja hleba”, kako građani ne bi kupovali hleb u albanskim pekarama. Policija je takođe pokušala da spreči studentsku akciju “Evropa nema alternativu”.

U suštini, logičan je epilog srpske drame krajem xx i početkom XXI veka, što je posledica Miloševićevog nasleđa i neodustajanja od nacionalnog programa. Mada Srbija nije vojno poražena, ona je poražena iznutra. Period od 5. oktobra 2000. godine do kraja je osvetlio i ulogu i ideološku orijentaciju Miloševićeve opozicije. Zato je danas tako teško praviti iskorake, jer upravo je njegova opozicija pokušala da dovrši projekat diplomatskim sredstvima, pozivajući se na demokratski legitimitet. Ponašanje međunarodne zajednice, naročito nakon Đinđićevog ubistva (njegov iskorak plaćen je brutalno visokom cenom), gotovo da im je išlo u susret. Zato je važna opomena Nikolasa Bernsa srpskoj vladi i ministru spoljnih poslova Vuku Jeremiću da je “liceмерно” zaboravljati istoriju zločina koji su počinjeni devedesetih godina na Balkanu.

Deo vlade još nije odustao od “proizvodnje haosa”. Čuju se komentari čak i u medijima pod državnim uticajem da je pređena “crvena linija”. Jedan od komentara ukazuje da “antievropski front ovde ne predstavljaju samo nova patriotska desnica, ostrašćeni klerikalci i rusofili”. Kaže se da “ima snažnu pozadinsku podršku svih kojima odgovara haos: od tajkuna do potkupljivih birokrata koji se svi plaše regulative i reda”.

Srbija preti da destabilizuje ceo region i zato je neophodno “spašavanje Srbije”. Prognoze direktora CIA takođe ukazuju da nezavisnost Kosova “može pogoršati međuetničke odnose u Bosni i Hercegovini”. Međunarodna zajednica mora prilagoditi svoju strategiju novim okolnostima, pre svega, mora poći od činjenice da Srbija nema energiju za promene. I Rusija koja je pomogla srpske tlapnje, uskoro će i sama tražiti izlaz iz “zamke” u koju ju je Srbija uvukla. Srbija više nema prostor za sopstvene laži. U situaciji kad građani još uvek izražavaju (70 odsto njih) svoje opredeljenje za Evropu, treba koristiti tu emociju i pokrenuti “Koaliciju građana za Evropu”. To znači svih segmenata društva koji imaju interesa za to: civilno društvo, mala i srednja preduzeća, medije, omladinske i studentske organizacije, razna profesionalna udruženja, sindikate i sl.

SRBIJA – PET GODINA POSLE

120

ODGOVORNOST ZA MILOŠEVIĆEVO decenijsko pustošenje Srbije i devastaciju svih njenih institucija sada radikali i socijalisti vešto prebacuju na demokratske snage. Pri tome ih još optužuju za uvođenje neoliberalnog koncepta koji je u Evropi prevaziđen još u XIX veku. Oni traže dostojanstvo za bolesne, stare i ugrožene kao da te najosteljivije grupe nisu bile najugroženije dok je rat harao u Hrvatskoj i Bosni. Kao da su zaboravili hiperinflaciju i izbezumljenost građana Srbije koji su upravo taj period, dok se u Bosni sprovodio genocid, doživeli kao najveći Miloševićev zločin i to prema srpskom narodu. Kao da su zaboravili i demokrati da su Miloševića hapsili, pre svega zbog finansijskih malverzacija i osiromašenja Srbije. Zašto svi ćute o tom vremenu koje je i sada uzrok stagnacije u Srbiji.

Tako Đorđe Vukadinović, glavni urednik Nove srpske političke misli (ideološki blizak Vojislavu Koštunici), konstatuje da “nema te zemlje koja bi mogla bez posledica da preživi tolike improvizacije i geopolitička lutanja” i, naravno, da “nema naroda koga toliko lutanje ne bi pomelo i na kraju proizvelo opštu konfuziju u srcu i glavi”. On dalje konstatuje da ta konfuzija nije “pala s Marsa” nego je namerno proizvedena i da bi bila daleko manja da politička i medijska elita, zapravo, sistematski ne spinuje, bolje reći, sluđuje, siluje srpsko javno mnjenje, a često i elementarnu logiku i zdrav razum. Propaganda da je tzv. demokratska Srbija uništila Srbiju je nastavak one Miloševićeve, u malo drugačijem ključu. Upravo mediji i spin doktori te konfuzije su isti aparat koga je krajem osamdesetih instalirao Slobodan Milošević. Ne samo aparat, već i aktere, poput nezaobilaznih Brane Crnčevića, Mome

Kapora, Bogdana Tirnanića, Mire Marković (ponovo među Srbima u listu levice *Pečat*), Milorad Vučelić i mnogi drugih.

Cinično je da upravo oni otvaraju moralna pitanja srbijanskog društva. Milošević je umro nevin kao borac koji je u ime malih naroda digao glas protiv globalizacije (koja se u srpskoj eliti tretira kao treći svetski rat – kad već NATO intervencija nije uspela da izazove Rusiju). Javno se kalkuliše time da će Vojislav Šešelj rasturiti Haški tribunal i da će se u Srbiju vratiti kao premijer nove vlade, dok se “presvučeni” Toma Nikolić svetu nudi kao novi Sanader! Stranački list radikala još uvek se zove *Velika Srbija* zbog koje (ideje, ne lista) mnogi srpski političari odgovaraju u Hagu. Radikali ne samo da slobodno ulaze u srpski parlament sa Šešeljevima bedžovima, već to rade i u Parlamentarnoj skupštini u Strazburu. O čemu je tu reč? Normalizaciji zločina uprkos gotovo 15-godišnjem radu Haškog tribunala, koga je prihvatio i svet, bez obzira što još uvek podseća da Ratko Mladić mora u Hag. Beograd je uspeo da nadigra Hag i, zadatku nedoraslu tužiteljicu u mnogo čemu. Izlazna strategija Haškog tribunala išla je na ruku Beogradu koji je to shvatio kao poziv da nastavi sa odugovlačenjem suštinske saradnje, posebno davanjem arhiva na uvid. Ta strategija se pokazala uspešnom i pred Međunarodnim sudom pravde, pa je Srbija dobila presudu koja je potvrdila, po njenom tumačenju, tezu da “Srbija nije bila u ratu”. Komercijalizacija saradnje (mi vama zločinca, vi nama pozitivan izveštaj pred Savetom bezbednost) obezvređila je ideju o pravdi, pokajanju ili stidu.

Svako objašnjenje situacije u Srbiji mora početi od činjenice da je Slobodan Milošević pokrenuo ratove u Jugoslaviji i da je Beograd odgovoran za raspad te zemlje. To je razlog aktuelnih nedaća Srbije. Neodustajanje od državnog projekta ogolilo je političku scenu Srbije i pokazalo da je to pitanje od primarnog značaja za njenu političku klasu bez obzira na cenu. Ni u jednom trenutku tokom predizborne kampanje to nije bilo pomenuto, sem, naravno, u nastupima Liberalnodemokratske partije (LDP). Sve dok Demokratska stranka ne optuži socijaliste, radikale ali i Koštunicu za propast Srbije i otvoreno se distancira od velikodržavnog projekta, ona će biti talac narodnjačkog bloka. Zato će i snositi odgovornost za njihov eventualni povratak.

Eventualni povratak Srpske radikalne stranke (SRS) na vlast zajedno sa Socijalističkom partijom Srbije (SPS) i Demokratskom strankom Srbije (DSS) (što je veoma izgledno) je, u suštini učvršćivanje Miloševićeve koalicije koja će se teško ponovo odreći vlasti. Taj blok je uspeo da se medijski nametne

(kroz *Politiku*, *NIN*, *RTS*, novi nedeljnik *Pečat*, kao i brojne tabloide) otvaranjem socijalnih tema ali, pre svega zadržavanjem na državnom projektu i difamiranju zapadnih vrednosti, kapitalizma, tržišta i evroatlantskih integracija. Demokratija se osporava kao dostignuće, a promovišu se i glorifikuju uspesi Rusije i Kine. SAD se u medijima tretiraju kao zemlja koja propada, čiji se vrednosni sistem raspao.

Osporava se i ismejava kampanja demokratskog bloka ili, kako ih zovu, “žuti ideološki vernici” za ulazak u Evropu po svaku cenu, a sugeriše samo ulazak pod uslovima koje Srbija definiše, jer, kako kaže jedan komentator, “razumno je braniti svoju nacionalnu slobodu i sasvim je suludo ne pružati otpor evroatlantskom imperijalizmu”. Ti uslovi podrazumevaju i Kosovo u Srbiji. Zastupnici ovakvih teza kalkulišu sa dolaskom ruskih trupa na severni deo Kosova, što bi, po njima, bio prvi korak ka istinskom popravljaju prilika u Srbiji. Jer, *Glas Rusije*, veruje da Srbija i Rusija još uvek imaju šansu da zauzstave voz na Kosovu i okrenu ga u drugom pravcu. Istovremeno se, u Srbiji toliko omraženom Jeljcinu u Rusiji podiže spomenik uz prisustvo Putina koji je izgovorio rečenicu po kojoj je, on bio “najveći ruski političar xx veka”. To pokazuje da Rusija u svojim lutanjima ipak kalkuliše sa svim svojim identitetima i da se još uvek nije svela samo na jednostrano samodefinisanje.

Kratak period uzleta demokratskog bloka za vreme premijera Zorana Đinđića, iz današnje perspektive liči na incident koji je samo osvetlio put koji nema alternativu. Zato se sećanje na Zorana Đinđića falsifikuje i dodatno krivotvori, jer se snaga njegove orijentacije protokom vremenom povećava. U nedavno izašloj knjizi Karle del Ponte, u kojoj ona izdašno citira Zorana Đinđića, jasno se vidi da je suštinski razumevao krizu Srbije i da je saradnju sa Haškim tribunalom smatrao jednim putem moralnog oporavka Srbije. Bez ozbiljnog povratka na humanističke ideale, Srbija, će izgubiti i energiju i šanse za nekakvu pristojniju budućnost. Simuliranje humanističkih ideala preko nosioca Miloševićeve zločinačke politike (to nikad ne treba zaboraviti) dodatno diskredituje humanizam kao poželjni i jedino primeren ideal za svako društvo.

GRAĐANI PORAZILI ELITU

ISHOD MAJSKIH PARLAMENTARNIH izbora najavljuje da Srbija najzad ulazi u fazu kad državno pitanje (Kosovo) prestaje biti prioritet za opredeljivanje građana. Koalicija za evropsku Srbiju (ZES) dobila je izbore zbog okretanja Evropskoj uniji (EU) potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), kao i sporazuma koje je FIAT najavio sa kragujevačkom Zastavom. Racionalizacija izbornog tela je tek početak normalizacije srpske političke scene. Politička klasa je ustrajavanjem na patriotizmu potrošila legitimitet kog sada mora tražiti na ekonomskim i socijalnim pitanjima. Socijalno odgovorna država je samo fraza koja građane podseća na nostalgичne godine socijalističke Jugoslavije.

Dvodecenijska ideološka konfuzija nije samo posledica rata koji je Srbija vodila protiv Jugoslavije, već i suštinskog nesporazuma sa vremenom u kome živimo. Raspolučenost između kapitalizma i antikapitalizma, leve i desnice, komunizma i antokomunizma razne su forme nesnalaženja u tektonskim promenama koje su zahvatile čitav svet. Pad komunizma je samo oglasio kraj bipolarizmu, ali je istovremeno ogolio i dubinske procese koji menjaju političku mapu svetu. Nije Srbija jedina zemlja koja se u tome nije snašla. I vodeće zemlje sveta traže novo mesto na toj mapi. Problem Srbije je u tome što se ona u protekle dve decenije arhaizirala i time postala nesposobna da komunicira na novim osnovama sa susedima i sa svetom.

Novo vreme podrazumeva redefinisane svih vrednosti na kojim je počivala Evropa (i Istočna i Zapadna) i traženje nove paradigme i nove hijerarhije vrednosti, počev od profita do socijalne pravde. Univerzalnost koncepta

ljudskih prava je okvir unutar koga će se tražiti bolja ravnoteža između profita liberalne ekonomije i radničkih prava na novim osnovama. Civilno društvo, u skladu sa razvijenošću svakog društva, biće važna karika upravo u profilisanju novog vrednosnog sistema.

Ukopanost u prošlost i prebacivanje odgovornosti za poraženi projekat proširivanja srpske etničke države na komuniste je ona tačka koju srpska elita još nije prešla. To je otvorilo prostor etnodesnici koja je tokom pet godina vladavine Vojislava Koštunice Srbiju odvela u rasizam, antisemitizam, antievropeizam, odnosno palanačko-patrijarhalni režim. Vojislav Koštunica je do kraja ogolio srpski nacizam i pomogao svetu i susedima da bolje razumeju dubinu srpskog nacionalizma. Povratak palanačkog duha srozao je sva dostignuća iz prethodnog razdoblja i time onemogućio pripreme za demokratski preobražaj društva. Stalna tendencija ka "disciplinovanju naroda" i podržavanje "svesti o daljem tiranstvu jedne osnovne volje čiji smo mi samo odjek", objektivna je opasnost i za tzv. evropsku vladu. Održavanje centralizma kao oblika vladavine, posebno onog iz senke može potrošiti i najnovije izborne rezultate i ostaviti ih samo kao propuštenu mogućnost, ukoliko ne bude spremnosti za pravljenje bilansa, ne samo ratnog zločina, već sveukupne politike koja je završila u zločinu.

Tranziciona pravda podrazumeva i raščišćavanje ideologizirane javne sfere od antikomunizma, antievropeizma, antiglobalizma. Neophodan je pogled unazad sa razumevanjem i kritičkim odnosom, ali isto tako sa uvažavanjem političkog konteksta ondašnje Jugoslavije. Nedopustivo je da se iz današnje perspektive na 1948. godinu gleda samo kroz golootočansku tragediju. Godina 1948, je mnogo više od toga. Istorijsko *ne* Staljinu značilo je i pravo na vlastiti razvoj koji je kasnije pokazao mnoge prednosti. Vraćanje na 1948, isključivo kao na inat i samovolju Josipa Broza Tita pokazuje suštinsko nerazumevanje istorijskog trenutka. Veselin Đuretić, istoričar govori o potrebi "bezrezervnog vezivanja Srbije za Rusiju" i instaliranju ruskih vojnih baza u Srbiji. Zato on i njemu slični tumače 1948. godinu u sasvim drugom ključu: to je za njih kraj Jugoslavije kakvu su želeli. Razbijanje Jugoslavije nije bilo moguće bez oslonca na Rusiju, što sada Đuretić i drugi jasno pokazuju. Isto tako, glorifikacija 1968, i *Praxis grupe* bez neophodne distance uklapa se u istu matricu i pokazuje se kao prirodna vertikala sa 1948, a nastavlja se sa 1989, i 2001 – obe godine vezane za Slobodana Miloševića. Jedna za njegov

uspon, a druga za njegov silazak sa srbijanske političke scene i odlazak u Hag. Koincidencija je htela da svi datumi budu vezani za Vidovdan. Iz toga se iznedrila teza o Vidovdanu kao usudu za srpski narod. Ipak, suština je vlastiti dogmatizam i staljinizam koji je jedino imao problema sa "Brozovim ustavom iz 1974. godine", koji je bio i ostao traumatska tačka srpske elite koja nije prihvatila decentralizaciju i konfederalizaciju Jugoslavije.

Biće zato važno pozicioniranje nove vlade u odnosu na kritike liberalno-građanskih snaga u društvu, odnosno njen odnos prema demokratskim načelima i uopšte ljudskim pravima u širem smislu reči. Iskustvo sa Koštunicom, njegovo odbijanje da potpiše sporazum o SSP, kao i paljevina ambasada, bilo je važno iskustvo za EU, posebno kada je reč o evropskoj orijentaciji Srbije. Pošto su iscrpljene mogućnosti uslovljavanja, EU je rešila da proširivanjem konteksta omogućiti Srbiji pridruživanje EU. Ali EU je samo privremeno odustala od svojih standarda, pre svega kada je reč o saradnji sa Haškim tribunalom i priznavanjem Kosova. Približavanje Srbije Evropskoj uniji će biti uslovljerno priznavanjem Kosova i to će biti zahtev EU o kome se neće moći pregovarati. Zato je nastavljanje Koštuničine politike podele Kosova kontraproduktivno i pogubno za Srbe južno od Ibra. Oni su ostavljeni tihom izumiranju. Nema odluke o kolektivnom iseljavanju, ali se ohrabruje postupno prodavanje imovine i odlazak, bilo na sever Kosova ili u Srbiju. To je politika koju je definisao Dobrica Ćosić u svojoj knjizi *Kosovo* u kojoj je naznačio da će "kondenzovanje Srba sprečiti dalje cepanje Srbije". Tako kosovski mit ostaje kao paradigma velikog stradanja i blanko ček za svako novo žrtvovanje i tragediju, ovog puta Srba ispod Ibra.

Rezultati majskih izbora jesu važna istoprijska prekretnica, pre svega, kad je reč o raspoloženju građana Srbije. Uprkos maksimalnoj instrumentalizaciji medija u mobilisanju javnosti na kosovskom pitanju, građani Srbije su iznedrili sopstveni maksimum u datim okolnostima, glasajući za evropsku budućnost. Odlazeći premijer je, kako kaže komentator *Politike* Ljubodrag Stojadinović, ispustio svoje mesto u srpskoj istoriji. I sve nas simbolički ostavio u agoniji kojom je upravljao osam godina.

U svom ekspezeu novi premijer srbijanske vlade Mirko Cvetković najavio je da su sve članice koalicije saglasne da nova vlada Srbije nikad neće priznati nezavisnost Kosova, te da će preuzeti sve pravne i diplomatske mere za očuvanje Kosova. Ova formulacija se znatno razlikuje od onih koje

je koristio Slobodan Samardžić, ministar za Kosovo i Metohiju u prethodnoj vladi. Međutim, ova formulacija znači da je srpsko pitanje i dalje otvoreno i da je njegovo rešavanje samo odgođeno za bolja vremena.

U Kosovskoj Mitrovici je 28. juna formirana Skupština zajednica srpskih opština, uprkos negativnom stavu međunarodne zajednice. Glavni protagonist bio je Slobodan Samardžić. Reagovanja srbijanskih ministarstava vlade V. Koštunice na nezavisnost Kosova bilo je usmereno na potkopavanje novih vlasti na Kosovu i na opstruiranje nezavisnosti. Srpska strana je odbila Ahtisarijev plan – čak je izolovala srpske policajce u zajedničkoj kosovskoj policijskoj službi. Pravi srpski plan za Kosovo je njegova podela u razmeri 12 : 88, što znači da Beograd želi pet severnih opština pripojiti Srbiji. Da bi to ostvario Beograd će održavati konflikt niskog intenziteta preko infiltracije sužbi bezbednosti na čitavom Kosovu. Srpska pravoslavna crkva (SPC) je stožer oko koga se odvija celokupna delatnost Beograda.

126

U svim projekcijama Beograda vezanih za budućnost Kosova, važnu ulogu ima Rusija, koja je blokirala donošenje nove rezolucije u Savetu bezbednosti. Da je podela Kosova aktuelna svedoči i nedavni intervju ruskog ambasadora u Beogradu Aleksandra Vasiljeviča Konuzina, koji je za *Danas* (5–6 jul, 2008) rekao da nema podele Kosova. Međutim, istakao je: „Ako Beograd i Priština tokom direktnih pregovora odluče drugačije, mi smo spremni da to razmatramo“.

Istovremeno, Veselin Đuretić, istoričar smatra da bi instaliranje ruskih vojnih baza u Srbiji (na Kopaoniku) bio važan balans američkom „Bondstilu“. On takođe smatra da Srpska skupština na Kosovu treba da zatraži od Rusije da se ostvari vojni dogovor iz 1999. godine, te da se umesto predviđenih srpskih vojnika na Kosovu instaliraju ruske vojne snage (oko 10.000) i to u enklavama koje su bile u srpskim rukama pre NATO agresije. (*Glas javnosti*, 7. jul 2008).

Jedino strateško nasleđe Vojislava Koštunice je energetski sporazum sa Rusijom što dugoročno svaku srbijansku vladu stavlja u podređeni položaj.

Tek ostaje da se vidi kako će se ponašati nova vlada u konkretnim situacijama kad je reč o Kosovu. Za sada, samo je retorika umerenija.

VELIKI I MALI

DINAMIČNI MEĐUNARODNI ODNOSI i profilisanje novih svetskih aktera, kao i prestrojavanje starih poput Rusije i SAD, otežavaju većini manjih zemalja da se postave na način koji neće ugroziti njihove interese, tim pre, ukoliko se još nisu opredelile za jednu od te dve grupacije. I Rusija i SAD pokušavaju da uspostave nova pravila u međunarodnim odnosima, često preko leđa drugih. Uzajamnim iskušavanjem trude se nametnuti vlastito viđenje sveta. Za svet je važno kakvu će ulogu SAD igrati u XXI veku. Uloga globalnog policajca, koja im je delimično i nametnuta u političkom vakuumu nakon kolapsa komunizma, imala je negativan uticaj i na njih same. Džordž Buš Mlaći je tokom svoja dva mandata uspeo da na tom pitanju do kraja antagonizuje i samu Ameriku, upravo zato što na samom početku njegovog prvog mandata SAD još nisu imale artikulisanog konkurenta. Sada, kad ima nekoliko pretendena na vodeću ulogu, SAD su primorane da se povuku i jasno formulišu svoje mesto u svetu. Predstojeći predsednički izbori pokazaće do koje je mere Amerika spremna za takvo preispitivanje.

Srbija je jedna od zemalja koja ne razume svoje mesto na svetskoj pozornici. Naviknuta na pažnju koju je uživala tokom poslednjih dvadeset godina zbog destruktivne politike Slobodana Miloševića i rušenja Jugoslavije, Srbiji tek predstoji prihvatanje sopstvenog međunarodnog položaja u novim okolnostima. Zbog reputacije koju ima, teško da može očekivati značajniju ulogu, čak i u regionu, sve dok ne pokaže da prihvata susede kao ravnopravne partnere, kao i određene vrednosti saviernene civilizacije. Pribegavanje ucešnjivanju, što je godinama bilo glavna karakteristika ponašanja Beograda, ne

daje rezultate na dugi rok. Stalno čekanje da se nešto dogodi – najpre, da umre Tito, zatim da ode Milošević, pa onda Koštunica, ostavlja utisak da se očekuje idealno rešenje koje će biti samo od sebe bez stvarnog angažmana samog društva.

Srbija je ovog leta dobila vladu koja je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU, dobila je predsednika koji je pre toga potpisao sporazum sa NATO o *Partnerstvu za mir*. Ova dva sporazuma su od ključnog i strateškog značaja, jer Srbiju konačno stavlja pod kišobran evroatlantskih integracija. Time je zaokružena bezbednosna i ekonomska arhitektura Balkana na kojoj se intenzivno radilo od 2003. godine, kada je u Solunu EU donela odluku da svim balkanskim zemljama ponudi kandidaturu za članstvo u EU. Prvi put u istoriji balkanske zemlje su se svrstale pod isti kišobran, što im otvara suštinsku perspektivu za neometan razvoj i postepeno prihvatanje demokratskih vrednosti. Zato su dva sporazuma iza kojih stoji ova vlada ogroman iskorak za budućnost Srbije.

Srpska politička scena je nakon majskih izbora ponovo u redefinisaniu. Neke konstante, međutim, ostaju. U prvom redu, da i dalje može da se igra na nekoliko karata: rusku i evropsku, na primer. Zatim, da će Srbija kad-tad dobiti Republiku Srpsku. Zato je insistiranje na Kosovu kao delu Srbije važan deo te strategije. Sporazum sa EU mnogi vide kao izlaz iz dramatične ekonomske situacije, ali mnogi se nadaju da će energetski sporazum sa Rusijom obezbediti ključnu poziciju Srbiji na Balkanu. U međuvremenu, došlo je do raspada Srpske radikalne stranke koja je bila gotovo na domak osvajanja vlasti. To bi se verovatno desilo i Demokratskoj stranci (DS) da je izgubila izbore. Srbija je, u suštini uvek imala samo jednu stranku – vladajuću. Sve partije su manje-više varijante iste politike. Kad se istroši jedna varijanta kao što je, na primer, Koštuničina (pre toga Miloševićeva), pojavi se nova koja se prilagođava novonastalim okolnostima.

Partija koja se na unutrašnjoj sceni suštinski razlikuje je Liberalnodemokratska partija (LDP): ona se nametnula otvaranjem moralnih pitanja srbijanskog društva i insistiranjem na nekim ključnim temama kao što je status Kosova, odnos prema Haškom tribunalu, korupcija. LDP je odigrala veoma konstruktivnu ulogu u stvaranju sadašnje vlade i pokazala političku zrelost, odnosno sposobnost da razume državni i društveni interes zemlje u trenutku kad se profiliše budućnost za narednih 50 godina. Ostaje da se vidi koliki će biti njen kapacitet da održi konstruktivnu, a kritičnu poziciju. To

će zavisiti i od DS i njene sposobnosti da suštinski prihvati evropsku agendu. LDP, dakle, jeste jedina opoziciona stranka. Radikali i ostale partije krajnje desnice opstruiraju Vladu na svim strateškim pitanjima. Međutim, za sada Vlada, ukoliko stvarno želi promene, ima dovoljno veliku većinu koja će joj obezbediti prostor za suštinske promene.

Promene u Srbiji će u velikoj meri zavisiti i od Rusije, odnosno od njenog interesa da Srbiju koristi u konfrontaciji sa EU i SAD. To je bilo jasno onog trenutka kad je Rusija odlučila da spreči donošenje nove rezolucije o Kosovu u Savetu bezbednosti UN, koja bi omogućila normalan proces osamostaljenja Kosova. U određenim krugovima se može čuti da Rusija Kosovu nudi priznanje ukoliko Kosovo prizna Južnu Osetiju i Abhaziju, što je samo pokušaj da se i Albanci instrumentalizuju u konfrontaciji sa EU i SAD. To je malo izvestan scenario, jer su Albanci, za razliku od Srba pokazali veće razumevanje duha vremena. To Albance definiše kao politički najdinamičniji narod na Balkanu. Srbi ne žele da prihvate tu realnost i svim snagama pokušavaju da opstruiraju tu dinamiku.

Događaji u Gruziji pokazuju kako se lako žrtvuju male države i kako u svakom trenutku prestaju biti prioritet ukoliko se ugroze interesi velikih. Međutim, intervencija Rusije u Gruziji nije napravila Rusiju svetskom silom, niti je označila početak novog hladnog rata. Ona više pokazuje njenu slabost. To je zemlja bez velikog demokratskog potencijala, sa ozbiljnim padom nataliteta (800.000 godišnje) zbog slabe zdravstvene politike i siromaštva. Rusija je za samo nekoliko dana izgubila nekoliko milijardi dolara, jer su se strani investitori povukli nakon okupacije Gruzije. Dugoročno, Rusija je ovim potezom (bez obzira kako je do njega došlo), još više gurnula svoje susede u naručje NATO i EU. Ponašanje Rusije više liči na ponašanje ranjene zveri koje je nepredvidivo. Njeni potezi liče na one koje je Srbija vukla devedesetih sa osloncem na JNA, pokušavajući da obezbedi dominantnu kontrolu nad Jugoslavijom. Rusija i svet bi mogli povući mnoge paralele između ondašnje jugoslovenske situacije, kao i one u postsovjetskom regionu.

Rusija se nikada nije pomirila sa raspadom SSSR, ali zbog vlastite slabosti i lošeg upravljanja (što je i dovelo do raspada) nije bila u mogućnosti da to spreči. Međutim, tokom poslednje dve decenije strateški je radila na destabilizaciji svog susedstva. Zato je upravo jugoslovenska kriza više nego poučna. Bez razumevanja ruske strategije prema susedima, teško je razumeti njeno delovanje u Gruziji, koje je samo pretekst za okupaciju Krima.

Njena je namera da obezbedi koridor gasovoda i transfera nafte u evroazij-skoj areni čime bi, nada se, učinila EU još zavisnijom. Ta kalkulacija može da je još više košta, jer takvom politikom ona samo ubrzava pronalaženje alternativnih izvora energije.

Brutalnost međunarodnih odnosa zahteva izbalansiranu i promišljenu međunarodnu politiku. Nažalost, Srbija nema međunarodnu politiku, uvek je imala samo ratnu koju i sada, po inerciji sledi. To se najviše odražava na njene odnose sa susedima. Male zemlje kao što je Srbija, umesto što traže velikog zaštitnika, treba suštinski da brane principe kao što su ljudska prava i da u svakoj situaciji pokažu solidarnost sa malim ugroženim zemljama preko kojih se međusobno namiruju velike sile. Jedino kroz solidarnu politiku manjih zemalja moguće je relativizirati uticaj velikih i prinuditi ih da se drže nekih kriterijuma i standarda u međunarodnim odnosima.

“SRPSTVO” I POSLEDNJA ODBRANA

NEPOSREDNO UOČI OVOGODIŠNJEG beogradskog sajma knjiga, Dobrica Ćosić se obratio srpskoj javnosti sa nekoliko različitih frontova, kako bi još jednom u svojoj životnoj završnici, ne samo na lažima iskonstruisao interpretaciju raspada Jugoslavije i “Bosanskog rata”, već da bi odbranio sebe i svoju ulogu u pripremi i tokom rata. Osim što se, po tradiciji, oglasio u *NIN* i u *Večernjim novostima* i *Politici*, feljtoniziran je njegov uvod u dnevničke beleške Nikole Koljevića koje je on priredio, izašle su mu i dve knjige. Još jedna sveska “Piščevih zapisa” i “Vreme zmija”. Njegova praksa da se oglašava preko glavnih medija počela je još tokom priprema rata i nastavila se tokom devedesetih u svim ključnim situacijama kad je trebalo definisati ciljeve u novim okolnostima.

Književno, publicističko i političko delo Dobrice Ćosića, kako je zabeležio književni kritičar Zlatko Paković u *Politici*, “ontologizovano je neprikosnovenošću ideje i teleološkim stereotipima koji iz nje izvire”. Njegov šovinizam koji je cementirao stereotipe o našim susedima, verovatno je najdrastičniji kad govori o Albancima za koje kaže: “Taj socijalni, politički i moralni talog tribalnog, varvarskog Balkana, uzima za saveznika Ameriku i Evropsku uniju u borbi protiv najdemokratskijeg, najcivilizovanijeg, najprosvetljenijeg naroda balkanskog naroda – srpskog naroda”.

Interpretacija Dobrice Ćosića ne bi bila toliko važna da nije reč o *mainstreamu* i da nije postala opšte vjeruju u srpskoj eliti. Ona je zvanična istina o nedavnoj prošlosti i u malo prerađenijoj formi preuzeta je od univerzitetske, medijske, kulturne *mainstream* elite. Nadovezuje se na propalu Koštuničinu

Komisiju za istinu i pomirenje i na tzv. *treći put* koji je zagovarala grupa oko Vesne Ristanović (zamišljena sredina između Helsinškog odbora i radikala). Oni su za to da se izvrši “knjigovodstvo zločina” bez ulaženja u uzroke. Da bi se žrtve što više izjednačile u broju, multiplikuju se žrtve Srba u istočnoj Bosni, Sarajevu i na drugim lokacijama. Inicijatori rata su, naravno, Hrvati i Muslimani, koji su iskoristili “imanentnu versku i nacionalnu netrpeljivost i isključivost, odnosno, egzistencijalnu nesigurnost zasnovanu na kolektivnom pamćenju prošlosti”. Za to je odgovoran “lepljivi bratski zagrljaj” i, naravno, Tito i komunizam. Tito je centralna ličnost Čosićevog obračuna sa Jugoslavijom, ali onom nakon ustava iz 1974, za koji Čosić kaže da je “izvršio ustavno-pravnu dezintegraciju Jugoslavije i srpskog naroda”. Dnevničke beleške Nikole Koljevića, kaže Čosić, razobličuju motive i ciljeve “markalenizacije i srebrenizacije Bosanskog rata u muslimanskom ratovanju za jedinstvenu Bosnu, prvu islamsku državu u Evropi, na platformi Izetbegovićeve Islamske deklaracije”.

Srpski startezi sigurno ne bi tako olako počeli rat devedesetih da nisu verovali da će Rusija stati na srpsku stranu i u završnici preinačiti rezultate rata u korist Srbije. Zato već više od 20 godina čekaju da se promeni svetska konstelacija i da u opštem međunarodnom metežu iznude “rekonstrukciju Balkana”, odnosno podelu Bosne i Kosova. U tom ključu treba sagledavati i odnos srpske elite prema nedavnoj prošlosti, odnosno njenoj interpretaciji. Čosić kaže da je srpski narod poražen, ali da “porazi nisu konačni”. Međutim, istovremeno ističe da su Srbi osvojili i neke istorijske pobjede: Republiku Srpsku. Republika Srpska je, po njemu, zaslugom svih boraca i svih komandana Vojske RS, naroda i vođstva oslobodilačkog pokreta Srba u Bosni, prva srpska država preko Drine.

Čosić olako prelazi preko činjenice da se Radovan Karadžić nalazi u Hagu zbog optužnice koja ga tereti za najteže zločine. Uprkos tome, za njega njega on “nije ratni zločinac već politički vođa naroda Republike Srpske”. Osim što za Bosnu tvrdi da je “zemlja mržnje”, Čosić kaže da je i “odskočna daska” islamskih fundamentalista za prodiranje ka severu i zapadu, dublje u Evropu gde ih čekaju, sada fragmentizovana, ali čvrsta u džihadskoj veri, njihova islamska braća”.

Čosiću ipak najteže pada NATO intervencija za koju je odgovoran “Magbet iz Požarevca”. Kaže da su motivi za agresiju bili vulgarno nacistički,

te da je srpska veličina u to vreme bila u veličini apsurdna, beznadežnog rata i otpora najvećoj vojnoj sili na svetu na čelu sa Amerikom.

Zaboravljajući na svoje hvalospeve Miloševiću za koga je govorio da je posle Nikole Pašića najveći srpski političar, Ćosić u svojim novim knjigama zaobilazi svoju ulogu i odgovornost prebacuje na "Magbeta iz Požarevca", jednog, kako kaže, "požarevačkog Crnogorca i 'malog bankara', bez zasluga i Titovih sposobnosti". Međutim, upravo se Ćosić pripremao za rat, tražeći saveznike među Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i na Kosovu. On je verovao u "neminovnost rata između Srba i Hrvata, Srba i Muslimana, Srba i Albanaca" (*Piščevi zapisi*, 1981–1991). Rat zahteva uspostavljanje prioriteta, što, po Ćosiću, znači koncentracija volje i svih snaga oko jedinstvenog cilja: "da bismo pobedili tolike neprijatelje, da bismo od ovog surovog sveta i pokvarene Evrope oteli nešto prava i pravde, moramo da mobilishemo celokupne svoje umne, moralne i fizičke snage". U to ime izvršena je mobilizacija i homogenizacija srpskog naroda u Jugoslaviji. Ćosić ističe da "svako ko se bori protiv srpskog nacionalizma, bori se protiv ljudske slobode". U tom ključu treba razumeti hajku koja je u poslednja dva meseca (i pre toga) vođena protiv godišnjeg Izveštaja Helsinškog odbora za ljudska prava za 2007. godinu.

Dobrica Ćosić je ceo život proveo u politici i uspeo je da ostvari jedinstvenu poziciju na srbijanskoj političkoj sceni. Miloševiću nikada nije oprostio što ga je smenio sa funkcije predsednika SRJ: "Možda bi srpski narod mogao imati drugačiju sudbinu da je prihvatio moje političke poglede", konstatuje on u jednoj od knjiga. Vajka se i zbog toga što ga svet nije podržao: "Mene kao predsednika SRJ nije podržao Zapad zato što sam bio više Srbin no što treba da budem". Fenomen njegovog uticaja i moći svakako zaslužuje pažnju, jer upravo taj fenomen objašnjava snagu netransparentnog i neformalnog centra moći koji deluje iz senke i nikome ne dozvoljava iskorak (ranije Đinđiću, sada Tadiću) dok se ne realizuju srpski prioriteti – ujedinjenje srpskih zemlja, bez obzira na cenu.

Zašto je Ćosić učestvovao u tom istorijskom metežu i sa kojom idejom? I pre rata je govorio da Srbi treba da se ujedine da bi odbranili etnički i istorijski identitet, da se oslobode frustracije razjedinjenosti, da politički ozdrave i steknu samopouzdanje i samopoštovanje, neophodno za demokratski i stvaralački život. Jer, po njemu, sjedinjenje srpskih različitosti obogatiće nacionalno, društveno i duhovno biće srpskog naroda. Zar ti ciljevi srpskog ujedinjenja u jednu državu, ujedinjenje etničkih celina i većina, a

ne svih Srba, nisu osnovna ljudska prava? Zar to pravo nisu iskoristili i veliki moćni Nemci? Zašto da ga ne iskoristimo i mi, mali Srbi?

Sad, kad su Srbi kao narod razbijen i upropašten, sad je za to kriv "Magbet iz Požarevca". Pre rata je bio na čelu Odbora za ljudska prav i slobode, a danas tvrdi da će ljudska prava poništiti srpski identitet. Danas tvrdi da su Srbi pristali na najveće žrtve u odbranu svog identiteta. Ali se zato poziva na ljudska prava kada je reč o sudbini Radovana Karadžića. Ovakva nedoslednost objašnjenje ima u njegovom sledećem stavu: "Jedino u velikim nacijama može da se uvažava ljudska ličnost. U malim nacijama to nije moguće od tabua i mita – naroda. U malim nacijama jedino nacija može biti velika. U malim nacijama prva moralna dužnost je podređivanje pojedinaca – zajednici, narodu, državi. Srbin je čovek, koji nije čovek, ako nije Srbin, ako nema svesti o narodu; bilo da ga slavi ili da ga psuje" (*Promene*).

134

Istine radi, treba reći da je Beograd, upravo zbog stepena homogenizacije na ovom i ovakvom "interpretativnom modelu" nedavne prošlosti, uspeo da razvodni efekat Haškog tribunala, kao i Međunarodnog suda pravde. Pred Haškim sudom upravo odgovora Florens Artman, bivša portparolka Tužilaštva, za nepoštovanje, Suda jer je obelodanila dokumente koja ukazuju na odluku suda da zaštititi "interese nacionalne bezbednosti". Reč je o zapisnicima sa sednica Vrhovnog saveta odbrane (vso) koji su mogli biti odlučujući u donošenju presude Međunarodnog suda pravde po tužbi Bosne i Hercegovine protiv SRJ, za agresiju i genocid. Međutim, postavlja se pitanje, kako je uopšte došlo do toga da Karla del Ponte pristane na zatamnivanje dokumenta vso. Zato je čitav postupak protiv Florans Artman dobrodošao, kako bi se i međunarodne institucije i određene ličnosti pozvale na odgovornost za donošenje, kao u ovom slučaju, amoralnih odluka.

Sve dok međunarodna zajednica suštinski ne završi proces stavanja novih država na Balkanu (sad Kosova i Bosne i Hercegovine) Srbija će nastaviti sa svojom destruktivnom strategijom podriavanja stabilnosti regiona. Jer, kako je svojevremeno izjavila Biljana Plavšić, "mi Srbi ćemo biti toliko drski, uporni, nepopustljivi i nikad nećemo pristati i priznati ništa. Svet će se zamoriti, dići ruke od nas i mi ćemo postići nas cilj".

KRUNJENJE EVROPSKOG POTENCIJALA

2008. GODINA ZAVRŠAVA se svetskom krizom čije su razmere još uvek neuhvatljive. Koreni te krize manifestovali su se stalnom težnjom za profitom bez adekvatne procene rizika i nekontrolisano bujanje kompleksnih finansijskih konstrukcija, kao i nekonzistentnim makroekonomskim politikama i neodgovarajućim strukturnim reformama. Kriza je posledica prevelikog oslanjanja isključivo na liberalne mehanizme, jer je očigledno da svet ne može funkcionisati isključivo na autoritetu države, ili pak tržišta.

Međutim, razvijeni svet je reagovao neuobičajenim instinktom i brzinom. Već 15. novembra sazvan je samit G20 o finansijskim tržištima i svetskoj ekonomiji, u Vašingtonu. To je bio prvi samit takve vrste u novijoj istoriji. Po prvi put je manifestovana preraspodela ekonomske i političke moći u svetskim razmerama, kao i politički uspon zemalja kao što su Kina, Brazil, Rusija i drugih regionalnih sila. Samit je postigao saglasnost o korenima krize, merama koje treba preduzeti, kao i o zajedničkim principima reforme, podršci otvorenoj globalnoj ekonomiji i dogovor o akcionom planu za sprovođenje reformskih principa.

Nova svetska dinamika kao posledica krize mimoišla je Srbiju (za sada), što je pokazatelj da je ona na periferiji svetskih zbivanja. Upravo ta dinamika pokazuje agilnost vodećih zemalja sveta u potrazi za novom paradigmom koja je diktirana i tehnološkom revolucijom. U tom opštem svetskom "haosu", Srbija je zadržala poziciju zemlje koja se još nije snašla u vremenu i prostoru. Misliti da potres neće pogoditi Srbiju i da, shodno tome, Vlada ne priprema strategiju koja će amortizovati posledice za najosteljivije grupe je

takođe vrsta autizma. Sekundarni efekti krize imaju uticaj i na zemlje koje nisu imale aktivno učešće u inicijalnoj finansijskoj krizi.

I za Srbiju je 2008. godina na svoj način bila jedinstvena. Godina promena. Počela je sa predesdničkim izborima na kojima je tesno pobedio Boris Tadić, zatim sa proglašavanjem nezavisnosti Kosova, te mitingom u Beogradu protiv te nezavisnosti. Taj dan (21. februar) ostaće zapamćen po paljevini ambasada, demoliranju izloga, kancelarija LDP i pretnjama svima koji su prihvatili kosovsku realnost. Posebno će ostati zapamćena pretnja režisera Emira Kusturice "miševima koji su se zavukli u rupe". Dok je trajao moleban u hramu sv. Save, organizovana grupa je demolirala američku i hrvatsku ambasadu. Bila je to poruka svetu da Srbija ne prihvata realnost na Balkanu. Zatim je Vojislav Koštunica raspisao vanredne parlamentarne izbore, nadajući se da će kosovsko pitanje doneti pobjedu radikalima, a njemu ponovo premijersko mesto. Pokazalo se, međutim, da su građani Srbije isperd svoje elite i da polako menjaju svoje prioritete. EU je ponudila Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), što je Tadiću, zajedno sa ponudom Fijata kragujevačkoj industriji automobila, donelo relativnu pobjedu na tim izborima. Formiranje nove vlade je potrajalo, ali je, uz izvesnu podršku sa strane instalirana tzv. evropska vlada. Neočekivano hapšenje Radovana Karadžića bila je prva poruka svetu da je Srbija spremna za iskorak. Hapšenje Karadžića uzdrmalo je srpske nacionaliste koji su, osim toga, teško primili izborni poraz radikala. (I svet se već bio spremao za njihov dolazak.) Kako radikali, iako pojedinačno najjača partija, u već nekoliko izbornih krugova nisu mogli ostvariti željene ciljeve, prešlo se na njihovo cepanje sa ciljem da se Toma Nikolić svetu ponudi kao prihvatljiva desnica. Time je završeno preoblikovanje srpske političke scene sa idejom da se stvori dvopartijski sistem, odnosno dominacija radikala i demokrata. Taj proces je još u toku.

Za srpske prilike ovogodišnji izborni rezultati su maksimum. S obzirom da se elita kreće u devetnaestovekovnom okviru, Rusija je i dalje njena fiksacija, koja svedoči o svojevrsnoj nemoći i nesposobnosti u prilagođavanju novom vremenu. Tako, na primer, Vuk Jeremić kao spoljnopolitičke prioritete ističe: odbranu ustavnog poretka (očuvanje Kosova), ubrzanje evropskih integracija (samo kao način preživljavanja) i postizanje harmoničnih odnosa u regionu. Najvažniji bilateralni odnos Srbija će imati sa Rusijom, jer, kako Jeremić konstatuje, ti odnosi "traju vekovima, izuzetno su bliski, partnerski i bratski", a posebni su jer imaju i "duhovnu dimenziju". Dakle, i članstvo u EU

i bliskost Ruskoj Federaciji. Ta bliskost ima i cenu, pa će tako iz energetskog sporazuma ispariti deo koji se odnosi na gasovod, dok će dogovorena cena za NIS, realno u novim okolnostima, kako kaže Nenad Popović, biti 118 miliona umesto dogvorene – 400 miliona eura. Sudeći po tajnovitosti kojom su pregovori o gasovodu i NIS obavijeni, čini se da se radi o namirivanju ruskog duga koji je napravljen u vreme Slobodana Miloševića i njegovog premijera Mirka Marjanovića. Popović tvrdi da Zapad želi da odvoji Srbiju od Rusije, jer, kako on kaže, rusko savezništvo diže cenu Srbiji i u odnosu prema EU i inače.

Rusija ima svoju računicu da zadrži Srbiju kao dvorište iz koga će ponekad zatezati odnose sa EU, mada Srbija realno i nema baš veliki značaj u tom pogledu. Bivši (Miloševićev) ministar inostranih poslova Vladislav Jovanović te odnose ipak bolje razume, jer dobro uočava da “EU i Rusija imaju bolje odnose nego što mi imamo i sa jednima i sa drugima”. Rusiju više zanima da Srbiju zadrži van članstva u NATO. Zato se poslednjih meseci u neformalnim vojnim krugovima sve češće čuju primedbe na rad Generalštaba i vojnog ministarstva zbog pronatovske orijentacije. Osim toga, Jeremić ruska očekivanja u tom smislu obrazlaže i pravda argumentacijom da nijedna država u Evropi “nije prošla traume u odnosima sa NATO”. Jer, “Srbiju je NATO bombardovao” (ne daje objašnjenje zbog čega), te u to ime očekuje da se “ta naša partikularnost poštuje kao i sve senzitivnosti koje odatle proizilaze”. Sukob između Generalštaba i Ministratsva odbrane (Zdravko Ponoš – Dragan Šutanovac) je takođe u funkciji uklanjanja pronatovskog lobija u sistemu odbrane. Kampanja koja se vodi preko medija, a najverovatnije će se svesti na korupciju, je priprema za smenu i Zdravka Ponoša i Dragana Šutanovca. Rusija je svoj veto u slučaju Kosova u Savetu bezbednosti dobro naplatila, što je Srbiju dovelo u vazalnu poziciju kao što je početkom XIX veka bila u odnosu prema Turskoj.

Osim ovako minorne uloge Srbije u svetskoj “revoluciji”, njeni odnosi sa susedima zabrinjavaju mnogo više. Jer, upravo u tom mikro-svetu ona pokazuje da teško odustaje od svojih aspiracija. Radikalizacija odnosa sa svim susedima, posebno sa Hrvatskom, pravda se činjenicom da je ona priznala Kosovo. Iz istih razloga u Crnoj Gori su organizovani antivladini protesti sa nadom da se Crna Gora destabilizuje (efekat je obrnut). Najdelikatnija je ipak situacija sa Bosnom i Hercegovinom. Milorad Dodik je nakon priznanja Kosova dobio zadatak da što više radikalizuje situaciju u BiH, zaustavi “tihu reviziju Dejtona”, verovatno očekujući da svi u jednom trenutku dignu

ruke od BiH. To bi bilo ostvarenje jednovjekovnog sna srpskih nacionalista: priključenje Republike Srpske.

Raspolučenost Srbije i nesposobnost da umesto neutralnosi, ipak zauzme svoju realnu poziciju u okviru EU, prelama se u svim sferama: parlamentu, vladi, vojsci i crkvi, takoreći u svim institucijama koje su tradicionalno u savezništvu kada je reč o strateškoj orijentaciji Srbije. Sve pomenute institucije su u nekoj vrsti anomalije, ali se istovremeno nalaze u procepu između reformi i regresije.

I Srpska pravoslavna crkva (SPC), koja, uz vojsku tradicionalno uživa veliko poverenje u srpskom narodu, već godinu dana pokušava da imenuje novog patrijarha. Naime, sukob oko izbora novog patrijarha koji se vodi kroz tihu borbu iza scene, prekinuo je vladika Grigorije svojim pismom u kome je ukazao, između ostalog, da država (kao i uvek ranije) pokušava da utiče na to kakav bi trebalo da bude budući srpski patrijarh. Tradicionalno konzervativna i gotovo regresivna orijentacija SPC i kroz ovaj sukob pokazuje koliko je veliki otpor promenama.

Nesposobnost da se proevropska orijentacija učini dominantnom, kako na političkom, vojnom i verskom planu, neminovno vodi ka zaključku da je Srbiji potrebna pomoć i to, pre svega, EU. Sadšnje održavanje Srbije na minimumu kroz direktnu pomoć proevropskoj vladi održava iluzije srpske elite da može ostvariti svoje aspiracije u BiH. Zato je uslovljavanje Ratkom Mladićem u ovoj fazi kontraproduktivno, jer i ovaj mali proevropski potencijal može se lako izgubiti. Mladić i ima funkciju da zakoči proces približavanja EU. Imajući u vidu opštu međunarodnu konstelaciju, neophodno je promeniti strategiju prema Zapadnom Balkanu kao regionu. BiH je već odavno trebalo da dobije status kandidata za EU, jer bi to ipak umanjilo podrivanje iz Beograda. Isto se odnosi i na ostale zemlje u regionu. Izolovana Srbija odgovara samo Rusiji (donekle) i delu srpske elite koja se tako štiti od odgovornosti, dekriminalizacije i transparentnosti. Liberalna elita u Srbiji, a i u regionu, nema mogućnost da se sama izборi za svoju opciju i zato je potreban novi pristup EU Balkanu.

LOV U MUTNOM

GLOBALNA EKONOMSKA KRIZA kao da se srpskim nacionalistima ukazala kao prilika da, kako oni misle, u međunarodnom metežu istraju na svom (poraženom) projektu. Sad kad i Rusija, njihov glavni oslonac, prolazi kroz duboku finansijsku krizu, na srpskom frontu konstatno traje ofanziva u kojoj prvenstveno učestvuju memorandisti, nekoliko pisaca, novinari i istoričari. Ova, po uticaju značajna grupacija je u poslednjih nekoliko meseci objavila brojne knjige koje imaju za cilj cementiranje njihove interpretacije, ali i odbranu njihove uloge u tom kriminalnom projektu. Dobrica Ćosić je u tome svakako najaktivniji. On kaže da “od istine o razbijanju Jugoslavije, ratovima koji su vođeni na njenom tlu, posebno od istine o Bosanskom ratu, neposredno je uslovljena budućnost srpskog naroda i njegov ljudski lik u svetu”. Ovo je direktna reakcija na nedavno usvojenu Rezoluciju u Evropskom parlamentu kojom se pozivaju sve balkanske zemlje, kao i zemlje članice EU, da 11. juli usvoje kao dan oplakivanja žrtava genocida u Srebrenici. Rezolucija takođe ističe potrebu da se na taj način oda dužno poštovanje svim žrtvama zločina počinjenih u toku balkanskih ratova. Teško je verovati da će Skupština Srbije u dogledno vreme i sama usvojiti takvu rezoluciju.

Uprkos već davno utvrđenim činjenicama, srpski nacionalisti i dalje ističu da su „Srbi boreći se za svoju slobodu opet branili i hrišćansku Evropu od džihadskog islama“. Ovom tezom je i počeo rat u Bosni, a sad se ona koristi kao opravdanje za počinjene zločine. Niko ne spori da su u Bosni ratovali i mudžahedini o čemu postoje brojni podaci, ali su oni u Bosnu došli tek nakon što je počela akcija čišćenja Bosne od Muslimana početkom 1992.

godine. Rezolucija Saveta bezbednosti UN broj 712, o embargu na oružje (jesen, 1991) je najviše pogodila Muslimane, jer nisu imali način da se brane od srpske agresije. Zato je doturanje oružja iz Irana i kršenje te rezolucije, na neki način, bilo odobreno i od Zapada. Zajedno sa oružjem došao je i određen broj mudžahedina. Hronologija događaja je bitna, jer je ratni vihor bio samo posledica ili epilog procesa koji je bio u toku više od 20 godina.

Dobrica Ćosić je bio važan akter u pripremama rata u Bosni. Više puta je ponovio: „Pomagao sam i, koliko samo mogao, zalagao da se srpski narod politički organizuje“. U predgovoru knjige *Stvaranje Republike Srpske*, Nikole Koljevića ističe da je bosanski rat bio „oslobodilački“ i da je Karadžić najzaslužniji za stvaranje Republike Srpske. To misle i u Haškom tribunalu pa će mu se zato i suditi za zločine i genocid počinjene u to ime. Dobrica Ćosić kao mentor zaslužuje da bude bar svedok na tom suđenju. Njegove knjige, intervjui i članci biće svakako dobar izvor za osvetljavanje pozadine za, kako on kaže, bosanski rat.

Ćosić je u maratonskom intevjuu u nedeljniku *NIN*, 12. februara 2009, takođe pokušao da afirmiše antititoističku opoziciju, jer je ona, kako ističe, u Srbiji „prосто poništena“. Svako ko imalo prati događaje u Srbiji lako će zaključiti da je upravo ta opozicija pripremila rat i odbila demokratsku transformaciju. Osim toga, ona je sad i na vlasti u Srbiji, što formalno, što neformalno. Samo se jedan član te grupe, Borislav Mihajlović Mihiz, pokajao. U iskrenom suočavanju sa istinom rekao je: „Okrnjili smo ugled Crkve, Univerziteta, Akademije, Francuske 7, i gotovo svih javnih ličnosti koje su nešto značile. Spiskali smo narodnu privredu, proćerdali državu, i standard njenog stanovništva, a srpski narod obesramili na rubu sveta. Vladajuće režimske garniture koje su dovele do tog katasrofalnog bilansa bez premca, a bogami i njihovi protivnici koji u tome nisu umeli da ih spreče, moraju da odu sa političke scene. Među njima, razume se i onaj koji Vam govori“ (*Borba*, 6. septembar 1993).

Ne može se poreći politički uticaj koji su Ćosić i krug oko njega imali u Srbiji najmanje tri decenije. Njegovo učestalo javljanje u srpskim medijima (*Politika*, *Večernje novosti* i *NIN*) imaju za cilj da odgovornost za ratove prebace na Tita i komuniste i time oslobode Srbiju odgovornosti za ratove u poslednjoj deceniji xx veka. Kao da komunisti nisu bili i Srbi. Tito je, na neki način, ipak bio simbol složene države, posebno nakon 1974, upravo one države koju je Ćosić rušio. Jer, Ćosić nije prepoznao vrednost modernog

društva kao nacionalni interes Srbije. Naprotiv, koristeći se mitovima i zamagljivanjem istorijske istine, oni i njegova grupa su kao srpski interes istakli „rekompoziciju Balkana“, što je u datim okolnostima značilo etničko čišćenje i osvajanje novih teritorija.

Osim prekrajanja prošlosti, najzanačajnija politička inicijativa u Srbiji poslednjih meseci je usvajanje Statuta Vojvodine. Reakcija beogradskih stranaka, kao i istih onih aktera koje Mihiz pominje, jasno pokazuje da se ta grupacija i dalje bori protiv moderne srpske države samim tim što poriče pravo na složenost Srbije, odnosno njenu decentralizaciju. Očigledno je da je došlo do razlika unutar same Demokratske partije, koja je inače bila odlučujuća u izglasavanju Statuta u vojvođanskom parlamentu. Tim povodom oglasio se i Sinod SPC, koji je u pismu predsednici Skupštine Slavici Đukić-Dejanović, predsedniku Borisu Tadiću i premijeru Mirku Cvetkoviću, izrazio zabrinutost da će predloženi statut Vojvodine ugroziti suverenitet i teritorijalni integritet Srbije. Ivana Dulić je tim povodom reagovala na sledeći način: „Svaki put kad krenemo ka Evropi napravi se koalicija SANU, Sinod SPC i SPS“. Srpski nacionalisti zaboravljaju da je Vojvodina dobrovoljno ušla u Srbiju, a potom i u Jugoslaviju i da u zaokruživanju državnog prostora Srbije s pravom traži najbolje rešenje za sebe. Imputiranje državnih ambicija vojvođanskim autonomašima je oprobani metod Beograda, koji se, podsećanja radi, pokazao pogubnim za Srbiju. Zato je krajnje vreme da se i Beograd odredi prema Srbiji (Vojvodini, Šumadiji i drugim regionima) kao ravnopravnim delovima te države. Beograd se ponaša kao isključivi arbitar za sva pitanja života i smrti cele Srbije, što je dovelo do velike napetosti i nepoverenja između centra i periferije. Jedini način za revitalizaciju Srbije je njena decentralizacija i regionalizacija što su postulati modernog sveta“.

I predsednik Tadić je poručio građanima Vojvodine da će Vojvodina Statutom dobiti ono što joj ustav garantuje, a Vojvodina kao regija ima nedvosmisleni evropski, ali pre svega srpski karakter. Ona je sastavni deo Srbije i uvek će tako biti, rekao je Tadić. Stalno insistiranje na srpskom karakteru dovodi u sumnju stvarne namere Beograda, jer Vojvodina je jedan od najznačajnijih multietničkih i multikulturalnih regiona, ne samo u Srbiji, već i u bivšoj Jugoslaviji.

Međutim, globalna kriza ima, izgleda, i neke otrežnjujuće efekte na političku klasu Srbije. Polako se artikuliše ponovno okretanje EU, bez obzira na to koliko je ono iskreno. Jasno je da Srbija samo od Brisela može dobiti pomoć

i podršku. Božidar Đelić je nakon povratka iz Davosa požurio da poruči da je neophodna regionalna saradnja i solidarnost, koja je tokom prošle godine rušena u ime integriteta Srbije. Isto tako, Đelić je poručio da očekuje pokretanje mehanizama solidarnosti EU i u slučaju Srbije. Istina je da se ucjenivački kapaciteti Srbije u međuvremenu istopili, što je dobra pretpostavka za njene buduće odnose sa EU.

Još nešto je takođe, ohrabrujuća indicija: nije bilo ozbiljnijih incidenata povodom prve godišnjice nezavisnosti Kosova. Odlazak grupe opozicionih parlamntaraca na Kosovo, kako bi demonstrirali teritorijalno jedinstvo Srbije, još je jedan u nizu promašaja. Najpre zbog toga što su tamo otišli u dve kolone. Uporno traženje načina Milorada Dodika da podeli Bosnu takođe ulazi u terminalnu fazu. Dodik je, naime, tražio na satanku tri lidera u Mostaru prihvatanje Republike Srpske u njenom teritorijalnom i političkom kapacitetu kao preduslova za reviziju Dejtonskog sporazuma. Drugi uslov odnosi se na potvrđivanje prava entiteta na entitetsko glasanje, pravo na samoopredeljenje do otcepljenja, što bi bilo potvrđeno referendumom tri godine nakon usvajanja novog ustava. Sastank je propao, jer su Dodikovi (Ćosićevi) uslovi bili neprihvatljivi za druge dve strane. Pitanje je vremena kad će se svet još jednom vratiti Bosni kao svom ogledalu. Tek kad se Bosna stabilizuje, Balkan će krenuti ka svojoj evropskoj budućnosti.

IZNUĐIVANJE REALIZMA

POSLE PUNIH 20 godina, zaključno sa proglašenjem nezavisnosti Kosova proces raspada Jugoslavije je završen. Srbi su raspadom Jugoslavije, kako je svojevremeno govorio Dobrica Ćosić, primorani da pronađu državnopolitičku formu rešenja svog nacionalnog pitanja. On je već devedesetih godina xx veka govorio da to treba da bude federacija srpskih zemalja. U tu federaciju treba da uđu, ne "svi Srbi", nego srpske etničke oblasti. Polazeći od ovako definisanog i prihvaćenog cilja, srpska elita nije prihvatila ishod raspada onako kako ga je definisala međunarodna zajednica. Badenterova komisija je, naime, definisala kriterije priznavanja novih zemalja, polazeći od avnojevskih granica (i Ustava iz 1974), priznajući pravo na samoopredeljenje republikama, a ne narodima.

Srbija se, međutim, još uvek nada da će u globalnom haosu svoje namere o rekonpoziciji Balkana ipak ostvariti. Ćosić još uvek tvrdi da se „Balkan ne može evropeizirati dok se etnički i državno ne definiše“. On smatra da „američka i moderna evropska filozofija o multietničkim državama i društvima na Balkanu, na prostorima Bosne i Kosova, predstavlja nasilje i novi vid kolonizacije“. Najmlađi glasnogovornik srpskih nacionalista, Vuk Jeremić dobro je razumeo ovu rečenicu, što se vidi i po njegovoj izjavi za *Washington Times*. On je, naime, izjavio da se mora odlučiti o tome da li će se dozvoliti da se demokratija razvija u BiH, ili će se reći da to nije država, da je to protektorat. Jeremić zato kaže: „Možda nam je to zaista potrebno, ali hajde onda da prestanemo da se pretvaramo da je ona (BiH) zaista država“.

Ili, kako bi to rekao Ćosić: „Jedino, najljudskije i najdemokratskije rešenje bi bilo da se Srbima prizna pravo na samoopredeljenje”.

Srpski nacionalisti su u velikoj meri i uspeli: nametnuli su etnički princip kao isključivi kriterijum za rešavanje svih teritorijalnih sporova. Ne samo da su ratom zaokružili srpske teritorije, nego su ih i etnički konsolidovali i samo čekaju bolju priliku za ujedinjenje. Tokom dve decenije, u senci ratova u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, ostvarili su i etničku konsolidaciju same Srbije. Desni nacionalistički radikalizam koji u Srbiji ne jenjava, ksenofobija i mržnja prema *drugom* (uključujući i manjine), sveli su manjine na minimum, sa tendencijom da se i dalje smanji njihov procenat. Nakon gotovo dosegnutih ciljeva, srpskoj eliti je neprihvatljivo da odustane od jedinstvene istorijske prilike da napokon „oslobodi Bosnu“ i zaokruži srpski etnički prostor, makar, kako stvari stoje, i po cenu raspada same Srbije. S jedne strane, agonija zbog ekonomske krize, a s druge – pobeda na domaku. Nemački istoričar Holm Zundhausen je u svojoj značajnoj knjizi “Istorija Srbije od 19. do 21. veka” lucidno zaključio da bi se “istorija Srbije odvijala drugačije da su njene elite bile zainteresovane za uređenje države i društva, a ne za teritorijalnu ekspanziju. Ona je mogla da bude visoko razvijena zemlja, ali to je žrtvovano u ime velike ideje, koja je devedesetih Srbiju unazadila za sto godina”.

Globalna kriza je ipak delovala i na srpsku vladu. Već nakon ekonomskog foruma u Davosu (februar 2009) predstavnici vlade su u svojim izjavama počeli da sa više naklonosti govore o EU, pa čak i o NATO. Finansijski krah Rusije kao da je otrežnjujuće delovao na onaj deo vlade koja više strema EU, koja se uvek solidarizovala sa zemljama Zapadnog Balkana. Realizam iznuđen kolapsom i bankrotom zemlje zakasnio je u odnosu na šanse koje su Srbiji nudene za konstruktivniji odnos prema Kosovu i prema susedima. Najpre zbog toga što je ekonomska neizvesnost još uvek velika i u zemljama EU. Tadićev slogan „i Kosovo i EU“ sve više zvuči kao „ni Kosovo ni EU“.

Teško je naći zemlju koja ima tako malo sluha za vlastitu budućnost kao što je to Srbija. U najtežim međunarodnim okolnostima, Srbija mora da se izbori za minimum, kako bi preživela; pri tome, sa malo ili nimalo simpatija za stalne ispade ministra spoljnih poslova, za stalne afere koje dnevno otkrivaju dubinu korpucije, za stalno poricanje zločina koje je počinila nad Hrvatima, Bošnjacima i Albancima, za moralnu neosetljivost, za stalne ucene suseda i međunarodne zajednice, za besprimernu aroganciju

prema međunarodnim zvaničnicima i vlastitim građanima, za oholost i primitivizam. Za odbijanje antifašizma kao evropske tekovine, za radikalizam koji ugrožava druge, za ksenofobiju i nesposobnost kritičke refleksije samog sebe. Sve to samo ubrzava truljenje iznutra.

Opasnost od fragmentacije i destabilizacije Srbije može se predupređiti samo bržim inkorporiranjem u evroatlantske integracije. Zato rasprava „NATO: da ili ne“ dolazi u pravom trenutku. Ulazak Hrvatske i Albanije u NATO za Srbiju predstavlja sasvim novi strateški izazov, jer se suštinski menja njeno okruženje. Ukoliko Srbija uskoro ne donese odluku o pristupanju NATO, ali i o ispunjavanju uslova za poziciju kandidata za EU, ostaće izolovano i marginalizovano ostrvo dovoljno neutralisano za dalju destabilizaciju suseda. To podrazumeva da Srbija u kratkom roku promeni svoj odnos prema Kosovu i Bosni i Hercegovini, saradnji sa Haškim sudom, kao i prema unutrašnjem uređenju same Srbije. Svako oklevanje dodatno smanjuje njenu šansu da se zakači za poslednji voz. Džozef Bajden, potpredsednik SAD, uskoro će posetiti zemlje Zapdnog Balkana, čime će staviti do znanja da SAD drže do stabilnosti Balkana. Bez njihovog angažmana mapa regiona bi izgledala mnogo drugačije, verovatno bliže Ćosićevoj viziji o rekonpoziciji Balkana. To je ujedno i prilika da posle dve decenije sudaranja sa SAD, Srbija najzad normalizuje odnose sa još uvek vodećom zemljom sveta, prihvati vrednosti koje su u velikoj meri dovedene u pitanje globalnom krizom i najzad, počne učestvovati u međunarodnim odnosima na konstruktivan i kreativan način.

SRBIJA POD BERLINSKIM ZIDOM

146

DVE DECENIJE OD pada Berlinskog zida (1989), su svakako relevantan period za promišljanje trendova i procesa koji su još uvek u toku. U opštem meteu raspad Jugoslavije bio je opasan indikator teškoća u uspostavljanju novog poretka. Nakon ratova, zločina, genocida i masovnog proterivanja na prostoru bivše Jugoslavije, suđenja u Hagu i pred nacionalnim sudovima koja su sledila, došlo je vreme da se Srbija ozbiljno pozabavi i uzrocima i kontekstom koji je to sve omogućio ili generisao. Međunarodna zajednica, kao i nacionalni i međunarodni sudovi izbegavali su da se bave interpretacijom sukoba i analizom konteksta bez čega nema ni pravog prevladavanja prošlosti, niti rešenja suštinskih pitanja Zapadnog Balkana, pre svega statusa Bosne. Postalo je očigledno da Bosna ne može “preživeti” tako što će se izgrađivati na priznavanju rezultata rata. Dejtonski sporazum mora uvažiti i druge kriterije, uključujući i moralne, kako bi Bosna postala funkcionalna država.

Metaforički rečeno, Srbija je podigla svoj zid pre pada Berlinskog, i jedina je od svih socijalističkih zemalja imala i ratnu agendu. Zbog toga nije bio moguć miran raspad federacije, poput sovjetske i čehoslovačke. Srbija je još sedamdesetih godina prošlog veka počela pripreme za Titovo nasleđe. Cilj Srbije bio je recentralizacija Jugoslavije koja je ustavom iz 1974, dobila elemente konfederalizma. Taj okvir nudio je pretpostavke za očuvanje jugoslovenskog državnog okvira pod uslovom da se udovolji demokratskim zahtevima svih republika.

Srbija je dočekala pad Berlinskog zida sa nezadovoljstvom. Ona je podržala puč protiv Mihaila Gorbačova (1991), jer je smatrala da on slabi Rusiju

kao svetsku silu. Deo srpske elite okupljen oko srpskog nacionalnog projekta očekivao je od Rusije da stane na njenu stranu i omogući realizaciju njenih aspiracija u odnosu na Jugoslaviju. Raspadom SSSR, Rusija je izgubila potencijal da odigra značajniju ulogu u rešavanju jugoslovenske krize, ma da je imala svoje mesto u Kontakt grupi.

Raspad SSSR bacio je u senku zbivanja u Jugoslaviji, što je Slobodanu Miloševiću omogućilo da relativno brzo ostavi svoje ciljeve. Nije uspeo da dobije Jugoslaviju, ali je veoma brzo, uz pomoć JNA, markirao granice Velike Srbije. Pohod Miloševića na Jugoslaviju nije završen njegovim uklanjanjem. Taj proces, drugim sredstvima nastavljen je i traje još uvek, doduše, u znatno promenjenim međunarodnim okolnostima. Međutim, tako dugo rešavanje jugoslovenske krize je i svojevrsno ogledalo međunarodne zajednice, pre svega EU, i njenog nesnalaženja u novim okolnostima.

Kosovska nezavisnost je poslednja faza raspada Jugoslavije. To najzad otvara perspektivu stabilizacije i napretka, ukoliko region, pre svega Srbija prihvati realnost. Podsećanja radi, Haška konferencija, 1991. godine ponudila je najprihvatljivija rešenja za Jugoslaviju u to vreme. Međutim, Srbija je to odbila, a EU je propustila priliku da stane iza svog predloga. Sada, dve decenije kasnije, EU se naknadno vratila svojoj prvobitnoj ponudi. Najveća vrednost je svakako, prihvatanje avnojevskih granica. Bez toga, prekrajanju ne bi bilo kraja.

Osim što je neophodno staviti tačku na državna pitanja, važno je razumeti i zašto je Jugoslavija završila u krvoproliću. Do sada su napisane brojne knjige, mnoge će tek biti napisane. Budućnost regiona će u velikoj meri zavisiti i od razumevanja dva fenomena: Jugoslavije i komunizma. U procesu nastajanja novih država na Balkanu oba su marginalizovana i negirana. Sve nacionalne elite negiraju, ili ignorišu taj deo zajedničkog istorijskog nasleđa. U Srbiji je poništeno antifašističko nasleđe, što je bivšu Jugoslaviju, koja je imala autentični antifašistički pokret, izdvajalo o drugih evropskih zemalja. Odricanje od tog nasleđa nije iznedrilo nove liberalne ideje, već je čitav prostor, posebno Srbiju, vratilo na regresivne ideje koje su dominirale pre i za vreme Drugog svetskog rata.

Jugoslovenska opozicija nije bila demokratska, već nacionalistička i antikomunistička. Ona je sa antikomunizmom kao štitom, dezavuisala pluralni potencijal koji je postojao u jugoslovenskom društvu. To se posebno odnosi na Srbiju gde je i sada dominantna praksisovska i opozicija iz 1968,

koja je u suštini, bila dogmatska i boljševička. I, naravno, nacionalistička. Srbija se još nije odmakla od te matrice.

Erik Hobsbaum je nedavno rekao da “posebno teška budućnost stoji pred zemljama jugoistočne Evrope, jer je Balkan endemski opterećen nasleđem ratova, korupcijom i kriminalom”. U sadašnjoj međunarodnoj konstelaciji globalne krize koja je posebno pogodila zemlje koje su van glavnih tokova globalizacije teško je predvideti kako će se stvari razvijati na Balkanu. Harold Džejmz je još 2001, tačno tvrdio da brzina promena u svetu s opštom nesigurnošću i neizvesnošću koje ih prate pogoduje jačanju konzervativizma, ekstremnoj promociji interesa pojedinih nacija ili država, te odsustvu novih, racionalno zasnovanih vizija društvenog razvoja i budućnosti čovečanstva. To sve pogoduje ionako duboko usađenom antizapadnom stavu u mnogim društvima na Balkanu, bez obzira što su već na pragu EU.

148

Kada je reč o Srbiji treba napomenuti da su na delu dva paralelna toka: konsolidacija Srbije uz podršku EU i SAD i opstajanje na državnom projektu. Globalna kriza je ogolila činjenicu da je Srbija bankrotirala, kao i to da bez podrške EU i međunarodnih institucija nema oporavka. To je svakako, pozitivno saznanje. S druge strane, državna strategija koja obuhvata najširi krug srpske elite, ni nakon završenog procesa raspada Jugoslavije nije odustala od ujedinjenja svih Srba u jednoj državi. Dobrica Ćosić je svojevremeno govorio da su Srbi primorani da pronađu državno-političku formu rešenja svog nacionalnog pitanja. On je već devedesetih, govorio da to treba da bude federacija srpskih zemalja. Ta strategija se, naravno, najpre reflektuje u Bosni kroz radikalizaciju Milorada Dodika.

Uloga EU u balkanskoj dinamici bila je od fundamentalne važnosti, kako sada, tako i u proteklih 20 godina. Zajedno sa SAD, EU je igrala važnu ulogu u rešavanju jugoslovenskog konflikta od početka devedesetih, ali i u tranzicionom procesu svih novonastalih država. Kad je reč o toj tranziciji treba istaći da se ona odvijala na dva nivoa: nastanak i konsolidacija novih država i sam proces tranzicije. Dominantan je proces regionalnog povezivanja u sklopu integracije u EU, ali i proces izgradnje nacije i države koji još nije završen.

Prvi – *the nation-building* – bio je usporen i opstruiran ratom, a sada je još uvek odložen u Srbiji, Bosni i na Kosovu, zbog odbijanja Srbije da prihvati realnost u regionu. Nažalost, srpski radikalni nacionalizam je još uvek na delu, bez obzira na sve posledice rata, čak i posle gotovo 20 godina

angažmana EU i SAD na stabilizaciji regiona. Osim što opstaje na teritorijalnim aspiracijama, sprečava i stvaranje moderne srpske države.

Opsednutost srpske elite granicama održava tenzije u regionu, sprečava njegovu integraciju, što je inače, i jedan od osnovnih kriterija EU za priključenju regiona. EU i SAD su u poslednjih nekoliko meseci vidljivo angažovane na zatvaranju srpskog pitanja, a time i balkanskog. U toku su pregovori oko budućnosti Bosne, a paralelno sa tim, EULEX se širi na teritoriju celog Kosova. Srbija je “nagrađena” otvaranjem perspektive za EU i NATO, što nailazi na ozbiljne opstrukcije u elitama.

Zločini, genocid i masovno proterivanje, kao i otvoreno pitanje granica doveli su do dubokih promena u svim društvima na teritoriji bivše Jugoslavije, posebno u Bosni.

Dezintegraciju regiona je pratila obnova autoritarnosti, nacionalizama i preraspodela resursa tokom procesa privatizacije. Istovremeno je došlo i do procesa homogenizacije, masovnog proterivanja manjinskog stanovništva što je bila dominantna politika i nakon osamostaljivanja novih država. To je doprinelo dominantnoj poziciji jedne nacije. Međutim, tome uprkos region je zadržao multietnički karakter. Sam proces demokratizacije nije samo uslovljen nacionalnom homogenošću kao što ističu neki autori, već je uslovljen i dominantnom političkom kulturom regiona koja se bazira na populizmu, kolektivizmu i egalitarizmu. Zato je kolektivizam u osnovi i dalje dominantan i ogleda se u otporu liberalnoj demokratiji, pre svega tržištu. U prvoj fazi demokratizacije nacionalna različitost može imati opstruirajući karakter, ali suština je ipak otpor zapadnom modelu demokratije.

Osnovni problem u procesu demokratizacije ovih društava je nepostojanje društva ili veoma slabog društva. Koncept građanskog je tek u embriionalnoj fazi i na jakom je udaru ne samo vlasti, nego i znatno šire. Koncept ljudskih prava se tretira kao implant presađen iz anglosaksonskih društava, ili kao novi oblik imperijalizma koji guši nacionalne identitete. U tom smislu, očekivanje da će postkomunistička tranzicija neminovno dovesti do prenošenja vlasti sa države na pojedinca je preterano. Trebalo bi više povesti računa o regionalnoj tradiciji i vrednosnom sistemu, odnosno potencijalu za razvoj demokratije. Nisu dovoljne samo institucije koje bi garantovale takvo usmerenje, već je neophodna temeljna promena u obrazovanju i sistemu vrednosti. Za najveći deo regionalne elite liberalne vrednosti koje podrazumevaju i individualnu odgovornost još uvek su neprihvatljive.

Dugoročno, ponovna integracija regiona u okviru EU može suzbiti nacionalizam i otvoriti prostor za liberalizaciju i ekonomsko povezivanje.

Rasprava u srbijanskom parlamentu povodom usvajanja statuta Vojvodine bila je indikativna u pogledu stanja svesti političke elite. Naime, ponovo je ogoljena suština raspada Jugoslavije: nepristajanje Srbije na moderno uređenje države, sada same Srbije. Bez obzira što je statut „prošao“, ostaje činjenica da je Srbija raspolučena na tom pitanju i da će na putu integracije u EU taj problem biti glavna opstrukcija kad je reč o brzini kretanja Srbije u tom pravcu.

To podrazumeva da Srbija u bliskoj budućnosti promeni svoj odnos prema Kosovu i prema Bosni, saradnji sa Haškim sudom, i unutrašnjem uređenju same Srbije. Svako oklevanje dodatno smanjuje njenu šansu da se stabilizuje. Jer, vreme curi, kao i sve potencijalne šanse da Srbija najzad postane ravnopravni subjekat međunarodnih odnosa.

150

Priželjkivani pozitivni iskorak Balkana, međutim, nije dovoljan. I za samu Evropu neophodno je uspostavljanje političke zajednice, odnosno preobražaj iznutra. Kretanje ka pluralizovanoj Evropi. To bi možda bio podsticaj i za građane Balkana. Takva Evropa je svakako izazov koji zahteva odgovornost regionalnih elita, zahteva njihovo kritično i kreativno razmišljanje i delanje.

Poseta Džozefa Bajdena, potpredsednika SAD artikulisala je strategiju SAD koje drže do stabilnosti Balkana. Bez angažmana SAD mapa Balkana bi danas izgledala mnogo drugačije, verovatno bliže Ćosićevoj viziji o njegovoj rekonpoziciji. To je ujedno i prilika da nakon dve decenije sudaranja sa svetom i SAD posebno, Srbija najzad normalizuje odnose sa još uvek vodećom zemljom sveta, prihvati vrednosti koje su u velikoj meri dovedene u pitanje globalnom krizom i najzad počne da učestvuje u međunarodnim odnosima na konstruktivan i kreativan način.

GODINA OSVEŠĆENJA

GODINA 2009. BIĆE upamćena po globalnoj krizi, ali i po saznanju o uzajamnoj povezanosti svih vodećih svetskih aktera, od SAD, Kine, Rusije, do Japana i EU. Izbor predsednika Baraka Obame vratio je poverenje u leadersku ulogu SAD, a brojne inicijative vodećih svetskih činilaca pokazale su da je međuzavisnost sveta takva da nijedna zemlja više ne može ostvariti dominaciju ni ekonomsku ni političku. Multilateralizam i uzajamno uvažavanje su se i na svetskom nivou pokazali kao imperativ u rukovođenju svetskim poslovima. Zaostavština prethodnog američkog predsednika, kao i brojne finansijske afere širom sveta još uvek opterećuju svetsku privredu. Mobilizacija SAD i EU ponudila je neka rešenja, ali istinska regulacija finansijskog kapitala tek predstoji. Ipak, bez obzira na još uvek prisutne neizvesnosti, stvorena je svest o uzajamnosti koja jedino može dati odgovor na izazove novog vremena.

Male zemlje kao što su Srbija, i uopšte zemlje regiona, bez obzira na beznačajan udeo u svetskoj privredi zavise od podrške i solidarnosti, pre svega EU. Balkan je konačno u prethodnoj godini, nakon što je Rusija ponovo inaugurisala kategoriju interesnih sfera, pripao zapadnoj interesnoj sferi uticaja. Poseta potpredsednika SAD Džozefa Bajdena Balkanu u proleće ove godine, upravo je imala tu poruku. Ono što je usledilo potom bilo je demonstracija odlučnosti da se i Zapadni Balkan ubrzanim priključivanjem evroatlantskim integracijama posle više od dve decenije stabilizuje. Tako su Hrvatska, Crna Gora i Albanija postale članice NATO, Srbija, Makedonija i Crna Gora su dobile „beli šengen“, potpisan je sporazum između MUP Srbije

i EULEX, aktiviran je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Srbije sa EU, Hrvatska je na pragu EU nakon deblokiranja spora sa Slovenijom, ponuđena je mapa puta za priključenje BiH NATO paktu.

Bosna, Albanija i Kosovo su ostali izvan šengenskog viznog sistema, navodno zbog neispunjavanja tehničkih uslova. Ta odluka je stigmatizovala sve balkanske muslimane i dodatno stvorila osećaj da su nepoželjni u euro-integracijama. Istrajavanje EU na nekim kriterijumima kad je, konkretno o BiH reč, ide samo na ruku Republici Srpskoj (RS) i ideji da se insistira na nezavisnosti. Takav odnos EU je u suštini, samo ucenjivački argument za Milorada Dodika.

Postavlja se pitanje zašto bi Dodik mario za briselske zahteve kada mu upravo to otvara prostor za manipulaciju i stvaranje pretpostavki za osporavani referendum. Srpska strana je uvek računala na zamor i razočaranost EU činjenicom da Bosna nikako ne može napred. Tek kad se uklone razlozi opstrukcije RS, može se preći i na druge razloge koji stoje na strani Federacije BiH. Ali, nikako se ne mogu izjednačavati i stavljati u istu ravan. To stalno zamagljuje suštinu stvari, jer suština leži u strategiji Beograda da održi status quo. Region koji je, tako reći, dve decenije bio u konstantnoj regresiji najzad je dobio okvir koji ga može izvući iz stagnacije. Devastacija pri-vrede, ali još mnogo više ljudskog potencijala dovela je region do granice kad nije bila moguća obnova bez značajnijeg podstreka izvana. Pristupanje EU i NATO pokazalo se kao jedino rešenje, ne samo za Balkan nego i za ostale postkomunističke zemlje. Globalnu krizu te zemlje su lakše podnele upravo zbog solidarnosti i mehanizama EU, koji su aktivirani za takve situacije. To je možda, obnovilo osećaj pripdništva toj oranizaciji posle niza godina blo-kade i unutrašnjeg osporavanja.

Lisabonski sporazum je napokon uveo neke novine koje omogućuju da se ta organizacija, kojoj slede još mnoge promene, ipak pokrene. Srbija se u prošloj godini suočila sa vlastitom krizom koju je globalna kriza samo ogolila, ali na neki način i ubrzala saznanje da su euroatlanske integracije za Srbiju jedina alternativa. Ovo prvo neophodno suočavanje iznedrilo je i oduku o podnošenju kandidture za članstvo u EU.

Srbija je 2009. godine zabeležila reformske pomake u vojsci i policiji, pre svega. Uostalom, to je bio uslov za pristupanje šengenskom viznom sistemu. Ipak, mora se imati u vidu i benevolencija EU i SAD koja je pre svega posledica saznanja da će se Srbija bez takve vrste pomoći i podstreka

vrteti u začaranom krugu između evropske i antievropske opcije. Antievropska opcija je još uvek jaka, ako ne i jača, ali pozitivan impetus doveo je do pomaka koji je Srbiju najzad zakucao za evropsku opciju. To ne znači da i dalje neće biti opstrukcija.

Antievropski blok se već postrojio na pitanju Kosova, statuta Vojvodine, kandidature za EU, saradnje sa Haškim tribunalom i dr. Građani Srbije i dalje u proevropskoj opciji vide izlazak iz krize i rešenje svojih problema. Bez obzira na činjenicu da je nezadovoljstvo građana Srbije radom Vlade i dalje veliko, kako tvrdi Balkan Monitor, ono leži u tome što dugo vremena nije bilo nikakvih pomaka u približavanju Srbije Evropi. No, građani po prvi put više veruju evropskim institucijama, Ujedinjenim nacijama i medijima nego Vladi. Tako EU uživa veće poverenje od Vlade, i na skali poverenja sledi Srpska pravoslavna crkva (SPC) i Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Srbije. MUP Srbije po prvi put beleži ovakvu podršku, u prvom redu zbog nekoliko uspešnih akcija protiv kriminala i korupcije. Možda je sličnu podršku imao samo za vreme akcije „Sablja”. Ne treba zaboraviti da je to bio obavezni paket mera koji je trebalo ispuniti kao preduslov za ulazak u šengenski sistem.

Za Srbiju će glavni test biti saradnja u regionu, što je takođe, jedan od ključnih kriterija EU. Srbija je tokom 2008, i 2009. godine svoje odnose sa susedima spustila na najniži nivo, navodno zbog priznavanja Kosova. Kad se ima u vidu da ni sama Srbija ne bi znala šta da radi kad bi kojim slučajem dobila Kosovo natrag, onda se ova argumentacija može lako dovesti u pitanje. Osim što Srbija radi na podeli Kosova, čiji je sada zvanični zagovornik profesor Radoslav Stojanović, njen odnos prema Hrvatskoj i Bosni ima mnogo dublje korene. Na Hrvatsku se percipira kao glavni regionalni konkurent koji ugrožava primat Srbije u regionu. Međutim, nove okolnosti ne pogoduju leaderskoj ulozi nijedne od njih, već se od obe zemlje u ovoj fazi očekuje konstruktivna uloga u Bosni i Hercegovini, kao i mnogo bolji međusobni odnosi. Srbija, osim toga, ima problem i sa hrvatskom tužbom za agresiju i genocid i na svaki način, raznim pristicima pokušava da natera Hrvatsku da odustane od toga. Najnoviji potez u tom pravcu je protivtužba Srbije protiv Hrvatske. Beograd nije svestan da će to neminovno otvoriti pitanje početka rata i odgovornosti Beograda, ali i uloge četništva i njegovih zločina u Drugom svetskom ratu. Možda je to jedini način da se raspetlja istorijsko klupko koje opterećuje region.

Kad je o nedavnoj prošlosti reč, bez čijeg prevladavanja nema prave normalizacije u regionu, Srbija pokušava da nametne regionalni pristup koji

neminovno vodi u relativizaciju. Nasleđe Haškog tribunala je već tako značajno da je svaki pokušaj relativizacije gotovo nemoguć. U sadašnjoj fazi, na političkom nivou međunarodna zajednica je pokušavala da Srbiju pridobije za evropsku opciju i u tom smislu je pravila velike ustupke, čak i u interpretaciji sukoba devedesetih. To, međutim, nema rezonancu u regionu, koji ima veoma tačnu percepciju o onome što se dešavalo devedestih. Pokušaj da se počne od 1995. godine, odnosno od kraja rata u Bosni i Hrvatskoj, kao i od NATO intervencije iz 1999. godine je neodrživ. Naime, bez konteksta i hronološkog uvida nije moguće razumeti ratove kao ni krvavi raspad Jugoslavije. Genocid u Bosni ostaje ogromna hipoteka za naredne generacije u Srbiji. Bez obzira na to što elita pokušava da ga ospori, mali su izgledi da se u današnje vreme genocid potisne, pogotovo u Evropi. Srbija je dugo zlopotrebljavala genocid nad Srbima u Drugom svetskom ratu i u tom smislu je Hrvatsku tretirala isključivo kao genocidnu tvorevinu. Međutim, više generacija Hrvata, kao i Nemaca, je platilo cenu zbog takve prošlosti. Ona se ne zaboravlja, ali ne može biti razlog da se Srbija ne suoči sa svojom odgovornošću. Jer, upravo priznavanje te odgovornosti stavlja Srbiju u sasvim novi kontekst, kontekst koji je čini odgovornom državom i društvom. To otvara stvarni prostor za njen brži razvoj i modernizaciju.

Svim zemljama regiona predstoji unutrašnje redefinisavanje na modernijim osnovama, pre svega procesom decentralizacije, borbom protiv korupcije i kriminala, kao i borbom za vladavinu prava. Kriza je upravo otvorila ta pitanja koja tište sva društva u regionu i samo bavljenje njima će iznedriti novu generaciju političara. Srbija se ozbiljno opire takvim reformama, međutim, svako odlaganje će dovesti samo do radikalnijih zahteva.

I na ekonomskom planu kriza je pokazalal kolike su prednosti regionalne saradnje. Region može puno postići na tom planu, jer je kompatibilan i jer predstavlja jedinstven ekonomski prostor. Saradnja može stvoriti dinamičan ekonomski, ali i kulturni prostor. O tome već postoji svest na svim stranama. Ekonomska saradnja je na daleko višem nivou nego politička, dok kulturni tokovi nalaze svoje kanale i bez državnog podsticaja. To je naprosto jače od svih etničkonacionalističkih ideologija. Bez oživljavanja kulturnog prostora nema ni razvoja ni obnove regiona. Zagreb je već postao glavni izdavač svih pisaca u regionu, a Sarajevo je postalo filmska meka. Beograd, za sada, može da se pohvali samo zabavljačkom i gastromonskom ponudom koja već dugo slovi kao najinteresantnija u regionu.

Kad je reč o Beogradu, može se reći da ima ogroman potencijal koji još nije iskorišćen. Čini se da ga stranci bolje vide, jer se Beograd još uvek samopercipira kao vodeći regionalni arbitar; ta samopercepcija važi i za onaj bolji deo Beograda. Beograd ima značajne potencijale kao važna saobraćajnica, kao mogući finansijski i uslužni centar, ali i kao privredni centar. Za promenu stava neophodna je nova elita koja se možda već i profiliše, jer gradnačelnik Dragan Đilas, na primer, ima sve attribute novog političkog senzibiliteta.

Sve u svemu, Srbiju čeka ozbiljna priprema i pospremanje za EU, kao što je reforma sudstva. Posle pomaka u vojsci i policiji na redu je ovaj treći, najvažniji stub države. Sudeći po reakcijama, ponovo se javlja ogroman otpor, kao i u slučaju vojske. Sa sudstvom, čini se, biće još teže, jer pravna elita ima moćan položaj u društvu, svoja esnafska udruženja i, naravno, nedodirljivost. Poznata je njihova servilna uloga u vreme režima Slobodana Miloševića, ali i u vreme Vojislava Koštunice, i učiniće sve da obesmisli reformske napore, stalno se pozivajući na pojedinačne slučajeve, kojih sigurno ima. Koštunica kao nesporni ideolog konzervativnog bloka još uvek ima jako uporište u pravnoj eliti, čiji dobar deo čvrsto stoji i iza Tomislava Nikolića.

Demokratska stranka (DS) kao nosilac proevropske orijentacije biće na udaru svih, a može joj se dogoditi i unutrašnji rascep, na one koji su bliži Koštunici i na one koji vuku napred. Važno je da EU prepozna sve nasrtaje na evropsku orijentaciji i da pomogne onima koji na njoj rade. Demokratska stranka će svakako trebati i podršku civilnog društva i onog dela privrede (male privrede, pre svega) koja u otvaranju prema svetu vidi svoju šansu. Što se tiče civilnog sektora, osim što je neophodno da zadrži svoju kritičnost, treba da neguje i konstruktivnu podršku promenama. Zoran Đinđić je tačno konstatovao da "nedostaje nam tradicija za ozbiljnu strtegiju. Nedostaju nam ljudi sa jakim karakterom u javnom životu. Previše je mudrovanja i površnog nezadovoljstva koji ne podstiču i ne oplemenjuju akciju, nego je blokiraju. I previše intriga i tračeva, kao u Rimskom carstvu, godinu dana pre njegovog pada. Zbog toga naša nacionalna istorija ponekad podseća na Sizifov posao. Kamen uz velike žrtve doguran skoro do vrha, ali onda proradi neki usud i sve se vrati na početak".

KAKO SPREČITI RASTAKANJE DRUŠTVENOG TKIVA

156

KLJUČNA DILEMA SRBIJE – Evropa da ili ne – ponovo se zaoštrono postavlja pred srpsku elitu. Odluka Borisa Tadića da podnese kandidaturu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji (EU) ne prestaje biti tema oko koje se sučeljavaju srpske elite tzv. konzervativnog bloka (svakako jačeg) i onog liberalnijeg koji na EU gleda pragmatičnije. Problem je, međutim, mnogo dublji, jer je nacionalna energija potrošena na nacionalni projekat koji je poražen, a da nije napravljen bilans. U takvom mentalnom stanju nije moguće iznedriti nove ideje ili novu viziju. Bez novog političkog konteksta koji podrazumeva i nove vrednosne parametre, Srbija nema odgovore na nove izazove.

Ofanziva konzervativnog bloka usmerena na iznuđivanje prevremenih izbora podseća na onu iz 2002, i 2003, kad se premijer Zoran Đinđić okretao EU i spremao za obračun sa organizovanim kriminalom i antihaškim lobijem. Ponuda tog bloka je, međutim, veoma tanka. Sa populističkom retorikom eventualno mogu dobiti izbore, ali sastaviti relevantnu vladu gotovo je nemoguće. Afera u vezi sa narko klanom Darka Šarića indikativna je po tome što je nakon akcije „Sablja”, koja je razbila “zemunski klan”, stvoren novi pod “kišobranom” prethodne vlade. I očigledno je da ima podršku u nekim političkim strukturama. Očigledna je i namera Beograda da odgovornost prebaci na Crnu Goru sa željom da je dodatno kriminalizuje.

Medijska kampanja protiv Crne Gore podseća na onu iz vremena kad je sticala nezavisnost. Otpor prema EU imanentan je gotovo celokupnoj srpskoj eliti, i s leva i s desna. Nema rasprave o tome šta predstavlja EU, mehanički se preuzimaju formulacije koje zvuče isprazno. EU svakako ne daje

odgovore na sva pitanja, jer i sama prolazi kroz kritično promišljanje sopstvene budućnosti. Međutim, odbijanje pripadanja takvoj zajednici i aktivno učešće u promišljanju evropske budućnosti, ne samo ekonomske, već i političke i bezbednosne, svedoči o autizmu i nesposobnosti promišljanja vlastitih interesa. U potrazi za novom paradigmom nije dovoljno biti protiv, za jednu ili drugu stranu, ili pak nijednu, već tražiti meru koja daje odgovor na pitanja koja blokiraju ceo region.

Balkanski region je svakako u centru savremene krize i ogolio je sva pitanja današnjice u najekstremnijem obliku: od rasizma, genocida, etnonacionalizma do nametanja novih vrednosti i modela tek stvorenim državanma. Upravo na primeru Balkana, a posebno same Srbije, mogu se tražiti konstruktivni odgovori. Činjenica da međunarodna zajednica tako dugo rešava problem jugoslovenske krize svedoči o tome sa koliko opstrukcija se ponuđeni modeli sukobljavaju.

Kad je reč o Srbiji, može se reći da ona još uvek teško odustaje od svojih teritorijalnih pretenzija. Verovanje međunarodne zajednice da će Srbija posle promena 2000. godine biti lider u regionu nije bilo utemeljeno, jer liderstvo na koje se srpski političari pozivaju ima teritorijalnu konotaciju i paternalistički ton. Srpska elita ne prihvata činjenicu da je Balkan u završnoj fazi državnog konstituisanja i da o novim granicama odlučuje međunarodna zajednica, a ne pojedinačne zemlje. Još tokom procesa raspada otomanske, a potom i austrougarske imperije, počelo je rešavanje balkanskog pitanja. Od Berlinskog kongresa (1878), preko Versjaskog ugovora o stvaranju Jugoslavije (1919), do Badenterove komisije (1991), koja je konačno uobličila formulu (uvažavajući odluke AVNOJ i Ustava iz 1974) za stvaranje novih država na Balkanu. Znači, reč je o dugotrajnom istorijskom procesu koji se završio nezavisnošću Kosova. Srbija ne može postati relevantan i ravnopravan činilac u regionu sve dok ne uvaži tu novu realnost.

Takođe, dominantna "ideologija" u Srbiji je antikomunizam koji se, u suštini sveo na antitioizam, ne i na antisocijalizam (u Memorandumu SANU se od njega nije odustalo), a predstavljao je otpor Srbije ustavu iz 1974. Otuda pominjanje Broza ima isključivo negativnu konotaciju, jer kritika se svodi na decentralizaciju Jugoslavije kao na glavni uzrok jugoslovenske krize. Talas antikomunizma kao vladajuće ideologije onemogućio je sagledavanje pogubnih posledica srpskog nacionalizma. To je samo dodatno doprinelo nacifikaciji Srbije u čemu je posebnu ulogu imala vlada Vojislava Koštunice. Vraćanje

na regresivne ideologije prošlosti nije samo osobenost srpske političke scene, jer je, nažalost, pravilo u svim postkomunističkim zemljama. U vakuumu nakon kolapsa socijalističkog sistema vrednosti nametnuo se nacionalistički kao, očigledno, tranzicija od socijalizma ka demokratiji. Demokratija kojoj svi navodno streme još uvek je samo retorička figura. Za sada, nacionalizmu u Srbiji nije ponuđena alternativa.

Postojanje Jugoslavije, posebno one druge koja je formirana na ideji federalizma i jednakosti svih, izbrisano je iz nacionalne memorije. Odricanje od Jugoslavije, ako ništa drugo, kao antifašističkog nasleđa i nedavne istorijske prošlosti, deformisala je percepciju sadašnjosti. Pokušaj srpskih elita da nametne Milana Nedića, Dimitrija Ljotića i posebno, Dragoslava Dražu Mihajlovića kao civilizacijsko dostignuće i moralnu vertikalnu, onemogućilo je sagledavanje aktuelnog trenutka u novom ključu. Srbija je samo sa levog prešla na desni populizam. Zamah desnog radikalizama ugrozio je ionako fragilni demokratski potencijal Srbije. Napore aktuelne vlade da zaustavi nasilje, kao normalno ishodište ekstremizma, dalo je neke rezultate, ali pre svega uz podršku i pritisak EU.

Vojislav Koštunica kao demokratski lider i normalizacija srpskog nacionalizma kao građanskog nacionalizma je očigledno, maksimalni domet Srbije. Problem Srbije unutar društva nije artikulisan i otuda, kad je reč o Evropi, proizvodi ambivalenciju kada je reč o pripadnosti. Nosioци i generatori srpskog nacionalizma (SANU, SPC, univerzitet, mediji, političke elite i dr), ne dopuštaju alternativu i grčevito je poništavaju u svakom pokušaju. Zbog toga je Koštunica i dalje za njih najprihvatljiviji politički lider. Kako on, međutim, nema široku bazu u biračkom telu, stvorena je Srpska napredna stranka koja treba da mu je obezbedi.

Neintegrisanost društva i nedostatak ideje ili celovitog pogleda na unutrašnji i međunarodni kontekst sprečavaju mobilizaciju društvene energije neophodne za promene. Osim toga, nedostatak moralne dimenzije svodi politički život na banalni nacionalizam.

Povodom kandidature i rasprave o članstvu u NATO (da ili ne), oglasili su se svi nosioци velikosrpskog projekta. Dobrica Ćosić je čak po prvi put optužio i predsednika Borisa Tadića, mada je, takoreći, do juče bio njegov dnevni savetnik za državne poslove. Ćosić optužuje predsednika, srpsku vladu i parlament "za rizičnu, raskolnu, kratkovidnu nacionalnu i državnu politiku", koja je ozakonjivanjem autonomije Vojvodine "politički trasirala vojvođanski

separatizam”, a tolerisanjem internacionalizacije „sandžačkog pitanja“, omogućila legitimnu otomanizaciju Balkana, odnosno Srbije, Bosne i Hercegovine. I sve to, kako kaže, neposredno posle secesije Crne Gore, nerešenog srpskog pitanja u Crnoj Gori i prekida diplomatskih odnosa sa tom „bratskom“ državom. Ćosić i krug oko njega osporavaju pravo na evropeizaciju Srbije, koja podrazumeva kvalifikovanje zločina u Srebrenici. Jer, po njemu, to “zastupaju nedorasli političari, korumpirani intelektualci i neki mediji”.

Srebrenica, kao moralna obaveza Srbije, konstantno opominje i na njoj se prelama moralna neosetljivost Srbije. Rasprava o rezoluciji o Srebrenici bila je otrežnjujuća, jer je ogolila dubinu frustracije i poricanja srbijanske elite. Inicijativu je pokrenuo predsednik Boris Tadić očigledno svestan da je to obaveza preko koje se neće preći, ali se zbog toga i sam našao na udaru konzervativnog bloka. Ćosić je optužio demokratsku koaliciju da prihvata “džihadsko-fundamentalističke bošnjačke propagandne laži o srpskom genocidu u Bosni i Srebrenici” i da “nesavesno neodgovorno izjednačavamo svoje ratne zločine sa tobožnjim ‘holokaustom’ nad muslimanima, brojimo i umnožavamo svoje zločine, a prećutkujemo bošnjačke i hrvatske – čime i naše potomke činimo pripadnicima genocidnog naroda ravnog sa nacističkom Nemačkom”.

Rasprava oko rezolucije, odnosno pominjanje osude genocida u njoj pokazala je koliko je elita uspela da relativizuje zločin u Srebrenici i sve druge zločine na prostoru bivše Jugoslavije, jer se upravo ključne referentne tačke zločina, kao što su Srebrenica, Sarajevo, Vukovar, Dubrovnik, Zvornik... osporavaju ili umanjuju. Tako je formulacija rezolucije u vezi sa genocidom postala traumatska tačka srpske elite. Profesor Vojin Dimitrijević je ponudio formulaciju koja takođe pokazuje taj odnos, a ona se svodi na to da treba “osuditi gnusni zločin u Srebrenici, koji su međunarodni sudovi okvalifikovali kao genocid”. Time bi se, kako ističe, izbegla sopstvena kvalifikacija. Suština rezolucije i jeste u tome da se formuliše sopstvena kvalifikacija. Na način kako, na primer, jezgrovito predlaže tužilac za ratne zločine Vojislav Vukčević: “Parlament Srbije osuđuje genocid u Srebrenici i iskreno žali sve žrtve Srebrenice. Ovom prilikom upućuje izvinjenje svim članovima porodica žrtava zato što Srbija 1995. godine nije učinila dovoljno da spreči genocid u Srebrenici”.

Istovremeno, svetska recesija još traje i pitanje je kad će uslediti oporovak vodećih svetskih privreda. Osim što je reč o najvećoj krizi koja je pogodila

Evropsku monetarnu uniju od osnivanja 1999. godine, kriza bi mogla, preko banaka izazvati probleme i u jugoistočnoj Europi, pre svega u Albaniji, Makedoniji i Srbiji. Novi talas finansijskih teškoća Srbija ne može izneti bez podrške EU i međunarodnih finansijskih institucija. Zato bi koaliciona vlada, Demokratska stranka i predsednik Tadić, pre svih, morali napraviti rezove koji bi im doneli novu podršku građana. Odnosno, moraju biti jasniji u proevropskoj politici, ne samo na nivou mehaničkog ponavljanja "kako je Srbija Evropa". Neophodna je ofanzivna kampanja u kojoj bi jasno predočili šta ta politika znači ne samo na ekonomskom, već i na vrednosnom i moralnom planu. Samo tako moguće je sprečiti dalje rastakanje društvenog tkiva i njegovu mobilisanje na društveno kreativnoj viziji.

TITOV DUH

PROŠLO JE 30 godina od smrti Josipa Broza Tita, čija se uloga i značaj za istorijski iskorak jugoslovenskih naroda, kako vreme odmiče, sve više potvrđuje. Iz današnje perspektive, nakon raspada Jugoslavije, zločina, masovnog izmeštanja stanovništva i materijalne destrukcije, Tito se pomalja kao ličnost svet-skog formata, koji je razumeo moć koju je imao i koju je znao da primeni i na unutrašnjem i na spoljnom planu. Bio je majstor, kako ističe Nora Belof, političkog public relation, odnosno marketinga, kad to još nije bila posebna disciplina. Učinak aktuelne političke elite na ovim prostorima, posebno u Srbiji, više je nego sporan. Region se vraća u evropski civilizacijski krug uz pomoć međunarodnih faktora, prevshodno SAD, EU i NATO.

U Srbiji je svakako, najveće osporavanje Titovog nasleđa, jer je upravo ona rušila Titovu ili, kako kažu, Brozovu Jugoslaviju. Njegova opozicija je sada na vlasti. Ona se nije dokazala kao demokratska, jer se pokazala antikomunističkom, nacionalističkom i retrogradnom. Nije nadahnula nove demokratske vrednosti, niti je negovala toleranciju i koegzistenciju. Dobrica Ćosić i njegov krug koji simboliše dominirajuću političku ideologiju Srbije kroz čitav XX vek, kao i ratovima čiji je inspirator, samo se ogolila i pokazala svoje pravo lice. Svi su oni bili deo Titovog režima i njemu odani sve dok Jugoslavija nije krenula putem decentralizacije i tržišne privrede. Upravo su oni zaustavili prvu privrednu reformu 1965. godine, čime su se kasnije neki, poput Mihajla Markovića i hvalili. Nije slučajno što su se svi oni našli u glavnim odborima stranaka koje su bili nosioci njihovog nacionalnog programa. Već 20 godina taj krug pokušava da ospori glavnu tekovinu Titove Jugoslavije, a

to su republičke granice definisane još na Drugom zasjedanju AVNOJ, 1943, i ponovo potvrđene ustavom iz 1974. godine. Pretenzije Srbije na rekonpoziciju Balkana još nisu iščezle i glavni su razlog regresije celog regiona. I sad je isti taj krug glavna prepreka evropeizaciji Srbije, najpre Đinđićevoj vladi, a sada Tadićevoj, odnosno Cvetkovićevoj.

Josip Broz Tito može da bude istinski model političara i državnika koji je jednu relativno malu zemlju uzdigao na svetsku pozornicu i pribavio joj takav status koji još uvek ima rezonancu u svim krajevima sveta. Malo je verovatno da će iko više na Balkanu ponoviti takav podvig i pokazati takvo umeće. Uspeo je da Jugoslaviju svrtsta među veoma mali broj država koje su imale autentični antifašistički pokret, a potom joj namenio ulogu zemlje koja je uspela da se suprotstavi Staljinovim aspiracijama. Tito je bio prvi disident, odnosno prvi otpadnik od socijalističkog bloka.

162

Profesor beogradskog Filozofskog fakulteta Todor Kuljić tvrdi da je Zapad na njega gledao kao na "aktivni virus kadar da zarazi države lagera težnjom za nezavisnošću od Moskve". Tito je bio prvi koji je uneo taj virus raskola u lager, jer je 1948. godina bila prva pukotina u Zidu koji je pao 1989. Kuljić navodi da je Tito odbacivao lagerski model socijalizma, ali je ostao komunista (ni komunistički disidenti manjeg kalibra nisu bili borci za vladavinu prava i višepartijski režim, nego za istinski socijalizam). Kuljić dalje tvrdi da „ako za suštinski učinak disidentstva uzmemo nagrizanje evropskog socijalizma iznutra, a ne izvana, onda je Tito kao svetski ugledni državnik bio disident bez premca. Na Zapadu su ga zvali komunistički Martin Luter“.

Lako i bez prave analize druge Jugoslavije, počelo se sa njenim osporavanjem. Malo ko će se sad sećati Haške konferencije o Jugoslaviji (1991), koja je nove države priznavala upravo prema ustavu iz 1974. Srbija nije prihvatila jugoslovenski državni okvir koji je tada ponuđen svim njenim republikama. Taj dokument je najviše išao u prilog upravo srpskim interesima.

Sada, 20 godina kasnije, Srbija je napravila ceo krug da bi ponovo bila na svojim republičkim granicama, minus Kosovo. Sve novostvorene države su svoju državnost i postojeće granice dobile zahvaljujući ustavu iz 1974. godine, uključujući i Kosovo. Druga Jugoslavija je našla optimum za jugoslovenske narode za kojim se tragalo tokom celog xx veka.

Druga Jugoslavija je imala značajnu međunarodnu ulogu. Zajedno sa Džavaharlalom Nehruom i Gamalom Naserom Tito je stvorio pokret

nesvrstanih, kao odgovor na pretenzije dva dominirjuća planetarna bloka. Tito je posebnu imao ulogu i u držanju Pokreta dalje od Moskve koja se smtrala prirodnim saveznikom nesvrstanih. Gotovo neposredno pre smrti putovao je na samit Pokreta na Kubi (1978), da bi sprečio ruski monopol. Za takvo držanje imao je podršku Zapada, posebno SAD. U evropskim forumima, poput Ekonomske komisije UN za Evropu sa sedištem u Ženevi, Jugoslavija je imala značajnu ulogu u posredovanju između dva bloka, a njeni predstavnici (Vlatko Velebit i Janez Stanovnik) su 21 godinu držali funkciju generalnog sekretara te komisije. U dokumente KEBS jugoslovenski predstavnici su uveli pitanje manjina, a Jugoslavija je slovila kao zemlja koja je imala rešenja za manjine koja se i sada spominju i primenjuju. Imala je važnu ulogu u svim UN forumima (UNCTAD, GATT, ECOSOC), a njena novinska agencija Tanjug bila je jedna od vodećih u svetu.

Na kulturnom planu Jugoslavija je takođe, obezbedila značajno mesto na međunarodnoj sceni. Ne samo da je bila poznata po sopstvenim umetničkim dostignućima, već i kao domaćin brojnih prestižnih međunarodnih kulturnih manifestacija, poput FEST Dubrovačkih letnjih igara, BITEF i mnogih drugih. To je nasleđe koje se još uvek pamti u svetu, ali i u svim bivšim jugoslovenskim republikama.

Ugled Jugoslavije u nesvrstanim zemljama još uvek ima rezonancu, što aktuelni šef diplomatije Vuk Jeremić vešto koristi. On se lažno predstavlja kao naslednik Tita, lažno baštini nesvrstanu politiku samo zato da bi sprečio dalje priznavanje Kosova. Jednom državniku je na poklon odneo maršalovu uniformu. Nedavno je na Kubi održao govor veličajući nesvrstane za šta je dobio ovacije. Gle, simbolike – upravo tamo gde je Tito poslednji put imao priliku da brani nesvrstane od uticaja Rusije. Slobodan Milošević se do kraja krio iza Jugoslavije, tako se branio i pred Haškim sudom. Srbija je, polažući pravo na Jugoslaviju pokušala da ostvari svoje teritorijalne pretenzije, da bi na kraju potrošila sve što je Jugoslavija predstavljala.

Povodom 30-godišnjice Titove smrti, u svetu (Velika Britanija, Francuska, Nemačka i dr.) je pripremljeno više prigodnih emisija koje evociraju sećanja na njegovu ličnost i ulogu. Čini se da njegovo delo u svetu ima mnogo više poštovalaca nego u bivšoj Jugoslaviji. I Zagreb i Beograd su pripremili dve serije u kojima se banalizuje njegova ličnost, a gotovo se ništa ne govori o njegovom značaju za Balkan. Kako stoji u jednom od komentara povodom

paralelnog prikazivanja u Beogradu i Zagrebu, "zajednička crta dokumentarnih serija je očigledan antititoizam, ali još važnije – antikomunizam", koji je, kako kaže autor Dragan Ilić, „postao paravan za tranzicionu pljačku“.

Ceo svet je sada u potrazi za novom paradigmom, a u opticaju su svi koncepti, uključujući i Marksov. Svako vreme traži preispitivanje onoga što je bilo. Zato bi bilo uputno vratiti se na jugoslovensko iskustvo koje se, u nedostatku perspektive sve češće pominje. Ne zato da bi se „ponovila“ Jugoslavija (jer to nije moguće), već da bi se napravio uvid u to iskustvo, koje očigledno, ima svoje istorijsko utemeljenje, i može poslužiti kao kao orijentir.

BALKANSKI MOZAIK NE MOŽE SE SKLOPITI BEZ BOSNE

GENOCID U SREBRENICI jeste i ostaće trajna trauma za sve generacije u Srbiji: sadašnje i buduće. Svaka nova presuda u Haškom tribunalu donosi nove detalje i ogoljuje razmere tog zločina. Proteklo je 15 godina od tog zločina, ali se društvena svest u Srbiji malo promenila. Oraganizovana amnezija i relativizacija blokirala je kritiku selektivnog pamćenja bez čega nema pomirenja. Bez obzira na Deklaraciju o Srebrenici koju je usvojila Skupština Srbije, odnos prema tom genocidu i uopšte, prema prošlosti iz devedesetih, ostaje glavnom preprekom za normalizaciju odnosa u regionu, ali i u Srbiji. Iako je dinamika u regionalnim odnosima intenzivirana, suštinska normalizacija nije moguća bez precizne dijagnoze onog šta se zbilo na prostorima bivše Jugoslavije. Nje nema, ne zato što je nemoguće do nje doći, već zbog toga što je međunarodna zajednica u odnosima sa regionom zauzela neutralan stav, kako bi brže i jednostavnije, kako veruje, Srbiju priključila evropskim integracionim procesima.

Istina o devedesetim godinama prošlog veka potrebna je mladim generacijama u Srbiji. Mada nisu odgovorne, one nose teret frustracije, ali i teret razmišljanja o tim zločinama. Ako te generacije ostanu samo na interpretaciji po kojoj su Srbi jedine žrtve, lako je predvideti da će bošnjačko-muslimansko pamćenje takođe tražiti osvetu. Koncept ponavljanja zločina treba preduprediti tako što će se na izgradnji trajnog mira raditi posredstvom sećanja i istine o ratovima devedesetih.

Stav međunarodne zajednice takođe je doprineo snaženju osećaja žrtve svakog od lokalnih naroda. Veoma često nejasan stav evropske elite prema

NATO intervenciji doprineo je ambivalenciji, jer je generacija evropskih šezdesetosaša koja je najpre podržala intervenciju, naknadno osetila kompleks krivice. To je vešto iskoristio Beograd, jer mu je pošlo za rukom da svim strancima koji su dolazili u Beograd nakon oktobra 2000. godine nametne kompleks krivice i da neutrališe sopstvenu odgovornost za događaje na Kosovu koji su pretili da ceo region povuku u trajni haos.

U tom meandriranju između želje da se Srbija „normalizuje“ i da se ceo region u paketu priključi EU, izgubljeno je deset godina. Zato, jer nije moguće poravnati i izjednačiti sve aktere i sve žrtve. Da je tako, pokazuje i situacija u Bosni. Posle gotovo 20 godina od početka rata u Bosni, Bosna i dalje ostaje suštinski nerešeno moralno pitanje Evrope. Nije moguće obnoviti zemlju na isključivo etničkom principu i prepustiti najodgovornijoj strani da određuje sudbinu Bosne. Stalno insistiranje Beograda na statusu quo i insitiranje na nepromenljivosti Dejtonskog sporazuma, kao i insistiranje na floskuli da Beograd pristaje na sve „o čemu se tri naroda dogovore“, više svedoči o nemoći Evrope, nego o snazi Srbije. Srbija se podigla na pomoći i podršci EU i SAD, a njena politička i ucenjivačka snaga posledica je nemoći Zapada da razreši neka suštinska pitanja koja nisu lokalnog karaktera.

Otvaranje evropske perspektive za sve zemlje Balkana je mobilisalo političke elite regiona, a Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i NATO Partnerstvu za mir (za neke već i članstvo) uspostavilo je okvir, odnosno bezbednosnu i političku konstrukciju koju treba ispunjavati sadržajem. Činjenica da je taj okvir postavljen je veoma važna, posebno otkako se i Srbija nalazi u njemu. Njime je osnažena evropska perspektiva balkanskih zemalja. Međutim, naredna faza će biti spora i zavisice od unutrašnjeg potencijala svake pojedinačne zemlje, kao i horizontalne evropeizacije, odnosno uključivanja samog društva u promene vrednosnog sistema.

Da bi se druga faza ubrzala neophodno je zatvoriti teritorijalna, odnosno državna pitanja Kosova i Bosne i Hrecegovine. Glavni faktor opstrukcije je Srbija, jer nije spremna da odustane od svojih aspiracija, što ne šteti samo tim zemljama, već i njoj samoj. Kada je reč o Kosovu, njegova puna nezavisnost će se ubrzati nakon što Međunarodni sud pravde donese svoje mišljenje. Nastaviće se talas priznanja, a teritorijalna konsolidacija Kosova će se ubrzati.

Međutim, problem Bosne i dalje ostaje otvoren zbog nedostatka političke volje da se tom problemu priđe i sa moralne tačke gledišta. Bosna je

bila i ostalo moralno pitanje Evrope. Krajnje je vreme da se međunarodna zajednica odredi prema zločinu, izvršenim nad Bosnom i bošnjačkim narodom. Nemoralno je da se Srebrenica nalazi u srpskom entitetu i da se ubice i progonitelji slobodno šetaju ulicama tog grada. Kada nestanu Žene Srebrenice taj grad će biti, ne samo grad mrtvih, već i mrtav grad. Deklaracija Evropskog parlamenta je zato važan dokument koji se vraća Srebrenici kao pokušaj da se taj zločin ne zaboravi. Najzad, Evropa taj zločin tretira kao svoju moralnu odgovornost.

Revitalizacija Bosne je moguća samo marginalizovanjem etničkog principa, koji treba da ostane tamo gde se brani suštinski interes svakog naroda, kao što je bio slučaj sa većem naroda u skupštini bivše Jugoslavije. Ne treba odbacivati neka od tih rešenja. Treba odbaciti floskulu koju Beograd često ponavlja da je Bosna Jugoslavija u malom i da je zato neodrživa. Taj stav ne može podržati građanska Evropa. Važno je jasno definisati tačke integracije Bosne (zajednička vojska i policija, spoljna politika, obrazovanje i skupština bez mogućnosti entitetskog blokiranja).

Međunarodna zajednica je mnogo uradila na uspostavljanju institucija, uvođenju pravne države, uspostavljanju standarda, sad bi bila neophodna i ekonomska strategija ne samo za Bosnu, već i za čitav region uz značajnu finansijsku injekciju. Ogromna sredstva koja su bila upućena u region u značajnoj meri su reciklirana ponovo na Zapad, kroz održavanje brojnih misija.

Nation-building Bosne mora se staviti na nove osnove u kojima je građanin središna tačka. Bosanskim Srbima treba pomoći da se oslobode isključive odgovornosti za genocid koju im Beograd podmeće, jer to trajno postavlja zid između njih i Bošnjaka. I najzad, pomirenje u Bosni moguće je samo na istini, a ne na izjednačavanju odgovornosti sve tri strane.

U sklapanju balkanskog mozaika, Bosna je poslednja. Upravo prostor na kome je napravljena i najveća greška. Bilo bi korisno da i Evropa prizna neke svoje zablude i greške. To će pomoći regionu da se i sam odgovornije postavi prema nedavnoj prošlosti.

Jugoslavija je bila model zemlje koja je u sebi sadržavala sve ideale i kontradikcije modernosti. Zato je tako teško otpisati tu zemlju kojoj će se zemlje Balkana ponovo vraćati i tražiti svoje izvorište. Uostalom, Jugoslavija je gotovo svima podarila državnost. Na tom prostoru sad vlada arhaičnost, nedostatak ideala i osećaja za opšti interes i dobro. Bez EU teško da bi se vratio u civilizacijski kalup, jer mu nedostaje autentična i ideja i snaga.

Region, Srbiju posebno, čeka novi napor u osvajanju evropskih vrednosti. To će biti dug i težak proces. Zato EU već sada mora da definiše novi okvir poput onog o viznoj liberalizaciji, kako sutra ne bi došlo do demotivacije elita, ali i građana. Bez EU kao pokretača, zemlje Zapadnog Balkana, sem Hrvatske, teško će se pomeriti iz svojih feudalizovanih pozicija.

Srpska elita može i odustati, jer predsednik Tadić već traži da EU „jasno kaže da li Srbiju želi u svojoj zajednici“. Liči na to da će se odgovornost za neuspeh evropske opcije prebaciti na samu EU. I Vojislav Koštunica to već projektuje kao nedostatak partnerskog odnosa između EU i Srbije, jer Srbija navodno ne vodi računa o sebi.

Na sreću, Srbija nema alternativu...

MORALNI IZAZOV

MIŠLJENJE MEĐUNARODNOG SUDA pravde o kosovskoj nezavisnosti, kao i odluka londonskog suda da odbije zahtev beogradskog tužilastva o ekstradiciji Ejupa Ganića, važne su odrednice dovršavanja dugog istorijskog procesa propadanja kroz koji je prošla Srbija u drugoj polovini xx veka. Tokom poslednjih decenija Srbija je izgubila temelj na kome gradi svoje dostojanstvo i samopoštovanje. I ova dva događaja pokazuju koliko je njena sadašnjost ispunjena porazima, frustracijama i poniženjima. Jer, to se upravo dogodilo pred londonskim sudom od koga je Srbija tražila ekstradiciju Ejupa Ganića, zbog toga što je “bošnjačka strana počela sukob u međunarodnoj borbi sa Jugoslovenskom narodnom armijom”. Pri tome je u svom objašnjenju tvrdila da je tada (2. i 3. maja 1992. godine) već bio sklopljen sporazum sa bosanskom vladom o povlacenju JNA iz Bosne. Podsećanja radi, ti datumi se odnose na ono što se dogodilo u Dobrovoljačkoj ulici, kada je došlo do sukoba između JNA i Bošnjaka u Sarajevu (3. maja 1992). Srbija, naime, tvrdi da je taj sukob skrivio tadašnji bošnjački vrh u kome je bio i Ejup Ganić.

Istine radi, napad na Bosnu počeo je mesec dana ranije, odmah nakon međunarodnog priznanja Bosne kao nezavisne države. Srbija i paljansko rukovodstvo su još godinu dana pre toga počeli pripremu za osvajanje Bosne. U aprilu 1992. godine istočna Bosna je bila na udaru etničkog čišćenja i genocida koji se završio pokoljem u Srebrenici 1995. Tada su se desili najteži zločini duž Drine u Višegradu, Zvorniku, Bijeljini, Foči, kao i u Brčkom, Prijedoru... To vreme je poznato i po stvaranju koncentracionih logora za koje se sudilo i u Haškom tribunalu. Najveći broj presuda Haškog tribunala odnosi se

upravo na taj period. Već tokom prvih meseci Srbi su ostvarili kontrolu nad više od 70 posto bosanske teritorije, koju su držali sve do Dejtonskog sporazuma 1995. Međutim, opsada Sarajeva koja je počela istovremeno, privukla je mnogo veću pažnju sveta, što je Srbima omogućilo da gotovo neometano završe "posao" u delovima Bosne na koje su polagali tzv. tapijsko pravo. Radovan Karadžić i drugi bosanski lideri tvrdili su da Srbima pripada, po zemljišnim knjigama, više od 65 odsto Bosne i Hercegovine.

U to vreme Bosna je već bila pod okupacijom JNA, jer su se u nju povukle jedinice iz Slovenije i Hrvatske. Bošnjaci su, što je Alija Izetbegović često isticao, verovali da ih JNA neće napasti i da će u sukobu koji se već primicao biti neutralna. Kao da su im promakle izjave bosanskih Srba da njima ne treba druga vojska do JNA i da je njen vrh pokazao na čijoj je strani i u Sloveniji i u Hrvatskoj. Ako je neko kriv za kaos i pogibije 2. i 3. maja 1992. godine, to je general Milovan Kukanjac, koji je pokušao da, u opštem metežu izvrši državni puč, smeni Izetbegovića i dovede Fikreta Abdića, da podeli Sarajevo i izvuče svo naoružanje iz Bosne. U trenutku kada je došlo do incidenta u Dobrovoljačkoj, Sarajevo je već bilo pod artiljerijskom paljbom, a noć pre toga razorena je glavna pošta, kao i druge važne institucije.

Tvrđnja Beograda, na kojoj je počivao zahtev londonskom sudu (pre toga i tokom suđenja Iliji Jurišiću) odnosila se na sporazum između bosnanske vlade i JNA o njenom povlačenju. To je, međutim, kako je Damir Arnaut, svedočio pred londonskim sudom, netačno, jer je do sporazuma došlo tek nakon događaja u Dobrovoljačkoj. Istina je da je bosanska vlada odmah nakon što je proglašena nova Savezna Republika Jugoslavija (27. april 1992), tražila povlačenje JNA, do čega nije došlo. Upravo je tako očigledna laž ponukala sudiju Varika da donese presudu u kojoj je izneo i druge nedozvoljive poteze srbijanskog tužilaštva. Između ostalog i ponudu Sarajevu da dobronamerno prihvati Deklaraciju o Srebrenici Skupštine Srbije, što bi Beograd "nagradio" odustajanjem od zahteva za ekstradiciju Ganića. Sudiji Variku to je bio poslednji slučaj pre odlaska u penziju. Poznat je po svojim presudama u korist Rusa, čije je izručenje tražila ruska država, zbog osnovane sumnje da ne bi imali fer suđenje. I u slučaju Ganića korišćen je isti argument, upravo zbog tretmana Ilije Jurišića na suđenju u Beogradu zbog sličnog razloga (sukoba u Tuzli, prilikom povlačenja JNA iz tog grada), koji je osuđen na 12 godina zatvora.

Ova sramna diskreditacija je logičan ishod laži i podmetanja koje su ugrađene u beogradsku politiku. Londonski sud je ogolio to sramno

ponašanje, ispunjeno žalopojkama o “svetskoj nepravdi”, kao i o nepravdi Haškog tribunala i zemalja regiona, što u kontinuitetu traje od 2000. godine, kad se Srbija, navodno promenila. “Istorijska kondicija da govorimo laži”, kako o tom političkom “umeću” govori Dobrica Ćosić, slomila se upravo na ovom slučaju. Ovaj slučaj je ogolio i odsustvo legitimiteta i svojevrsno bestežinsko stanje u kome su svi pojedinci i institucije izgubili moralni kredibilitet. Taj moralni poremećaj pogađa celo društvo, ali se njegovi efekti osećaju i u regionu. Zato je za Srbiju, više nego ikad važno uvažavanje činjenica i konteksta, bez čega ne može biti moralnog stava i delovanja.

Mišljenje Međunarodnog suda pravde o kosovskoj deklaraciji o nezavisnosti, iznenadilo je srbijansku pravnu elitu preciznošću. Ono je de facto zatvorilo pitanje statusa Kosova kad je reč o međunarodnoj zajednici. Prominentni ovdašnji pravници očekivali su formulaciju nalik onima koje su stizale svih ovih godina i, koja bi Beogradu ostavila prostor da nastavi sa politikom podrivanja napora međunarodne zajednice na Kosovu. Uprkos jasnoj poruci da obnavljanje pregovora o statusu Kosova, posebno o njegovoj podeli, ne dolazi u obzir, ministar Vuk Jeremić nastavlja sa svojom diplomatskom inicijativom u Generalnoj skupštini UN, i sam svestan, što javno i iskazuje, da je taj poduhvat unapred osuđen na neuspeh.

Nedavno objavljivanje presretnutog razgovora Dobrice Ćosića i Ratka Mladića nakon operacije „Oluja”, 1995, bez obzira na to šta mu je bila namera, takođe predstavlja trenutak otrežnjenja. Naime, iz tog razgovora jasno se vidi koliki je uticaj imao Dobrica Ćosić u svemu što se zbivalo u vezi sa ostvarivanjem nacionalnog projekta: njegov je uticaj bio dominantan u pripremi, izvođenju i svodenju salda na meru koja je sada zvanična politika Srbije. Njegova eventualna krivična odgovornost za period kad je bio predsednik SRJ, 1992, i 1993, upravo u vreme najtežih zločina, nije bila predmet istraživanja Haškog tribunala. On je odbio da se odazove pozivu Tribunala da bude svedok u slučaju Slobodana Miloševića. Njegov nemir u vezi sa Tribunalom ipak je vidljiv i iz knjige Slavoljuba Đukica “Političko groblje”.

Ćosić kao “tvorac mišljenja” na političkoj i intelektualnoj sceni Srbije bio je i ostao ključan. Još uvek se prepoznaje po antititovskoj ideologiji kojom se zamagljuje suština srpskog otpora jugoslovenskom federalizmu. Gotovo ceo “disidentski” pokret u Beogradu u vreme trajanja SFRJ stvoren je u okrilju Ćosićevog kruga. Taj pokret je bio i ostao deo šireg nacionalnog pokreta u Srbiji koji je dostigao kulminaciju sa Slobodanom Miloševićem. Tadašnja

antikomunistička opozicija je, ne samo podržala njegov projekat, nego je bila i njegov inspirator. Ljubomir Tadić je i zapisao da je Milošević preuzeo projekat koji su oni osmislili. Aktivnost tog kruga svela se sada na puko kriticiziranje svega i svačega, bez sposobnosti da ponudi alternativu.

Takođe, treba imati u vidu i govor Dobrice Ćosića prilikom dobijanja ordena ruskog predsednika Medvedeva, koji mu je uručen u ruskoj ambasadi u Beogradu. Osim niza falsifikata o pokretu otpora u Drugom svetskom ratu, uočljivo je da je Ćosić, nekad autentični protivnik četništva, u ovom govoru zauzeo stav koji četnike promoviše u antifašistički pokret. Ćosić i sam pribegava racionalizacijama, poput one da je Milan Nedić saradivao sa okupatorom, kako bi sačuvao srpski narod od stradanja. On ističe: "Istorijska istina nalaže da se istakne antifašistička motivacija Ravnogorskog pokreta, borbena dejstvo četnika u prvim mesecima ustanka u Srbiji i Crnoj Gori i njihova trajnija i upornija borba protiv hrvatsko-muslimanskih ustaša u srpskim predelima Hercegovine, Bosne i Hrvatske. Sudbina tog drugog antifašističkog pokreta koji se satio u kolaboraciji sa okupatorom i u jesen 1943. bio odbačen od saveznika, bila je uslovljena racionalizacijom cene borbe, a najviše antikomunističkom ideologijom, strategijom i taktikom za pobeđu u građanskom ratu".

172

Srbija mora graditi novi identitet i legitimitet koji će se oslanjati na istinu. Moralni relativizam koji je postao izraz najvećeg oportunitizma gotovo kompletne srbijanske elite nakon 2000. godine, mora se zameniti moralnim kredibilitetom. Do njega je moguće doći samo unutar sopstvenih vrednosti zasnovanih na poštovanju prava svakog čoveka, na ravnopravnosti i uvažavanju svih. Tek tako će Srbija u odnosima sa svetom, a posebno sa regionom koga još uvek drži kao taoca svojih aspiracija, moći da izađe iz istorijskog ćorsokaka.

Pacifikacija i pomirenje su dobrovoljni postupci za koje ovakva Srbija nema kapacitet. Za to su potrebni postupci koji iziskuju hrabrost, lucidnost i istrajnost. Ti postupci treba da se neguju i nameću društvu kao dugotrajna bitka koja se nikada ne dobija pooptpuno. Ona zahteva zrelo liderstvo, adekvatno zakonodavstvo i odgovarajuće institucije. Pedagoške mere su neizostavan deo takve politike. Narod, ili društvo se prepoznaju u liderima koji su prihvatili njihova stremljenja. Srpski narod je svojevremeno prihvatio Miloševića i stremljenja koja su dugo negovana i iza kojih je stao ceo narod. Čini se da je narod sada u nekim iskonskim stremljenjima za korak ispred svoje elite. Zato je neophodno da aktuelna elita prati taj tok svesti koji polako izvire iz dubine kao izraz instinkta za preživljavanjem.

RIZIČNO ODMERAVANJE SNAGA

ODRŽAVANJE PARADE PONOSA u Beogradu (10. oktobar 2010), manifestovalo sa odašiljanjem višeznačnih poruka samoj Srbiji, regionu i svetu. S jedne strane, ispoljena homofobija ogolila je patrijarhalnost i konzervativnost srbijanskog društva. Izraženi strah da će “nam decu, već od vrčića, uterivati u toleranciju prema seksualnim i ostalim manjinama”, sličan je strahu drugih u regionu. S druge strane, Parada je bila samo povod za odmeravanje snaga unutar Srbije, onih koji Srbiju drže prikovanom za prošlost i onih koji je stidljivo guraju u Evropu. I treće, jasno je demonstriran značaj međunarodnog faktora za zbivanja u Srbiji i regionu, kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu.

Nasilje na ulicama Beograda tokom Parade ponosa (a nakon nekoliko dana i na stadionu u Đenovi, u Italiji) simptomatično pokazuje da u srbijanskom društvu postoji veoma veliki broj marginalizovanih, frustriranih i otuđenih, posebno mladih ljudi. Nije isključeno da se nasilje ponovi i to uskoro. Međutim, te grupe su bile i veoma vešto politički instrumentalizovane. Jer, njihove poruke su bile protiv ulaska Srbije u EU i usvajanja modernih evropskih vrednosti među kojima je i poštovanje prava homoseksualaca.

Poruke, kao i nasilje i destrukcija bili su usmereni direktno protiv države. Bio je to svojevrsni test njenih kapaciteta i moći da se suprotstavi ekstremističkim grupama, koje su delovale kao paravojne formacije, dobro organizovane i upravljane od antirefomskih snaga i sa jasnim indicijama podrške iz Rusije. Slobodan Antić, analitičar Nove srpske političke misli (portal desne Srbije), na poruku ministarke pravde da će, u suzbijanju nasilja “reakcija države biti jeziva”, poručuje da postoji i druga strana, ona u kojoj

će “Srbija, jednoga dana, ponovo postati država, a njena vlast ponovo zastupnik demokratije i nacionalnih interesa”.

Pravi povod ovog odmeravanja snaga su sve učestalije posete zvaničnika EU i SAD Srbiji, sa porukama i podrškom za njeno što skorije priključenje evrointegracijama. U tom kontekstu poseta Hilari Klinton bila je najeksplicitnija, jer je američka državna sekretarka došla sa jasnom ponudom: podrškom kandidaturi Srbije za EU i ubrzanom ulasku u NATO. Za uzvrat od Srbije se očekuje da prihvati realnost na Kosovu. Opozicija je reagovala upravo na tu ponudu, kao što je i prethodno, na “kapitulaciju” Borisa Tadića pred Ketrin Ešton. Tom kapitulacijom, kako ističe Antičić, Srbija je od države postala vazalna teritorija.

Ponuda EU i SAD je fer kad se uzme u obzir da Srbija i ne želi Kosovo i da ga koristi samo kao zalog za iznudu kompenzacije u Bosni. Dugo je međunarodna zajednica bila talac te lažne konstrukcije da Srbiji treba dati kompenzaciju za Kosovo. Činjenica je da je Srbija vodila i izgubila ratove, ali da nije izgubila teritorije. Kad je reč o Kosovu, od njega je odustala još osamdesetih (Srpska akademija nauka i umetnosti je o razlozima za to – prvenstveno o demografskoj nadmoći Albanaca – objavila brojne dokumente). Još se otad u tim krugovima planira amputacija Kosova i pomeranje Srbije (u slučaju da ne uspe projekat recentralizacije Jugoslavije, odnosno promene unutrašnjih granica) na severozapad – koliko se bude moglo (tzv. Republika Srpska Krajina u Hrvatskoj, Republika Srpska u BiH, Crna Gora, i, eventualno i Makedonija).

U tome je Srbija delimično i uspela dok svet nije shvatio da su republičke granice definisane još tokom Drugog svetskog rata (AVNOJ) i Ustavom iz 1974. godine optimalne i da je Haška konferencija iz 1991. godine bila u tom pogledu vizionarska. Svet se 20 godina kasnije vratio na to rešenje, jer jedino ono počiva na evropskim vrednostima – antifašizmu i građanskom konceptu.

Srbija nema potencijal da se sama izbori sa svojom nedavnom prošlošću, uprkos nastojanjima Haškog tribunala i međunarodne zajednice. Insistiranje EU na regionalnoj saradnji, do određenog nivoa daje samo delimično rezultate, jer svaki čas iskrasne problem iz nedavne prošlosti. Osim toga, region ima u sećanju razornu politiku Beograda i još uvek nema poverenje u njegove dobre namere. Pogotovo zbog toga što svi gestovi dobre volje i iskoraci dolaze pod pritiskom sveta. Rat za Bosnu takođe nije završen, nastavljen je drugim sredstvima. Famosna floskula da će Bosna biti iznutra

stabilizovana i onda primljena u EU i NATO, kad se tri naroda dogovore je neodrživa, jer jednom od ta tri naroda cilj nije jedinstvena Bosna.

Međunarodna zajednica podržava celovitost Bosne i Hercegovine, ali do sada nije ponudila ubedljivu strategiju prevazilaženja blokade koju je Beograd strateški gradio od Dejtonskog sporazuma – održavanje statusa quo i čekanje pogodne prilike za otcepljenje Republike Srpske (RS). Nezavisnost Kosova bila je povod za radikalizaciju RS, što je gotovo dovelo do kolapsa Bosne. Iskorak u Bosni usporava i osporava unutrašnji odnos snaga u Srbiji. U završnici rada Haškog tribunala i okončanja balkanske krize, međunarodna zajednica bi morala da, nemale domete Haškog tribunala dovede i u vezu sa relanošću u regionu. Najpre zbog toga da bi se sprečila glorifikacija ratnih zločinaca, poput Biljane Plavšić čiji se izlazak iz zatvora slavi i tretira kao njena žrtva na oltaru Republike Srpske.

Istovremeno, situacija u Srbiji je dovoljno fragilna da se postavlja pitanje da li je uopšte sposobna da neke stvari iznese demokratskim putem. Istorijski gledano, Srbija se uvek kretala između dve krajnosti: jake centralne vlasti i anarhije. Uprkos brojnim izjavama, uključujući i onu predsednika Borisa Tadića, „da huligani neće upravljati državom“, postoji opravdana bojazan da se ide u susret kompromisu sa desnim blokom, upravo zbog nesposobnosti da se raskine sa politikom Slobodana Miloševića i Dobrice Ćosića.

Boris Tadić i aktuelna Vlada morali bi pokazati više političke hrabrosti i odlučnosti ako žele izbeći, kako ističe i analitička agencija Stratfor, situaciju poput one u Vajmarskoj republici. Poređenje sa Vajmarskom republikom je donekle i celishodno upravo zbog snažnog desnog radikalnog bloka koji preti da u odmeravanju snaga preuzme primat. Njega podržava Rusija iz sebičnih razloga, ne bi li sprečila članstvo Srbije u NATO.

Zato je neophodno da se Srbija što pre priključi i EU i NATO. To je jedini način da se iskoristi sadašnji povoljni međunarodni trenutak. Vlada bi morala da povede računa i o naporima koji se čine da se NATO reformiše u svojevrsni forum za konsultacije o međunarodnoj bezbednosti, uz pojačanu saradnju s drugim regionima i zemljama kao što su Kina, Indija, Pakistan, kao i s pojačanim strateškim partnerstvom sa Rusijom i njeno uključivanje u evropski protivraketni štit. Takav NATO bi bio „kooperativan“ i delovao bi u skladu sa ciljevima UN, ali takav NATO morao bi biti i prioritet za Srbiju.

APSTRAKTNA DEMOKARTIJA

176

NEOPHODAN PREDUSLOV DEMOKRATIJE je postojanje kritičke javne sfere. Međutim, javna sfera mora biti u skladu sa demokratskim postulatima i realnim društvenim kontekstom. Bez takvih preduslova svaka je kritika besplodna. To je bio slučaj i sa disdentskim pokretom u Srbiji šezdesetih godina prošlog veka. Tadašnji režim je kritikovan iz apstraktne, dogmatske leve pozicije bez suštinskih sugestija o novim vrednostima. Čitav taj pokret se brzo našao na strani onih koji su osporavali ustav iz 1974. godine i federalzaciju Jugoslavije. U suštini, kreirao je prostor za brutalni raspad koji je usledio u devedesetim. Iz sadašnje perspektive nameće se i pitanje: da li je tadašnji jugoslovenski sistem stvarno bio samo totalitaran, ili je istovremeno, bio i liberalan. Dometi u sferi kulture tog vremena na čitavoj teritoriji Jugoslavije, kao posebnom polju slobode izražavanja bili su svetski valorizovani. Suština se svodi na to – da li bi u totalitarnom sistemu bili mogući takvi iskoraci i, da li bi postojali disidenti poput Dobrice Ćosića, koji je subverzivno delovao protiv Jugoslavije, i koji je u Srbiji uvek bio paralelna vlast, čije su knjige štampane u milionskim tiražima.

Upravo krug ljudi oko Dobrice Ćosić i sada polaže pravo na monopol na društvenu kritiku i smatra se privilegovanim u odnosu na druge. Šta stoji iza te kritike – negiranje svake alternative, jer je navodno, i ona politički korumpirana. I šta je meta kritike: aktuelna vlast i komunizam. Pri tome, ne postoji program (opet apstraktna demokratija). Reč je o specifičnom narcizmu koji polazi od toga da bi oni “bili bolji”, da Srbija “može bolje” zbog svoje navodne

demokratske tradicije i sl. Kad se to pokaže nemogućim, krivica se baca na "muljavi narod". Druga strana kritičke oštrice staje u odbranu tog istog naroda, a optužuje se, naravno, aktuelna vlast i demokratija kao evroatlantski projekat koji razgrađuje srpstvo. Ta strana insistira i na antisrpskoj zaveri Zapada što je glavni razlog za sve ovdašnje nedaće. Ta dogmatska levica, uglavnom ekonomski solidno obezbeđena, monopolisala je levicu bez da je dala ijedan odgovor na aktuelne probleme Srbije. Obe strane kritike su ideološke i apstraktne bez uvažavanja stvarnosti u kojoj živimo. Ono što nedostaje je okvir koji definiše kontekst i kapacitet društva, kao i zahtev za bilansom politike koja je Srbiju dovela do stagnacije. To je neophodno kako bi se identifikovali problemi koji traju duže od partija, uključujući i Demokratsku stranku (DS), koje pokušavaju da bez svega toga reše probleme po inerciji.

Takva kritika nije dovoljna, imajući u vidu rastuće društvene nepravde proizašle iz politike vođene devedesetih godina, kao i neuspešne tranzicije koja je čitavo društvo dovela u kritično stanje. Uloga društvene kritike je i da identifikuje nove snage, nove društvene pokrete ili trendove. Bez tog aspekta društvena kritika postaje marginalna i beznačajna. Upravo zbog toga može postati i osnova za pojavu radikalnih katalizatora naraslog socijalnog nezadovoljstva poput naprednjaka Tomisla Nikolića.

Dolazak naprednjaka na vlast smatra se manje-više završenom pričom. Kritičari sa obe strane dogmatskog spektra suštinski provociraju njegov dolazak, kao svojevremeno dolazak Slobodana Miloševića. Jedni otvoreno navijajući, a drugi sa tezom "kad odemo na dno, opametićemo se".

Nikolić nema ozbiljan odgovor ni na jedno pitanje na kome mu raste popularnost. Ne raspolaže ni kadrovskim kapacitetom za ozbiljne reforme za koje se deklarativno zalaže. Takođe, nema nikakav program osim preuzimanja vlasti. Preuzimanje vlasti na socijalnom radikalizmu sluti na fašizaciju. Njegova potencijalna koalicija okuplja sve konzervativne krugove kojih ima u svim partijama, od Demokratske stranke do Socijalističke partije Srbije; "zaštitni znak" im je oslanjanje na Rusiju, a potencijal – sve desničarske snage u zemlji. To će opasno podeliti Srbiju, na način koji se jasno manifestovao 10. oktobra, kada se na ulice Beograda izlilo nasilje povodom Parade ponosa. To je bilo prvo javno odmeravanje snaga. Država je reagovala, jer je i sama bila ugrožena, ali to nije dovoljno. Država se nasilju mora sistematski suprotstaviti tako što će se baviti i uzrocima.

Srbija će na narednim izborima birati između opcije koja nije ostvarila značajne rezultate, jer je samo nošena okolnostima i one, od koje se rezultati ne mogu očekivati. Demokratska stranka još uvek nema vizionarski odnos prema realnosti Srbije, što se ogleda u nedovoljnom razumevanju potrebe za radikalnijim zaokretom. Zato aktuelna vlada u predizbornoj godini mora valorizovati i kapitalizovati alternativu koja se mukotrпно kristališe uz ogromnu podršku EU. Pravni okvir koji se uz mnogo muke i uz velike otpore teško uspostavlja preduslov je za demokratizaciju. Primena usvojenih zakona i stvaranje nove klime najveća je odgovornost države, ali i samog društva. Monopol nad ekonomijom, osim države imaju i tajkuni, što je suštinski problem Srbije, jer onemogućuje inicijativu i razvoj male privrede što je jedini izlaz za Srbiju i ceo region. Za veliku industriju Srbija ne raspolaže sopstvenim potencijalom (ni finansijskim ni ljudskim) i ona bi bila moguća samo uz velika strana ulaganja. Mediji kao faktor tranzicije takođe su zakazali, jer su u funkciji održanja statusa quo. Vlada koja ima kontrolu nad značajnim brojem medija (posebo RTS i Politika) mora ih staviti u funkciju interesa društva i njegovih prioriteta.

Kriza u kojoj se zemlja nalazi posledica je moralne propasti i neuspeha ekonomskoj sferi. Totalni raspad institucija do čega je došlo u poslednje tri decenije, kao i pohlepe pojedinaca i grupa koji su privatizovali sve državne rasurse, zahvaljujući bliskosti sa režimom, proizvelo je ekonomsku katastrofu i demoralizaciju društva. U takvim ekonomskim uslovima demokratija nije moguća.

Pogubna je i činjenica da je kriza globalna, što pitanje etike i morala postavlja kao prioriteta u traženju nove ekonomske paradigme. Samo povratkom bazičnim vrednostima kao osnove kohezije svakog društva moguće je ostvariti funkcionalno društvo sposobno da se nosi sa novim izazovima.

HRABRIJA I MAŠTOVITIJA STRATEGIJA

SOCIJALNE REVOLUCIJE U arapskom svetu promenile su međunarodni kontekst i prioritete međunarodne zajednice. I Sjedinjene Američke Države (SAD) i Evropska unija (EU) imaju razloge da brinu o epilogu tamošnjih zbivanja. Opravdani bes građana tih zemalja, međutim, otvara i ključno pitanje tranzicije tamošnjih društava, kao i realne mogućnosti za demontažu autokratskih režima. Osim potencijala koje u sebi nosi sama pobuna u arapskim zemljama, od posebnog značaja će biti i ponašanje međunarodne zajednice, posebno EU i SAD.

Takav splet okolnosti u islamskim zemljama ponovo stavlja Balkan u fokus EU. Prioritet je svakako, bezbednosna situacija na Zapadnom Balkanu koja je, posle gotovo dve decenije, pred totalnim krahom. Makedonija je pred pucanjem, Kosovo se bori da uspostavi kredibilnu vladu, kao i Bosna, gde je to izraz duboke unutrašnje krize. Aktuelna srbijanska vlada je ušla u kritičnu situaciju koja otvara mogućnost prevremenih izbora. Postavlja se pitanje, između ostalih, i da li je EU adekvatno reagovala na raspad Jugoslavije i da li je njena politika rešila probleme koji se sada otvaraju na svim krajevima sveta, pa i u islamskom. Zabrinjava činjenica da ni posle 20 godina aktivnog prisustva na Balkanu, nove države, poput Bosne, Kosova i Makedonije nisu konsolidovane, pre svega zato što nije bilo sveobuhvatnog pristupa i što nisu definisani principi i norme na kojima danas Balkan počiva.

Pristajanje na isključivo etnički princip poništilo je dostignuća Balkana u prethodnom periodu. Izjave Angele Merkel i Džejmisa Kameron da je multikulturalnost propala, svedoči i o tome da još uvek nije jasno na kom će konceptu Evropa počivati. Građanski model na kome je do sad počivala, kao i svi ostali modeli, dosegao je svoje limite. Da bi postao legitiman potrebno je uvažiti neke činjenice i proširiti njegovu legitimacijsku osnovu. Preispitivanje koncepta, vrednosti i strategije postoji, ali se odgovori očigledno sporo pronalaze. Tranzicija od bipolarizma ka multipolarnom svetu pokreće sve strahove SAD i EU: od gubljenja stečenih pozicija, ali i napora da se održi bar donekle liberalni internacionalizam.

Zato se za EU postavlja ključno pitanje: da li će ostaviti Balkan lokalnim političarima i njihovim razornim politikama, ili će ubrzati, s obzirom na nove okolnosti, kandidaturu za članstvo svih zemalja Zapadnog Balkana.

180

Srbija kao centralna zemlja u tom regionu i kao strateški interes EU uživa najveću pažnju. Imajući u vidu njene (de)stabilizacione potencije nije iznenađujuće to što EU stalno daje prednost Srbiji, često i na štetu njenih suseda. Postavlja se pitanje, kakva strategija može iznedriti zadovoljavajući rezultat i za Srbiju i za region.

Srbija još uvek nije našla svoje pravo mesto u regionu, jer nije prihvatila novu realnost i jer svoje prioritete oslanja na poraženu politiku i ciljeve. Javna debata je opterećena neproaktivnim raspravama o Kosovu, kao i ambivalentnim odnosom prema Bosni i Hercegovini, pre svega, ali i prema Hrvatskoj. Njena spoljna politika odražava dezorijentaciju na unutrašnjem planu, jer se ogromna energija i resursi troše na izgubljene bitke. Posebno je karakteristična dihotomija u pogledu njenog odnosa prema evroatlantskim integracijama i Rusiji. Dugotrajnost takve politike pokazuje odsustvo valjane analize međunarodne i regionalne situacije, a time i odsustvo stvarne vizije o budućnosti Srbije.

Aktuelna srbijanska vlada ostvarila je svoj maksimum: Sporazm o stabilizaciji i pridruživanju, dobijanje „belog šengena“, hapšenje i izručenje Radovana Karadžića, predavanje aplikacije za kandidaturu za članstvo u EU i popunjavanje Upitnika Evropske komisije. Aktuelna vlada je donela relevantne zakone za brojne oblasti, ali je malo ili vrlo malo ostvarila na njihovoj realizaciji. Ekonomska i socijalna situacija otvara mnoga pitanja za obične građane, pre svega egzistencijalna. Vlada je malo učinila na preobražaju Srbije u modernu državu. Ustav iz 2006, izrazito antimoderan, nije

promenjen, niti je pripremljen plan decentralizacije Srbije, mada se o tome dosta govori. Zahtevi unutrašnjosti se povećavaju što je pokušao iskoristiti Mladen Dinkić kao platformu za sledeće izbore. Međutim, tako improvizovan koncept može dovesti i do raspada Srbije.

Najproblematičniji su, međutim, odnosi Srbije sa regionom. Mada je tokom 2010. godine došlo do veoma intenzivnih kontakata na visokom nivou u regionu, ipak je bilans i dalje nepovoljan. To se pre svega ogleda u nizu slučajeva koji jasno ilustruju odnos Srbije prema susedima. To je rezultat politike koja je u kontinuitetu sa Miloševićevom (drugim sredstvima), ali pre svega i rezultat neprihvatanja nove realnosti i novih granica i posebno odnosa prema prošlosti iz devedesetih. Predstojeći popis stanovništva u regionu (april 2011) ogolio je i neke pretenzije, jer se, na primer, Crna Gora i dalje percipira kao privremena tvorevina. Upadljiva je aktivnost Srpske pravoslavne crkve (SPC) uoči popisa sa idejom da se obezbedi što veći broj Srba u Crnoj Gori. Računa se na fluidni identitet Crnogoraca, ali se ispušta iz vida činjenica da se crnogorska država konsolidovala i da se kreće ka NATO i EU brže od Srbije.

Slučaj Tihomira Purde ilustruje ambivalenciju prema Hrvatskoj – od neprijatelja do poželjnog partnera. Slučaj Purda koji je priznanje o navodnom zločinu dao pod pritiskom i torturom, otvara i pitanje logora u Srbiji iz devedesetih, što je potpuno potisnuto iz kolektivne svesti u Srbiji. Instrumentalizacija izbeglica iz Hrvatske u vezi sa povratkom je takođe neubedljiva upravo sa stanovišta tih Srba, jer se njihov povratak opstruirao i iz Beograda, kako bi se etnički konsolidovala Vojvodina i neki drugi multietnički „džepovi“ Srbije. Ipak, najveći problem i dalje ostaje Bosna, jer pretenzije prema njoj ostaju nepromenjene. Republika Srpska se tretira kao država, odvojeno od BiH.

Zapadni Balkan ima respektabilne potencijale, veće od onoga što je vidljivo, jer su zarobljeni ili blokirani mrežom kriminala, korupcije i neodgovornosti. Postavlja se pitanje, da li u takvim okolnostima treba insistirati na kriterijumima koje region nije u stanju da primeni bez podrške EU. Dve decenije pogubne politike devastirale su demokratske potencijale. Sada se kao prioritet postavljaju isključivo ekonomska i socijalna pitanja za koje nema ni sredstava ni političke volje. Politički sistem u zemljama Zapadnog Balkana obeležen je fasadnom demokratijom kao osnovnom karakteristikom, koja na papiru uvažava sve standarde i kriterije. Međutim, njihova implementacija je

stvar političke kulture, tolerancije i pluralizma. Za to treba hrabrija, maštovitija i razrađenija strategija EU, umesto one koja isključivo saraduje sa vladama zanemarujući potrebe društva. Često se išlo i na to da se učutkaju čak i konstruktivni kritičari stanja, u ime navodne stabilnosti. To je prethodno bio slučaj sa (kritikom) Vojislava Koštunice, a polako počinje da biva i sa Borisom Tadićem.

Boris Tadić i Demokratska stranka jesu najviše što Srbije može na dugom tranzicionom putu, ali i oni moraju imati svest o tome da bez unutrašnjeg pritiska i zahteva javnosti za demokratizacijom nema pomaka. U suprotnom biće pod stalnim pritiskom tajkuna, organizovanog kriminala i konzervativnih antievropskih snaga.

Mobilisanje energije građana za preuzimanje odgovornosti u rešavanju egzistencijalnih problema, može sprečiti njihovo eventualno rešavanje na ulici, do čega je došlo u Tunisu, Egiptu, Libiji...

182

Davanjem statusa kandidata Srbiji (a i drugim zemljama regiona) pristupni fondovi, neophodni za ostvarivanje njenih strateških interesa postali bi dostupni; to važi i za svaku pojedinačnu zemlju u regionu. Pri tome je važno da se evropske ideje i koncept na pravi način približe svakom građaninu. Samo tako može se očekivati njihov instinski angažman u evropeizaciji zemlje. To nije jednostavno, jer i sama Evropa presipituje sopstveni koncept, ali je svakako važno prihvatiti neke osnovne postulate kao što su pravna država, ljudska prava i pluralnost. Najvažnije je svakako da Balkan dobije osećaj pripadnosti jednom civilizacijskom krugu unutar koga može tražiti rešenja za sve svoje strateške interese.

KREATIVNIJI PRISTUP EVROPE ZAPADNOM BALKANU

U SVOM ANGAŽMANU u regionu, Evropska unija došla je do tačke kad je potreban novi pristup zemljama koje godinama nastoje da ispune kriterijume za sticanje statusa kandidatata za članstvo. Zašto smatram da je taj novi pristup od suštinskog značaja za napredak celog regiona i njegove odnose sa Unijom?

Pre svega zato što su mnoge teme – saradnja u oblastima sloboda, bezbednosti, pravosuđa i integracije građana – vrlo bitne u razmatranju procesa integracije Zapadnog Balkana u Evropsku uniju. Međutim, za pravu predstavu o ovim temama treba imati i potpuno jasnu predstavu o aktuelnoj situaciji u regionu. Ta je situacija, nažalost, zabrinjavajuća, jer u nekim zemljama regiona još uvek nisu stvorene elementarne pretpostavke za istinsku demokratsku konsolidaciju i, time, istinsku normalizaciju odnosa sa susedima.

Kakvo je stanje u ovom trenutku? Bosna i Hercegovina je blokirana unutrašnjom krizom na koju presudno utiče politika zvaničnog Beograda. Makedonija još uvek nema snage za otvaranje ozbiljnog dijaloga sa Grčkom. Problem odnosa dveju zemalja – koji sputava identitet Makedonije kao države – urušava poziciju Makedonije u odnosu na EU, ali i na region. Slično je i sa Kosovom. Savetodavno mišljenje Međunarodnoga suda pravde u Hagu je potvrdilo legalnost kosovske nezavisnosti, ali nije promenilo odnos Srbije prema Kosovu. Izveštaj Dika Martija o trgovini ljudskim organima zadao je težak udarac kredibilitetu kosovske države. Crnogorcima se još uvek ne priznaje identitet, ali se Crna Gora ipak sve više demokratski konsoliduje i situacija u toj zemlji je bolja nego u nekim drugim. Crna Gora se sigurnim koracima kreće ka NATO i EU, i to brže od Srbije.

Treba imati u vidu da je ovde reč o dva paralelna procesa. O procesu državne konsolidacije i procesu tranzicije novih država u višepartijski

demokratski sistem i tržišnu privredu. Oba se procesa odvijaju sporo, isuviše sporo. Prvi proces je u nekim zemljama, kako sam već naznačila, vrlo fragilan i opterećen etničkim tenzijama.

Što se tiče demokratske tranzicije, prevagu još uvek odnose autoritarne prirode društava, premda su u njima formalno uspostavljeni višepartijski sistemi. Mnogo toga što je postignuto u prošlosti napušta se u ime „novih vrednosti“, dok se antikomunizam koristi kao paravan za promociju arhaičnih nacionalnih ideologija. Sve u svemu, uspostavljanje istinskog sistema demokratskih vrednosti, političkog pluralizma i slobodnog tržišta nailazi na žestoke otpore. Među najvećim preprekama suštinskom napretku regiona jeste odnos Srbije prema susedima i, posebno, njena stalna pretenzija da u njima ostvaruje dominantan uticaj. Time politika zvaničnog Beograda sputava demokratsku konsolidaciju njegovih suseda, uspostavljanje zaista produktivne regionalne saradnje i brže kretanje regiona ka Evropskoj uniji i NATO. Dve decenije nakon raspada SFRJ aktuelni politički lideri Srbije još ne razumeju suštinski značaj regionalne saradnje u kontekstu evropske perspektive. To nerazumevanje usporava rešavanje otvorenih pitanja među zemljama regiona, i to uprkos intenzivnim regionalnim kontaktima, uključujući i one na najvišem nivou.

U Beogradu još uvek prevladava mišljenje da „granice u regionu nisu konačne“. To posebno pogađa Bosnu i Hercegovinu, jer zvanična politika Beograda tamo podstiče i podržava status quo, ali i secesionističku politiku rukovodstva srpskog entiteta. U suštini, Beograd istrajava na Miloševićevom regionalnom projektu, ali ga danas sprovodi „drugim sredstvima“.

Srbija je takođe, jedina zemlja u regionu koja se još nije opredelila u odnosu na vlastitu budućnost. Još nije odlučila da li je njena budućnost u Evropi ili na takozvanom Istoku. Srpska pozicija je „negde između“. Osim toga neka nedavna zbivanja izazvala su veliku zabrinutost u regionu. Ona ilustruju neiskrenost srpske politike prema regionu i ambicije Srbije da utiče na unutrašnju situaciju u suverenim državama. Bez obzira na izvestan napredak ostvaren u saradnji tužilaštava za ratne zločine u regionu, nedavno otvaranje slučajeva Ejupa Ganića, Ilije Jurišića, Tomislava Purde, Jove Divjaka i, posebno „žute kuće“, razlog su za veliku zabrinutost. Očigledno je da Beograd i dalje nastoji da reinterpreтира istoriju ratova devedesetih, jer su sve ove situacije provocirali JNA i srpske snage. Drugo se odnosi na predstojeći popis stanovništva u Srbiji i regionu. Na delu je nova strategija, a to je očuvanje i jačanje odnosa između matice i dijaspore, i matične države i Srba u regionu. U tom se kontekstu Crna Gora i dalje percipira kao privremena tvorevina.

U celini, nažalost, u regionu je poslednjih godina zabeležen trend političke i ekonomske regresije. Svakako, da je, što se ekonomske situacije tiče, region pogodila i globalna ekonomska i finansijska kriza. No, ipak, unutrašnji problemi u svakoj pojedinačnoj zemlji regiona i politika Beograda osnovni su uzroci blokade i stagnacije društava u regionu.

Tačno, mnogo toga se promenilo zahvaljujući naporima Evropske unije i njenoj politici uslovljavanja. Ali, Zapadni Balkan nije iskoristio svoje potencijale, jer se našao u klopci ili blokadi, kako regresivnih i neodgovornih politika svojih političkih elita, tako i sveprisutne korupcije. Sve je očiglednije da region nema kapacitet, političku volju, političku odgovornost i političku kulturu, koje od njega očekuju evropska agenda, standardi i kriterijumi. Upravo zbog toga neophodan je sasvim novi pristup regionu, što podrazumeva i da angažman EU bude mnogo intenzivniji i direktniji, a strategija kreativnija.

Znam da je mnogo lakše reći nego uraditi. Pa, ipak, jedini način da se preokrenu sadašnji negativni trendovi jeste da sve zemlje u regionu što pre dobiju status kandidata za članstvo u EU. Uslovljavanjima uglavnom treba izložiti one koji opstruiraju reforme na domaćem i regionalnom planu. Isto tako, i to posebno kada je reč o Bosni i Hercegovini, članstvo u NATO je vitalno za bezbednost i stabilnost, ali i za stavljanje tačke na pitanje granica i državnosti u regionu.

Na kraju – a imajući u vidu spomenute teme – treba imati u vidu da agende političkih elita i građana regiona nisu nužno podudarne. Ustvari, status kandidata podudara se sa željama većine stanovništva zemalja Zapadnog Balkana, pritisnutih ogromnim ekonomskim i socijalnim problemima. I to ne samo zbog predpristupnih fondova, mada oni jesu važni. Status kandidata bi ohrabrio građane da preuzmu odgovornost u rešavanju svojih najvećih problema. Predpristupni fondovi i status kandidata zajedno, mogu biti od pomoći da se spreči novi talas socijalne radikalizacije.

Istovremeno, veoma je važno svakom građaninu regiona približiti evropske ideje, koncept i vrednosti. To nije lako, jer i sama Evropa, između ostalog, sada preispituje neke svoje koncepte. Ali se u svemu tome uvek mora insistirati na tome da pravna država, poštovanje ljudskih prava i demokratski pluralizam konačno postanu sastavni delovi svih ovih društava.

Konačno, važno je da Balkan počne da se oseća delom samo jedne evropske porodice i da, u svojim okvirima region i pojedinačne zemlje, kao

i sami građani počnu da tragaju – ako ne za najboljim, onda za najoptimalnijim – rešenjima za osvarenje svojih vitalnih interesa.

MLADIĆ – RATNI ZLOČINAC ILI HEROJ

POSLE 16 GODINA uspešnog skrivanja, svakako uz pomoć države i raznih službi, Ratko Mladić je ipak završio u Hagu. Bila je to akcija (u minut do 12) koja je Srbiji i predsedniku Tadiću obezbedila realne šanse da dobije kandidaturu za članstvo u Evropskoj uniji (EU). U tom smislu može se reći da su i sve parlamentarne stranke (osim DSS i radikala) manje više pristale na hapšenje, odnosno nisu su se tome suprotstavljale. Nije bilo ni većih uličnih demonstracija radikalnih desnih grupacija. Mladićevim hapšenjem završeno je jedno poglavlje u odnosima Srbije i Haškog tribunala. Država je tom prilikom pokazala da može, kad hoće, da kontroliše ulicu, kao i da se građanima Srbije predstavi kao država koja poštuje međunarodne obaveze.

Šta to suštinski znači za srbijansko društvo, njegovo suočavanje sa devedesetim i njegovim vrednosnim sistemom? I šta to znači za Bosnu i posebno, za sve žrtve? Sigurno je da Ratko Mladić kao simbol ratnika neće nestati preko noći. Suviše je mnogo uloženo u izgradnju njegovog mita. Doduše, njegova fizička pojava – oronuli starac – posle 16 godina suprotna je mitu o nepobedivom generalu. Kad je reč o Bosni i žrtvama, nema bitnijih promena – hapšenje je došlo kasno. Od međunarodne zajednice zavisi da li će suđenje Radovanu Karadžiću i Ratku Mladiću doprineti reviziji dejtonske konstrukcije, uključujući i reviziji unutrašnjih granica koje su išle na ruku počiniocima najvećeg zločina i sl.

Medijska priča koja je pratila njegovo hapšenje (odlazak kćerki na grob, jagode i slične “male ljudske priče”), banalizovala je i dodatno dekomponovala mit o srpskom junaku, kako se Mladić toliko godina provlačio kroz

svest srpskog naroda. On je tokom rata postao, kako ističe Đorđe Vukadinović, "globalni srpski nacionalni simbol, kako u pozitivnom tako i u negativnom smislu, a taj mitski status se još dodatno uvećao tokom godina haškog skrivanja".⁶⁰ Mnogi su očekivali da ga živog neće uhvatiti i da će kao srpski heroj on pre toga sam sebi prekratiti život. Godinama su odašiljane poruke tog sadržaja preko medija i to njegovih najbližih prijatelja i obožavalaca. To što je uhapšen živ, ostareo i bolestan, te predstavljen kao egoističan, izlapeli starac izvrgnut ruglu za mnoge "patriote" je bilo ponižavajuće.

Nacionalisti cinično najavljuju da Srbija neće dobiti ništa hapšenjem Mladića, osim "nešto na kredibilitetu i to je sve". Sigurno je da Ratko Mladić nije bio jedini uslov, ali je on svakako bio značajna prepreka za dobijanje kandidature. Srpski nacionalisti ističu da će se Srbija i posle ovog "sramnog hapšenja zlopatiti, a oni koji očekuju da će nakon hapšenja generala u Srbiji da potekne med i mleko mnogo se varaju".⁶¹ Hapšenje Ratka Mladića propraćeno je i brojnim tekstovima o genocidu nad Srbima u Drugom svetskom ratu, sa porukom da se Mladić pravedno osvetio. Ističe se da oni koji ga već godinama jure i oni koji su ga uhapsili znaju veoma dobro "da je on optužen ne zbog 'genocida'". Masovnih zločina je, kako ističu, na Balkanu bilo, ali su žrtve bili Srbi, a dželati Hrvati.⁶²

U komentarima poseban akcenat je stavljen na to da je Mladić nesumnjivo bio hrabar, da se nije bogatio na narodnoj mucu i da su ga „vojnici poštovali”, te da je najverovatnije reč o "najtalentovanijem srpskom oficiru od Živojina Mišića naovamo".⁶³

Hapšenje je suštinski dotaklo i problem identiteta srbijanskog društva sada, posebno mladih ljudi. To je tema koja zaokuplja čitavu elitu, posebno onu koja pokušava da brendira Srbiju sa novim imidžom. O tome, naravno, najviše brinu desničarke grupacije. Suština se svodi na to da li je Ratko Mladić ratni zločinac ili heroj. Iz reakcija na hapšenje može se izvesno zaključiti da i dalje ostaje heroj bez obzira na sliku viđenu prilikom njegovog hapšenja.

Konzervativna (nažalost, većinska) akademska elita je u svojim komentarima središte stavila na svest o prošlosti i nacionalnim simbolima (što Mladić sigurno jest). Hapšenje Karadžića i Mladića oni vide kao „pucanje u svoju

60 <http://www.nspm.rs/kolumne-djordja-vukadinovica/hanibal-ante-portas.html>.

61 <http://www.nspm.rs/komentar-dana/dobra-vijest-za-vojecanstvo.html>.

62 <http://www.nspm.rs/komentar-dana/2011-05-27-11-01-40.html>.

63 <http://www.nspm.rs/kolumne-djordja-vukadinovica/hanibal-ante-portas.html>.

dušu⁶⁴, jer Ratko Mladić je zaslužan „za stvranje Srpske i spašavanje srpskog naroda na prostorima preko Drine“. ⁶⁵ Izdaja Ratka Mladića i priznanje mita o Srebrenici vodi u potiranje postojanja Jasenovca i čitavog krvavog lanca srpske istorije s one strane Drine.⁶⁶ Jer, upravo je Mladić u srpskoj propagandi tokom poslednje dve decenije nosio oreol generala koji je sprečio ponovni genocid nad srpskim narodom u Bosni i Hrvatskoj.

Srđan Šaper, savetnik predsednika Tadića, takođe vodi brigu o novom brendu Srbije, jer, kako ističe, „istorijska slika Srbije je iskrivljena, i pitanje je da li se na mestima gde je iskrivljena više i može ispraviti. Zato je, možda i više nego drugima, nama potrebna nova istina o našoj zemlji, koja će onu staru spustiti na jedan prag sećanja niže“.⁶⁷ Najuspešnije brendiranje Srbije svakako bi bilo distanciranje od Miloševićeve i Ćosićeve politike, suočavanje sa istinom iz devdesetih, priznavanje realnosti u regionu, uvažavanje drugih kao ravnopravnih partnera i preuzimanje odgovornosti. U tom smislu posebno bi bilo važno da se mladi ljudi na odgovoran i istinit način upoznaju sa nekim činjenicama o masovnim stradanjima i počinjenim zločinima, kao što su Srebrenica, Vukovar, Prijedor, Istočna Bosna i dr.

Iz izjava zvaničnika provejava stav da je Srbija doživela poraz. Predsednik Tadić kaže, „u većitoj žudnji za teritorijama, propuštamo da uredimo ono čime raspolažemo. Isuviše ovde ljudi još uvek sanja o nekakvoj velikoj Srbiji koju je stravično i zamisliti“.⁶⁸ Međutim, s druge strane, ipak se sve više potvrđuje i ozvaničuje da je Republika Srpska (RS) ratni plen od koga Srbija neće odustati. O tome je nedavno na međunarodnoj konferenciji u Sarajevu govorio i Goran Svilanović, koji je citirao jednog srbijanskog političara koji je na pitanje, šta je rezultat podržavanja Miloševićevog projekta i nacionalne politike, odgovorio da su to srpska Vojvodina i Republika Srpska: „U odbrani tih rezultata srpsko javno mnjenje je mnogo jedinstvenije nego što vam se čini, bez obzira šta govorio Goran Svilanović ili bilo ko drugi ko dođe u Sarajevo. Iskren odgovor na pitanje da li su to rezultati koje će i ova i neka sledeća vlada Srbije nastojati da sačuva, odgovor je – da.

64 Dragomir Anđelković, „Lazarevo u raljama janičarske metamorfoze“, Pečat, 3. jun 2011.

65 Ljiljana Bogdanović, „Bedna predstava u kojoj general nije smeo da bude heroj“, Pečat, 3. jun 2011.

66 Nataša Jovanović, „Minska polja istorije“, Pečat, 3. jun 2011.

67 Vreme, 19. maj 2011.

68 Intervju Borisa Tadića Statusu, br. 100, juni 2011.

Drugo, još neprijatnije: moj je utisak da je važno da se kaže u Sarajevu da je ustavni patriotizam među građanima, ne političarima, RS gotovo jednaku nuli u odnosu na državu BiH.⁶⁹

Stalno prisustvo Dobrice Ćosića u javnosti svedoči da je on još uvek jedan od najuticajnijih ljudi u Srbiji, iako je on tvorac teze o "humanom preseljenju" tokom proteklih ratova i glavni ideolog srpskog nacionalnog projekta. On još uvek profiliše i oblikuje javno mišljenje. Rat u Bosni vrednuje kao "oslobodilački rat Srba" i zalaže se za "borbu za istinu" o prošlosti, "borbu za istinu o bosanskom ratu", otpor markalizaciji i srebrenizaciji bosanskog rata i saznanja istine o njemu koju su sakrile velike sile i ti islamski faktori. Za njega je RS poslednja odbrana srpske istine, srpske demokratije i srpskog prava na opstanak.⁷⁰

Zbog svega toga hapšenje Ratka Mladića treba sagledavati u mnogo širem kontekstu aktuelne srpske nacionalne strategije. Od međunarodne zajednice zavisi da li će njegovo hapšenje, a potom i suđenje imati relevantan eho u regionu, posebno u Bosni. Ukoliko izostane međunarodna akcija u Bosni, suđenje Ratku Mladiću neće imati nikakav uticaj na region, pogotovo ne na proces pomirenja. Kao i Biljana Plavšić on će ostati heroj koji se žrtvovao za srpski nacionalni interes. Rezultat njihove žrtve je opstanak Republike Srpske i njeno eventualno odvajanje od Bosne.

69 http://www.slobodnaevropa.org/content/konferencija_o_zapadnom_balkanu_bih/24235060.html.

70 Dobrica Ćosić, *Večernje novosti*, 1. septembar 2011.

SRBIJA: STRAH OD KANDIDATURE

POSETA ANGELE MERKEL Srbiji bila je otrežnjujuća za srpsku elitu kad je reč o kandidaturi za članstvo u Evrpskoj uniji koju aktuelna vlast očekuje ove jeseni. Glavna poruka Merkelove Beogradu je da ne može da računa na napredak u integracijama bez unapređenja odnosa sa Prištinom. Osim što je istakla da EULEX treba da stavi pod kontrolu celu teritoriju Kosova, posebno je ukazala na neodrživost paralelnih srpskih institucija na severu. To znači da Srbija treba da prihvati Ahtisarijev plan, što je već nagovešteno u izjavama američkih i EU predstavnika tokom leta. Ahtisarijev plan, koji je Srbija odbila pre tri godina, predviđa neku vrstu autonomije za sever Kosova i, kako stvari stoje, prihvatanje tog plana biće uslov da Beograd dobije datum za početak pregovora sa EU.

Sukob na severu Kosova povodom pokušaja Kosovara da zauzmu granične prelaze prema Raškoj i Novom Pazaru promenio je optiku EU i međunarodne zajednice uopšte. Pokazalo se da je status quo neodrživ i da sprečava završavanje procesa na Balkanu, tj. konsolidaciju novih država, pre svega Kosova i Bosne, ali i same Srbije. Međunarodna zajednica (SAD i EU) je jednoglasno poručila da nema vraćanja na staro stanje i da nema podele Kosova.

U čemu je Srbija pogrešila?

Beograd je po inerciji očekivao da će odugovlačenjem ishodovati neku vrste podele. U nedostatku realne ponude politička elita je tokom leta počela sa upotrebom Kosova kao što je to radila i u prethodnoj izbornoj kampanji,

zaboravljajući pri tome da je Vojislav Koštunica izgubio izbore suprotstavljajući Kosovo proevropskoj orijentaciji Tadićeve koalicije.

Osim toga, Beograd je krizu u EU shvatio kao neku vrstu prednosti. Kriza euro zone bila je povod za dramatične prognoze o budućnosti EU, što je pojačalo javno ispoljavanje antievropejstva. To pokazuje da je predizborna kampanja već u toku i da je, misli se, populizam koji dovodi u pitanje okrenutost Evropi, garancija za mobilisanje glasača. Kao spasonosna formula pominje se čak i to da Srbija treba da "ostane ostrvo unutar EU".

Nedostatak vizije i nesposobnost delovanja srpske elite uzrok je za sve češće vajkanje na račun EU koja nas, navodno tretira "kao najlošije đake u školi za EU, stalno nam drži lekcije a ponaša se nefer: propituje nas iz gradiiva koje nije predviđeno školskim programom i nema ga u udžbenicima. EU je nepravedna jer primenjuje dvostruke aršine i diskriminiše Srbiju".

192

Sve što EU traži jeste poštovanje nekih pravila koja su obavezna za sve: uvažavanje evropskih vrednosti, principa i standarda Kopenhaških kriterijuma. Srpska elita se ponaša kao da joj uvek sleduje popust samo zato što je strateški važna. Na tome je gradila svoj odnos prema EU tokom cele poslednje decenije.

To ne znači da Evropa nije u krizi, pre svega kada je reč o kredibilitetu njenih političkih i finansijskih elita. I neke evropske zemlje su prešle crvenu liniju koje dovode u pitanje evropske vrednosti. To otvara prostor radikalnim strujama na desnici čije ideologije takođe počivaju na antievropejstvu i na svojevrsnom autizmu i isključivosti. Na to se pozivaju svi lokalni akteri u zemljama tranzicije, pa i na Balkanu. Islamofobija je jedan od zajedničkih parametara na čemu se, posebno u Srbiji temelje očekivanja u odnosu na Kosovo i Bosnu. Podsećanja radi, dovoljno je analizirati događaje u Norveškoj i Brejvikov memorandum koji se, između ostalog, poziva i na srpske ratne lidere Karadžića i Mladića. Jednostavnost poruka evropske desnice je glavna pretnja evropskim idejama koje nisu dovoljno promovisane ni od samih evropskih lidera. I oni se priklanjaju jeftinom populizmu u svojim predizbornim kampanjama. Sve to svedoči o nedostatku državnika koji bi bili dovoljno hrabri da evropske narode izvuku iz uskih interesnih promišljanja i otvore im perspektivu na dugi rok. To podrazumeva jasne poruke, jer bez toga teško će se izbeći egoizam i ksenofobija na kojima desnica sve više dobija podršku.

Međutim, važno je imati u vidu da su, bez obzira na ogromne probleme unutar EU, njena dostignuća neuporedivo veća i da je to jedinstvena integracija u svetu. Da je to projekat koji je omogućio mirovni proces u Evropi nakon Drugog svetskog rata, a istovremeno i projekat koji je obezbedio ekonomski uspon Evrope i doveo je do pozicije najvećeg trgovinskog bloka.

Ukoliko Srbija ne shvati ozbiljno poruke koje je ovog leta dobila o nepromenljivosti granica na Balkanu, jer bi to dovelo do njegove destabilizacije, biće suočena sa novim *fait accomplis* situacijama koje će same po sebi dovesti do promene realnosti na terenu. Odsustvo pravnog okvira na severu Kosova legitimiše kriminalne i kompromitovane strukture koje imaju malo zajedničkog sa interesima i srpskog naroda i srpske države.

U procenjivanju uloge i značaja EU, kada je reč o Srbiji, važno je imati u vidu širi kontekst, kao i objektivnu procenu o tome kuda EU ide. To zbog toga što se i očekivana kandidatura Srbije treba posmatrati kao deo procesa u kome će se Srbija prilagođavati pravilima kompleksnog procesa evropskih integracija. Zato je važno da se u predizbornoj kampanji koja predstoji posveti više pažnje činjenici da će i sama Srbija u dogledno vreme učestvovati u toj integraciji. Srbija je propustila da se odgovorno ponaša prema jugoslovenskim integracijama. Nakon 20 izgubljenih godina i poraza takve nacionalne politike, bilo bi važno da sadašnja politička elita shvati da i Srbija najzad treba da preuzme odgovornost za učestvovanje u međunarodnim poslovima.

Mada sa velikim zakašnjenjem, EU i, posebno Nemačka se ipak, u završnici jugoslovenske krize vraća na svoje izvorne vrednosti. Upravo preko svog delovanja na Balkanu shvatila je da te vrednosti nisu zadate već da se za njih stalno iznova treba boriti.

PONIŠTAVANJE MITA

194

KOSOVSKI MIT JE ostao u svesti srpskog naroda kao centralni događaj čitave srpske istorije. Imao je značajnu ulogu u stvaranju moderne srpske države. A nakon balkanskih ratova 1913, vidovdanski kult (nastao tokom XIX stoleća), slavi se kao dan “junačkog ogledanja i pobeđe nad zlom” i postaje simbol krvave bespoštredne osvete nad svim što je tursko, muslimansko uopšte. Vidovdan je zvanično uveden kao nacionalni, crkveni praznik 1913. godine, znači tek nakon “definitivne pobeđe nad Turcima”.

Pokušaj Beograda da tokom XX stoleća, najpre nacionalizacijom i kolonizacijom Kosovo pretvori u dominantno srpsko, nije uspeo, kao ni kasnije namere o proterivanju Albanaca u Tursku. Pokušaj da se na Kosovo usmere izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (tokom devedesetih godina prošlog veka), takođe nije uspeo. Zbog uspona i biološke ekspanzije albanskog naroda, srpski nacionalisti u strahu od demografske eksplozije počinju da traže i druga rešenja za Kosovo, pre svega imajući na umu njegovu amputaciju. Kosovski mit početkom osamdesetih godina oživljava ponovo i vešto se zloupotrebljava za političku homogenizaciju srpskog naroda. Buđenje srpskog nacionalizma posredstvom kosovskog mita predstavljalo je otvaranje srpskog pitanja u Jugoslaviji sa namerom da se srpski državni okvir pomeri na severozapad.

NATO intervencija 1999. godine sprečila je planove Beograda da proterivanjem Albanaca reši kosovsko pitanje. Međutim, i nakon de facto poraza na Kosovu, beogradski rezim nastavlja sa starom strategijom u novim okolnostima. Ona ide u dva pravca: negiranje i podrivanje međunarodne misije

i pripremanje podele Kosova na entitete. Ni demokratska vlast nije pokazala dobru volju da sa Albancima nađe jezik sporazumevanja kako bi se stvorili uslovi za modus vivendi dva naroda.

Srpski nacionalisti smatraju podelu definitivnim rešenjem kosovskog pitanja, ali sa time nikad nisu izašli kao sa zvaničnim predlogom, sve do proleća ove godine. Dobrica Ćosić je prvi o tome javno govorio, ističući da je "trajno rešenje kosmetskog pitanja u podeli Kosova i Metohije i teritorijalnom razgraničenju između Srbije i Albanije". Ovakva formulacija u kojoj se pominje "razgraničenje izmđu Albanije i Srbije" (a ne Srba i Albanaca na Kosovu) je u skladu sa Ćosićevom definicijom jugoslovenskih ratova, kao načina za "rekompoziciju Balkana". Ćosić smatra da treba pristati na "trećinu Kosva", jer "ako nismo spremni da ponovo oslobodimo Kosovo, a nismo spremni, treba ga podeliti sa Albancima. Uzeti srpske predele i manastire, Albancima prepustiti ono što je postalo albansko. Inače ući ćemo u permanentni rat sa Albancima, koji ne možemo dobiti".

Beograd nije pokazao nameru da ozbiljno učestvuje u pregovorima sa Prištinom koji su prethodili proglašavanju nezavisnosti Kosova. Ni mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti kosovske deklaracije o nezavisnosti nije promenilo stav Beograda u odnosu na Kosovo. Beograd nije pokazao nameru da prihvati novu realnost i novi međunarodni status Kosova. Naprotiv, ponašao se kao da se nije desila nikakva promena.

Približavanje datuma za dobijanje statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, srpska elita je shvatila kao poslednju priliku da obavi „nedovršen“ posao oko Kosova. Već od proleća, pojedini političari otvoreno zagovaraju podelu i po prvi put se ona i zvanično nudi kao opcija.

Odluka kosovske vlade da zauzme granične prelaze Jarinje i Brnjak i time konsoliduje kosovsku državnost dobila je prećutnu podršku međunarodne zajednice. Uz podršku Beograda je tim povodom organizovana „balvan revoluciju“, čime je jasno stavljeno do znanja da se status Kosova smatra još uvek otvorenim pitanjem.

Pokušaj da se izdejstvuje podela (barikadama) tokom leta nije uspeo, što je vladajuću koaliciju kompromitovalo pred međunarodnom zajednicom, upravo u trenutku kada se od Srbije očekivao pojačani napor da se što pozitivnije predstavi EU, uoči dobijanje statusa kandidata za članstvo. To je doprinelo utisku da srpska elita u suštini i ne želi članstvo u EU.

Manipulacija i vlasti i opozicije sa emocijama u vezi sa situacijom na severu Kosova dovela je do toga da se građani Srbije sve negativnije odnose prema evropskim integracijama i da EU smatraju odgovornom za situaciju na Kosovu. Posebno negativno deluje teza da EU stalno „nameće nove uslove“ Srbiji, koja se uporno plasira preko medija.

Usporavanje reformi, tenzije i sukobi na severu Kosova, zabrana Parade ponosa, sve to svedoči o znatno dubljoj krizi u znatno širem kontekstu. Nesposobnost političke klase da Srbiju, 11 godina nakon svrgavanja režima Slobodana Miloševića profiliše kao demokratsku zemlju sa jasnim modernizacijskim ciljem, na dramatičan način dovela je u pitanje evropsku perspektivu građana ove zemlje.

Rezolutno ponašanje EU i KFOR u vezi sa “balvan revolucijom” na severu Kosova ogolilo je nesposobnost srpske elite da realno promišlja svoje mogućnosti i da postavi realne ciljeve za budućnost Srbije. Njihovo ponašanje poslednjih meseci u vezi sa Kosovom definitivno je poništilo kosovski mit, a njih predstavilo kao antimoderne i provicijalne političare. Permanentna renacionalizacija preko kosovskog mita smanjuje demokratsku mobilizaciju Srbije za neophodan preokret ka evropskoj budućnosti. Srbija može napred samo sa većom političkom koordinacijom i većom svešću o opštem interesu.

Svi narodi imaju svoje mitove, ali retko koji svoje mitove i živi. To je znak nesposobnosti da se nose sa realnim životom. Još je davno Miodrag Popović napisao “Vidovdan i časni krst”, upozoravajući na to da se istorijska zbilja meša sa mitskom realnošću, stvarna borba za slobodu sa očuvanim paganskim sklonostima (osveta, klanje, prinošenje žrtve, oživljavanje herojskog pretka), što sve zajedno, potencijalno sadrži u sebi sve osobine sredina sa neukroćenim mitskim impulsima. Kao određena faza u razvitku nacionalnog mišljenja, taj mit je bio istorijski neophodan. Ali, kao trajno stanje duha, vidovdanski kult može biti i koban po one koje nisu u stanju da se iščupaju iz njegovih pseudomitskih i pseudoistorijskih mreža. U njima savremena misao, duh čovekov, može doživeti novo Kosovo, intelektualni i etički poraz”.

SRBIJA BEZ KANDIDATURE: ISTRAJAVANJE NA STARIM CILJEVIMA

ODLAGANJE KANDIDATURE ZA članstvo u Evropskoj uniji (EU) nije pogodilo političku klasu Srbije. Gotovo, kao da je to i priželjkivala. Svetska kriza, posebno ona u Evropi, podstakla je srpske nacionalne stratege da pomisle da je došao trenutak za ostvarivanje planova u Bosni, kao i da nedobijanjem kandidature nema šta da se izgubi. Odmah su na scenu stupili razni analitičari koji su dokazivali da Srbija kandidaturom nema šta da dobije ni finansijski, jer to već dobija od EU. Kosovo je samo instrument u toj nameri, jer da Beograd zbilja hoće suverenitet nad Kosovom to bi podrazumevalo gotovo trećinu albanskih poslanika u parlamentu, što je, svi to znaju, nezamislivo. S druge strane, zadatak Milorada Dodika je da uporno razgrađuje, širi tenzije, mržnju i zaziva raspad BiH. Zbog toga, misle, vredno je sačekati sa Evropom.

Za opstanak Republike Srpske (RS) i njeno osamostaljivanje najznačajniji je, kako kaže Slobodan Samardžić, državni stav Srbije. Njeno sudbinsko vezivanje za evropske intergracije, po njemu, vezalo bi ruke Srbiji da pomogne u održanju Republike Srpske. Odnosno, Srbija je suviše podložna širokom političkom uslovljavanju Evropske unije da bi na ubedljiv način istrajala u tako autentičnom političkom pregnuću kao što je безусловna podrška Republici Srpskoj. Zato ne čudi stav Vojislava Koštunice koji se zalaže da Srbija saopšti Briselu “da naš državni cilj više nije pristupanje EU”. Republika Srpska je državni cilj kome su podređeni i članstvo u EU i suštinski nacionalni interesi same Srbije. RS se tretira kao nova činjenica nastala u funkciji odbrane konstitutivnosti srpskog naroda i koja je međunarodno verifikovana Dejtonskim sporazumom. Međunarodnim naporima da se revidira Dejtonski

sporazum suprotstavljena je odlučnost i RS i Srbije da se taj dokument održi. Eventualni pad Dejtonskog sporazuma, kako je svojevremeno tvrdio Svetozar Stojanović, može biti samo nasilan, a postojanje Republike Srpske (bilo bi) upućeno na odbranu drugim sredstvima i drugim solucijama.

U opštoj dezorijentaciji društva koje još uvek nije sposobno da se pobuni protiv neodgovorne klase, pojavila se i grupa intelektualaca koja svoj bunt protiv situacije želi kanalisati kroz tzv. bele listiće, odnosno neglasanjem na narednim izborima jer, navodno nema opcije za koju se može glasati. Ta grupacija, kako kaže Teofil Pančić, zauzela je moralnu vertikalu i želi moralno arbitrirati u situaciji u kojoj se treba delovati.

Ceo politički spektar, u suštini predstavlja blok protiv EU, sem jedne formacije koja se sada artikulisala kao pokret Preokret. Iako su se samo tri partije (LDP, SDU i SPO) stavile na čelo te inicijative, ona je mnogo šira, jer obuhvata civilno društvo, brojne javne ličnosti i svakim danom dobija nove pristalice. Po prvi put se traži menjanje politike, okretanje Evropi, odustajanje od pretenzija na region i normalizacija odnosa sa susedima. (Pobuna 1996/97, je bila protiv krađe lokalnih izbora, a 2000. godine zajednički imenitelj bio je smena Miloševića).

Indikativno je da i s leva i s desna ova inicijativa doživljava iste ili slične kritike, što samo ukazuje na činjenicu koliko je antievropski blok širok i istorijski mnogo dublji.

Stoji takođe i da su i građani nespremni za evropeizaciju i sve što to nosi sa sobom (vladavina prava, procedura). U tom smislu najnovija istraživanja o opadanju podrške građana EU, su sasvim razumljiva (60 odsto građana je protiv članstva, ako to podrazumeva gubitak Kosova). To je naravno i posledica medijske propagande koju sprovodi i vlast i sve elite. Gotovo nikom ne odgovara uspostavljanje neposrednog nadzora evropskih institucija i odricanje od suvereniteta.

Poruke Angele Merkel prilikom posete Beogradu samo su dodatno bile okidač za reakcije srpske elite koje su ogolile njen antievropski stav. Više su se angažovale neke evropske zemlje za kandidaturu neko sama Srbija. Odlaganje kandidature bilo je povod za početak antievropske, pre svega antinemačke kampanje, koja podseća na onu s početka devedesetih, kad je Nemačka prva priznala Sloveniju i Hrvatsku. Nedavna poseta Kristofa Hojzgena, prvog savetnika Angele Merkel Beogradu bila je u funkciji pojašnjavanja uslova za dobijanje kandidature. Između ostalog, oni se odnose na

ukidanje paralelnih institucija (lokalnih organa vlasti, sudova, policijskih stanica i pre svega, bandi švercera). Jasno je dato na znanje da je kredibilitet Beograda drastično opao, jer je urađeno malo, gotovo ništa na pitanjima na kojima je insistirala Merkelova. Zamerena je i kampanja koja se vodi protiv Nemačke, za koju se tvrdi da "ima nešto protiv Srbije i da radi na njenu štetu, kao i na štetu predsednika Borisa Tadića i vladajuće DS".

Demokratska stranka je stožerna stranka Srbije, jer je od svog nastanka okupljala intelektualnu i kulturnu elitu Srbije. Nažalost, početkom devedestih, jezgro koje se okupljalo oko Dobrice Ćosića bilo je i osnivač te stranke. Ona je bila intelektualni nosilac nacionalnog programa i na njoj leži ogromna moralna odgovornost da se od tog programa distancira i da definiše moderni i, u skladu sa mogućnostima Srbije, novi nacionalni program. To znači, pre svega priznavanje realnosti u regionu i suštinsko vezivanje za evropske integracije. Nikakve političke promene na narednim izborima nisu moguće bez preokreta unutar Demokratske stranke. Pitanje je, ima li ona unutrašnji potencijal za to i dovoljno odvažnog lidera da napravi taj rez. Sudeći po pisanju medija, u toku je komešanje i u samoj partiji ali koliko je to relevantno teško je proceniti.

KANDIDATURA UPRKOS SVEMU

200

STICANJEM USLOVA ZA kandidaturu Srbija je najzad posle gotovo tri decenije definisala svoje strateško opredeljenje. Dobijanje kandidature je početak kraja politike koja je Srbiju dovela u ćosroskak i potpunu izolaciju. Ta politika bila je posledica neshvatanja novih međunarodnih okolnosti koje su nastale u periodu 1989–1991. Nestanak bipolarnog sveta otvorio je, kako ističe Zbignjev Bžežinski, prostor za “novu distribuciju globalne moći, kao i novi fenomen masivnog političkog otrežnjavanja, što je dovelo do nestabilnosti savremenih međunarodnih odnosa”. Srbija je to shvatila kao mogućnost da, s obzirom da nije mogla da ovlada Jugoslavijom, rekonponuje Balkan po svojoj meri. Devedesetih se to činilo mogućim; međutim, brzo se pokazalo nerealnim. Vremenom (a to još uvek traje) međunarodna zajednica vraća Srbiju na njenu meru, čemu se ona opirala i nakon odlaska Miloševića.

I međunarodnoj zajednici je bilo potrebno vreme da shvati da je deo nove demokratske vlasti nastavio sa istim politikom “drugim sredstvima”. Zoran Đinđić sa malim krugom oko sebe, pokušao je da Srbiju usmeri ka evroatlantskim integracijama. Za to je platio glavom, jer se smatralo da još uvek nije završena realizacija projekta. Ta tendencija se ipak reinkarnirala u novoj, Liberalnodemokratskoj partiji (LDP), ali i u segmentima Demokratske partije. Tako je 2008. godine potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a potom je usvojen i niz proevropskih zakona, formirana su razna nezavisna tela, proklamovani su prioriteti kao što su borba protiv korupcije, organizovanog kriminala, isporučeni su optuženi za ratne zločine Haškom tribunalu, i sl. Međutim, realno malo toga je ostvareno. Antievropski blok i

nedovoljan ljudski potencijal za promene uveo je Srbiju u stagnaciju, odnosno doveo je do iverice regresije. To nije samo posledica međunarodne ekonomske i finansijske krize, već pre svega nesposobnosti i nedostatka političke volje da se zemlja okrene reformama.

U poslednjoj godini mandata aktuelne vlade aktivirano je Kosovo u pokušaju da se iskoriste turbulentne međunarodne okolnosti i nedovoljan interes međunarodne zajednice za Balkan. Cela 2011. godina protekla je u naporima da se izdejstvuje podela Kosova i Bosne, destabilizuje Crna Gora, kao i da se onemogući autonomija Vojvodine. Aktivizam antievropskog bloka ipak je na kraju probudio i međunarodnu zajednicu, pre svega, Nemačku i SAD. Angela Merkel je osujetila dobijanje statusa kandidata za članstvo u EU 9. decembra 2011. godine sa ciljem da se najzad završi proces priznavanja Kosova kao nezavisne države i time stabilizuje taj deo Balkana. Srpski stratezi nisu očekivali takav protivudar, ali su ipak shvatili da je to nepremostiva barijera za kandidaturu.

Podrška Rusije, koja je obeležila srbijansku političku scenu tokom prošle godine, bila je ključna u istrajavanju na toj opciji. Aktuelna vlada i predsednik Srbije (koji ne uživa poverenje Rusije) bili su prinuđeni da naprave izbor između politike "I Kosovo i Evropa" i kandidature za EU. Postavilo se pitanje, kako izaći iz zamke severnog Kosova u kojoj su se našli gotovo svi politički akteri. Dijalog Beograd-Priština je naglo intenziviran i za relativno kratko vreme Srbija je ispunila, sad već minimalne uslove za kandidaturu (slobodno kretanje EULEX i KFOR na celoj teritoriji Kosova, integrisanu kontrolu granica i prisustvo nezavisnog Kosova na regionalnim forumima). Promenu stava prate različite političke dosetke, kako bi se, imajući u vidu da je već počela predizborna kampanja, izbegla činjenica da je politika "I Kosovo i Evropa" završila debaklom.

Antievropski blok je takođe poslednjih meseci, posebno nakon 9. decembra, ofanzivno krenuo protiv kandidature i EU. Posebnu ulogu je imao dr Vojislav Koštunica čija je knjiga "Zašto Srbija a ne Evropska unija" dobila ogromnu medijsku promociju. Knjiga je svojevrсни program tog bloka i naslanja se na ideologiju Dobrice Ćosića i akademika koji polako silaze sa scene. List *Politika* ju je u izvodima objavljivala kao feljton, što navodi na zaključak da su i mediji više naginjali toj opciji, jer nisu bili sigurni u izvesnost kandidature. Svepristnost Vojislava Koštunice u suštini, ukazuje na dubinu antievropskih sentimenata, posebno u nacionalnim institucijama kao što su

Akademija, crkva, vojska, Univerzitet. Na to upućuje i činjenica da nedavno imenovani načelnik Generalštaba Vojske Srbije Ljubiša Diković ima ratnu biografiju koja ne može biti prihvatljiva za NATO i EU partnere. Ovo "podmetanje" upereno je pre svega protiv ministra odbrane Dragana Šutanovca i generalno, protiv evroatlantskih integracija.

Na kraju je ipak prevladala racionalnost u opredeljivanju i same Evropske unije: bolje da uključi Srbiju u proces pridruživanja, nego da je ostavi izvan njega kao potencijalno remetilački faktor sa osloncem na Rusiju.

Postignutim dogovorom stvoreni su uslovi za brže uključivanje u evropske integracije i za Kosovo i za Srbiju. Srbija je dobila kandidaturu, a Kosovo pregovore za Šengenski vizni sistem i izradu studije o izvodljivosti. Time se Kosovo stavlja na mapu puta ka EU, koje su druge zemlje Zapadnog Balkana već prešle.

202

I sam predsednik Boris Tadić je u nedavnim izjavama ukazivao na moguću preorijentaciju. Tako je u intervjuu Nedeljniku *Pressa* rekao, komentarišući ulogu Dobrice Ćosića iz devedesetih: "Oni su (Dobrica Ćosić i Ljubomir Tadić) smatrali da je mnogo važnije izvršiti ustavne promene, pa tek onda demokratizaciju. Mislim da je to bila velika greška, jer su oni tada imali šanse da naprave preokret. Moglo se naći racionalno rešenje u rasformiranju Jugoslavije, mogli smo da se sačuvamo od svega onog zla. Ali, to se jednostavno nije dogodilo".

Ova tvrdnja nije, naravno, uzela u obzir primarnu odgovornost Srbije, ali je ipak važna za sve koji su upoznati sa činjenicom da je Srbija prva secesionistička republika koja je počela sa razbijanjem Jugoslavije. To se uporno prećutkuje i prikriva, jer na delu je svojevrсно konstruisanje memorije na sasvim drugoj interpretaciji. Uostalom, to ilustruju brojni slučajevi poslednjih meseci. Jedan od njih je svakako i film Anđeline Džoli "U zemlji krvi i meda" koji je počeo tek nedavno da se prikazuje u Beogradu. Kampanja koja se mesecima vodi protiv tog filma skrenula je pažnju sveta na rat u Bosni i za očekivati je da će se iz toga izroditi i politička akcija međunarodne zajednice, a to je upravo ono što je beogradska kampanja pokušala sprečiti. Dakle, "stručnjaci" koji su se okupili oko *Međunarodne inicijative za praćenje antisrbizma* utvrdili su da film od prve do poslednje sekunde vrvi od antisrbizma.

„Kolektivnu krivicu Srbima nameću prvenstveno srpski političari i propaganda poput ove. Oni koji negiraju zločin, pre svega su i sami žrtve takve propagande. Oni pak koji o tim zločinima nešto znaju, a ništa ne kažu su

jednostavno saučesnici, odnosno i sami zločinci“. Ovo je napisala jedna anonimna Prijedorčanka koja se usudila da u svom stanu organizuje projekciju filma Anđeline Džoli.

Dobijanje kandidature je sve u svemu, značajan pomak za Srbiju. Zato su reakcije dr Vojislava Koštunice i ostalih konzervativaca tako žestoke. To ne znači da ta orijentacija neće biti praćena opstrukcijama i pokušajima osujećivanja. Lutanje Srbije je predugo trajalo da bi taj proces tekao bez teškoća.

ISTORIJSKA ISTINA JE NEMINOVNA

204

OBELEŽAVANJE 20-OGODIŠNJICE POČETKA rata u Bosni i opsade Sarajeva bilo je planetarni događaj. Sarajevo je taj datum obeležilo brojnim manifestacijama uz prisustvo brojnih međunarodnih gostiju, od ratnih dopisnika do predstavnika političkog i diplomatskog establišmenta. CNN i BBC su dva dana podsećali svoje gledaoce na početak drame u Bosni, uz obilnu filmsku dokumentaciju.

U Beogradu niko od zvaničnika nije pominjao Sarajevo, sem da je tog dana počeo rat u Bosni. I to veoma šturo. Neki su pominjali 6. april 1941. godine. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je upriličio promociju knjige „Stradanje dece Sarajeva“ koju je objavio Institut za ratne zločine i međunarodno pravo. A Žene u crnom, uz veoma maloborjnu publiku, obeležile su početak opsade, na Trgu Republike. I to je sve.

Nije neobjašnjivo ćutanje Beograda. Jer, Beograd je konstrukciju sećanja uvek bazirao na svojim vojnim uspesima, ili pak na poziciji žrtve. Zato je tako teško staviti devedesete na pravo mesto. Kultura poricanja koja je danas dominantna u Srbiji je kompleksan vrednosni sistem, jer je počeo još za vreme Miloševićeve vladavine da bi se nastavio, ili čak i cementirao tokom demokratske tranzicije.

Istorijska slika Srbije je iskrivljena, tvrdi Srđan Šaper, i pitanje je da li se na mestima gde je iskrivljena više i može ispraviti. Zato je, kako ističe, možda i više nego drugima, nama potrebna nova istina o našoj zemlji, koja će onu staru spustiti na prag sećanja niže. Takvo poricanje, kakvo formuliše

Šaper ima tu funkciju, jer se ulože ogroman napor da se Srbija preko sporta, muzike, uglavnom predstavi svetu kao normalna i poželjna zemlja.

Zločin je kreirao nove identitete i nove odnose između naroda na teritoriji bivše Jugoslavije, što se ne može promeniti politikom poricanja. Stav koji prevladava u Srbiji je odbijanje da se priznaju činjenice zločina i moralne posledice, dok drugi narodi, posebno Bošnjaci, očekuju od Srbije neku vrstu priznanja. Istorijska istina i istorijska pravda su očigledno imperativ za celo okruženje i jedini način da se uspostavi minimalno poverenje i verovanje da je u nekoj budućnosti moguće prevladati prošlost. Odnos prema Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) postao je deo dominantne političke kulture, koja je u suštini kultura poricanja i moralne ravnodušnosti. Poricanje zločina onemogućilo je bilo kakav uticaj Haškog tribunala i njegovih brojnih presuda, koje se odnose, pre svega na zločine koje su Srbi počinili nad Bošnjacima, na stavove društva.

Unutar Srbije postignut je svojevrsni konsenzus u pogledu reprodukcije sećanja, ne samo u odnosu na devedesete, već na čitav xx vek. Idealizovana prošlost u koju su ugrađeni simboli pobede je deo državotvorne svesti kojom se obezbeđuje prioritet svih državnih interesa. Poraz iz devedesetih mogao se relativizovati samo uspostavljanjem novog okvira za tumačenje istorije tokom čitavog veka. Otuda se rehabilitacija četničkog pokreta i pokušaj sudske rehabilitacije Dragoljuba Mihailovića uklapa u taj koncept. Jer, činjenica da su se ratovi iz devedesetih vodili u ime te iste ideologije direktno se nadovezuje na ideologiju Dobrice Ćosića koja ide na rekompoziciju Balkana i ujedinenje svih Srba. Mihailović treba da posluži za anuliranje tekovina AVNOJ, Ustava iz 1974, i, u krajnjoj liniji Badenterove komisije. Osim što se događaji relativizuju ili falsifikuju, kreatori sećanja se stalno vraćaju na traumatične tačke prošlosti (na primer, Jasenovac), što je u funkciji nacionalne mobilizacije i kolektivne solidarnosti sa državom, koja se uvek oslanja na patriotizam.

Kada je reč o ratu u Bosni devedesetih, Republika Srpska ima funkciju (preko Milorada Dodika) da kriminalizuje i defamira Bošnjake kao stvarne pokretače rata. Tome su služile poternice i hapšenja Ejupa Ganića, Jovana Divjaka i Ilije Jurišića. Tako za iseljavanje Srba iz Sarajeva, Dodik direktno optužuje Bošnjake i, između ostalog ističe da je fašizam 1992. godine doveo do iseljavanja 150.000 Srba iz Sarajeva, jer nisu mogli da istrpe fašističku politiku Aliju Izetbegovića i vlasti toga vremena.

Početak ove godine obeležena je i 20-ogodišnjica postojanja Republike Srpske čemu je u srpskim medijima dat poseban značaj. Činjenica da se za datum njenog osnivanja uzima 9. januar 1992, kad je Bosna još uvek postojala kao Republika BiH bez teritorijalne podele (kao takva primljena je i u Ujedinjene nacije, 6. aprila 1992), je u funkciji dokazivanja da RS nije genocidna tvorevina. Međutim, imajući u vidu činjenicu da je RS teritorijalno omeđena tokom rata 1992–95, insistiranje na kontinuitetu “državnosti”, podrazumeva odgovornost RS de jure i de facto za etnička čišćenja, ratne zločine protiv čovečnosti, uključujući genocide, počinjene na toj teritoriji u tom periodu. Čitav srbijanski državni vrh je učestvovao u toj proslavi sa jasnom porukom da se slavi nastanak najmlađe srpske države.

Zbog ovakve politike Beograda, Bosna i Hercegovina ni nakon 15 godina od potpisivanja Dejtonskog sporazuma nije uspostavila unutrašnju integraciju unutar svojih granica. Osnovni razlog za ovakvu situaciju je unutrašnja struktura u koju je ugrađena statusna nejednakost utemeljena Dejtonskim sporazumom. Srbi su svojom strategijom i upornošću osigurali potpuno autonoman status za RS. Sa bezbednosnog stanovišta, Srbi poseduju ozbiljnu stratešku dubinu, jer procenjuju da je njihova sigurnost u integraciji sa Srbijom.

Iz svega logično proizilazi da se Dejtonski sporazum tretira kao taktički korak na putu do konačnog cilja. Državna politika Srbije to pokazuje svakodnevno.

Priznavanje istorijske istine je neophodno i u vlastitom interesu. Jer, ukoliko potisnuta istina ostane trajno zarobljena, ni Srbija ne može iskoristiti u budćnost. Poricanje je začarani krug, kojim se pokušavaju izbeći i određene dužnosti koje Srbija ima prema regionu, pre svega prema Bosni.

Idealizovanje prošlosti neće pomoći Srbiji da “preskoči” devedesete, jer ona ima mnogo dublji eho i u svetu. I to ne samo zbog tragedije u Srebrenici. Suđenje Andersu Brejviku koje je nedavno počelo u Oslu privuklo je ogromnu pažnju sveta. U fokusu je njegova tvrdnja da se napajao ideologijom Karadžića i Čosića koji su do sada bili tretirani manje-više kao lokalni fenomen. Brejvikovo Suđenje Brejviku razotkriva I ukazuje na ozbiljne posledice po svet koje takve ideologije imaju.

POČETAK KOJI NE OBEĆAVA

NOVA VLAST JE pod budnim okom EU, NATO i SAD, ali i Rusije. Verovatno je prerano donositi sud o učinku nove vlade i predsednika Republike, ali međunarodni predstavnici pokušavaju da utvrde njenu orijentaciju i posebno njen odnos prema Kosovu. Očekivanja su velika, jer se smatra da je Srbija pred ekonomskim slomom pogotovo što je neizvesno da li će uspeti da li uspeti da obnove aranžman sa MMF. (Delegacija MMF dolazi inače, u septembru).

Dosadašnji učinak nove vlasti ne obećava mnogo, posebno kad je reč o ekspresnom smenjivanju guvernera Narodne banke, uz argumentaciju, između ostalog, da je bio “partijski čovek” (DS). Pri tome, njegova zamena je visoka funkcionerka Srpske napredne stranke. O departizaciji o kojoj se mnogo govorilo u kampanji, više nema ni spomena. I pre formiranja vlade, rušenje autonomije Vojvodine postavljeno je kao jedan od glavnih prioriteta. Čak je i koalicioni partner, Ujedinjeni regioni Srbije, koji je dobio podršku glasača na ideji regionalizacije Srbije, stao na stranu naprednjaka i kad je reč o Vojvodini i o menjanju već uspostavljene lokalne vlasti i u vojvođanskim i u drugim gradovima Srbije, uz pomoć SPO i niza drugih marginalnih stranaka.

Najviše zabrinjava ponašanje novog ministra odbrane. Svojim posetama i Vašingtonu i Moskvi, nastojao je da pokaže ekvidistancu prema ova dva centra. Nema još naznaka u kom će pravcu reforma vojske dalje ići, imajući u vidu da su se do sada odvijale pod nadzorom i uz pomoć NATO. Treba imati u vidu i brojne izjave i Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića o tome da Srbija ostaje neutralna i da članstvo u NATO nije opcija. Rusi su najavili priznavanje Kosova, ukoliko Srbija postane članica NATO. Vučić je već formalno stavio

pod kontrolu sve obaveštajne agencije, i policijske i vojne, što se u praksi do sada nikad nije dogodilo. Takođe je neobično njegovo fokusiranje na korupciju, što svakako ne spada u njegovu nadležnost.

Najavljuje se susret Tomislava Nikolića sa Atifete Jahjagom, predsednikom Kosova, za kraj septembra. U javnosti Srbije postoji opšti konsenzus da je Kosovo izgubljeno. Međutim, Srbija neće sama o tome odlučivati. To pre svega zavisi od stava Rusije koja to pitanje drži otvorenim zbog svojih interesa.

Zabrinjavajuća je i tendencija naprednjaka da razbiju Demokratsku stranku. Za to su u velikoj meri odgovorni i sami demokrati. Bilo bi opasno po budućnost Srbije da se ta stranka raspadne. Ne postoje potencijal koji bi za kratko vreme stvorio stranku takvog značaja. Bilo bi važno da vodeće političke partije postignu minimalni consensus, kako bi se sprečila dalja destrukcija političkog tela Srbije. Naprednjaci neće biti efikasni bez jake i konsolidovane Demokratske stranke.

U procenama o potencijalu nove vlasti svakako treba uzeti u obzir i neke činjenice koje itekako mogu limitirati njeno ponašanje. Nova vlast, odnosno noseće stranke koje je čine, pod teretom su velikog bremena prošlosti, što dovodi u pitanje njen kredibilitet, kako u Srbiji, tako i u regionu. Tranzicija i transformacija društva u poslednjih 12 godina bile su veoma ograničenog dometa. Nakon 20 godina pokazali su se i neki dublji slojevi na koje se naslonio komunizam: autoritarnost i dogmatizam.

Srbija se načelno opredelila za demokratiju. Ali, postavlja se pitanje kakva je njena percepcija demokratije. Da li je to samo vladavina većine, ili i "paket" koji se u razvijenom svetu podrazumeva: podela vlasti, prava manjina i vladavina prava. Ključno je takođe, razumevanje da je "narodna volja" ograničena zakonima i ustavnim pravima. Ukoliko nema takvog razumevanja, onda demokratija može biti samo prazna fasada u interesu određenih interesnih grupa.

Dramatični istorijski zaokreti praćeni su političkom borbom kojoj su prethodili intenzivni intelektualni sadržaji. U Srbiji se to događalo u promovisanju srpskog nacionalnog projekta osamdesetih. Međutim, u periodu nakon smene Miloševića, izostala je rasprava o tome, kakvu demokratiju Srbija želi i za kakve reforme je sposobna. Instaliran je najkonzervativniji i antimoderan model vrednosti koga su promovisli Koštuničina vlada i Srpska

pravoslavna crkva (SPC). U fokus je stavljeno zaokruživanje srpske etničke države, ili kako kaže Ćosić “da se što više zgnusnemo, kako nas ne bi mogli deliti”.

Modernizacija Srbije ne pogoduje određenim grupacijama. Ona je neprihvatljiva za novostvorenu finansijsku elitu koja kontroliše resurse Srbije, jer bi samo njihovo adekvatno oporezivanje stvorilo neophodne pretpostavke za nju. Modernizacija takođe, ugrožava i birokrate koji su opteretili javni sektor i koji blokiraju privatnu inicijativu. Vladajuće političke elite takođe, nisu zainteresovane za takve promene, jer bi to iziskivalo profesionalniji i selektivniji pristup u izboru kadrova (ne samo “kumovski” ili “burazerski” kriterijumi) i stvaranje pravnog konteksta za privatnu inicijativu.

Modernizaciju uglavnom zastupaju manje partije, pre svih LDP, koji je konstantno demonizovan upravo zbog takvog stava. Zato je modernizacija moguća samo kao pritisak iz baze. U Srbiji za sada ne postoji taj potencijal.

Mnogi analitičari zastupaju tezu da će do promene u Srbiji doći tek kad se nađe na ivici kolapsa – od čega nije daleko. Pobjeda naprednjaka rezultat je ekonomske situacije, nezaposlenosti i sve većih socijalnih razlika. Međutim, njihova populistička politika nema odgovore na probleme Srbije. U nedostatku pravih odgovora insistira se na borbi protiv korupcije, sve je izraženiji antiamerikanizam i navodna borba protiv terorizma. To su tri najčešće manifestacije politike populizma, što Srbiju kvalifikuje kao iliberalnu demokratiju.

Zbog nesposobnosti da oslobode unutrašnju energiju, politička elita Srbije traži alternative Evropskoj uniji. Otuda česte posete Rusiji (Nikolić će se početkom septembra sresti sa Vladimirom Putinom, po drugi put nakon što je izabran za predsednika) i najavljivanje raznih ekonomskih aranžmana sa Rusijom, uključujući i najavu zajedničkih projekata u namenskoj industriji. Nije problem u tome što Srbija, kao i ceo Balkan energetski zavise od Rusije, već u tome što Rusija i sama ima slične i mnogo veće probleme u razvijanju vlastitih resursa, pre svega ljudskih. Rusija je fokusirana na održavanju statusa svetske sile što joj omogućuju prirodni resursi. Međutim, i Rusiji je neophodna modernizacija koja bi joj obezbedila mnogo veći uticaj u međunarodnoj areni.

Orijentacija Srbije na neutralnost kao spoljnopolitičko određenje nije realno. Neutralnost kao koncept na kome je bazirana bezbednosna i odbrambena politika nije prihvaćen ni u jednoj državi u neposrednom okruženju,

između ostalog i zato što vojna neutralnost košta mnogo više nego pristupanje nekom savezu. Bilo bi logično da Srbija, kada je reč o bezbednosti, oslonac traži u regionu.

Nakon odlaska Slobodana Miloševića, kako smo spomenuli, Srbija nije bila sposobna za široku političku i intelektualnu raspravu o sopstvenoj budućnosti. To bi podrazumevalo realnu procenu vlastite pripadnosti i državnih interesa koji iz toga proizlaze. Pogotovo, što je Balkan, prvi put u savremenoj istoriji u evropskoj interesnoj sferi, što dugoročno otvara ogromne mogućnosti za region, kako na ekonomskom, političkom tako i na bezbednosnom planu. Srbija bi morala krenuti tim pravcem. Pitanje je da li naprednjaci imaju sposobnost, potencijal i, naravno, želju, da naprave takav iskorak.

SRBIJA NA KRITIČNOJ TAČKI

NOVA VLAST UBRZAVA rastakanje tkiva srbijanskog društva brutalnim smenama na svim nivoima horizontalno i vertikalno. Reč je o svojevrsnoj „kulturnoj revoluciji“ koja je u suštini nastavak antibirokratske revolucije, sad na mnogo dramatičnijem nivou, jer Srbija posle dve decenije nema potencijal da se suprotstavi novom talasu populizma.

Sva su pitanja i dalje otvorena – od državnog, unutarpolitičkog organizovanja, do konceptualnog. Nijedna vlada od 2000. godine nije do kraja definisala svoju viziju političko-organizacionog uređenja Srbije. Sudeći po ponašanju nove vlasti u Vojvodini, što je najilustrativniji primer, i dalje prevladuje tradicionalni centralizam koji je bio i glavni uzrok raspada Jugoslavije. Naime, u senci Kosova završava se poništavanje vojvođanske autonomije.

Svakodnevno urušavanje institucija i društva vodi samo ka jednom: totalnoj involuciji koja može završiti nekom vrstom potpune kontrole, poput Beloruije. Činjenica da se u Srbiji, prema pisanju nekih medija, svakodnevno prisluškuje ili kontroliše protok informacija blizu 400.000 ljudi, od čega samo oko 15.000 legalno u skladu sa zakonom, više sveoči o nivou paranopje i zatvorenosti sistema.

S obzirom da je, nakon smene Slobodana Miloševića izostalo svodeње bilansa njegove katastrofalne politike koja je odgovorna i za većinu problema sa kojima se Srbija još uvek suočava, nove demokratske vlasti upale su u zamku koja im se vratila kao bumerang. O Miloševićevoj ratnoj politici

i širokoj podršci toj politici, malo se govori. Upravo je ta politika uništila ekonomske i društvene potencijale Srbije.

Sada su borbu protiv korupcije i kriminala preuzele upravo one partije koje su proizvele kaos i u Srbiji i na Balkanu. Ne ulazeći u slabosti Demokratske stranke (DS), sva krivica za kolaps Srbije sada prebacuje se na nju, upravo zbog toga što nije imala hrabrosti da to uradi nakon 5. Oktobra 2000, ali ni kasnije.

Međutim, uprkos "posvećenosti" borbi protiv korupcije, nova vlast nema ni legitimitet, ni realnu mogućnosti da se uhvati u koštac sa nagomilanim problemima, jer bi morala početi od sebe, od kabineta predsednika, pojedinih članova vlade, ali i predstavnika vlasti na lokalnom nivou.

Kada je reč o očekivanjima međunarodne zajednice, njihov prioritet je zatvaranje kosovskog pitanja. U tom smislu vrši se pritisak na raznim nivoima. Tako samo nekoliko dana uoči predsedničkih izbora u Sjedinjenim Američkim Državama, državna sekretarka Hilari Klinton, u svojoj poslednjoj diplomatskoj misiji uopšte, zajedno sa visokom komesarom za spoljne poslove Evropske unije Kettrin Ešton dolazi na Balkan, što uključuje i posetu Srbiji. Očigledno je da su ključni međunarodni akteri svesni da regresivni trendovi u Srbiji i Bosni i Hercegovini iziskuju intervenciju, kako bi se sprečio kolaps njihove politike i svega onog što je u poslednje dve decenije učinjeno.

U nedostatku pravog odgovora na kosovski izazov, Srbija pokušava da nađe "spasonosnu formula" definisanjem državne strategije (predsednik se pohvalio da je nacrt tog dokumenta koji je još uvek državna tajna, sam pisao), koja bi trebalo da izađe u susret očekivanjima Zapadu (što bi, eventualno doprinelo dobijanju datuma za pregovore o priključenju EU) s jedne strane, i da još uvek igra na kartu podele Kosova, s druge strane. Predsednik Tomislav Nikolić i njegovi savetnici izlaz su našli u plasiranju teze o velikoalbanском projektu, uoči Nikolićeve posete Makedoniji. On je, naime, upozorio da se "pravi albanska država na teritoriji Balkanskog poluostrva", a Makedoniji je predočio da će se Albanci, "jednom kad ostvare prava u okviru teritorije Srbije pozivati na ta prava u svim drugim državama." Ova teza je uvek smišljeno podgrejavana, bilo da bi se u Tirani traži partner za podelu Kosova, bilo da bi se Makedonija dodatno destabilizovala.

Zapad očekuje da aktuelna vlast prizna kosovsku realnost. Osim što je odgovorna za rat i situaciju na Kosovu, aktuelna vlast imala bi mnogo lakši zadatak od prethodne, jer sadašnja opozicija neće praviti problem u vezi

sa Kosovom. Možda je i pravedno da upravo ona obznani i ozvaniči gubitak Kosova.

Nova vlast se u velikoj meri oslanja na Rusiju, očekujući njenu podršku, kako finasijsku tako i kad je reč o politici prema Kosovu. Međutim, i neki ruski analitičari upozoravaju da je politika "i EU i Kosovo" od samog početka bila nerealna i da će Srbija biti prinuđena da izabere ili jedno, ili drugo. Smatra se da opcija podele više nije moguća, jer je "taj trenutak prošao". Srbija je izgubila dragoceno vreme u svojim odnosima sa EU i sad se sa razlogom može pribojavati da može ostati jedina zemlja na Balkanu izvan Evropske unije. Pitanje je, međutim, da li aktuelna vlast ima svest o tome. Njena parohijalnost i autističnost sužavaju mogućnost realnog sagledavanja ozbiljnosti situacije u kojoj se Srbija nalazi.

Upozoravajuće zvuče reči istoričarke Latinke Perović koja ocenjuje da je Srbija "prokockala" svoju evropsku šansu i da srpskom narodu pretili nestanak. Za preokret, kako ističe, bio bi potreban ogroman napor koji sami ne možemo učiniti.

Zato EU nema alternativu, jer oporavak Srbije je moguć samo uz solidarnost, podršku i pomoć Evrope. Uostalom, ceo Balkan je po prvi put u istoriji pod evropskim kišobranom i, upravo mu to otvara perspektivu kakvu nikad ranije nije imao.

PORAZ STRATEGIJE SRBIJE

214

OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE KOJE je Žalbena veće Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju izreklo nedavno hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču, potom i kosovskom lideru Ramušu Haradinaju otvorile su dugo zanemarivanu, a važnu temu u Srbiji: o karakteru rata na teritoriji bivše Jugoslavije.

Reakcije države, medija, pa i civilog sektora pokazale su tvrdokornost dominantne teorije viktimizacije i nedostatak političke i svake druge volje za suočavanjem s odgovornošću Beograda za najbrutalniji konflikt u Europi poslije Drugog svetskog rata. Država i mediji, unisono, svesno su homogenizovali javno mnjenje, uz ponovljenu tvrdnju da su Srbi opet žrtve globalne nepravde.

Presude su primljene kao još jedan dokaz antisrpskog delovanja Haškog tribunala i vrhunski argument protiv njegovog celokupnog rada i uloge. Predstavnici vlasti su iskoristili priliku da ponovo afirmišu negativan stav prema Tribunalu. Predsednik Nikolić je poslao poruku regionu: “Ako su hteli da nas svađaju, našli su način”. Jer, kako ističe “ne može da se desi da posle svega ovoga mi nastavimo da sa svojim susedima održavamo odnose kakve smo imali do sada.” Rasim Ljajic, ministar u svim vladama od 2000. godine, glavni akter u saradnji Srbije sa Haškim tribunalom, “šokiran” je presudom i smatra da “javnost Srbije ima pravo na ljutnju i bes, jer se radi o selektivnoj pravdi ili nepravdi”.

Ekstremna desnica je oštro reagovala protestima, proglasima i veoma agilnim propagarianjem antihaškog sentimenta. Presude su pojačale zahteve

– pre svega snaga okupljeni oko Demokratske stranke Srbije (DSS), Srpske radikalne stranke (SRS), pokreta Dveri, Naši, 1389 – ali i brojnih drugih pokreta i pojedinaca, za stvaranjem jake nacionalne države i odustajanjem od EU.

I civilni, antiratni sektor, uz veoma retke izuzetke, pridružio se Vladi u negativnoj reakciji. Tako ugledna istoričarka Dubravka Stojanović u autorском tekstu piše: “Posle oslobađajuće presude za akciju ‘Oluja’ gubi se ključni motiv, odnosno ideološki okvir rata koji je njegov uzrok. Rat je sada, bar što se hrvatskog učešća u njemu tiče, ostao samo odbramben i oslobodilački”. Ističe ovdašnju dominantnu tezu i kaže: “Problem je u tome što se jugoslovenski slučaj ne može porediti s klasičnim napadom jedne države na drugu. Na prvom mestu, bio je to rat napravljen u okviru zajedničke države,⁷¹ čiji cilj je bilo njeno cepanje, zauzimanje teritorija i stvaranje što čistijih nacionalnih država. Radilo se o posebnom istorijskom trenutku, nastalom neposredno posle pada Berlinskog zida i rušenja dotadašnje podele sveta.” Vesna Pešić, bivša predsednica Građanskog saveza i bivša članica Liberalno demokratske partije, pak smatra da ovu “skandaloznu presudu, koja je urušila kredibilitet Tribunala treba pripisati spoljnom uticaju na sud. Tog uticaja nije bilo u svim slučajevima, ali u nekima, pa i u ovom, jest”. A Vladimir Kecmanović, pisac mlađe generacije, ističe da “nijedna haška odluka nema nikakvu pravnu, ili, ne daj bože, moralnu težinu. Političku ima. I zato srpski politički predstavnici imaju pravo i obavezu da se bune”.

U celini, ove su reakcije samo ogolile stanje stvari u Srbiji kad je reč o Haškom tribunalu i, možda još više, o odnosu Beograda i srpskih elita prema nedavnoj prošlosti. Naime, Srbija je očekivala da će pomenute presude, prihvatajući da je reč o “udruženom zločinačkom poduhvatu”, bar donekele relativizovati vlastitu odgovornost. Kako se desilo upravo suprotno, presude faktički predstavljaju fijasko dosadašnje strategije Srbije, zasnovanoj na relativizaciji odgovornosti, ali i debakl jednog dela međunarodne zajednice.

Da bi se otklonile nedoumice vezane za ove presude, neophodno je pozabaviti se politikom podizanja optužnica. Ta je, između ostalog, bila

71 U Srbiji se stalno prenebregava činjenica da je rat vođen na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje je međunarodna zajednica, nakon što je Badenterova komisija uspostavila kriterije za nezavisnost, priznala kao nezavisne države. Kao dan prestanka postojanja Jugoslavije međunarodna zajednica uzima 8. oktobar 1991. godine. To znači, a tako to tumači i Haški tribunal, da je rat imao međunarodni karakter.

usmerena na to da se osude pripadnici svih etničkih grupa što bi vodilo veštačkom izjednačavanju kriminalne odgovornosti svih strana u ratu. Tužilaštvo je podiglo četiri optužnice koje su imale za cilj relativizaciju odgovornosti: hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču, potom Ramušu Haradinaju, i Naseru Oriću, kao i bošnjačkom generalu Rasimu Deliću. Za sve četiri optužnice karakteristična je ista formulacija – “udruženi zločinački poduhvat”. To je optužene trebalo dovesti na istu poziciju sa Radovanom Karadžićem i Ratkom Mladićem.

To usmerenje koincidiralo je s jednom školom mišljenja u pojedinim političkim i intelektualnim krugovima Evrope. Ta je zastupala stajalište da bi se tako olakšao proces pomirenja u regionu. Otuda su izostale optužnice, recimo, za zločine počinjene u istočnoj Slavoniji i Vukovaru (osim u slučaju Ovčare), ili za vojni vrh i jugoslovensko Predsedništvo, odnosno za Veljka Kadijevića, ministra odbrane i Borisava Jovića, predsednika Predsedništva početkom devedesetih.

Džefri Najs, zamenik glavne tužiteljice na suđenju Slobodanu Miloševiću, kaže da su “kvalificirani pravnici već ranije sugerirali da nema dovoljno dokaza”, ali da je Karla del Ponte nakon toga „instruirala” troje pravnika koji nemaju iskustva kao advokati u sudnici i koji nakon podizanja optužnice ionako ne bi u ime Tužilaštva zastupali slučaj na sudu”.

Valja podsetiti da je bilo i ranije oslobađajućih presuda i to, recimo, baš kada su Srbi u pitanju. Na primer, oslobađajuća presuda Milanu Milutinoviću, predsedniku Srbije u vreme NATO intervencije; oslobođen je Miroslav Radić u predmetu “Vukovarska trojka”, a Veselinu Šljivančaninu je smanjena kazna, kao i još nekolicini optuženika. Znači, kako ističe Džefri Najs, “trebalo bi se zabrinuti samo onda kada bi svi optuženi bili i osuđeni. Jer, bilo zbog nedostatka dokaza, bilo zbog proceduralnih problema, svaki sud funkcionise tako da će određeni broj optuženika biti oslobođen. Sudovi ne postoje da bi se svi osudili. Kada bi to bio slučaj, onda bi sudovi bili samo pečat na ono što rade tužilaštva”.

Vojna operacija oslobađanja okupiranih hrvatskih teritorija, “Oluja”, je bila uvod u završetak rata, nakon što su se “desile” Srebrenica i Žepa, a ugroženom Bihaću u Bosni i Hercegovini pretila sudbina Srebrenice. „Oluja” je uspostavila nov vojni balans u regionu jer je označila kraj višegodišnje vojne premoći srpskih vojski, koje se nakon toga povlače iz Hrvatske i zapadne Bosne i Hercegovine. Pripremana u saradnji s penzionisanim američkim

oficirima, trajala je samo četiri dana. Hrvatska vojska je ulazila u već ispražnjene gradove.

Naime, na delu je bio dogovor hrvatskog predsednika Franje Tuđmana i njegova srpskog kolege Dobrice Ćosića još iz 1993. Prema njemu, trebalo je, kad je reč o Srbima, da se konsoliduju etničke teritorije tako što će se zauzeti zaštićene zone u Bosni i Hercegovini, s time da bi se Srbi iz tzv. Krajine prebacili u Republiku Srpsku i Srbiju, a možda i na Kosovo. Ćosić je lično bio angažovan na organizovanju preseljenja Hrvata iz Hrtkovaca (Vojvodina) i dovođenje na njihovo mesto Srba iz zapadne Slavonije (selo Kula).

Beograd je, tri meseca ranije, još u maju 1995, poslao tri oficira JA u Knin da pripreme evakuaciju Srba. Samo je mali broj "odabranih" znao za to. Većina, nažalost, nije, pa su u toj završnici upravo oni žrtvovani. Srbima iz Hrvatske su početkom 1995. godine, ponuđeni pregovori o tzv. planu Z-4. Na nagovor Beograda nisu ga prihvatili; da jesu, dobili bi za tzv. Krajinu status države u državi.

Srbijanski mediji u toku i posle "Oluje" svedočili su o egzodusu Srba, koji predstavlja istinsku tragediju ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Pogotovo, što je, kasnije, njihov povratak u zavičaj opstruiran i iz Beograda, i iz Zagreba.

Međunarodna zajednica (tzv. Kontakt grupa) je bila pristala na ove dogovore, jer je bio prevladao stav da je u toku stvaranje etničkih država i da povratak izbeglica nije realna opcija. Ubistvo nekoliko stotina staraca nakon "Oluje" bila je surova poruka da povratka nema. Beograd je, sa svoje strane, veoma organizovano naseljavao Srbe iz Krajine u manjinske sredine (Mađara, Hrvata posebno). Tako je, na primer, u Staroj Pazovi gde su u većini živeli Slovaci doseljavanje Krajisnika promenilo proporciju u korist Srba. Tako je definitivno etnički konsolidovana ranije izrazitije multietnička Vojvodina, što pokazuju i podaci proslogodišnjeg popisa stanovništva.

U takvim okolnostima, Haški tribunal verovatno nije mogao izbeći da ne reflektuje sve te, često oprečne, konsideracije. Međutim, bez obzira na propuste, njegova uloga i značaj su od neprocenjive važnosti za region. O njegovom radu i učinku tek predstoje pravne rasprave, a najnovije oslobađajuće presude su možda uvod u dublje promišljanje o ovoj instituciji. Nasleđe Tribunala će svakako biti ključno za sve buduće istraživače i naučnike u promišljanju istorije druge Jugoslavije i njenog brutalnog kraja.

U POTRAZI ZA IDENTITETOM

218

POSLE DUGO OKLEVANJA, uz veliki otpor, a istovremeno i pritisak realnosti (ekonomski kolaps), kao i insistiranja Evropske unije (EU) da se kosovsko pitanje zatvori, Srbija je ušla u novu fazu odnosa sa Kosovom – odustajanje i traženje formule za Srbe sa severa. Nije neobično da to rade upravo oni koji su najodgovorniji za slom Srbije, jer jedino oni mogu građanima objasniti zašto se tako mora. U tome ih treba podržati, jer bez odustajanja od Kosova Srbija ne može da se pokrene.

Međutim, velika je nepoznanica šta će biti sa samom Srbijom kada se to dogodi. Dobijanje datuma za pristupne pregovore za članstvo u EU je sigurno značajan pomak. Kako će se pak, stvari dalje razvijati zavisi od toga kako će se aktuelna vlast postaviti prema nekim ključnim problemima koji stoje pred Srbijom. Kakvu Srbiju oni zapravo žele? Populizam naprednjaka i zataškavanje istine o nedavnoj prošlosti ne garantuju nužno oporavak Srbije. Naprotiv, sve ono što je učinjeno na lokalnom nivou (metodologija u preuzimanju vlasti, neprofesionalnost i provincijalnost), kao i način na koji se obračunavaju sa korupcijom navodi na neizvesnost i strepnju. Nema vizije, osim da se nekako preživi uz podršku EU.

Ustav Srbije je antimoderan i ne razlikuje se gotovo uopšte od Miloševićevog (1990), koji je bio uvod u razbijanje Jugoslavije. Aktuelni ustav je na putu razgradnje same Srbije. Ustav se tiče poretka, sistema i samih vrednosti političke zajednice. Aktuelni ustav nije otvorio put reformisanju države i organizacije vlasti, zaštiti svojinskih i ličnih prava, vladavini prava i

demokratskom funkcionisanju pravnih i političkih institucija. Sve to je neophodno kako bi Srbija bila pozitivno prepoznatljiva u regionu i u svetu.

Nakon ratova, poraza, opšte devastacije i demoralizacije društva, jedan od ključnih problema jeste i to – šta je novi identitet Srbije i na kojim vrednostima se gradi. U opštoj konfuziji koja vlada u svim sferama društvenog života, proces izgradnje identiteta Srbije pokazuje nedoslednost, nedostatak autentičnosti i, pre svega, krivotvorenje istine.

Srbija sebe definiše kao multietničko društvo što u suštini i jeste, jer u njoj žive brojne etničke, verske i druge manjine, ali one nisu integrisani deo društva. Ne postoji državna politika inkluzivnosti manjina niti one imaju ikakav udeo u izgradnji zajedničkog identiteta. Jer, multikulturalizam (mada i on ima svoja ograničenja, posebno ako se definiše u tvrdoj formi) je odgovor na tradicionalni nacionalni egoizam i ograničenja nacionalne (etničke) kulture i države. Srbija nije otvorena za kulturološki pluralizam, jer ne postoji pravna država i civilno društvo koji bi političke aktore prisilili na poštovanje visokih standarda zaštite ljudskih prava. Srbija nije ni demokratsko društvo, jer ono podrazumeva neprihvatanje nacionalizma i rasizma.

Proces konstrukcije državnog identiteta pokazuje ne samo konfuziju i izopačavanje prošlosti, već i uskogrudost kada je reč o drugima. Državni praznik Srbije je 15. februar, datum koji se povezuje sa devetnaestovekovnim Sretenjskim ustavom koji je bio na snazi samo dve sedmice. Srbija se odrekla antifašizma kao tekovine na kojoj savremena Evropa počiva i upustila se u rehabilitaciju ličnosti vezanih za retrogradne ideologije. Proces rehabilitacije Draže Mihailovića samo što nije završen, a najavljuju se i rehabilitacija Nedića i Ljotića. Mihailović, je osim što je bio kolaboracionist, bio i rasista, jer je njegov program "Homogene Srbije" doveo do stravičnih zločina nad Bošnjacima, Hrvatim ali i samim Srbima druge orijentacije. Aktuelni predsednik Srbije Tomislav Nikolić nosi titulu četničkog vojvode koju dovode u pitanje samo neke organizacije civilnog društva.

Srbija se odrekla nasleđa i prve i druge Jugoslavije koje su obeležile njenu istoriju XX veka, zbog toga što se obe smatraju pogubnim po srpski narod. Izdvojene su samo gore pomenute ličnosti čija je ideologija Velike Srbije bila na delu i devedesetih. Kakva se poruka šalje manjinama u Srbiji i svim susedima u regionu: to izaziva konstantne tenzije i strepnju kod drugih. Svakako, nije problem u tome da se neke istorijske etape ponovo čitaju

i istražuju na novi način, ali neke činjenice se ne mogu izbrisati – a to je karakter Drugog svetskog rata, odnosno nacizma i fašizma. Identifikovanje sa tim ideologijama Srbiju dugoročno opstruira u njenoj demokratskoj transformaciji, jer u osnovi tih ideologija jeste rasizam. Uprkos tome, na javnoj sceni u zamahu je široka aktivnost ekstermističkih grupacija koje uživaju podršku države i nekih vodećih političkih partija. Opšta konfuzija ogleda se i u nastupima srbijanskih predstavnika u tzv. nesvrstanom svetu gde se uglavnom koriste popularnost Jugoslavije i tekovine Titove nesvrstane politike.

Interpretacija ratova iz devedesetih je poseban problem, jer se svodi na tezu da je Zapad razbio Jugoslaviju tako što je dao podršku secesionističkim republikama. Haški tribunal se negira kao antisrpski od samog početka, međutim, oslobađajuće presude Gotovini i Haradinaju poslužile su kao dodatni argument za totalno ignorisanje haških presuda. Iako je Srbija usvojila skupštinsku rezoluciju o Srebrenici, sad je u toku široka kampanja negiranja ne samo te rezolucije, već uopšte i odgovornosti Srbije za, na primer, rat u Bosni. Tomislav Nikolić je odmah po inaugurisanju za predsednika Srbije izjavio da u Srebrenici nije počinjen genocid. To govore i ostali predstavnici aktuelne vlasti. Odnosi sa regionom zapinju pre svega na interpretaciji ratova iz devedestih i na problemima proizašlim kao posledica rata.

Politička scena Srbije je zarobljena nacionalizmom i temama koje su građane udaljile od politke. Medijska scena živi od skandala i senzacionalističkih afera koje do kraja diskredituju političke elite i smisao političkog života. Samo ona grupacija koja bude autentična u profilisanju vizije Srbije i koja bude saopštavala istinu, bez obzira o čemu i kome je reč moći će da mobiliše javnost za promene. Jeftine populističke, pre svega, medijske kampanje u borbi protiv korupcije već su izgubile svoju snagu.

Dobijanje datuma za pregovore sa EU imaće političku energiju samo ako se oko tog cilja (pristupanja EU) grupišu proevropske snage u društvu I one budu pokrenule transformaciju društva sa entuzijazmom i verom u evropsku Srbiju.

Prošlo je deset godina od ubistva premijera Zorana Đinđića. To je jedini srpski političar koji je istinski umeo misliti evropsku Srbiju. I deset godina nakon njegovog ubistva Srbija još uvek luta. Ako krene u pravcu EU biće to iznudica, a ne stvarno promišljanje evropske Srbije. Imajući u vidu sve okolnosti i to bi bio veliki iskorak.

PRESECANJE KOSOVSKEG ČVORA

SPORAZUM IZMEĐU BEOGRADA i Prištine napokon je stavio tačku na proces raspada Jugoslavije. Stavio je tačku na iluziju da će se međunarodne okolnosti promeniti i okrenuti u korist Srbije, odnosno ići u korist podele Kosova što je do kraja bila opcija na koju je Beograd igrao. Uz veliki otpor konzervativnog bloka i sive zone politike, premijer Ivica Dačić, pre svih uspeo je veštím meandriranjem da balansira između zahteva Brisela i kritika domaće javnosti. Koalicioni partneri na vlasti su tokom samih pregovora prešli put od suprotstavljanja sporazumu do njegove podrške, vešto prebacujući odgovornost na prethodnu vladu koja je Srbiju, kako su isticali, obavezala da se kreće u tom pravcu. Pravedno je što upravo aktuelna vladajuća koalicija potpisuje taj sporazum, jer je svojim ponašanje tokom dve decenije i dovela Srbiju u sadašnju poziciju. Kao jaka opozicija čvrsto se suprotstavljala svakom pokušaju da se razreši kosovski čvor.

I u toku samih pregovora naprednjaci su se kolebali, posebno predsednik Republike Tomislav Nikolić. Premijer Dačić je lukavo, doduše uz podršku Brisela i Vašingtona, u pregovore uvukao i Aleksandra Vučića i Nikolića, kako bi ih sprečio u nameri da odgovornost za „izađu“ prebace samo na njega. Obojica su lavirala, ali su na kraju ipak pristali i preorijentisali se na odbranu potpisanog sporazuma.

Sporazum ima, može se reći, istorijski značaj, kako za Srbiju tako i za Kosovo. Po prvi put u istoriji Beograd pregovara sa Albancima na ravnoj nozi. Obe zemlje su time sebi otvorile evropsku perspektivu. Sporazum je važan i za čitav region, jer znači iskorak u odnosu na regresivne trendove,

posebno na Zapadnom Balkanu. Sporazum znači da se Srbija pomerila, da prvi put deluje racionalno, jer ju je ekonomska stvarnost saterala u ćošak. Sporazum ima 15 tačaka i mora biti još potvrđen u parlamentima Srbije i Kosova. Međutim, treba očekivati otpor, mimikriju, sabotazu, posebno od trenutka kad se dobije datum za otpočinjanje pristupnih pregovora sa Evropskom unijom (EU).

Ivica Dačić se pokazao kao vešt političar kad je reč o srpskoj javnosti. U autorskom tekstu za NIN je napisao: "Gotovo deset godina Kosovo je bilo tabu tema i o njemu, službeno, niko nije smeo kazati istinu. Pričane su bajke", rekao je, dodajući da se "lagalo da je Kosovo naše, pa je to čak službeno potvrđeno i Ustavom. Danas, taj isti Ustav ni najmanje ne pomaže. Predsednik Srbije ne može na Kosovo. Ni predsednik Vlade. Ni ministri. Ni policija. Ni vojska". Srpskom patrijarhu Irineju, koji je apelovao da se Kosovo "i ne izda i ne preda" odgovorio je da je srpski patrijarh još 1690. godine napustio Kosovo. I još mnogo toga je rekao, po prvi put u domaćoj javnosti. Uoči poslednje runde pregovora otišao je u Moskvu. Nije jasno šta je sve tamo bilo, ali svakako Beograd nije imao veliki izbor.

Sporazum će, kao što se odmah i pokazalo, imati različite interpretacije u vladajućoj koaliciji, ali i u opoziciji, i na Kosovu. Obe strane će ga tumačiti shodno potrebama vlastite javnosti. Obe strane su svesne da drugog izbora nije ni bilo. Ipak, njegovo sprovođenje će pokazati koliko ima iskrene i ozbiljne političke volje, posebno u Beogradu. Beograd će samu implementaciju tretirati kao novu rundu pregovora. Neće odustati od pokušavanja da tamo de facto izdejstvuje status Republike Srpske.

Vučić i Nikolić su sada suočeni sa vlastitim ekstremistima na koje kao vlast nikad nisu reagovali, jer su bili u funkciji njihove politike, posebno u Vojvodini. Njihovo biračko telo je najradikalnije, tako da će oni morati uložiti napor u njihovo pacifikovanje.

Najteže će ići sa konzervativnom elitom, Srpskom pravoslavnom crkvom (SPC), članovima Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), pojedinim medijima (Pečat), intelektualcima. Oni su potpisivanje doživeli kao poraz. Građani Srbije, bar po reakcijama na raznim blogovima i sajtovima, mnogo su racionalnije primili tu vest.

Vojislav Koštunica je optužio vlasti za *izdaju državnih i nacionalnih interesa*, i zajedno sa Srpskom radikalnom strankom Vojislava Šešelja okrenuo se uličnim protestima. I sve ekstremne desne grupe Dveri, Naši, Obraz (iako

zabranjen) i ostali, reaguju slično i sigurno će u narednom periodu biti različitih reakcija i protestnih manifestacija, posebno na severu Kosova.

Dorđe Vukadinović je sporazum doživeo kao klasičnu kapitulaciju pred pritiscima Brisela, Vašingtona i Prištine. Istakao je da će taj dan biti upamćen kao jedan od tužnijih i sramnijih dana u srpskoj istoriji, i da je to faktičko priznanje, ne samo Kosova, već i prihvatanje kao gotove činjenice da su Srbi na severu deo Tačijeve države. Nova srpska politička misao, čiji je on glavni urednik, pokrenula je inicijativu od 20 tačaka, sa zahtevima između ostalih, za raspisivanje referenduma o pristupanju EU i NATO; unošenje u Krivični zakon kaznenih odredbi protiv propagiranja secesionizma; veću orijentaciju na Istok, naročito na tržište bivšeg SSSR i zemalja Bliskog istoka i drugo.

Bez obzira na osećaj gubitka kada je o Kosovu reč, pokazalo se da je kosovska priča davno ispričana i da je srbijanska javnost prokupirana vlastitim preživljavanjem. U tom pogledu za nju je mnogo važnije šta sledi u samoj Srbiji kada se jednom prašina oko sporazuma slegne. Očigledno je da je Kosovo kao tema izgubilo svoju mobilizujuću snagu na unutrašnjem planu.

Međunarodna zajednica je uložila mnogo napora da se dođe do sporazuma. Ona je i glavni garant za njegovo sprovođenje, pre svega kad je reč o bezbednosnim aspektima sporazuma. Ne iznenađuje da je datum, koji se očekuje u junu, uslovljen sprovođenjem onog što je dogovoreno na terenu. Shvaćeno je da će to biti najteži i najproblematičniji deo sporazuma.

Međunarodna zajednica je dala punu podršku aktuelnoj vlasti u postizanju sporazuma sa Prištinom. Ali kao i obično, unutrašnja pitanja Srbije drže po strani. Vučić je iskoristio taj interregnum i na talasu međunarodne podrške zaoštrio je situaciju u samoj Srbiji, pre svega u Vojvodini. Tzv. kampanjom protiv korupcije stekao je podršku javnosti i sada prekraja izbornu volju (usklađuje lokalne rezultate za republičkim) sa jasnim ciljem da što više koncentriše vlast u svojim rukama.

Kultura nasilja koja nikad nije bila strana radikalima, sad naprednjacima, uzela je maha i očituje se u svim segmentima društva. Ponovo je zavladao strah zbog koga izostaje kritički pogled na sadašnju vlast. Osim što je bila prinuđena da pregovara, u toku prošle godine nije ostvarila pomak ni na jednom planu. Osim u uništavanju Demokratske stranke, koja je i sama odgovorna za stanje u kojem se nalazi.

Nakon 12 godina od promena, Srbija se kao društvo ponovo nalazi pred autoritarnom vlašću koja ne preza ni od čega. I pred liderom koji ne preza ni

od koga i takođe, ni od čega. Na unutrašnjem planu to znači homogenizacija i teror jedne opcije koja je daleko od evropske, uprkos tome što je stavila svoj potpis na sporazum koji Srbiji otvara evropsku perspektivu.

Dakle, od društva zavisi kako će se stvari dalje kretati i da li će Aleksandar Vučić postati zaštitni znak nove faze autoritarnosti i straha. I, naravno, koliko će se društvo mobilisati da iskoristi šansu koju sporazum pruža. To važi i za Vojvodinu.

IZNUĐENI NAPREDAK

AKO JE CENITI sadašnju vladu po ostvarenim rezultatima, ona je još uvek na početku mandata, iako je od njenog konstituisanja prošlo godinu dana. Izostao je sistematski i institucionalni pristup rešavanju problema, posebno kad je reč o korupciji. Dramatična posledica je, da je Srbija pred kolapsom.

I Slobodan Milošević je svojevremeno mobilisao mase na jeftinim populističkim obećanjima, a vremenom je naciju prikovao za zločin i kriminal. Naprednjaci su preko navodne borbe protiv korupcije popularizovali potpredsednika Vlade Aleksandra Vučića, što je i bio glavni cilj za slučaj da se opredele za vanredne izbore. Zbog toga su koalicioni partneri stalno izloženi kritici, jer bi eventualni izbori trebalo da ustoliče naprednjake na vlasti bez ijednog partnera za narednih deset godina. To su njihove kalkulacije. Objektivno, njihov rok trajanja će postati problematičan onog trenutka kada građani shvate da je korupcija način življenja u Srbiji i da od navodne borbe protiv korupcije nema ništa. Za obračun sa njom neophodno je mnogo toga, a pre svega – kredibilitet onih koji su nosioci kampanje protiv korupcije. Osim toga aktuelna vlada nije ništa uradila. Trend urušavanja je nastavljen u svim sferama, od kulture, zdravstva, do privrede, obrazovanja... Mediji dodatno banalizuju atmosferu i sluđuju građane. Pri tome, primitivizam i antiintelektualizam podilaze najnižim instiktima.

Zato je dobijanje datuma za otvaranje pristupnih pregovora za članstvo u Evropskoj uniji (EU) jedini način da se izbegne totalni raspad sistema. Dobijanje datuma u ovom trenutku je od suštinskog značaja, jer stavlja Srbiju u drugačiji politički kontekst i definitivno profilise njenu evropsku

perspektivu. Takođe, Srbija se stvalja na kolosek sa koga više nema povratka. Vremenom će pregovori biti i dobar katalizator za oživljavanje potencijala Srbije, ali i garancija kakve-takve stabilnosti za strane investitore. Nažalost, tek će pregovori pokazati koliki je suštinski otpor evropeizaciji Srbije. Međutim, bez tog iskoraka prema EU, Srbija ostaje izolovana, urušena i, po stabilnost regiona problematičan prostor.

Zemlja je bila u sličnoj situaciji neposredno nakon NATO intervencije. Bez svesrdne podrške Zapada, Srbija bi tada završila u anarhiji. Nakon više od deset godina, uz svu podršku koju je dobila i mogućnosti koje je uglavnom propustila, Srbija nije uspjela da se izбори sa Miloševićevim nasleđem i postigne politički konsenzus o budućnosti Srbije. U prvom redu zbog toga što nije odustala od svojih aspiracija u region, ali i zbog katasrofnog upravljanja zemljom. Njena percepcija međunarodnih okolnosti uglavnom je bila pogrešna i bazirala se na proceni da se EU raspada, da SAD slabe i da Rusija ponovo postaje vodeća svetska sila.

Zbog toga je i kosovsko pitanje tako dugo ostalo na dnevnom redu, jer je prevladavalo uverenje da će vreme učiniti svoje, odnosno da će neminovno doći do podele Kosova, što bi istovremeno uspostavilo presedan za definitivno rasturanje Bosne.

Stvari su se ipak promenile. Doduše, EU nije uspjela da stabilizuje Bosnu, ali je definitivno odlučila da nema podele Kosova. Zato sadašnja vlada i nema drugog izbora osim da odustane od njega, ali ovog puta da bi dobila datum za pregovore sa EU. Datum je postao magična formula koja, u kalkulacijama aktuelne Vlade rešava i njen opstanak i njenu budućnost.

Farsično samopromovisanje prvog potpredsednika Vlade u novu ulogu velikog Evropejca deluje neubedljivo posebno zbog toga što je na unutrašnjem planu vidljiva njegova želja za što većom koncentracijom vlasti. Možda nije neobično da jedan naprednjak, ili bilo ko drugi teži ka tome, ali je, posle svog iskustva u poslednjih četvrt stoleća neobično da cela Srbija ponovo teži bespogovornom vođi. Još je neobičnije što taj vođa uživa i podršku upravo onih koji su se svojevremeno suprotstavljali Miloševiću.

Aktuelna vlast je svesna dramatične situacije u zemlji, kao i da je EU jedini spas za nju. Okretanje EU je rezultat prinude, a ne ozbiljnog i iskrenog promišljanja o mestu Srbije u regionu i Evropi. Tragično je to što je Srbija do jedinog pravog izbora došla tek onda kada je pala na kolena. To takođe, znači da će pregovori biti složeni i da će Srbija pružati veliki otpor promenama.

Taj otpor je već veoma artikulisan u konzervativnim krugovima. Međutim, on će se manifestovati na svim nivoima i na nivou svakog pojedinca.

Vraćanje Srbije u bilo kakav pravni okvir nakon varvarstva kroz koje je prošla dug je i težak put. Naravno, to podrazumeva i sve ono čemu se Srbija najviše opire – suočavanje sa prošlošću. Oslobođanje Momčila Prešića, Jovice Stanišića i Frenkija Stimatovića ide na ruku tezi da Srbija nije bila u ratu i, posebno naporima srpske elite da marginalizuje odgovornost Srbije za rat i ratne zločine. Ali to je kratkotrajnog karaktera, jer istorijska istina je neumitna i neće zaobići nikoga pa ni pomenutu trojicu “ratnih veterana”.

Miloševićevo nasleđe ostaje veliki teret budućim generacijama. No, nije reč samo o Miloševićevom režimu, jer je podrška njemu bila mnogo šira. Obuhvata sve elite, od političke, vojne, verske, do kulturne, intelektualne...

Suočavanje sa prošlošću je neizbežno, što će pokazati i pregovori sa EU. To je uslov sine qua non bez koga je “normalizacija” Srbije nemoguća. To će, naravno, pogoditi i aktuelnu političku elitu koja sada moralno arbitrira o svemu. Ta njena moralna neosetljivost naprosto je cinična, ali je još čudnije da su svi zaboravili, ili oprostili Tomislavu Nikoliću ratovanje za Veliku Srbiju ili Vučićevo “volontiranje” oko Sarajeva, gašenje srpskih medija i mnogo što šta još.

Činjenica da su oni pobedili je realnost koju se ne može ignorisati. Dobro je da upravo naprednjaci i socijalisti stavljaju tačku na velikosrpski san Tomislava Nikolića. Ali, nikako nije dobro što Srbija nema relevantnu opoziciju koja bi osporavala i sprečavala relativizaciju ratnih zločina, kao odgovornost ljudi koji su bili generatori zla. Srbija je izgubila osećaj za dobro i zlo na tom širem planu. Izgubila je moralni minimum neophodan za funkcionisanje bilo kog društva.

URUŠAVANJE BALKANA

228

OD RASPADA JUGOSLAVIJE prošlo je više od 20 godina, a novonastale države još se nisu konsolidovale kao održive zajednice, sposobne da upravljaju svojim i dalje multietničkim stanovništvom. Istorijska transformacija ka nacionalnim državama još uvek nije našla modus koji bi garantovao stabilnost i suživot u tim zemljama. Potraga za nacionalnim identitetom dovela je do sukoba koji menja forme, ali nikad praktično nije prestao. Na Balkanu je proces stvaranja nacionalnih država počeo nakon raspada Otomanskog i Austro-ugarskog carstva. Ove dve imperije bile su tolerantnije i istinski pluralnije, čemu je nalikovala i druga Jugoslavija.

Društvena ograničenja nacionalnih ideologija s razlogom su sada predmet kritičkog preispitivanja, jer njihova isključivost jeste najveće kulturološko ograničenje svakog društva, pa i društava na Balkanu koja su inače, tradicionalno imala drugačije istorijsko iskustvo. Kulturno blago je redukaovano u okvire nacionalnih pristrasnosti. Na Balkanu je tokom xx veka netolerancija bila usmerana na muslimansku populaciju. Upravo je ona doživljavana kao drugi koga treba eliminirati. Muslimanska populacija je bila na udaru represivnih politika od balkanskih ratova 1912. godine, sve do sada.

Upravo zbog toga, konsolidacija novostvorenih država zapela je upravo u zemljama gde živi značajan broj muslimanske populacije – Bosni, Makedoniji, na Kosovu i, naravno, u Srbiji. Uostalom, raspad Jugoslavije, kao i ratovi koji su sledili, imali su značajnu antiislamsku dimenziju, bar kad je reč o politici Beograda. Nažalost i zapadna (evropska) zajednica je prihvatila tezu koja je lansirana iz Beograda da tri naroda u BiH ne mogu da žive

zajedno i „brzopleto“ je nametnula Dejtonski sporazum (1995) koji se temelji na etničkom principu. Tako se Dejtonski sporazum, koji je tad bio u funkciji zaustavljanja rata, sad pokazuje kao fundament mogućeg budućeg rata.

Podsećanja radi, Srbi su okupirali 70 odsto Bosne tokom prvih nekoliko meseci rata, 1992. godine, proterujući sa tog prostora sve Muslimane i pripadnike drugih etničkih zajednica. Muslimani/Bošnjaci su tokom rata bili sabijeni na 15 odsto teritorije, odnosno u tri veća grada Sarajevo, Tuzlu i Zenicu. U Dejtonu je Srbima oduzeto 20 odsto prethodno okupirane teritorije, a Bosna je podeljena na dva entiteta, Federaciju BiH i Republiku Srpsku. Republika Srpska je ostala etnički čista i glavni strateški cilj Beograda bio je da spreči povratak u taj entitet. Povratak je bio moguć samo u vlastita etnička geta, što je dodatno doprinelo etničkoj konsolidaciji. Međunarodna zajednica je pristala na tu formulu, mada je 1997. godinu proglasila godinom povratka. Međutim, nije ništa uradila da se bosanska populacija stvrno vrati tamo odakle je izbegla.

Žan Bodrijar je daleke 1995. godine napisao: „Mi smatramo da smo obavili posao time što smo Srbe obeležili kao zle, ali ne i kao neprijatelje. I to sa razlogom, jer na svetskom poprištu, mi Zapadnjaci, Evropejci se borimo protiv istog neprijatelja kao i oni: protiv Islama, protiv Muslimana“. Dalje navodi: „U Bosni se borimo protiv Srba (bez preterivanja) u ime višekulturne Evrope, ali tom prilikom žrtvujemo upravo drugu kulturu, onu koja suprotstavlja svoje vrednosti ravnodušnom svetskom poretku bez vrednosti. A to činimo zajedno sa Srbima“.⁷²

Od tada je prošlo gotovo 20 godina. Svet još uvek prolazi kroz duboku transformaciju, a da se još uvek ne nazire novi svetski poredak. U međuvremenu, islamsko pitanje postalo je dominantno svetsko pitanje. Islamski svet takođe prolazi transformaciju („arapsko proleće“), ali isto tako bez vizije koja obećava stabilnost. I Evropa je otvorila svoje islamsko pitanje koje je postalo dominantno u svim zapadnoevropskim zemljama migracije. Zato je Bosna prevashodno i evropsko pitanje. I sve dok se ne reši Bosna na pravičan i adekvatan način, Evropa neće imati pravi odgovor na islam kao sopstveno unutrašnje pitanje.

Bosna je prošla relativno uspešan proces državne konsolidacije tokom mandata visokog predstavnika Pedija Ešdauna, da bi nakon toga ušla u nepovratni proces rastakanja. Iako ima ključnu ulogu u Bosni, međunarodna

72 Liberation, 3. jul 1995.

zajednica nije uradila gotovo ništa na izgradnji bosanskog državnog identiteta. Pokušaj da stvori centralne institucije i ustav koji bi bili polazna osnova za državni identitet Bosne, nije uspeo. Ostalo se na etničkom nacionalizmu sve tri zajednice koji je suprotstavljen procesu demokratizacije. Proces etnifikacije otišao je predaleko i postao je smetnja razvoju svakog etniciteta ponaosob.

Identitet nije građen na poznavanju istorije, tradicije tolerancije, poezije, muzike i svega onog što povezuje različite nacionalne zajednice. Umesto toga, oblikovao se ratom, krvlju, vatrom, borbom... Zbog toga su svi etniciteti koji stvaraju nov identitet postali ksenofobicni. Pritom, nepoznavanje istorije, posebno nedavne prošlosti, predstavlja ozbiljan problem. Jer, bez osvratanja na prošlost razvoj društva nije moguć.

Promena ponašanja moguća je samo promenom obrazovnog modela, načina misljenja i sl. Tek prihvatanje bilansa krvavog iskustava iz devedestih, otvara proctor za početak procesa koji ima za cilj zauzimanje tolerantnijeg stava, priznanje krivice tj. mea culpa i, ispravljanje grešaka. Međutim, to nije moguće, kada je reč o balkanskim zemljama, bez pritiska Evropske unije (EU) u pogledu standarda ljudskih prava. U tom smislu Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), ali i nacionalni sudovi, imaju važnu ulogu u procesuiranju svih zločina. Uprkos tome, sve to ne garantuje politički, društveni i ekonomski napredak regiona koji je devastiran ratovima i neuspelom tranzicijom.

Bez ozbiljnog procesa pomirenja koji će se baviti genocidom, etničkim čišćenjem i masovnim ratnim zločinima nema napretka. Teško će se sprečiti nasilje koje može da izbije u svakoj ozbiljnijoj krizi. Ekstremističke grupe, nacionalisti i njihovi mediji kontinuirano eksploatišu sumnje i šire strah od islamskog fundamentalizma. Strah može postati realan ukoliko se islam bude prikazivao kao neprijateljski i inkompatibilan zapadnoj civilizaciji. Islamofobija takođe podstiče i antimodernizam i antiglobalistički fanatizam kod eksremnih islamista.

Zato je, osim uspostavljanja interkulturalnog i međuverskog, odnosno humanitarnog dijaloga, sa ciljem uspostavljanje dobrosusedskih odnosa na Balkanu, neophodno definisati i razvojnu strategiju za ceo region. To može samo EU nekom vrstom Maršalovog plana. Demokratske institucije i demokratija nisu mogući u ovakvim društvima bez iskorenjivanja siromaštva. Da bi se ubrzao taj process, EU treba što pre da počne pristupne pregovore sa svim zemljama Zapadnog Balkana.

SPINOVANJE VUČIĆA

STVARANJE SLIKE O Aleksandru Vučiću kao najmoćnijem čoveku u Srbiji je rađeno planski. Podseća na spinovanje kakvog je već bilo sa Borisom Tadićem. U suštini, njegova je moć objektivno ograničena stanjem u zemlji, ali i odnosom snaga unutar koalicije, posebno unutar njegove SNS, ali i u odnosu na konzervativni blok koji nije irelevantan. Vučić je isturen prema međunarodnoj zajednici kao trojanski konj koji treba da pokaže novo lice naprednjaka. Svakako i njegovo verovanje u misionarsku ulogu u okretanju Srbije ka modernizaciji („ja sam rešio da se Srbija modernizuje“) uklapa se u naprednjački populizam koji mu donosi uspeh i povećava rejting. Do sada se, međutim, nije pokazalo da vlast ima odgovore, čak ni neophodno znanje za rešavanje problema sa kojima je Srbija suočena.

Vatrena retorika prvog potpredsednika Vlade protiv korupcije, za oživljavanje privrede, stavljanje na noge pravosudnog sistema, podizanje opšte bezbednosti zemlje – sve je to diglo prašinu i popularnost doprimejera, ali se u stvarnosti nije stiglo dalje od toga. Nema ekonomskog zaokreta, nema reformi službe bezbednosti, pravosuđa, medija i ozbiljnog rezanja javnih troškova. Naime, nema konkretnih rezultata rada naprednjaka koji bi opravdali popularnost dopremijera. I izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u suštini, nije registrovao nikakav napredak osim u odnosima sa Kosovom. Markirao je sve otvorene probleme – u Vojvodini, Sandžaku, Preševskoj dolini, u pravosuđu, medijima, privredi...

Organizovano i nasilno ide se na promenu vlasti na svim nivoima gde je Demokratska stranka osvojila vlast, pre svega, u Vojvodini i u Beogradu.

Gradonačelnik Beograda je srušen, takoreći bez otpora. Rezultati vanrednih lokalnih izbora u više vojvođanskih opština koriste se kao sredstvo pritiska na pokrajinsku vlast. Poslednji u nizu bili su izbori u Vrbasu, koji su se odvijali u atmosferi straha, otvorenih pritisaka, uključujući i nasilje. Predsednik Republike Nikolić se slučajno dan uoči izbora našao u Vrbasu, ali i Aca Lukas, Crvena zvezda, kao i Aleksandar Vučić i mnogi drugi. Naprednjaci su još uvek u procesu osvajanja vlasti, ako je moguće, apsolutne, uz podršku ekstremne desnice.

Suprotno uveravanjima da se regionalni odnosi poboljšavaju, realnost je sasvim drugačija. Nikolić i njegovi savetnici su zaoštrili stvari kad je reč o nekim ključnim pitanjima u regionu. Na primer, o sukcesiji. Oliver Antić, novoizabrani predstavnik Srbije u Komitetu za pitanje sukcesije SFRJ, otvoreno osporava neka već rešena pitanja i najvaljuje reviziju.

232

A i poseta predsednika Hrvatske Ive Josipovića je najbolje to pokazala. Međutim, ova poseta može se tumačiti i kao deo strategije EU, čija je Hrvatska od nedavno članica. Nema ni promene u politici prema Bosni, odnosno RS, Crnoj Gori. Novembarski izbori na Kosovu na kojima Srbi sa severa treba da uzmu učešća pokazaće koliko je Beograd spreman da sprovodi dogovor Beograd – Priština. Nije isključeno da ti izbori budu praćeni i nasiljem. Aleksandar Vulin, ministar bez portfelja, zadužen za Kosovo potpiruje vatru i podržava kampanju koja će otežati formiranje srpske zajednice opština. Čak je i patrijarh Irinej pozvao Srbe na Kosovu da izađu na izbore. Sps i naprednjaci, svesni koliko sve zavisi od uspeha tih izbora za samu Srbiju i njen odnos sa EU – takođe, iako teška srca lobiraju za što veći odziv srpskih birača. Jer, od tih izbora zavisi i dobijanje datuma za otvaranje pregovara za članstvo u EU. To bi svakako bio novi vetar u leđa naprednjacima kao uvod u eventualno raspisivanje republičkih izbora u proleće iduće godine.

Aktuelna vlast u suštini, pokušava da se dokopa fondova EU, a da istovremeno opstane na očuvanju ratnog plena u Vojvodini i Republici Srpskoj i na severu Kosova (gde će, u praksi verovatno težiti stvaranju nove Republike Srpske). Crna Gora je pitanje vremena, stalno se radi o glavi Milu Đukanoviću kao glavnoj prepreci. Kako stvari stoje, naprednjaci smatraju da postoji opzicija samo tamo gde još nisu do kraja stavili ratni plen pod apsolutnu kontrolu. Branislav Grubačić, istaknuti član naprednjaka, smatra da opzicija u Srbiji postoji na Severu Kosova, u Vojvodini i u Republici Srpskoj. Koincidencija ili ne, u isto vreme je objavljena i knjiga Milorada Dodika,

zbirka njegovih intervju, čiji je uvod napisao Dobrica Ćosić. Ćosić Dodika vidi kao uspešnog zaštitnika Srpske i to u atmosferi kad se, po njemu, „rat nastavlja šovinističkom propagandom, krivotvorenjem istorijskih činjenica, razgorevanjem rezidualne mržnje, antidejtonskom politikom međunarodnih predstavnika“. To je strategija od koje se nije odustalo, što važi i za aktuelnu vlast. Konzervativni blok, međutim, ipak strahuje da će se Srbija udovoljavanjem zahtevima EU „vratiti u granice pre Berlinskog kongresa“. Zavisnost od EU za opstanak zemlje, s jedne strane, i strah od gubitka ratnog plena, s druge, dve su ključne determinante koje oblikuje političku scenu zemlje i ponašanje svih relevantnih aktera.

Takve aspiracije sigurno ne bi bile tako izražene bez podrške Rusije kojoj odgovara nerešena situacija na Balkanu. Pri tome je to ništa ne košta. Naprotiv. Rusija ima najpovoljniji energetski sporazum sa Srbijom koji joj itekako omogućava uticaj na privrednom planu. Aktuelna ministarka energije Zorana Mihajlović slanjem inspekcije u „Srbijagas“ očigledno pokušava da ospori taj sporazum i uskladi ga sa kriterijumima EU.

Rusija je i obaveštajno veoma prisutna u Srbiji. Svoj najveći obaveštajni punkt na Balkanu preselila je iz Bugarske u Srbiju, što pokazuje koliko je Balkan još uvek relevantan u njenim geostrateškim kalkulacijama.

Zabrinjava, međutim, marginalnost opozicije i odsustvo njenog organizovanog delovanja. Demokratska stranka nije uspela da se konsoliduje i da u političkoj areni zauzme mesto koje joj pripada. Civilni sektor je takođe utihnuo, što zbog konfuzije, što zbog medijske marginalizacije i promovisanja ekstremnih desničarskih grupa koje su zauzele dominantni deo civilne scene. Desničarske grupacije su i deo aktuelne vlasti i uživaju podršku ne samo finansijsku, već i ideološku. Time se godinama građeni i delimično postignut suštinski pluralizam u Srbiji sistematski poništava.

Uspeh naprednjaka je svakako refleksija i stanja duha srbijanskog društva. Bez razumevanja te uzročno-posledične veze teško je shvatiti obrte i naprednjaka, ali i samog društva i javnog mnjenja. Bez prihvatanja istorijske istine o pogubnoj avanturi krajem XX veka za koju je srpska elita imala gotovo plebiscitarnu podršku, gotovo da je svejedno da li su na vlasti naprednjaci ili demokrati. Demokrati su proigrali istorijski trenutak da o tome progovore na pravi način. Pre svega zbog toga što su i sami bili deo nacionalnog projekta. Umesto toga dopustili su radikalizaciju i fašizaciju Srbije i tome primerenu, adekvatnu vlast.

**ANALIZE, INTERVJUI,
JAVNI NASTUPI...**

U POTRAZI ZA GRAĐANSKIM IDENTITETOM

Poštovani gosti, dragi prijatelji,

SRDAČNO VAS SVE pozdravljam i zahvaljujem vam što ste nam se pridružili u obeležavanju desete godišnjice našeg Helsinškog odbora. Mnogi od vas su nas zadužili tokom proteklih deset godina i na tome vam veliko hvala.

Ljubivoje Aćimović, Latinka Perović, Slavija Seška Stanojlović, Draga Božinović, zatim Novak Pribićević i Vladan Vasilijević. Biljana Kovačević-Vučo, Biljana Stanojević, Georgije Marić, Stevan Lilić, Ninko Mirić, Ljuba Slijepčević. Igor Mesner, Ksenija Lazović, Sandra Sljepčević, Elena Popović, Saška Šanjević...

Zahvaljujem svojim saradnicima: Nataši, Marijani, Pavelu, Izabeli, Spomenki, Klari, Ljiši, Ljilji, Aidi, Marku, Voji, Mirku, Slađanu i Snežani. Nebojši Tasiću posebno. Svim saradnicima Povelje. Mojim prijateljicama Olgi, Luli, Janji, prijateljima Isaku, Srđi i Žarku i mnogim drugim.

U neumitnom hodu istorije deset godina predstavlja zanemariv treptaj. U naših deset godina svaka je godina bila duža od večnosti i svaki dan duži od godine. Jer, naše vreme i naša najnovija istorija uistinu su bili, kao što reče pesnik (James Joyce), noćna mora iz koje se ne uspevamo probuditi.

U vreme kad smo osnovali Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, većina od 17 osnovnih ljudskih prava, koje je kompilirala Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava u Beču, i na čije poštovanje su se obavezale sve evropske zemlje, bila su ovde masovno kršena.

Osnivanje Odbora bila je naša svojevrsna reakcija na politički mrak, destrukciju, ljudska stradanja i zločine protiv čovečnosti koje je proizvela

Miloševićeva politika. Radili smo ono što rade svi slični odbori u Evropi: skupljali smo i analizirali informacije o stanju ljudskih prava, obavješivali smo javnost, medije, nevladine organizacije, Vlade i međunarodne organizacije, kritikovali smo odgovorne, pomagali smo, koliko smo mogli, ugroženima. Zbog datog političkog i društvenog konteksta (agresivnog etnonacionalizma), Helsinški odbor je imao specifičan pristup u izveštavanju o kršenju ljudskih prava u Srbiji.

Osim identifikovanja povreda ljudskih prava, izveštavali smo i o političkom okruženju koje je te povrede inaugurisalo kao sredstvo na surovom putu ostvarenja etničke srpske države, po svaku cenu.

Počeli smo, zbog tragične urgentnosti problema, sa detektovanjem politike etničkog čišćenja i zastupanjem prava izbeglica i manjina, ali i s reaganovanjem na brutalno ponašanje Vlade prema njima, jer su oni bili prve žrtve velikosrpskog projekta. Od tada do sada bilo je uspeha, ali i razočaranja. Helsinški odbor se značajno angažovao u pokušaju da se izbori za pravo na povratak svih izbeglica, "Hoću kući", koji je otvorio put povratka izbeglicama iz Hrvatske, bio je verovatno naš najuspješniji projekat. Smatrali smo i smatramo izvanredno važnim, rad s manjinama, ne samo kroz izveštavanje o njihovom položaju, već i kroz stalni dijalog s manjinskim zajednicama.

Helsinški odbor je organizacija koja je objavila najveći broj publikacija o manjinskom pitanju. Od samog osnivanja Odbora angažovani smo na pitanju Kosova. Uz sve to, koncentrisali smo se na mladu generaciju, jer mislimo da je – za budućnost ove zemlje – ključno mobilizirati upravo mlade ljude, pokušavajući da im pokažemo i objasnimo tragične godine zločinačke politike, kako bi mogli, čista uma i srca, napraviti iskorak u budućnost.

Objavili smo oko 80 naslova o Srbiji, napravili smo dokumentarni film "Pogled u prošlost: Srbija 1965–1991", organizujemo škole ljudskih prava i demokratije. Nažalost, naša je aktivnost na ovom planu usamljeni poduhvat, jer bez sudelovanja države u tome ne može biti pravog pomaka.

Deset godina našeg rada je deset godina borbe i prevladavanja prepreka, napada, medijskih kampanja, javne izolacije i najrazličitijih pritisaka, koji su pratili naše aktivnosti.

Držala nas je vera, kao Diogena, da – negde na kraju puta – uz to naše malo svetlo moramo održavati u životu, sa nadom da ćemo biti u stanju ne – videti čoveka, nego pomoći vratiti tom čoveku bar neka od onih 17 osnovnih ljudskih prava koja ima po rođenju i po ljudskoj prirodi pripadaju. Pre

svega, pravo na život, na život u miru, u ljudskom dostojanstvu i sigurnosti, u demokratskom političkom okruženju i ukorak s regijom i Evropom.

Dugujemo veliku zahvalnost svima koji su nas na bilo koji način podržavali i pomagali nam da opstanemo. Najbližim saradnicima, nevelikoj grupi naših hrabrih prijatelja i istomišljenika, Međunarodnoj helsinškoj federaciji, brojnim evropskim vladama – norveškoj, nemačkoj, švedskoj, austrijskoj, holandskoj, kao i Savetu Evrope, Evropskoj uniji i Sjedinjenim Američkim Državama, te raznim fondacijama, USAID, Freedom House, USIP, National Endowment for Democracy, Fond za otvoreno društvo. Svima vama, svima njima – veliko hvala. Ta nam je pomoć bila dragocena i, uz našu beskrajnu predanost ideji ljudskih prava, održala nas je do danas. Ta će nam pomoć biti potrebna i dalje.

Dekada iza nas proizvela je nebrojene žrtve, neopisiva stradanja i ubijanja civila, proterane manjine, koncentracione logore, najveća varvarstva u Evropi nakon Drugog svetskog rata. Politika etničkog nacionalizma odvela je Srbiju u međunarodnu izolaciju, a glavnog aktera te politike u Hag. Ona je dovela i do tragične involucije srpskog društva i posvemašnjeg političkog, ekonomskog, socijalnog i moralnog pada.

Sve je to dalo pečat vremenu iza nas, ali daje pečat i sadašnjosti i našoj budućnosti, zavisno od toga kako ćemo izaći na kraj sa sećanjem koje nas neće ostaviti na miru.

Moramo shvatiti da smo ponovo na početku, posebno stoga jer su u toku pokušaji da se odgovornost za sve to prebaci na jednog čoveka i da u tom pokušaju učestvuju oni delovi društva koji bi trebalo da društvo i zemlju izvedu iz sadašnje krize.

Osim toga, sad radimo u novim okolnostima, koje određuju: (ne)saradnja s Haškim tribunalom, tranzicija i reforme, ispunjavanje preduslova za približavanje Partnerstvu za mir i evropskim integracijama.

Potrebna je nova, opšta mobilizacija i nova demokratska koalicija za novu demokratsku agendu. U tome treba da učestvuju svi koji razmišljaju i kojima je stalo do evropske budućnosti Srbije.

Nijedan mrak ne može biti tako mračan da ne bismo videli, znali, ili smeli ne hteti pridoneti procesu osvešćenja, očovečenja i demokratske transformacije Srbije.

Helsinški odbor će svakako i dalje tome davati svoj doprinos.

Nejunačkom vremenu uprkos (Njegoš)

PROMAŠAJI ZAPADNE POLITIKE U BALKANSKOJ KRIZI

ŽELIM DA SE zahvalim Kerol Hodžis (Carol Hodges) na ovoj knjizi koja daje sjajan uvid i presek ponašanja međunarodne zajednice, pre svega, Velike Britanije. Mislim da je za to bila potrebna doza intelektualne hrabrosti kako bi se konfrontirala sa već, čini se, cementiranim stavom o jugoslovenskoj krizi. Mnogi su napravili akademske, diplomatske i političke karijere na interpretaciji koju je vreme osporilo: relativizaciji odgovornosti. Brojne presude Haškog suda pokazuju pravu sliku rata u Jugoslaviji i odgovornost Srbije. Međutim, isto tako nisu podignute brojne optužnice, poput, na primer, protiv vojnog i političkog vrha "krnje" Jugoslavije. Da podsetim i na presudu Međunarodnog suda pravde po tužbi Bosne i Hercegovine (BiH) protiv Srbije za genocid. Kad se podvuče crta posle gotovo 20 godina, teza koju Kerol Hodžis iznosi u svojoj knjizi, je više nego potvrđenja. Njena je teza naime, da je međunarodna zajednica podilazila Srbiji i da je uvek Srbiju tretirala kao primarnog partnera u regionu. Usudim se ovde reći da je takva politika štetila i samoj Srbiji. Jer, Srbija još uvek nije odustala od svojih teritorijalnih aspiracija. Nije odustala, jer njen poraz nije bio jasan, kao ni poruke koje iz toga proizilaze. Srbija je takođe, talac takvog stava ili politike, jer očekuje promenu međunarodnih okolnosti koje bi njoj išle u prilog. Tranzicija u Srbiji isto tako nije moguća, kao ni proces tranzicione pravde koji je trebalo da se realizuje preko svih uspostavljenih mehanizama, ali i demokratskim promenama u Srbiji. Zbog toga i neće biti iznenađenje ako na majskim izborima u Srbiji pobeđe radikali, odnosno blok koji je bio nosilac ratne politike. S obzirom na nacionalni konsenzus nema jake opozicije koja ih može osporiti upravo na ratnoj politici.

Knjiga Kerol Hodžis "Britanska politika na Balkanu 1990 – 2000", je jedna od malobrojnih koja pokreće pitanje ponašanja međunarodnih aktera u jugoslovenskoj krizi. Njen uvid je značajan, pre svega zbog lekcija koje se mogu iz toga izvući. Jer, jugoslovenski ratovi jesu paradigma današnjeg sveta s obzirom da u sebi sadrže sve probleme sa kojima se savremeni svet susreće: etničko čišćenje, humanitarna katastrofa, genocid. Čini se da je došlo vreme kada će se o o ratu u bivšoj Jugoslaviji govoriti realnije i sa manje emocija. Nezavisnošću Kosova završen je raspad Jugoslavije. Sada se mnogo realnije mogu sagledati svi propusti međunarodne zajednice u bavljenju jugoslovenskom krizom, pre svega, njeno parcijalno rešavanje bez uzimanja u obzir šireg političkog konteksta bez koga se ne mogu razumeti pravi razlozi za takav dramatičan raspad.

Kerol Hodžis je hrabro osporila interpretacije o ratovima na Balkanu. Hrabro, jer se, kako u regionu, tako i na međunarodnoj sceni, rat nastavlja: rat za interpretaciju, koji će trajati decenijama. Ova knjiga je povod da se vratimo na početak jugoslovenske drame kako bismo dali prave odgovore za budućnost.

U to vreme većina tadašnjih aktera ponašala se po inerciji. Uzimali su stranu tradicionalnim partnerima, bez ulaženje u prave razloge krize. To je štetilo nama, ali i njima.

Šta smo naučili?

Najpre, treba imati u vidu pionirski karakter svih misija na Balkanu, i to je razlog da vakuum koji je omogućio destruktivnost lokalnih aktera, u prvom redu režima Slobodana Miloševića i njega lično. On je u situaciji delegitimisanosti svih institucija na prostoru bivše Jugoslavije i tek početne faze legitimisanja međunarodnih mehanizma uspevao da svet svojom brutalnošću stalno stavlja pred svršen čin.

Specifičan geostrateški položaj Jugoslavije uveo ju je na svetsku pozornicu. To je definisalo interese ne samo Istoka, već i Zapada. Pitanje budućnosti Jugoslavije postvilo se već sedamdesetih godina prošlog veka, u vreme već duboke starosti predsednika Tita, a novog lidera nije bilo, kao i sve naglašenijeg neslaganja oko unutrašnjeg uređenja Jugoslavije, posebno nakon usvajanja Ustava 1974. Zapad je smatrao da je njen opstanak važan u postojećoj bipolarnoj konstelaciji i balansu snaga u Evropi, što je Jugoslavija obezbeđivala svojom ekvidistancom u odnosu na oba bloka; međutim pažljivo je pratio situaciju u zemlji, posebno nakon smrti Josipa Broza Tita i demonstracija Albanaca na Kosovu 1981. godine.

Bez obzira na slabosti koje je pokazivala u osamdesetim godinama, Jugoslavija je uživala zapadnu podršku i postojala je iskrena želja da se sačuva njen integritet i jedinstvo. Na nju se gledalo kao na primer koji bi mogao poslužiti drugim istočnoevropskim zemljama. Beograd koji je bio glavna diplomatska ispostava Zapada prema Istoku gotovo 50 godina, već je bio viđen za novu ulogu kao ogledni primer za sve druge istočnoevropske zemlje.

Gledajući iz današnje perspektive na devedesete, zapadna politika na Balkanu je imala nekoliko promašaja: nije uspostavila sistem ranog upozoravanja i nije investirala u strategiju prevencije konflikta. To je tek uradila nešto kasnije, u Makedoniji i na Kosovu. Propustila je da izoluje Slobodana Miloševića kao generatora etničkog čišćenja na čitavoj teritoriji bivše Jugoslavije; zatim, propustila je da zapadnu diplomatiju podupre vojnom silom; konačno, da postigne konsezus u okviru zapadne zajednice o dugoročnim ciljevima na Balkanu. To se desilo tek 2003, na samitu Evropske unije (EU) u Solunu, kad je doneta odluka da se svim zemljama Balkana pruži mogućnost da se kandiduju za članstvo u EU. Sve to je dovelo do partikularnog pristupa rešavanju krize, a prilikom svake nove krize dolazilo je do novih rasprava – kako joj pristupiti.

Iz sadašnje perspektive postavlja se pitanje, da li je Zapad mogao voditi drugačiju politiku. Nedostatak institucionalnog okvira bio je nadomešten entuzijazmom zapadnoevropskih zemalja, naročito nakon potpisivanja jedinstvenog akta 1987, i otvaranja mogućnosti za produbljenu integraciju Evrope. Međutim, dolazak Mihaila Gorbačova i raspad SSSR, okrenuo je evropski entuzijazam u drugom pravcu – prema istočnoj Evropi.

Brzina promena dovela je do mnogih ishitrenih rešenja, često samo palijativnog karaktera, mehanizmi su isforsirani bez anticipacije budućeg razvoja (bilo je previše optimizma), tako da su tokom godina mehanizmi, OEBS, na primer, pokazali puno slabosti i nedovršenosti za reagovanje u situacijama kakva je bila Jugoslavija. To isto se pokazalo i sa EU na planu zajedničke spoljne politike. Savet Evrope je postao fleksibilniji za prijem novih članova, na primer, Rusije i nekih drugih, sa ciljem da što pre obuhvati post-komunističke zemlje u svoj okvir.

Od svih aktera na jugoslovenskoj političkoj sceni Slobodan Milošević je najbolje koristio oklevanje međunarodne zajednice. Osim toga, Zapad je u početku želeo da održi Jugoslaviju, što je Miloševiću išlo na ruku, jer je njegov

osnovni argument bio da se i on zalaže za opstanak Jugoslavije. Za rasturanje Jugoslavije optuživao je secesionističke republike Sloveniju i Hrvatsku i njihove simpatizere, Nemačku, Austriju i Vatikan.

Miloševićeva drskost i energičnost fascinirala je mnoge zapadne političare upravo zbog toga što je rušio sva pravila igre. Mnogi su govorili da je šarmantan i neposredan, što je većina smatrala novim kvalitetom u odnosu na uvreženo mišljenje o komunističkim političarima. Vremenom je postao nezaobilazna medijska ličnost i u svetu. Njegova demonizacija bila je proporcionalna frustraciji Zapada i njegove nespremnosti da se značajnije angažuje. Odlaganje i okretanje glave od Balkana, stalno ga je vraćalo u sve zamršeni-
jem i kompleksnijem izdanju. Milošević je instiktivno pronalazio sve slabosti i nedorečenosti međunarodnih mehanizmama i obesmišljavao njihove akcije. Služio se istom logikom na unutrašnjem i međunarodnom planu. Otkrivao je dotrajalost i petrificiranost postojećih institucija koje nisu imale adekvatne odgovore na novonastalu situaciju. On je uspevao da “zavede” sve svoje međunarodne sagovornike, a da ih istovremeno u trenu slaže i prekrši sve zajedničke dogovore.

Partikularni pristup rešavanju jugoslovenske krize, koji je veoma dobro prikazan u knjizi Kerol Hodžis, išao je na ruku Srbiji. Jer, uvek se vodilo računa o interesima najjačeg faktora u regionu. Tako je, na primer, Srbija Hašku konferenciju (1991), doživela kao svojevrsni ultimatum, kojim se jednostavno “ukida jedna država putem nekog volšebnog političkog inženjeringa, uz flagrantno kršenje međunarodnog prava”. Pri tome, Haška konferencija je najviše uzimala u obzir interese Srbije i Srba, jer se nudio državni okvir u kome bi Srbi bili u jednoj državnoj zajednici, doduše znatno labavijoj.

Treba imati u vidu i činjenicu da je Beograd bio prestonica Jugoslavije gotovo čitav vek i da su diplomatski odnosi bile najčešće vezani za Beograd. Otuda je i optika Beograda bila najprisutnija u analaizama Zapada. Kako je o srpskom pitanju vladao konsenzus, strani predstavnici su teško mogli naći sagovornika u Beogradu koji bi im pojasnio situaciju u Srbiji. Prava mreža novinara, prevodilaca, raznih stručnjaka, diplomata, bila je u stalnoj komunikaciji sa stranim predstavnicima i, kako se pokazalo, nije bilo teško “prodati” srpsku priču. Retki su izuzeci, poput Tadeuša Mazovječkog koji je već prilikom prve posete Beogradu imao prilično jasnu sliku o Srbiji.

Čini se da tek sad, uoči radikalne pobede i dolaska na vlasti nosilaca ratne politike, Zapad polako shvata razmere pogrešne strategije prema Srbiji.

Najveći je problem, za nas koji živimo tamo, što je politiku podilaženja pratila i relativizacija odgovornosti. To je, pre svega, presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu. Srebrenica jeste genocide, ali ne znaju se počinioci. Srpskoj eliti je dobro došla takva interpretacija, jer se uklapa u tezu da “Srbija nije bila u ratu”. Sada se Srebrenica u kulturi sećanja u Srbiji tretira kao ratni zločin koji ima svoj pandan u Bratuncu. Tamo je podignut spomenik za 3000 srpskih žrtava, a komemoracija se održava 12 jula, samo dan nakon Srebrenice. Takođe, na brdima iznad Sarajeva odakle su snajperisti četiri godine gađali građane Sarajeva, planira se podizanje krsta u znak sećanja na nestale Srbe u Sarajevu. To su samo dve ilustracije. Politika sećanja ima veoma važnu ulogu u interpretaciji nedavne prošlosti, pogotovo za mlade generacije koje nisu bile vinovnici tih zbivanja.

UVERLJIVA POBEDA EVROPSKE OPCIJE

REZULTATI VANREDNIH PARLAMENTARNIH, lokalnih i pokrajinskih izbora, održanih 11. maja 2008. godine u Srbiji su neočekivano uverljiva pobeda Koalicije za evropsku Srbiju koju je predvodila Demokratska stranka (DS) i predsednik Boris Tadić. DS je dobila 103 mandata, Srpska radikalna stranka (SRS), 77 mandata, koalicija Demokratska stranka Srbije (DSS) – Nova Srbija (NS) 30 mandata, koalicija Socijalistička partija Srbije (SPS) – Partija ujedinjenih penzionera Srbija (PUPS)-Jedinstvena Srbija (JS) 20 mandata, Liberalnodemokratska partija (LDP) 13, mandata, koalicija mađarskih manjinskih partija, 4 mandata, Bošnjaci, 2 mandata, Albanci, 1 mandat. Tri su ključna faktora za ovakav ishod: potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), odluka FIAT da napravi preliminarni sporazum sa kragujevačkom fabrikom automobila Zastava i možda najvažniji raspoloženje glasačkog tela koji se neočekivano racionalizovalo.

Ovi rezultati su trijumf Demokratske stranke koja po prvi put od svog nastanka postaje najjača parlamentarna stranka, čemu je doprinelo njeno pomeranje ka evropskoj opciji. Naime, DS je tokom kohabitacije sa DSS gotovo izgubila svoj identitet koga je profilisao Zoran Đinđić. Predsednički izbori početkom godine pokazali su da je Boris Tadić pobedio isključivo zbog pomeranja ka evropskoj opciji i distanciranju od narodnjačkog bloka. To pomeranje bilo je ključno nakon potpisivanja SSP. Podsećanja radi, Boris Tadić je samo mesec dana ranije odbijao mogućnost potpisivanja SSP, jer bi to navodno bilo mešanje EU u unutrašnje stvari. Njegova odluka da ipak potpiše taj sporazum je veliki iskorak, imajući u vidu srbijanski politički kontekst i atmosferu.

Sporazum je dodatno galvanizovao podršku za evropsku opciju. Strah građana od pobede radikala i zatvaranje ekonomske perspektive Srbije bio je takođe odlučujući. Mnogi ekonomski eksperti najavljivali su povratak Srbije na devedesete, rast inflacije i trošenje državnih rezervi i štednje građana za podmirivanje socijalnih potreba koje su radikali u kampanji najavljivali.

Prve izjave Borisa Tadića pokazuju njegovu odlučnost da nastavi sa proevropskom politikom. Međutim, istovremeno Tadić nije odustao od pet principa na kojima se zasnivala prethodna vlada. Jedan od tih principa je da je Kosovo integralni deo Srbije. Taj princip će biti i najproblematičniji u odnosima DS sa EU. Ovaj princip će poslužiti Tadiću, za šta ima podršku Akademije, da insistira na podeli Kosova sada u srazmeri 12:88. Istovremeno, biće problematičan i odnos prema Republici Srpskoj (RS). Ne treba izgubiti iz vida da je u poslednjoj nedelji kampanje Boris Tadić posetio i Republiku Srpsku sa očitom porukom građanima šta je RS za Srbiju. Milorad Dodik je otvoreno podržao Tadića i DS u ovim izborima.

246

Srpska radikalna partija (SRS) je pod Tomislavom Nikolićem doživela klimaks, ali ni ovom prilikom nije uspela da dobije izbore, što povećava frustraciju ove stranke i njenog lidera. Zato ne čudi njegova izjava koja je odisala pretnjom i najavom da će SRS ipak formirati vladu sa DSS i SPS. Nikolić je oštro reagovao na izjavu Borisa Tadića odmah nakon izbora, da neće "dozvoliti da se formira neka kolaicija u kojoj neće biti njegova stranka jer bi to bio povratak u devedesete godine". SRS je u ovoj kampanji zagovarala socijalnu državu i oslanac na rusku podršku, ali ipak nije uspela da ubedi građane u svoj potencijal da ispuni obećanja.

DSS je prošla najgore. Koalicija DSS-NS ostvarila je rezultat od 11,3 odsto (30 mesta) što pokazuje stalni trend opadanja. Vojislav Koštunica je vodio kampanju koja je manifestovala njegovu fanatizovanost i veoma izoštren antievropski stav. Kampanju je bazirao isključivo na sloganu da je "Kosovo Srbija". On je preko Kosova pokušao da mobiliše nacionalna osećanja, kako bi obezbedio svoju poljuljanu političku budućnost, ali se ipak pokazalo da Kosovo i nije takav lepak kada se pred građane stave i druge opcije kao što je bila ponuda EU.

Mada su dominantni mediji bili pod kontrolom DSS (Politika, RTS, tabloidi i sl.) pokazalo se da medijska antievropska kampanja nije bila dovoljna da obezbedi njen politički uspeh. Osim toga, iza Koštunice je stao čitav konzervativni blok, deo akademije, SPC i brojni tajkuni (oni su za svaki slučaj

finansisjki podržavali sve opcije), odnosno svi oni koji još nisu odustali od velikodržavnog projekta. Veliki deo akademske elite stao je iza Koštunice i njegovog koncepta “neutralne Srbije sa osloncem na Rusiju”. Energetski sporazum sa Rusijom bio je pandan sporazumu EU ali očigledno nije bio dovoljan za pobjedu.

Liberalno demokratska partija Čedomira Jovanovića osvojila je 5.4 odsto što je bilo ispod očekivanja, ali je značajno da je ova mlada partija ponovo prešla cenzus čime je dokazala da ima stabilno izborno telo. U suštini, Čedomir Jovanović je moralni pobjednik ovih izbora, jer je on bio inicijalna kapisla za otvoreno zalaganje za evropsku opciju i pokretanje nekih pitanja koja je pokrenuo Zoran Đinđić. Jovanović je bio glavni korektiv za Demokratsku stranku otkako je ubijen premijer Đinđić i njegova je velika zasluga što je DS ipak iskoračila u pravcu evropske opcije.

Rezultati majskih izbora imaju strateški značaj kako za Srbiju, tako i za region. Pređen je prag koji Srbiju stavlja u sasvim drugačiji politički kontekst. SPP najzad obezbeđuje okvir koji može da pokrene suštinsku tranziciju u Srbiji, ali otvara mogućnost i za društvo u celini da preuzme odgovornost za svoju budućnost. Perspektiva koju otvara EU je jedina prava mobilisuća snaga koja je pokazala svoje efekte i u drugim post komunističkim društvima. Šansa koju su ovi izbori otvorili u velikoj meri zavisi od političkih sposobnosti predsednika Tadića da izborne rezultate pretvori u stvarnost.

Civilno društvo (ili deo) imalo je ključnu ulogu u lobiranju u EU da se potpiše SPP i pre hapšenja Ratka Mladića. Argument za takvu kampanju bio je da pritisak Haškog tribunala ide na ruku Vojislavu Koštunici koji je to koristio protiv EU. Vojislav Koštunica je predstavnik srpskog radikalnog nacionalizma koga Zapad nije prepoznao na vreme. Tek nakon odbijanja potpisivanja SPP, demaskirao se do kraja.

Aktivna uloga EU je i dalje važna za politički razvoj situacije u Srbiji, jer se pokazalo da njena mobilisuća snaga nema alternativu. Spoljna politika EU mora biti usaglašena i mnogo konkretnija u pružanju direktne pomoći ne samo državi, već pre svega civilnom društvu i svim proevropski orijentisanim segmentima društva, kao što su, na primer, mala i srednja preduzeća. Srbija se ne može demokratizovati bez podrške EU, kao što ni reforma Vojske Srbije nije bila moguća bez partnerstva sa NATO. SAD treba da nastave svoju veoma važnu ulogu u regionu, pre svega, u stabilizaciji nezavisnosti Kosova i opstanku Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države.

DEMASKIRANJE SRBIJE

248

ODGOVORNOST ZA MILOŠEVIĆEVO decenijsko pustošenje Srbije i devastaciju svih njenih institucija radikali i socijalisti sad vešto prebacuju na demokratske snage. Pritom ih još optužuju za uvođenje neoliberalnog koncepta koji je u Evropi prevaziđen još u XIX veku. Oni traže dostajanstvo za bolesne, stare i ugrožene kao da te najosteljivije grupe nisu bile najugroženije dok je rat harao u Hrvatskoj i Bosni. Kao da su zaboravili hiperinflaciju i izbezumljenost građana Srbije koji su upravo taj period, dok se u Bosni sprovodio genocid, doživeli kao najveći Miloševićev zločin i to prema srpskom narodu. Kao da su zaboravili i demokrati da su Miloševića hapsili pre svega, zbog finansijskih malverzacija i osiromašenja Srbije. Zašto svi ćute o tom vremenu koje je i dan-danas uzrok stagnacije u Srbiji.

Tako Đorđe Vukadinović, Koštuničin analitičar, konstatuje da “nema te zemlje koja bi mogla bez posledica da preživi tolike improvizacije i geopolitička lutanja” i, naravno, da “nema naroda koga toliko lutanje ne bi pomelo i na kraju proizvelo opštu konfuziju u srcu i glavi”. On dalje konstatuje da ta konfuzija nije “pala s Marsa” nego je namerno proizvedena i da bi bila znatno manja da politička i medijska elita, zapravo, sistematski ne spinuje, bolje reći, sluđuje, siluje srpsko javno mnjenje, a često i elementarnu logiku i zdrav razum. Propaganda da je tzv. demokratska Srbija uništila Srbiju je nastavak one Miloševićeve, u malo drugačijem ključu. Upravo su mediji i spin doktori te konfuzije, isti onaj aparat koji je krajem osamdesetih instalirao Slobodan Milošević. Ne samo aparat, već i akteri, poput nezaobilaznog Brane

Crnčevića, Mome Kapora, Bogdana Tirnanića, Mire Marković (ponovo među Srbima u listu levice Pečat), Milorad Vučelić, i mnogi drugih.

Cinično je da upravo oni otvaraju moralna pitanja srbijanskog društva. Milošević je umro nevin kao borac koji je u ime malih naroda digao glas protiv globalizacije (koja se u srpskoj eliti tretira kao treći svetski rat – kad već NATO intervencija nije uspjela da izazove Rusiju). Javno se kalkuliše time da će Vojislav Šešelj diskreditovati Haški tribunal i da će se u Srbiju vratiti kao premijer nove vlade, dok se “presvučeni” Toma Nikolić svetu nudi kao novi Sanader! Stranački list radikala još uvek se zove Velika Srbija zbog koje mnogi srpski političari odgovaraju u Hagu. Radikali ne samo da slobodno ulaze u srpski parlament sa Šešeljevim bedževima, već to rade i u Parlamentarnoj skupštini u Strazburu. O čemu je tu reč. Normalizaciji zločina uprkos gotovo petnaestogodišnjem radu Haškog tribunala, koju je prihvatio i svet, bez obzira što još uvek podseća da Ratko Mladić mora u Hag. Beograd je uspeo da nadigra Hag i, zadatku nedoraslu tužiteljicu, u mnogo čemu. Izlazna strategija Haškog tribunala išla je na ruku Beogradu koji je to shvatio kao poziv da nastavi sa odugovlačenjem suštinske saradnje, posebno otvaranjem arhiva na uvid. Ta strategija se pokazala uspešnom i pred Međunarodnim sudom pravde, pa je Srbija dobila presudu koja je potvrdila, po njenom tumačenju, tezu da “Srbija nije bila u ratu”. Komercijalizacija saradnje (mi vama zločinca, vi nama pozitivan izveštaj pred Savetom bezbednost) obezvređila je ideju o pravdi, pokajanju ili stidu.

Svako objašnjenje situacije u Srbiji mora početi od činjenice da je Slobodan Milošević pokrenuo ratove u Jugoslaviji i da je Beograd odgovoran za raspad te zemlje. To je razlog aktuelnih nedaća Srbije. Neodustajanje od državnog projekta ogolilo je političku scenu Srbiji i pokazalo da je to pitanje od primarnog značaja za njenu političku klasu, bez obzira na cenu. Ni u jednom trenutku tokom predizborne kampanje to nije bilo pomenuto, osim, naravno, Liberalnodemokratska partija (LDP). Sve dok Demokratska stranka ne optuži socijaliste, radikale ali i Koštunicu za propast Srbije i otvoreno se ne distancira od velikodravnog projekta, ona će biti talac narodnjačkog bloka. Zato će i snositi odgovornost za njihov eventualni povratak.

Eventualni povratak Socijalističke partije Srbije (SPS) na vlast zajedno sa Srpskom radikalnom strankom (SRS) i Demokratskom strankom Srbije (DSS) – što je veoma izgledno – je u suštini učvršćivanje Miloševićeve koalicije koja će se teško ponovo odreći vlasti. Taj blok je uspeo da se medijski

nametne (Politika, NIN, RTS, novi nedeljnik Pečat, kao i brojni tabloidi) otvaranjem socijalnih tema ali, pre svega, istrajavanjem na državnom projektu i difamiranju zapadnih vrednosti, kapitalizma, tržišta i evroatlantskih integracija. Demokratija se osporava kao dostignuće, a promovišu se i glorifikuju uspesi Rusije i Kine. SAD se u medijima tretiraju kao zemlja koja propada, čiji se vrednosni sistem raspao.

Osporava se i ismejava kampanja demokratskog bloka, ili, kako ih zovu, "žuti ideološki vernici" za ulazak u Evropu po svaku cenu, a sugeriše samo ulazak pod uslovima koje Srbija definiše; jer, kako kaže jedan komentator, "razumno je braniti svoju nacionalnu slobodu i sasvim je suludo ne pružati otpor evroatlantskom imperijalizmu". Ti uslovi podrazumevaju i Kosovo u Srbiji. Zastupnici ovakvih teza kalkulišu sa dolaskom ruskih trupa u severni deo Kosova, što bi, po njima, bio prvi korak ka istinskom popravljaju prilika u Srbiji. Jer, Glas Rusije, veruje da Srbija i Rusija još uvek imaju šansu da zaustave voz na Kosovu i okrenu ga u drugom pravcu. Istovremeno, se, u Srbiji toliko omraženom Jeljcinu, podiže spomenik u prisustvu Vladimira Putina koji je rekao da je on bio "najveći ruski političar xx veka". To pokazuje da Rusija u svojim lutanjima ipak kalkuliše sa svim svojim identitetima i da se još uvek nije svela samo na jednostrano samodefinisanje.

Kratak period uzleta demokratskog bloka za vreme premijera Zorana Đinđića iz današnje perspektive liči na incident koji je samo osvetlio put koji nema alternativu. Zato se sećanje na Zorana Đinđića falsifikuje i dodatno krivotvori, jer se snaga njegove orijentacije protokom vremenom povećava. U nedavno izašloj knjizi Karle del Ponte, u kojoj ona izdašno citira Zorana Đinđića, jasno se vidi da je suštinski razumevao krizu Srbije i da je saradnju sa Haškim tribunalom smatrao jednim putem moralnog oporavka Srbije. Bez ozbiljnog povratka na humanističke ideale, Srbija će izgubiti i energiju i šansu za pristojniju budućnost. Simuliranje humanističkih ideala preko nosioca Miloševićeve zločinačke politike (to nikada ne treba zaboraviti) dodatno diskredituje humanizam kao poželjni i jedino primeren ideal za svako društvo.

ODBRANA RATNOG PLENA — REPUBLIKE SRPSKE

KNJIGA *BALKANSKI BLUZ* dobar je povod da se još jednom progovori o situaciji u Bosni. Knjiga je pisana u žanru trilera, što najbolje reflektuje borbu koja je tokom poslednjih nekoliko decenija vođena za dominaciju u Bosni.

Da počnemo od početka...

Od samog osnivanja moderne srpske države u XIX veku, posebno nakon Berlinskog kongresa Bosna i Hercegovina (BiH) je bila percipirana kao teritorija koja rešava sve frustracije srpske elite nezadovoljne granicama Srbije. Naime, srpska elita već je tada definisala cilj da Srbija dobije izlaz na more i na taj način proširi svoj životni proctor; to je jedino bilo moguće uključivanjem Bosne u sopstvene granice. Čak se polazilo i od toga da se to "mora rešiti silom", jer je Srbija bez mora "bez ekonomskog daha, bez pluća".⁷³

Kasnije, ujedinjenjem južnoslovenskih naroda u jednu državu – Jugoslaviju, ciljevi srpske elite su manje-više bili ostvareni. Srpska elita je na Jugoslaviju gledala kao na svoju zemlju, odnosno kao na proširenu Srbiju. U takvoj percepciji Jugoslavije ogleda se i ceo nesporazum srpske elite sa drugim jugoslovenskim elitama koje su takođe, imale svoje poglede na državno uređenje Jugoslavije. Ta se tenzija završila raspadom zajedničke države. Srpska elita je po cenu rata išla na ostvarenje svog devetnaestovekovnog sna, pa je Bosna opet dobila ključno mesto. Pohod na Bosnu krajem XX veka završio se genocidom.

Mnogo pre početka kampanje genocida u Bosni, islamski fundamentalizam je proglašen za opasnost po opstanak Jugoslavije. Srbija je rat protiv

73 J. Cvijić, *Aneksija BiH i srpski problem*, Beograd 1908.

Jugoslavije počela sa tezom o *islamskom fundamentalizmu* i time je opravdala svoju agresiju na Bosnu i na Kosovo. Isticalo se da je “delatnost islamskog fundamnetalizma najznačajnija opasnost po Jugoslaviju, mnogo značajnija od one na kojoj se više insistira, od srpsko-hrvatskih odnosa“. Upozorava se da se u „BiH sprovodi politika revitalizacije osmanlijske istorije“ i da se „pod plaštom afirmacije Muslimana u Jugoslaviji proturaju i teze koje su u suštini islamski fundamentalizam“, te da je „teško povući liniju razlikovanja između etničke afirmacije Muslimana i onoga što čini islamsku religioznost“.74 Posebna pažnja se posvećuje demografskom stanju muslimana u bivšoj Jugoslaviji, pa se iznose podaci o njihovoj brojčanoj nadmoći i opasnosti da u kratkom vremenskom periodu postanu većinsko stanovništvo na Balkanu. Implicira se da se kroz demografski inženjering džihadski ciljevi sprovede mnogo efikasnije, pa su, na primer, Sandžak, Kosovo i zapadna Makedonija gotovo etnički čisti, a prema nekim procenama, i u Bosni Muslimani predstavljaju već više od polovine ukupnog stanovništva, što na Balkanu nije bio slučaj ni u XIX veku, za vreme Osmanskog carstva.75 Promovišući ovakve teze u medijima, Beograd je pripremao „moralnu atmosferu“ za kasniji obračun sa muslimanskom populacijom (genocid) i u Bosni i na Kosovu.

Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti je, u suštini samo preuzeo parametre srpskog nacionalnog programa s kraja XIX i s početka XX veka, kada se tražilo “oslobođenje i ujedinjenje svih Srba i obrazovanje srpske nacionalne i državne zajednice na celoj srpskoj nacionalnoj teritoriji.”U tom smislu *Memorandum* je postavio sva ključna pitanja relevantna za ostvarivanje nacionalnog programa. Ključno pitanje su bile granice u slučaju da se jugoslovenski narodi ne dogovore oko nove jugoslovenske formule. Granice su postale glavna tema javnih debata. Drugo pitanje koje ulazi u javni diskurs je navodni islamski fundamentalizam (imaju se u vidu jugoslovenski muslimani Bošnjaci i Albanci). Ono u Memorandumu istina nije bilo posebno apostrofirano, jer se očekivalo da Bosna u slučaju raspada “velike Jugoslavije” ostane u zajednici sa Srbijom, Crnom Gorom i Makedonijom.

Glavni ideolog obnovljenog nacionalnog projekta, Dobrica Ćosić i krug oko njega, “nikad nije priznao avnojevske granice”. On se zalagao za “plebiscit, sa pravom na samoopredeljenje naroda”, a ne republike, jer avnojevske granice su “komunističke, provizorne, jer su nezasnovane (sem Slovenije), ni etnički,

74 Miroljub Jevtić, *Intervju*, 15. septembar 1989.

75 *Isto*.

ni geopolitički, ni ekonomski, ni komunikaciono". Zalagao se za "demokratski princip samoopredeljenja i mirnog razlaza". Kao glavni argument za pravo Srba na redefinisane granice, iznosi se teza da je Srbija u toku Prvog svetskog rata mogla da bira između velike Srbije, koja bi obuhvatila gotovo sve Srbe na Balkanskom poluostrvu, što je bilo zajamčeno Londonskim ugovorom saveznika iz 1915. godine (koji nikada i nije bio potpisan), i zajedničke države južnih Slovena u kojoj bi se, osim Srba našli i Hrvati i Slovenci.

Memorandum je samo obelodanio pripreme koje su već bile u toku u kojima je učestvovao najveći deo srpske elite. Akademici koji su pisali *Memorandum*, Udruženje književnika, i druge eminentne ličnosti kulturnog i javnog života, postaju promoteri memorandumske programa. Istoričari dobijaju najznačajnije mesto u interpretaciji svih tema koje se otvaraju. Njihov zadatak je bio da kroz dobro osmišljenu dehumanizaciju tzv. neprijatelja, dojučerašnjih komšija, stvore preduslove za njihovu destrukciju. Hrvati su pominjani isključivo kao *ustaše*, a Muslimani kao *balije*. Istovremeno se sugeriše da je "život u svakoj multinacionalnoj i multireligijskoj zajednici politički i psihološki vrlo komplikovan i naporan, pogotovo ako nacionalnost i konfesionalnost nisu samo u okviru ljudskih i građanskih prava". Takođe se kaže da je "Jugoslavija višenacionalna država bez jedinstvene, dobrovoljno prihvaćene, istorijski vitalne i trajne idejne kohezije osnove". Ćosićev stav o Jugoslaviji kao neodrživoj zajednici datira još od sedamdesetih godina, odnosno od "brionske Jugoslavije" iz 1974. godine, od kada on upozorava da se suštinski, istorijski uzroci jugoslovenske drame nalaze "u nejedinstvenim motivima i nepovoljnim uslovima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u zajedničku državu na samom kraju Prvog svetskog rata."⁷⁶

Srpski orijentalisti imali su poseban zadatak, pre svega, zbog toga što su "muslimani bili posebno ranjiva zajednica usled specifičnih geopolitičkih prilika, jer je njihov položaj onemogućavao uspostavljanje Velike Srbije".⁷⁷ To je bilo od ključnog značaja za politiku njihovog fizičkog istrebljenja i raseljavanja. Mnogo pre nego što je rat počeo, autori *Memoranduma* su počeli oblikovati negativne stereotipe o muslimanima kao stranom, inferiornom i opasnom faktoru. Posebna tema je bila njihova brojnost koja pretila da

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Norman Cigar, Uloga srpskih orijentalista u opravdavanju genocida nad muslimanima Balkana, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo i Bosanmski kulturni centar, Sarajevo, 2001, str. 21.

potisne srpski narod i pretvori ga u manjinu na vlastitoj teritoriji. Jedan od pisaca *Memoranduma*, Miloš Macura, najpoznatiji jugoslovenski demograf je na *Okruglom stolu o naučnom istraživanju Kosova*, 1988. godine izneo tezu da “demografski ciljevi, koji se u biti ne razlikuju od onih iz prošlosti, proizilaze očigledno i iz nekih savremenih aspiracija”.⁷⁸ U tom smislu upozorava se da muslimanski svet svoj cilj da živi na Alahovoj reči na balkanskom prostoru, može ostvariti samo ako muslimani imaju brojčanu prevlast, tj. snagu za realizaciju tog cilja. Za propagiranje visokog nataliteta, kaže se, koristi se vera, jer se kao verska obaveza nalaže da imaju što više dece. Ukazuje se na to da svetski islamski planeri imaju zadatak islamizacije čitave Srbije, ali samo kao prvi korak ka prodoru u Evropu.⁷⁹

Doduše, u kampanji protiv Muslimana koja se intenzivirala devedesetih, Muslimani se upozoravaju da će svako njihovo “stvaranje koalicije sa ustaškom Hrvatskom i ustaškim partijama u BiH, kako bi na papiru dobili prevlast nad Herceg Bosnom, smatrati nelegalnim i objavom rata celom srpstvu”.⁸⁰ Ali isto tako se upozoravaju da, “ovdje nikada više neće biti mjesta za Tursku, za Aziju”.⁸¹ Ističe se da su “Muslimani genetski kvaran narod koji je prešao u islam, i sada se, naravno, iz generacije u generaciju taj gen jednostavno kondenzuje. Postaje sve gori i gori, izražava se jednostavno, diktira takav način razmišljanja i ponašanja. To je u genima već usađeno”.⁸² U javnim nastupima prominentnih lidera i intelektualca rat i etničko čišćenje propagirani su kao legitimno sredstvo za ostvarivanje opravdanih ciljeva. Biljana Plavšić je zapamćena i po sledećoj izjavi: “Ja bih više volela da potpuno očistimo Istočnu Bosnu od Muslimana. Kada kažem, očistimo, nemojte da me niko uhvati za reč pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Ali, oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv etničko čišćenje i okvalifikovali to kao ratni zločin”.⁸³ Ona je, naravno, polazila od brojčane nadmoći Srba i računala da bosanski rat mogu da dobiju samo Srbi, jer “nas

78 Miloš Macura, Problem rađanja na Kosovu, *Zbornik Okruglog stola o naučnom istraživanju Kosova*, SANU, Beograd 1988.

79 Prof.dr Miroljub Jevtić, Turci (opet) žele Srbiju, *Srpska reč*, 19. avgust 1991.

80 Vuk Drašković, njegov govor u Gackom 19. avgust 1990. godine.

81 Isto.

82 *Svet*, 6.septembar 1993, Biljana Plavšić, jedan od tri vodeća bosanska lidera optužena za ratne zločine u BiH.

83 *Ibid.*

je 12 miliona, pa neka šest miliona strada, ostalih šest miliona će pošteno da živi". U krugovima Akademije govorilo se da je i Dobrica Ćosić izneo sličnu tezu još 1990. godine kad je, navodno rekao da je "80.000 srpskih žrtava prihvatljivo za ostvarivanje nacionalnih ciljeva".

Početakom 1991, kad međunarodna zajednica još uvek podržava integritet Jugoslavije, Dobrica Ćosić u intervjuu *Politici* (u januaru i julu 1991, oba plasirana na udarnim mestima u listu), sugerise da je "opstanak Jugoslavije utopija", te da "spašavanje Jugoslavije političkim ucenama i ekonomskim pritiscima spoljnih činilaca u ime fiktivne antikomunističke ideologije i evropske konstelacije neće ni jugoslovenskim narodima, ni Evropi, doneti trajno dobro".⁸⁴

Srpska pravoslavna crkva (SPC) nikad nije priznala granice Srbije u okviru Jugoslavije posle Drugog svetskog rata. Početkom 1992. godine, kad je crtanje potencijalno drugačijih granica bilo u toku, na Saboru SPC je usvojena Deklaracija koja negira avnojevske granice, dok episkop Atanasije Jevtić ističe da je njihova revizija vitalno pitanje za srpski narod. Nekoliko godina kasnije Sabor apeluje na sve odgovorne da ne priznaju države Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, jer bi time "zvanično bio priznat podređeni status srpskog naroda u odnosu na ostale južnoslovenske narode, uključujući i one novonastale na ideološkoj osnovi, a srpski narod i njegove države – pre svega Srbija i Crna Gora – morale bi preuzeti svu odgovornost za izbijanje rata i za sve njegove strašne posledice. Pravedni i odbrambeni rat srpskog naroda automatski bi bio tretiran kao agresija".⁸⁵ I SPC govori o pritisku naglog fundamentalističkog islama koji je svoje najodanije pristalice našao u potomcima naše poislamljene braće, da bismo na sopstvenom iskustvu gorko osjetili istinitost Njegoševih riječi da je „Poturica gori od Turčina“.⁸⁶

Kad je postalo jasno da je opstanak Jugoslavije neodrživ, ili, kako kaže Milorad Ekmečić, kada je "građanski rat srušio jugoslovensku ideju za koju su se Srbi najupornije i najduže borili", srpski intelektualci lansiraju drugi cilj – jedinstvo srpskog naroda. I predstavnici SPC podupiru takve ciljeve, a Amfilohije Radović kaže da se "kičmena mozgina tih ujedinjenih zemalja ponovo oblikuje, a to je Srbija, Crna Gora. Zatim, tu spada istočna Hercegovina, jedan dobar dio Bosne i Bosanske krajine, Srpska krajina".⁸⁷

84 Dobrica Ćosić, intervju za *Politiku*, jul 1991.

85 *Svetigora*, br. 38–39, 1995.

86 "Dragomir Ubiparipović, sveštenik iz Sarajeva, *Glas crkve*, 19. jul, 1992.

87 *Duga*, 18. april 1992.

Negativni stereotipi o Muslimanima plasiraju se na svim nivoima i u svim medijima. Akademski krugovi prednjače u tome. Milorad Ekmečić, akademik, ukazujući na mogućnost talasa religioznog delirijuma na Balkanu, ističe da je „kod bosanskih muslimana moguće za rok od nekoliko meseci primetiti radikalnu promenu kolektivnog mentaliteta, jer je to narod koji se okreće za pobednikom“.⁸⁸ Istu tezu iznosi i Vojislav Lubarda, književnik, koji kaže da su Muslimani „kao skupina, podložni svakom stranom huškarnju i da ih je lako gurnuti u vjersku histeriju i nekontrolisane postupke“.⁸⁹

Uoči početka rata u BiH, srpski intelektualci na Kogresu intelektualaca u Sarajevu, 30. marta 1992, donose Deklaraciju u kojoj se govori o „što pravednijim razdijeljenjem i razgraničenjem da bi se uklonili razlozi mržnje i ubijanja“, za „jedinstvo Srba“, koje iziskuje „da sve srpske vlasti, tamo gdje ih ima, i sve srpske države, tamo gdje su već uspostavljene, Srpska crkva i srpski intelektualci formulišu i zabilježe minimum nacionalnih interesa Srba koji su u ovom istorijskom trenutku izvan svakog spora i od kojih nigdje i nikad više ne smije biti odstupanja“.⁹⁰

Realizaciju srpskog nacionalnog programa od početka nadgleda i odobrava srpska elita okupljena oko akademika Dobrice Ćosića i Milorada Ekmečića. Dobrica Ćosić je kao predsednik Savezne republike Jugoslavije (SRJ) (1992–1993) i direktno učestvovao u pregovorima o razgraničenju. O tome svedoče i njegove brojne javne izjave iz tog vremena. Uostalom to je bio i jedan od javno deklariranih ciljeva srpske politike.

ZAVRŠNICA PLANA

Prekomponovanje granica, posebno u BiH, nije se moglo obaviti tzv. dobrovoljnim preseljavanjem, pa su zato primenjene drastične mere zastrašivanja, proterivanja i masovnog ubijanja Muslimana, kako bi se zamišljene srpske etničke teritorije „oslobodile“ i tako priključile Srbiji. Genocid nad Muslimanima se sprovodio sa obrazloženjem da su upravo Muslimani ti koji se pripremaju za genocid nad Srbima. Isticalo se da „secesionistička borba bosanskohercegovačkih muslimana za stvaranje muslimanske države dobija impuls najpre iz islamskog načina života, koji sa evropskom civilizacijom nema nikakvih dodirnih tačaka, a potom i preko islamskih centara i

88 Milorad Ekmečić, Srbija između Srednje Evrope i Evrope, *Politika*, 1992.

89 *Vreme*, 13. decembar 1993.

90 *Borba*, 30. mart 1992.

islamsko 'fundamenstzalističkih snaga koje rade na razbijanju nekadašnje SFRJ". Ovakva teza računa na razumevanje Evrope koja ni sama nije raščistila svoj odnos prema Muslimanima. Takođe se naširoko objašnjava „islamizacija i njene manifestacije na našim prostorima jer skreće pažnju na korene zla“.

Kad je postalo jasno da i međunarodni posrednici prihvataju etničku podelu BiH, srpski ideolozi imali su puno razloga da budu zadovoljni razvojem događaja u Bosni. Srpska vojska u BiH već je bila demoralisana i pretela je opasnost da hrvatsko-muslimanska koalicija dobije na zamahu, pre svega zbog moralne prednosti koju je imala. Politika *appeasement* međunarodne zajednice prema Srbiji dodatno je išla na ruku srpskim ciljevima. Naime, međunarodna zajednica je u to vreme smatrala da je rešenje moguće samo na etničkom principu, odnosno razdvajanjem i podelom, upravo onako kako su srpski ideolozi planirali.

Dobrica Ćosić je usred rata u BiH bio smenjen, jer je ugrozio poziciju Slobodana Miloševića, ali ni tada nije odustao od svojih ciljeva. A, međunarodna izolacija Slobodana Miloševića je Dobricu Ćosiću dovela u poziciju ključnog sagovornika međunarodne zajednice.⁹¹ Očigledno zbog toga jer se smatralo da ima određeni uticaj, posebno na bosnaske Srbe. Ćosić je u razgovorima uveravao svoje sagovornike u nužnost podele Bosne, jer je bio „ubeden da raspadom Jugoslavije mora da se raspadne i Bosna“. On ne krije da je u velikoj meri pomagao političko organizovanje Srba u Bosni, da je bio u veoma tesnim odnosima sa Radovanom Karadžićem kome je, takoreći, naredio da prihvati mesto predsednika Srpske demokratske stranke (SDS). Radovan Karadžić je u međuvremenu postao ključna figura srpskog nacionalnog programa. Sam Ćosić tvrdi da „nije mogao pretpostaviti da će on postati takva figura“ i da je on „najdarovitiji srpski političar“. Sumirajući rezultate u Bosni, Ćosić i naknadno ističe da se uvek „zalagao za federaciju Bosne i Srbije“ i da je „tvrdio da Muslimani imaju sve istorijske razloge da budu sa Srbima“. Time implicira odgovornost Muslimana i Alije Izetbegovića što su se opredelili za samostalnu Bosnu.

Na Drugom kongresu srpskih intelektualca u Beogradu (1994), srpski intelektualci su jednoglasno podržali stvaranje srpske etničke države, odnosno ujedinjenje svih Srba. Srbi su ratom realizovali svoje ciljeve. Milorad Ekmečić, akademik tad kaže da je nakon rušenja Jugoslavije „bez naše

⁹¹ Nijedan značajniji međunarodni posrednik nije zaobišao Doibricu Ćosića prilikom posete Beogradu

krivice”, ona sada podređena prioritetu ujedinjenja srpskog naroda u svojoj nacionalnoj državi, barem dok svi svoje rane ne polizemo”.⁹²

EPILOG

Srbija i nakon presuda donetih u Haškom tribunalu, i posebno one pred Međunarodnim sudom pravde o genocidu nad Muslimanima u Bosni, i dalje insistira na tome da je *islamski fundamentalizam*, u suštini odgovoran za raspad Jugoslavije. To, naravno, bitno utiče na interpretaciju jugoslovenskih ratova u srbijanskom društvu. Pogotovo zbog kompromisa politike i pravde koji je evidentan u presudi Međunarodnog suda pravde i nedorečene definicije ratnih zbivanja u bivšoj Jugoslaviji.

Državna politika Srbije nije se promenila u odnosu na Bosnu nakon odlaska Slobodana Miloševića. Nacionalni stratezi Miloševiću pripisuju velike zasluge, jer je ratom uspeo da markira teritorije koje će nove vlasti “demokratskim putem” i “gandijevskim otporom” vremenom konsolidovati kao srpske etničke teritorije. Sad se primenjuju druga sredstva i u velikoj meri se stavljaju u kontekst aktuelnih zbivanja na relaciji Zapad – islamski svet. Vojislav Koštunica je odmah nakon 5. oktobra 2000. godine jasno stavio do znanja da je “Drina kičma srpskog naroda” i da “nije normalno da srpski gradovi budu u inostranstvu”. Prilikom posete Trebinju Koštunica je hvaljen “ne samo kao prvi predsednik koji je kršten nego i kao prvi koji se prekrstio”.⁹³ Pobedom Vojislava Koštunice nacionalistički blok po prvi put dobija demokratski legitimitet i podršku međunarodne zajednice. Amalgam komunista i nacionalista se porazom Miloševića raspao, pa je ostao samo nacionalizam. Koji se razlio i poprimio, između ostalog, jak antikomunistički naboj. Miloševićovo teritorijalno nasleđe je polazna tačka u ostvarivanju dugoročnih strateških ciljeva kako su ih formulisali srpski ideolozi.

Svako malo se upravo iz krugova nacionalnih ideologa pojavi ponuda o rekonponovanju Balkana po etničkim granicama. Milorad Ekmečić, istoričar, koji je imao ključnu ulogu u definisanju Bosne kao srpske zemlje, i dalje tvrdi da je u raspadu Jugoslavije 1992, muslimanski fundamentalizam imao ključni značaj.

92 Srpsko pitanje danas, Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd 1995.

93 *Borba*, 3. oktobar 2000.

BALKAN U INTERESNOJ SFERI EU

RAZGOVARALA: TAMARA NIKČEVIĆ

Samoizolacija – realnost i cilj, naziv je godišnjeg izvještaja Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije (HO) koji je, šest mjeseci nakon objavljivanja, izazvao gotovo nezapamćenu osudu beogradske čaršije. Dokument od više od 500 strana koji je, izuzev uvijek budnog profesora Filozofskog fakulteta i saradnika Nove srpske političke misli Slobodana Antonića, rijetko ko do kraja i pročitao, navodno sadrži spisak imena šezdesetak profesora Beogradskog univerziteta, novinara, književnika, pa čak i pojedinih bivših proslavljenih sportista, koji bi “zbog svojih nacionalističkih i antievropskih stavova”, kako je saopštio HO, “morali biti pozvani na odgovornost”. Osim fantomskog spiska nepodobnih intelektualaca, ocjene da Srbija “istrajavanjem na velikosrpskim ratnim ciljevima generiše dalji radikalizam” dodatno su razbjesnile osvjeđocene istinoljubive analitičare, demokrate i legaliste, a dodatnu eksploziju je izazvalo zastrašujuće otkriće koje je obznanio dežurni čuvar nacionalnog ponosa, pomenuti profesor Antonić: naime, izvještaj je pisan na mrskom hrvatskom jeziku!

Jedna od tri najpoznatije “srpske veštice”, predsjednica Helsinškog odbora Sonja Biserko, zbog optužbi da “traži lustraciju i denacifikaciju Srbije”, da “za krvavi američki novac denuncira našu zemlju onima koji su nas bombardovali”, ponovo je na stubu srama. Ovih joj dana otvoreno prijete, presreću je na ulici, mitinguju ispred prostorija HO i zgrade u kojoj stanuje, vrijeđaju i protiv nje vode hajku po blogovima i patriotskim medijima.

Iako upravo završivši telefonski razgovor u kome joj se anonimni sagovornik obratio kao “ustašici kojoj treba j... majku”, predsjednica Helsinškog

odbora Sonja Biserko djeluje potpuno smireno. “Zašto se čudite?” – pita. “Pa, već sam navikla!”

DANI: *Gotovo da ne postoje televizija i novine u kojima niste glavna tema. Čime ste zaslužili takav status?*

BISERKO: Paradoksalno je to što smo Tomislav Nikolić i ja već dve nedelje na naslovnim stranama svih srpskih medija. Zanimljiv je i kontekst: Nikolić je tretiran kao naprednjak ili liberal, dok sam ja stavljena u kontekst nekoga ko je simbol mraka i nazadnjaštva.

Kako to?

Nikoliću je očigledno dozvoljeno da izjavom – “Ne ponovilo se ono što je bilo, a u čemu sam učestvovao – prošlost ostavi za sobom”. S druge strane, zbog našeg godišnjeg izveštaja, koji je, usput, objavljen u maju 2008, ovih je dana izrečen čitav arsenal uvreda na račun Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije i mene lično.

Zašto se, šest mjeseci kasnije, raspravlja o Vašem izvještaju na ovaj način?

Postoje dve okolnosti. Prva je politički trenutak u kome se Srbija nalazi, a koji je vezan za poraz konzervativnih snaga na majskim parlamentarnim izborima...

Vidim da ovih dana često ponavljate tu tezu koja, čini mi se, nije sasvim tačna. Zar ne mislite da je upravo obrnuto: te su snage pobijedile, ali je, zbog stvari o kojima se ovdje samo spekulisalo, dio tih snaga, mislim na Miloševićevu Socijalističku partiju Srbije (SPS), odlučio da ipak pređe u drugi tabor i s Demokratskom strankom (DS) napravi vladu?

Slazem se: ta pobjeda je relativna. Međutim, činjenica je da je proevropski blok ipak uspeo da formira vladu, da Koštunica nije prihvatio poraz i da na svaki način pokušava da ospori pravo Srbije na evropsku budućnost. Slazem se i da je taj proevropski blok odneo pobjedu pre svega zahvaljujući volji građana, a ne političkoj artikulaciji elite koja tu orijentaciju personifikuje. Mada, moram priznati da su ministar ekonomije Mladen Dinkić, načelnik Generalštaba Zdravko Ponoš i ministar odbrane Dragan Šutanovac tokom kampanje imperativno zagovarali evropski put Srbije.

Koja je druga okolnost o kojoj ste govorili?

Čini mi se da je izveštaj HO sada, šest meseci nakon objavljivanja stavljen na dnevni red kako bi se zakamuflirale interne stvari koje potresaju

Politiku. Reč je o smeni glavne urednice Ljiljane Smajlović, koja je produžena ruka Vojislava Koštunice. Politikin kolumnista Slobodan Antičić je u nedeljniku Pečat, navodnom analizom našeg godišnjeg izveštaja i pričom da u njemu postoji spisak srpskih nacionalista, započeo hajku na HO. To su kasnije preuzeli NIN i Standard, tako da će se na kraju ispostaviti da je zapravo HO oterao Smajlovičku i Antičića iz Politike.

Da li u tom godišnjem izveštaju zaista postoji spisak nepodobnih profesora, novinara i intelektualaca?

Ne. Da bi objasnili političke poruke koje se šalju pojedini profesori BU, novinari, književnici, samo smo citirali ono što su ti ljudi objavljivali ili izjavljivali u prethodnom periodu. Te je citate Antičić iskoristio i napravio taj fantomski spisak “nepodobnih”, pripisujući ga HO. Hajka se dalje širila preko Večernjih novosti, tabloida, pa čak i preko lista Sport.

Zbog bivšeg fudbalera Crvene zvezde Dušana Savića, čije se ime nalazi na “spisku”.

Pa, setite se šta je taj čovek sve govorio tokom predizborne kampanje! *Književnik Momo Kapor, koji je na “spisku”, Vaš je izveštaj uporedio s Bijelom knjigom Stipe Šuvara.*

I Kapora smo citirali u izveštaju i to nije slučajno. U Srbiji je nacionalizam krenuo preko kulture. Nacionalizam je bio kulturni projekat koji je insistirao na nekakvoj ugroženosti srpskog naroda u republikama bivše Jugoslavije. Matica srpska i Udruženje književnika Srbije igrali su ovde važnu ulogu tokom devedesetih. U to vreme izašlo je nekoliko “kulturnih” knjiga, među kojima i “Knjiga o Milutinu” Danka Popovića. U knjizi, koju je, navodno imao svaki Srbin i znao je napamet, sažet je odnos običnog srpskog čoveka prema Jugoslaviji za koju je ginuo, za koju se žrtvovao, a to mu, eto, niko nije vratio dobrom... Kada se ta teza o ugroženosti, žrtvi i nerazumevanju prihvatila kao vizija Jugoslavije u kojoj su svi ostali podstanari...

“Srbija i njena Jugoslavija”?

E, upravo se kroz takav stav, takav pogled na državu u kojoj smo živeli, krenulo u raspad Jugoslavije. Mediji su to, naravno, podržali.

Često govorite o ulozi medija. U najnovijem izveštaju citirate tekstove Ljiljane Smajlović, pojedine tekstove iz NIN, Standarda, tabloida...

Svi su se, ne brinite, javili i svi vode hajku protiv HO i mene. To je matrica, vrlo uhodani mehanizam. Čovek ne može da se odbrani od toga...

Ali Politika Vam je trn u oku do mjere da se stiče utisak da vodite lični rat sa sada već bivšom urednicom Ljiljanom Smajlović.

Nema tu ničeg ličnog. Politika je uvek bila nacionalna institucija koja je imala ogromnu ulogu u pripremi rata početkom devedesetih. Setite se rubrike Odjeci i reagovanja. Politika se promenila u smislu da je njen jezik danas umereniji, ali je i dalje na istoj Miloševićевой matrici. Videli ste da u Politici odavno nemate niti jedan jedini tekst o državama bivše Jugoslavije koji je afirmativan po te države. Odnos prema susedima je indikativan...

Da li je indikativna izjava Ljiljane Smajlović koja kaže da ste se na nju ostrvili od momenta otkako je objavila da ste tokom bombardovanja SRJ od strane NATO od tadašnjeg državnog sekretara SAD Medlin Olbraj (Madeleine Albright) tražili da Amerika pošalje kopnene trupe i "denacifikuje Srbiju"?

262

To nije tačno. Koji sam ja to bila faktor da od Medlin Olbraj tražim tako nešto?! Za vreme NATO intervencije na SRJ napisala sam tekst koji su objavili New York Times i mnoge svetske novine, uključujući sarajevske Dane, a u kome sam pisala o situaciji u Srbiji za vreme bombardovanja. Druga je stvar što gospođa Smajlović pokušava da celu stvar prevede na lični odnos koji ne postoji. Doživljavala sam je kao glavnu urednicu Politike, kao političkog komentatora NIN, koji iznosi stavove bliske konzervativnoj struji srpske politike. Ni manje ni više od toga.

Kada govorimo o izvještaju, pored "spiskova", dvije stvari Vam se posebno uzimaju za zlo: izvještaj je pisan hrvatskim jezikom...

Kako hrvatskim, kad, po tvrdnjama srpskih nacionalista, taj jezik uopšte ne postoji?! Naravno, u pitanju je podmetanje, pokušaj da se, pričama da sam Hrvatica, Jevrejka, muslimanka ili Srpkinja, u zavisnosti kako im kada odgovara, diskreditujem kao predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava.

...I druga sporna stvar: naslovna strana na kojoj je Srbija koja pluta, i to bez Kosova!

Ilustracija za naslovnu stranu je napravljena nakon što je Kosovo proglasilo nezavisnost. Reč je o prostom uvažavanju realnosti...

Protiv HO su se pobunili pojedini profesori beogradskog Pravnog fakulteta koje pominjete u izvještaju.

U izvještaju ih pominjemo u kontekstu osporavanja obaveze Srbije da saraduje s Haškim tribunalom. U pitanju je 51 profesor Pravnog fakulteta, koliko ih je svojevremeno javno potpisalo peticiju protiv Zakona o saradnji

s Tribunalom u Haagu. Najveći broj njih je učestvovao u odbrani Radovana Karadžića i mi to jednostavno konstatujemo. Pre Karadžića, profesori su učestvovali u odbrani Vojislava Šešelja, Slobodana Miloševića... Čak i njihovi studenti u tome učestvuju.

Kako to mislite?

Neki od njih su na to prinuđeni. Istražuju, pripremaju materijale za odbranu Vojislava Šešelja...

Kako se to obrazloži? Na koji način profesori to od njih traže?

Često ne direktno, ali su oni inteligentniji shvatili o čemu je reč. Dlazili su kod nas da se žale. Retko ko se usudi da javno protestuje zato što mu od ocene tog profesora zavisi budućnost. Nemaju kuda.

Osim Pravnog, koji je još fakultet, po Vašoj ocjeni, "problematičan"?

Političke nauke i Filozofski fakultet. Kroz tekstove koje objavljuju u pojedinim medijima, ali i kroz predavanja – što je, inače, izričito zabranjeno – profesori tih fakulteta promovišu svoje antievropske, antizapadne, konzervativne stavove, trjućući tako mlade ljude nacionalizmom.

Hoćete da kažete da se nacionalizam iz SANU, koja je, kako ste naveli, bila leglo konzervativnih, antievropskih ideja, preselio na Univerzitet?

Tačno to hoću da kažem. S obzirom na to da su akademici već u ozbiljnim godinama (iako još vrlo aktivni), nosioci nacionalističke ideologije su pronađeni na Univerzitetu. Oni su nova snaga. U godišnjem izveštaju, koji je na dnevnom redu, napravili smo, na primer, analizu aktivnosti pojedinih profesora Pravnog fakulteta još od sedamdesetih godina, iz vremena famozne rasprave o amandmanima na Ustav SFRJ iz 1974, objavljene u Pravnim analizama. Već tada je bilo jasno da se srpski nacionalizam bazira na osporavanju jugoslovenske konfederacije i da Ustav iz '74. nikada neće biti prihvaćen. Njihovu "argumentaciju", koja se pojavila u Plavoj knjizi, preuzeo je početkom devedesetih Slobodan Milošević.

Na koju argumentaciju mislite?

Na osporavanje prava drugim republikama na osamostaljenje, na odbijanje svake mogućnosti transformacije i decentralizacije Jugoslavije... Pored SANU i Srpske pravoslavne crkve, Pravni fakultet je bio jedan od oslonaca Miloševićeve nacionalističke politike. Uz JNA i tajne službe, to su bili stubovi njegovog ratnog pohoda. Milošević je bio izvršilac i nepravедno je da se sva krivica svali na njega. Ne govorim to zbog Slobodana Miloševića, nego

zbog Srbije. Mislim da nema ozdravljenja sve dok se krivica i odgovornost za takvu politiku i sve što je ona donela ne podeli, dok se ne imenuju krivci. Proevropskoj vladi, koja je formirana “na mišiće”, je onemogućeno da se ozbiljnije pozabavi takvim stvarima...

Ko joj onemogućava? Ovi koji su poraženi?

Poraženi su jer nisu uspeli da formiraju vladu, ali...

I dalje su jaki. Koliko su zaista jaki, po Vašem mišljenju?

U ovom momentu oni mogu da usporavaju sporazum Srbije s EU i njeno približavanje NATO. Rusija će to koristiti zato što time brani svoje interese. Srbija joj služi kao oružje u ratu s EU i SAD. To je jasno. Ipak, dobra vest je da je celi Balkan ušao u interesnu sferu EU, da će se Evropa ubuduće baviti zemljama regiona, tako da je u ovom momentu teško zamisliti novi ratni sukob među zemljama bivše Jugoslavije.

Međutim, i dalje se prijeti. U jednom od prethodnih brojeva Dana, Raif Dizdarević kaže da je zabrinut za budućnost Bosne i Hercegovine. A Vi?

Otkako je potpisan Dejtonski sporazum, u tom smislu postoji konstantna pretnja. Milorad Dodik je, nažalost, u momentu kada je Kosovo krenulo putem nezavisnosti, radikalizovao pitanje celovitosti Bosne i Hercegovine. Međutim, s obzirom na to da su takvi Dodikovi stavovi naišli na brojne kritike iz inostranstva, srpski su nacionalisti preformulisali stvar, artikulišući je kroz formulaciju Tomislava Nikolića o približavanju Srbije i RS. To “približavanje” bi, razume se, jednoga dana dovelo do željene federacije, što je trajna orijentacija srpskih nacionalista. Od toga se nije odustalo. Bosna je uvek bila jezgro srpskog nacionalizma, u njihovom fokusu još od Prvog svetskog rata i aneksione krize.

Mislite li da će se Milorad Dodik, u momentu kada Nikolić preuzima priču o ujedinjenju sa Srbijom, vratiti na “umjerenu” poziciju?

Dodik je to što jeste. Kod njega se nije desila nikakva promena. U pitanju je bilo “presvlačenje”. U Bosni ste imali Radovana Karadžića, koji je doveo do katastrofe. Zato ste morali da ublažite retoriku i tako je dobijen Dodik. Upravo je on dokazao da je reč o jednom istom projektu. Slično će se desiti s Nikolićem. Od njega se pravi novi Koštunica. Nakon pada Miloševića, konzervativni blok je “presvukao” Koštunicu, kao što sada “presvlači” Nikolića, koji, prezentiranjem programa svoje nove stranke, potvrđuje da će Srbija veoma

teško odustati od aspiracija prema susedima. Nikolić je proizvod inženjeringa u kome učestvuje cela ta konzervativna, narodnjačka elita.

Ko sve?

U tome, sigurna sam, učestvuje Srpska akademija nauka i umetnosti. Tokom predsedničke kampanje, akademici su na Nikolića gledali kao na čoveka koji će Zapadu sigurno reći “ne”. Kada su videli da je izgubio, shvativši da je Vojislav Šešelj suviše radikaln u izjavama, a time kontraproduktivan i razoran za delovanje Srpske radikalne stranke (SRS) i njenog šefa u Srbiji, brže su bolje Nikolića “presvukli” u tzv. naprednjake, odnosno liberale, tako da je bivši radikal preko noći postao opozicija svojoj partiji. Kao takav, Tomislav Nikolić postaje društveno prihvatljiv, bez obzira na svoj nacionalistički program. Nažalost, navedene okolnosti svedoče da priča o ujedinjenju “srpskih zemalja” – Crne Gore, dela Bosne, Kosova i Makedonije – nije završena. Pogledajte: Kosovo se sad koristi kao opravdanje za teritorijalne pretenzije Srbije, iako srpske nacionaliste Kosovo zanima isključivo kao sredstvo pomoću kojeg mogu da dobiju deo Bosne. Krajem prošle i početkom ove godine na videlo je izašao zahtev o podeli Kosova.

To je stara teza neizbježnog Dobrice Ćosića.

Tako je. Ćosić je još 2005. po Srbiji promovisao knjigu u kojoj je tražio da se Srbi i Albanci jednom zauvek razgraniče. Postoji grupa istoričara i pravnika koja je nedavno ponovila tezu o 12 odsto teritorije Kosova koje bi trebalo da pripadne Srbiji. Zašto baš 12 odsto? Pa, zato što Kosovo čini 12 odsto Srbije, pa onda i Srbija polaže pravo na tih 12 odsto teritorije Kosova. Od Srba u enklavama se očekuje da, ili prodaju svoja imanja ili da oni stariji naprosto prirodno izumru. Ponavljam: za srpske nacionaliste Kosovo i Srbi s Kosova uopšte nisu tema! Njih mnogo više interesuju Crna Gora i Bosna, što je ne samo konstantna smetnja normalizaciji odnosa u regionu već i razlog za sumnju naših suseda u dobronamernost Srbije.

Uprkos promjeni vlasti?

Vlast nikada nije preuzela odgovornost za politiku Slobodana Miloševića, što je preduslov dobrosusedskih odnosa u regionu. Suočavanje s prošlošću je uslov svih uslova. Na žalost, toga nema. Naprotiv! Srpski nacionalizam, koji se jedno vreme bio umirio i presvukao, ponovo buja. Rečenica koju je izgovorio novi “liberal” Tomislav Nikolić, a koju sam već citirala – “Ne ponovilo se ono što je bilo u čemu sam učestvovao” – je maksimum koji srpski nacionalisti u ovom trenutku mogu da dozvole.

Zašto je Tomislav Nikolić izabran da zamijeni Koštunicu? Bez obzira na to što su, kako kažete, računali na njegovu "ne" Zapadu, Nikolić je ipak gubitnik. Zašto, recimo, Boris Tadić nije izabran za žrtvu tog Vašeg "inžinjerina"?

Zato što je Nikolić kandidat na koga mogu da se oslone. Boris Tadić je i tamo i ovamo, mada po svom habitusu, mislim da je ipak proevropski orijentisan. Nacionalistima je zbog toga i sumnjiv. Istovremeno, nažalost, Tadić počinje da biva sumnjiv i svojim pristalicama, naročito nakon odluke EU da ne podrži približavanje Srbije Evropi dok Ratko Mladić ne bude u Hagu. Pri tome, zaboravljaju da je i Mladić instrument nacionalističkog bloka.

Kako?

Teško je poverovati da Tadić odbija da izruči Mladića, a uhapsio je Radovana Karadžića. Za Srbiju, predsednika Tadića i taj proevropski blok bi u ovom momentu moglo da bude vrlo opasno da zbog Mladića budu uskraćeni za podršku EU, naročito ako se zna da bi eventualno članstvo Srbije u EU značilo definitivni kraj velikodržavnog projekta. Zato mislim da bi Evropa danas morala da pokaže više razumevanja. Srbija se nalazi u teškoj političkoj situaciji, rekla bih čak ključnoj za njenu budućnost. Rusija je zauzela svoju poziciju koju čvrsto drži; EU povlači poteze koje je teško razumeti; unutrašnje političko stanje je komplikovano, loša ekonomska situacija... I, kao što obično biva u ovakvim prilikama, za to je morao biti pronađen dežurni krivac. Tako je, najpre skretanjem pažnje s ozbiljnih i krupnih problema u kojima se danas nalazimo, situacija zamagljena, a onda su sav bes i nezadovoljstvo građana preusmereni na nekakav godišnji izveštaj i fantomske spiskove nepodobnih. Otuda napad na Helsinški odbor i mene lično. Ali, na takve smo stvari navikli.

Izlaganje „Obećanja, značenja i posledice“, na skupu „Dvadeset godina od sloma komunizma u Centralnoj i Istočnoj Evropi“ u organizaciji Instituta za Centralnu i Istočnu Evropu, Friburg, 22. septembar 2009.

O pojmu slobode na Balkanu

SLOBODA LIMITIRANA

STRAHOM

UVOD

Pokušaj da se definiše sloboda veliki je izazov za svakog ko dolazi sa Balkana, posebno sa teritorije bivše Jugoslavije. Danas ću govoriti o društvenoj i političkoj sceni stvorenoj i još uvek dominantnoj na Balkanu nakon pada Berlinskog zida. U tom kontekstu želim da istaknem dve činjenice:

Najpre, ova je prekretnica – kao i drugim delovima sveta – što znači da i ovom regionu otvorila istorijsku perspektivu.

Drugo, delovala je i kao katalizator: ponovo su otvoreni brojni problemi karakteristični za bivšu Jugoslaviju, koji nisu nužno isključiva posledica komunizma. Političke elite bivše Jugoslavije propustile su istorijsku šansu i, prvenstveno, pokazale su se nedoraslim da iskoriste ono što je bilo dobro u nasleđu bivše Jugoslavije.

U takvoj situaciji, liberalni potencijali jugoslovenskog socijalizma i prednosti jedinstvenog međunarodnog položaja koga je zemlja uživala 50 godina nisu bili dovoljno snažna osnova za demokratsku modernizaciju i mirnu transformaciju ove složene zemlje.

Konačno, moji komentari će se uglavnom odnositi na Srbiju, s obzirom da je odigrala ključnu ulogu u generisanju jugoslovenske krize i, s obzirom na to da još uvek destruktivno deluje na procese demokratizacije čitavog regiona.

ISTORIJSKE SPECIFIČNOSTI BALKANA

Dozvolite da se na početku osvrnem na istorijske specifičnosti Balkana i bivše Jugoslavije.

Balkan, odnosno Jugoistočna Evropa je jedan od najkompleksnijih regiona u Evropi, a, pritom je, na njenoj periferiji. Na Balkanu su se tokom istorije prelamali sukobljeni interesi velikih sila – Rusije, austrougarske i turske imperije, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država Amerike. Taj rivalitet je definitivno obeležio političku i kulturološku strukturu regiona, ali i u znatnoj meri uticao i na njegove podele, kao i na dinamiku odnosa između različitih naroda i etničkih zajednica.

Za razliku od Istočne Evrope, bivša Jugoslavija i ostatak Zapadnog Balkana nisu bili deo sovjetskog bloka. Stoga zemlja nije bila izložena spoljnom pritisku pod kojim su, uoči dolazeće slobode bile zemlje bivšeg sovjetskog bloka u Centralnog i Istočnoj Evropi.

S aspekta politike velikih sila sadašnja situacija bi se mogla smatrati i pozitivnim istorijskim razvojem, jer je po prvi put u svojoj istoriji ceo Zapadni Balkan optirao za, ili je već uvučen u orbitu Evropske unije i NATO. Većina ljudi u regionu ovu činjenicu, samu po sebi, vidi kao garanta postepenog, ali izvesnog zaokreta ka demokratizaciji.

Evropska orijentacija Balkana, kao dela integrativnih procesa u Evropi, podstaknuta je i ojačana krizom u regionu s početka devedesetih godina prošlog veka. U tom smislu zemlje regiona očekuju od Evropske unije osnovne smernice i podršku u rešavanju sopstvenih pojedinačnih ekonomskih, političkih i društvenih problema.

Što se Srbije tiče, ona je i dalje izuzetak. Za razliku od ostalih zemalja regiona, još uvek nije postigla politički konsenzus oko neupitne evropske opcije, iako, s druge strane, stalno računa na ekonomsku podršku Evrope.

MEĐUNARODNI ASPEKTI JUGOSLOVENSKOG KONFLIKTA

Treba istaći da je – kako sada, tako i u proteklih 20 godina – uloga koju je Evropska unija (EU) imala u razvoju Balkana bila od izuzetnog značaja.

Zajedno sa Sjedinjenim Državama Amerike, Evropska unija je od samog početka krize devedesetih godina igrala važnu ulogu u okončanju jugoslovenske krize.

Do raspada Jugoslavije, u najbrutalnijem ratu u istoriji Evrope nakon Drugog svetskog rata došlo je delovanjem niza unutrašnjih i spoljnih faktora

tokom dugog perioda, delovanjem koje je rezultiralo istovremenim kolapsom komunističkog sistema i federalne države.

Liberalni potencijal jugoslovenskog komunizma i prednosti koje je zemlji tokom gotovo pedeset godina obezbedio njen jedinstven međunarodni položaj nisu bili dovoljno snažna osnova za njenu mirnu, demokratsku modernizaciju i transformaciju.

NASLEĐE BIVŠE JUGOSLAVIJE

Kada govorim o nasleđu bivše Jugoslavije moram da naglasim njegov značaj za pravilnu procenu svih njegovih pozitivnih aspekata. Treba imati u vidu da iskustvo bivše Jugoslavije uključuje dug period dinamičnog ekonomskog razvoja i društvene transformacije. Ubrzani industrijski razvoj i razvoj infrastrukture rezultirali su masovnom migracijom seoskog stanovništva u veće gradove. Obavezno osnovno školovanje, besplatna zdravstvena zaštita, rodna ravnopravnost, razvoj kulture i sredstava masovne komunikacije promenili su odnose u društvu i način života.

Otvaranje Jugoslavije prema svetu od ranih šezdesetih godina prošlog veka, posebno kroz politiku nesvrstanosti i slobodu putovanja u inostranstvo, integrisalo je zemlju u svet u meri koju nije iskusila nijedna druga komunistička zemlja. Zbog svega ovoga mnogi politički analitičari polovinom osamdesetih godina verovali su da će Jugoslavija biti prva komunistička zemlja koja će mirnom transformacijom usvojiti višepartijsku demokratiju i njene osnovne vrednosti. Nažalost, njihove procene su se pokazale pogrešnim.

NOVI MEHANIZMI POKRENUTI RASPADOM JUGOSLAVIJE I SPOROM DEMOKRATIZACIJOM

Ironija je da su upravo proces raspada bivše Jugoslavije i spora transformacija novonastalih država naveli međunarodnu zajednicu da na novi način pristupi upravljanju krizama, prevenciji sukoba, izgradnji nacionalnih identiteta i međunarodnog prava kad je reč o zločinima protiv čovečnosti i ratnim zločinima. Uvedeni su brojni novi koncepti i mehanizmi upravljanja krizama. Neki od njih bi mogli biti od trajne vrednosti u širem međunarodnom okruženju.

Tu mislim na:

- zločin genocida, etničko čišćenje, ratne zločine, zločine protiv čovečnosti (u Hrvatskoj i Bosni);

- sprečavanje isporuka humanitarne pomoći civilnom stanovništvu i nepoštovanje zaštićenih zona (u Bosni);
- narušavanje sporazuma o primirju (u Hrvatskoj i Bosni);
- ometanje mirovnih sporazuma i procesa izgradnje nacionalnih identiteta (u Bosni i Kosovu);
- humanitarnu intervenciju (NATO intervencija radi sprečavanja novog genocida na Kosovu);
- sprečavanje kriza (u Makedoniji);
- izgradnju institucija (u Srbiji);
- i, konačno, borbu protiv nekažnjivosti za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti (Haški tribunal).

Uključivanje međunarodne zajednice je bilo ključno za okončanje rata i usvajanje nekoliko mirovnih sporazuma: Dejtonskog sporazuma za Bosnu, Rezolucije 1244. u slučaju Kosova i Orhidskog sporazuma za Makedoniju.

TRANZICIJA

Svi su se ovi elementi odrazili na promene na teritoriji bivše Jugoslavije, odnosno na sporost u prihvatanju sloboda i procesa tranzicije koji još uvek traje.

U oceni tranzicije treba imati u vidu njena dva nivoa: uspostavljanje i konsolidaciju novih država, i sam proces tranzicije. Pre svega, izgradnju nacionalnih identiteta, najpre je sprečavao rat, a danas usporava – u Srbiji, Bosni i Hercegovini i na Kosovu – odbijanje Srbije da prihvati novu realnost.

Kao što sam već napomenula, Jugoslavija se raspala u najbrutalnijem ratu u istoriji Evrope nakon Drugog svetskog rata. Suštinu krize činila su nastojanja zagovornika koncepta „Velike Srbije“ da, nakon Titove smrti, ograničenu demokratiju i decentralizaciju, karakteristične za bivšu Jugoslaviju, zamene centralizmom i autoritaritarnom vlašću Slobodana Miloševića.

Ustvari, Milošević i njegova partija, kao i najveći deo intelektualne i političke elite pokušali su da ostvare stogodišnju težnju Srbije za dominacijom u Jugoslaviji. Opirući se tome, drugi narodi su se, takođe okrenuli nacionalizmu kao glavnom faktoru mobilizacije za uspostavljanje novih država.

Raspad Jugoslavije su stoga obeležili probuđeni nacionalizmi i regresivne ideologije iz prošlosti, odsustvo liberalnih predvodnika i inicijativa, masovna proterivanja i kršenja ljudskih prava manjinskog stanovništva, kao

i dominacija većinskih naroda – i to dugo nakon uspostavljanja nezavisnih država.

Radikalni nacionalizam je sada u opadanju u državama koje su napredovale na putu demokratske konsolidacije – na primer, u Sloveniji koja je već članica Evropske unije i u Hrvatskoj koja bi trebalo da u 2010, okonča pristupne pregovore sa Evropskom unijom. Ali, to nije slučaj kada je reč o Srbiji, ili Bosni i Hercegovini, ili Kosovu.

U slučaju Srbije pojam nezavisnosti zemlje je neraskidivo povezan s nacionalnim pitanjem. Nacionalno pitanje je, smatra srpska politička elita, mnogo važnije od bilo kakve slobode.

Pojam slobode se svodi na antikomunizam, jer se izjednačava sa ono malo tolerancije i pluralizma, svojstvenih heterogenosti bivše jugoslovenske federacije. Koncept ljudskih prava se često smatra novom formom imperijalizma, implantom anglosaksonskih vrednosti koje urušavaju nacionalni identitet. Štaviše, samo razumevanje pojma slobode je ponekada kontroverzno: sloboda se vezuje isključivo za pojam vlastite nacije. Ustvari, drugi kao i da ne postoje. Ovo se najuverljivije ogleda u odnosu prema manjinama, etničkim, verskim, političkim ili rodnim. Za neke krugove, sloboda je izraz pobune protiv bilo kakvog poretka, odnosno sinonim je za anarhiju.

Pojam slobode u Srbiji ograničen je u ime ujedinjenja svih Srba na teritoriji bivše Jugoslavije i njihovog oslobođanja od, navodne etničke ili verske represije.

Odbijanje zemlje da prihvati granice država nastalih na prostoru bivše Jugoslavije, ne samo da odgađa izgradnju nacionalnih identiteta, već stoji i na putu demokratske tranzicije u Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Makedoniji, pa i u samoj Srbiji.

Osnovni problem demokratizacije Srbije, Bosne i Hercegovine i Kosova jesu slaba ili gotovo nepostojeća civilna društva i nezavisni mediji. Uspostavljanje civilnog društva tek je u početnoj fazi, pri čemu nailazi na nerazumevanje kako vlasti, tako i stanovništva.

PROCENA DANAŠNJE SITUACIJE

Moje aktivnosti i poznavanje regiona navode me na zaključak da su pojam slobode ili osećaj za slobodu u regionu još uvek limitirani strahom od promena, odbijanjem promena i svega onog što se pod tim podrazumeva.

A to su – demokratija, pluralizam, poštovanje ljudskih i manjinskih prava i, iznad svega, odgovornost prema budućnosti.

Regionalne elite su – manje ili više – uplašene od budućnosti, bez vizije i, nespreme da se suoče sa izazovima koje će pred njih postaviti buduće vreme. Na rečima, da, one jesu za otvoreno tržište i za razvoj tehnologije i infrastrukture. Ali su nespreme – čak i samo na rečima – da se obavežu u odnosu na slobodu, demokratiju, ljudska i manjinska prava, ili na vladavinu prava.

Za većinu regionalnih elita neprihvatljive su liberalne vrednosti koje podrazumevaju ličnu odgovornost. Dominantna politička kultura se još uvek u velikoj meri zasniva na populizmu, kolektizmu i egalitarizmu. Odsustvo demokratske političke kulture i održive demokratske infrastrukture ogleda se u slabim demokratskim institucijama, neefikasnoj vladavini prava, visokom stepenu korupcije, postojanju neformalnih centara moći, kao i u nedovoljnim osnovnim slobodama, društvenoj segregaciji, nesposobnosti da se osiguraju slobodni i poštenu izbori, i nepostojanju civilne kontrole nad snagama bezbednosti.

SPECIFIČNOSTI „DEMOKRATIZACIJE“ SRBIJE

Dozvolite da sada iznesem nekoliko dodatnih zapažanja o unutrašnjem i međunarodnom kontekstu koji je doveo do tranzicionih procesa u Srbiji, onakvih kakvi su sada.

Srbija je, metaforički govoreći, podigla vlastiti zid pre pada Berlinskog zida. Srbija je bila jedina komunistička zemlja u Evropi, koja je htela da u posttitovskom razdoblju ratom ostvari sopstvene ciljeve. Ona je time onemogućila mirno rastakanje federacija, kao što je to bio slučaj sa Sovjetskim Savezom, ili Čehoslovačkom.

Srbija nije bila oduševljena padom Berlinskog zida. Naprotiv. Njena vlada je podržala pokušaj državnog udara protiv Gorbačova (1991). Srpska elita, okupljena oko nacionalnog projekta očekivala je – a očekuje još uvek – da će Rusija podržati njene aspiracije vezane za prekomponovanje Jugoslavije. Rusija, nakon raspada Sovjetskog Saveza, više nije mogla da igra značajnu ulogu u jugoslovenskoj krizi, mada jeste bila članica takozvane Kontakt grupe. Raspad Sovjetskog Saveza skrenuo je pažnju Evrope i Sjedinjenih Država Amerike sa zbivanja u Jugoslaviji. To je omogućilo Miloševiću da relativno brzo ostvari svoje ciljeve.

Premda nije bio u stanju da stvori uporište na celoj teritoriji Jugoslavije, kako je planirao, uspeo je da uz pomoć Jugoslovenske narodne armije relativno brzo povuče granice Velike Srbije. S te pozicije – pozicije moći – uspeo je kasnije da postigne dobru cenu u pregovorima o mirnovnom rešavanju krize u regionu.

Umesto demokratskih vrednosti, razvoj u Srbiji su nakon pada Berlin-skog zida, osim rata obeležile nacionalističke, slavjanofilske i ortodoksne ideologije, kojima su zamenjene takozvane socijalističke vrednosti. Ova tendencija je bila pritajena, ali uvek snažno prisutna u srpskoj političkoj kulturi.

Jedan od ideoloških stubova nove-stare političke kulture bila je, i još uvek je, Srpska pravoslavna crkva. Crkva daje ne samo snažan nacionalni i politički pečat, već i stalno podgreva iluziju o velikosrpskom projektu, bez obzira na promenjene političke okolnosti.

Zajedno s njom je i neprekidna, zapaljiva antievropska i antizapadna medijska kampanja doprinela masovnom skepticizmu prema takozvanim stranim vrednostima s jedne, i glorifikaciji takozvanih autohtonih srpskih pravoslavnih vrednosti s druge strane.

Takvo stanje duha – odvojeno od stvarnosti, ali dominantno u vlasti i velikom delu društva – gurnulo je zemlju u stalni konflikt sa susedima i u raskorak sa savremenim političkim trendovima u svetu.

Srpski radikalni nacionalizam je, nažalost, još uvek živ, uprkos stotinama hiljada mrtvih, dva miliona raseljenih na teritoriji bivše Jugoslavije, uprkos prvoj intervenciji NATO u Evropi nakon Drugog svetskog rata, pa i gotovo 20-godišnjeg angažovanja Evropske unije i Sjedinjenih Država Amerike na stabilizaciji regiona.

On i dalje u prvi plan stavlja realizaciju državnih ciljeva putem teritorijalne ekspanzije, i još uvek opstruira uspostavljanje moderne i demokratske države Srbije koja bi počivala na legalnim temeljima (ta opstrukcija se najočiglednije pokazala u tragičnom ubistvu premijera Zorana Đinđića).

Ovakva nacionalistička politika generator je tenzija i konflikata na Balkanu, i pretnja miru i stabilnosti Bosne i Hercegovine, Kosova i čitave Jugoistočne Evrope.

Premda je od 2000. godine nastojala da projektuje evropsku Srbiju, politička elita nije učinila nijedan ozbiljan napor da zemlju istinski postavi na proevropski kurs.

Iako prema najnovijim istraživanjima javnog mnjenja 70 odsto stanovništva podržava nastojanje za članstvo u Evropskoj uniji, političko rukovodstvo i dalje okleva i drži se svoje tradicionalno konzervativne agende.

ZAKLJUČCI

Dozvolite mi da iznesem nekoliko napomena u svojstvu zaključaka:

Najpre, očito je – sada u reperspektivi – da su očekivanja da će padom komunizma demokratija, neizbežno i odmah, procvetati na Balkanu bila neosnovana.

Trebalo je – i još uvek treba – sa mnogo više pažnje pristupiti specifičnostima regiona, njegovim dominantnim tradicijama i vrednostima, i potencijalima svake zemlje za demokratsku tranziciju i usvajanje slobode.

Sledstveno tome, ono što je regionu potrebno u ovo specifično vreme jeste suštinska promena sistema vrednosti jačanjem postojećih institucija.

U Srbiji promene moraju da poteknu iz samog društva.

Moraju biti i duboke i sveobuhvatne – od intelektualne i društvene obnove do prosvetljenog rukovodstva.

Jačanje institucija sigurno nije dovoljno za prevazilaženje nepoverenja, bojazni i retrogradne političke kulture.

Potrebne su odgovornije elite koje su u stanju da se ujedine na demokratskoj platformi i pruže ruku drugim stranama.

Drugo, regionalni kontekst treba pokrenuti ka istinskoj stabilizaciji koja će svakoj pojedinačnoj zemlji omogućiti da jača vlastiti demokratski put.

U tom procesu Srbija može da ima značajnu pozitivnu ulogu, ako i, kad uspe da se demokratski transformiše.

Opasno bi bilo preskočiti taj proces, jer bi tada – kako je to pesnik rekao – zvana zvonila ne samo za zemljom, već i za celim regionom.

Oslabili bi izgledi za normalizaciju regiona i stvorilo bi se plodno tlo za buduće nesuglasice.

U okvirima konsolidacije regiona, Kosovo je još jedan test i za region i za Evropu.

Važno je podržati principe koji garantuju njegovu budućnost kao stabilnog, multietničkog i demokratskog društva.

Dugoročne prospekte ne treba nikako žrtvovati zarad kratkoročnih i brzih rešenja.

Održiva Bosna i Hercegovina je, isto tako, još uvek veliki izazov.

Dejtonski sporazum jeste okončao rat, ali nije stvorio uslove za funkcionalnu, jedinstvenu državu, jer je legitimisao ratom stvorenu etničku podelu.

Zato se treba pozabaviti sa oboma – stabilizacijom Kosova gde Ahtisarijev plan sadrži elemente etničke podela i, stabilizacijom Bosne i Hercegovine – kako bi se prevazišlo nasleđe rata i krenulo putem istinske demokratske tranzicije.

Treće, važno je nastaviti sa rešavanjem drugih problema koji stoje na putu regionalne bezbednosti i njegove demokratske konsolidacije:

– to se posebno odnosi na nekažnjivost odgovornih za ratne zločine; odustvo iskrene saradnje sa Haškim tribunalom; neadekvatna suđenja optuženima za ratne zločine pred domaćim sudovima i iskrivljavanje uloga raznih strana u jugoslovenskom ratu.

Kada je reč o Srbiji, država i dalje odbija da se suoči sa svojom ratnom ulogom i odgovornošću, nastojeći da u interpretaciji, težište stavi na međunarodnu zaveru, odnosno na tezu po kojoj je Zapad odgovoran za raspad Jugoslavije.

Četvrto, očigledno je da je međunarodna zajednica postala nezaobilazan faktor demokratske tranzicije regiona.

To je postala posredujući u mirovnim sporazumima, obezbeđujući humanitarnu pomoć, pomažući izgradnju institucija, uspostavljanjući okvir za demokratsku transformaciju i, konačno, direktnom vojnom intervencijom.

Evropska unija je odigrala ključnu ulogu u uspostavljanju okvira demokratske transformacije i njegove primene u regionu.

Načinila je mapu puta za reforme i integraciju Balkana u evropske strukture.

Proces integracije i izgledi za članstvo u Evropskoj uniji doprinose slabljenju nacionalističkih tendencija i otvaraju prostor za liberalizaciju i ekonomsko povezivanje.

Podrška Evropske unije mora biti konstantna, dobro osmišljena, sveobuhvatna i prevashodno usmerena ka liberalnim snagama i partijama, civilnom društvu, nezavisnim medijima, malim i srednjim preduzećima, sindikatima i omladinskim organizacijama.

Rečju, potrebni su zajednički napori kako bi se ojačale još uvek krhke demokratske snage u društvu u otvaranju i širenju prostora evropeizacije i demokratizacije.

Tek kada se postigne kritična masa za politički, kulturni i moralni preporod i napredak možemo se nadati istinskim promenama, kakve su se odigrale tokom osamdesetih godina prošlog veka, ali, ovog puta po zaista demokratskom obrascu.

IZGLEDI REGIONA

Dopustite da na kraju pokušam da anticipiram budućnost regiona.

To nije lako s obzirom na izazove s kojima se suočavaju regionalni i međunarodni akteri u nastojanju da obezbede stabilnost i demokratski razvoj u ovom izuzetno kompleksnom okruženju.

Herold Džejms je 2001, napisao da su brzina promena u svetu i opšta nestabilnost i nesigurnost generisane procesom globalizacije, stvorile plodno tlo za jačanje konzervativizma i ekstremnu promociju interesa pojedinih naroda ili zemalja, a obeshrabrile rađanje novih, racionalnih vizija društvenog napretka i budućnosti čovečanstva.

Slazem se sa tim stavom.

Štaviše, ističem da je sve to doprinelo jačanju antizapadnog raspoloženja u nekim delovima Balkana, bez obzira na stepen njihove približenosti članstvu u Evropskoj uniji.

I sama Evropska unija je imala svoje uspone i padove, ali se ipak uspešno kretala ka ciljevima koji su se činili neostvarivim pre 20 godina.

Najnoviji ekonomski indikatori ukazuju da se Unija takođe polako oporavlja od šokova kroz koje je prošla tokom poslednje dve godine globalne finansijske i ekonomske krize.

Međutim, ekonomski napredak nije sam po sebi dovoljan, ukoliko ga ne prate političko opredeljenje i entuzijazam za dugoročni projekat političke zajednice.

To bi se moglo reći i za zemlje Balkana, koje su tek u početnim fazama ekonomske tranzicije.

Budućnost Balkana će zavisiti od zajedničkog opredeljenja za nacionalni i regionalni demokratski projekat, i integraciju u širi evropski projekat.

Zavisiće, takođe, i od dubljeg razumevanja dva fenomena o kojima sam govorila: fenomena države Jugoslavije i originalne forme njenog komunizma/

socijalizma, i nasleđa koja su ova dva fenomena za sobom ostavila, uključujući antifašizam.

Oba su bila marginalizovana, čak i odbačena u procesu uspostavljanja novih država.

Balkan nije jedini region koji se suočava sa ovim problemom.

Sve su bivše komunističke zemlje prolazile kroz sličnu negaciju sopstvene prošlosti.

To je razumljivo za zemlje bivšeg Varšavskog pakta.

Međutim, istorija Jugoslavije je, uključujući i uzroke i tragediju njenog krvavog raspada, specifična i tu činjenicu treba uzeti u obzir.

Danas, gotovo 20 godina nakon raspada koji je pokidao sve političke i druge veze, odnosi u regionu se, manje ili više, tiho obnavljaju na svim nivoima.

To samo jača moje uverenje da se raspad bivše Jugoslavije ne može – i ne sme – izjednačavati sa raspadom regiona.

Region je neuporedivo stariji i trajniji, kao što su i pokojni premijer Srbije Zoran Đinđić i istoričar Ivan Đurić stalno govorili.

Jugoslavija je otišla u istoriju, ali region pripada budućnosti i već prolazi kroz neku vrstu renesanse.

U optičaju je već i izraz – jugosfera.

Tim Džuda ovo definiše kao „postepeno ponovno povezivanje miliona prekinutih veza u regionu bivše Jugoslavije, počev od kulture, biznisa i vojne i policijske saradnje, do nekih regionalnih konferencija, doslovno svih – od veterinarar do guvernera centralnih banaka“.

Pozitivni signali na Balkanu su ohrabrujući, ali nedovoljni.

Napredak svake zemlje pojedinačno, ali i širi pokret za pluralizaciju Evrope biće podsticaji pozitivnom razvoju na Balkanu.

Pluralni Balkan je poput – i u okviru – pluralne Evrope zaista veliki izazov.

Takođe, podrazumeva ogromnu odgovornost regionalnih elita i društava, i iziskuje kritičko i kreativno promišljanje i delovanje, u regionu i u Evropi.

NEDAVNA PROŠLOST I PERSPEKTIVA ZAPADNOG BALKANA

278

U POSLEDNJE VREME organizovane su brojne konferencije, paneli, okrugli stolovi povodom obeležavanja 20-godišnjice pada Berlinskog zida. Značajan povod za promišljanje trendova i procesa koji su još uvek u toku. U opštem metežu raspad Jugoslavije bio je značajna vododelnica tog procesa. Nakon ratova, zločina, genocida i masovnog proterivanja na prostoru bivše Jugoslavije, zatim suđenja u Hagu i pred nacionalnim sudovima, došlo je vreme da se ozbiljno pozabavimo i uzrocima i kontekstom koji je to sve omogućio ili generisao. Međunarodna zajednica, kao i sudovi, nacionalni i međunarodni su izbegavali da se bave interpretacijom sukoba i analizom konteksta bez čega nema ni pravog prevladavanja prošlosti, niti rešavanja suštinskih pitanja Zapadnog Balkana, pre svega, mislim na status Bosne. Očigledno je, naime da Bosna ne može preživeti tako što će se graditi na priznavanju rezultata rata. Dejtonski sporazum mora uvažiti i druge kriterije, rekla bih i moralne, kako bi Bosna postala funkcionalna država.

Kosovska nezavisnost je poslednja faza raspada Jugoslavije. To najzad otvara perspektivu ukoliko region, pre svega Srbija, prihvati realnost. Da podsetim da je Haška konferencija 1991. godine ponudila najprihvatljivija rešenja za Jugoslaviju u to vreme. Međutim, Srbija je to odbila, a Evropska unija (EU) je propustila priliku da stane iza svog rešenja. Tek sada, posle dve decenije EU se naknadno vratila na svoju polaznu ponudu. Najveća vrednost je svakako prihvatanje avnojevskih granica. Bez toga ne bi bilo kraja prekrajanju.

Osim što je neophodno staviti tačku na državna pitanja, mislim da je važno razumeti i zašto je Jugoslavija završila u krvoproliću. Do sada su

napisane brojne knjige, mnoge će tek biti napisane. Za promišljanje raspada Jugoslavije neophodno je dublje razumevanje dva specifična fenomena: druga Jugoslavija i njen specifični oblik komunizma-socijalizma kao i njihovo nasleđe, uključujući i antifašizam.

Helsinški odbor je nevladina organizacija (NVO) koji je osnovana 1994. Od samog početka Odbor je u svoj program rada uključio analizu i opis srbijanskog društva i elite ne samo tokom rata, već i pre i posle. Pred vama su izdanja Helsinškog odbora, ukupno 136 knjiga, 11 dokumentarnih filmova i petnestogodišnji mesečnik, potom dvomesečnik Helsinška povelja. To je petnaestogodišnji rad grupe ljudi okupljenih oko Odbora, a koji su svojim delovanjem i pisanjem artikulisali viđenje jedne druge, doduše manjinske Srbije. Naše vreme verujem tek dolazi uprkos permanentnoj marginalizaciji: sva ova izdanja postala su nezaobilazna u razumevanju onog što je dovelo Srbiju do ovakvog sunovarta.

Ključna pretpostavka za prevladavanje prošlosti je postojanje, ne samo svesti o tome, već i uverenje da je to prva nužna pretpostavka budućnosti. U Srbiji postoje pokušaji da se nametnu razni aspekti prošlosti (koministička, pre svega,) i time relativizuje prevladavanje zločinačke prošlosti, koja je proizašla iz radikalnog nacionalizma. Prevladavanje prošlosti moguće je samo uz nekoliko pretpostavki.

Prva je da mora postojati zahtev za istinom u društvu, bilo da je reč o zahtevu unutar samog društva, ili dolazi iz međunarodnih krugova. U Srbiji ne postoji takav ozbiljan zahtev unutar društva, jer se ne prihvata odgovornost za raspad Jugoslavije. Reč je, naime, o percepciji Jugoslavije, na koju su Srbi uvek gledali kao na proširenu Srbiju. Od ovog tumačenja nije se ozbiljno odmaklo. Nažalost, ne samo da je formirana društvena svest, već je ona cementirana brojnim manipulacijama: da su Srbi najveće žrtve, te da su svi zločini učinjeni u njihovo ime bili opravdani.

Druga pretpostavka je postojanje političke volje. Nažalost, struja koju je predstavljao premijer Zoran Đinđić bila je manjinska i ona je poražena nakon njegovog ubistva. Međutim, ostaje činjenica da je njegovo hapšenje Slobodana Miloševića imalo ključni značaj za dalji razvoj događaja u Srbiji i oko Srbije, ali i za rad Haškog tribunala. Ubistvo je bacilo pravo svetlo na karakter režima Vojislava Koštinića, koji je u suštini bio nastavak Miloševićeve politike, ali drugim sredstvima. On je obezbedio kontinuitet starih struktura, ne samo kroz kadrovska rešenja, već i načinom njihovog funkcionisanja.

Treća je pretpostavka politička sposobnost za suočavanje sa prošlošću. Ova pretpostavka zavisi od odnosa snaga u samom društvu. Odnos prema genocidu u Srebrenici to najbolje ilustruje. «Oslobođenje Srebrenice», potom da Srebrenica nije genocid već samo ratni zločin su važne sintagme srpske nacionalne strategije, jer ona odražava aspiracije od kojih se nije odustalo. Podela Bosne, u kom slučaju Srebrenica ne bi bila najveći zločin u Evropi nakon Drugog svetskog rata, već rat za granice. Održavanje iluzije da će se srpske zemlje jednog dana ipak ujediniti sprečava ozbiljno promišljanje nedavne prošlosti i u tom smislu odgovornosti za zločine.

Četvrta pretpostavka, kad govorimo o političkoj sposobnosti, zavisi pre svega i od samog karaktera promena. U razumevanju Srbije nakon odlaska Slobodana Miloševića mora se poći od definisanja 5. oktobra. Duboka frustracija i nezadovoljstvo građana, s jedne strane, i svojevrsni dogovor između demokratske opozicije Srbije i najužeg okruženja Slobodana Miloševića doveli su do “saveza elita” koji je obezbedio nenasilnu smenu Miloševića. Međutim, izbor Vojislava Koštunice za predsedničkog kandidata DOS bio je izraz konsenzusa koji je postignut u krugovima Srpske akademije nauka i umetnosti, Srpske pravoslavne crkve i Vojske Jugoslavije, prihvacenog i unutar DOS, što je Srbiju posle 5. oktobra trebalo da spreči da napusti osnovni pravac nacionalne politike Srbije pod Miloševićem.

Kada se govori o prevladavanju prošlosti neophodan je i osvrt na karakter srbijanskog društva, što je bitno doprinelo ovakvom saldu Srbije. Civilna pasivnost i dobrovoljno slepilo bili su preduslovi za trijumf Miloševića i srpskog nacizma. Samo je mali broj građana ove zemlje doživeo Miloševića kao užasnu opasnost i u najmaračnijim vremenima.

Upravo je karakter promena 5. oktobra i njegova površna ili lažna interpretacija, kako u Srbiji, tako i u svetu uveo Srbiju u novi talas fašizacije, gde je nasilje postalo način života. Nekoliko incidenata u poslednjih nekoliko nedelja (otkazivanje gay parade, ubistvo mladog Francuza, te intimidacija brojnih stranaca u Beogradu i već notorno targetiranje predstavnika civilnog sektora, posebno branitelja ljudskih prava) ogolili su stanje svesti srbijanskog društva, ali i odnos snaga u samom društvu. Taj odnos je nepovoljan za evropsku Srbiju.

Proevropska vlada Borisa Tadića je napravila iskorak uz svesrdnu podršku, pre svega Evropske unije (EU). Zbog toga je na stalnom udaru kako opozicije, tako i celokupne elite koja njegov iskorak ka evroatlantskim

integracijama doživljava kao ugoržavanja vlastite pozicije. To je linija koja se iskristalisala voljom građana, a ne političke elite, što pokazuje da je racionalizacija došla odozdo, a ne odozgo.

Kada govorimo o Srbiji treba napomenuti da su na delu dva pravca delovanja: konsolidacija Srbije uz podršku EU i SAD i opstajanje na državnom projektu. Globalna kriza je ogolila činjenicu da je Srbija bankrotirala, kao i to da bez podrške EU i međunarodnih institucija nema oporavka. I to je, rekla bih, pozitivno saznanje. S druge strane, državna strategija koja obuhvata najširi krug srpske elite, ni nakon završenog procesa raspada Jugoslavije nije odustala od ujedinjenja svih Srba u jednu državu. Dobrica Ćosić je svojevremeno govorio da su Srbi primorani da pronađu državno-političku formu rešenja svog nacionalnog pitanja. On je već devedesetih govorio da to treba da bude federacija srpskih zemalja. Ta strategija se, naravno, najbolje reflektuje ovde u Bosni kroz radikalizaciju Milorada Dodiuka.

Možda bi ovde trebalo da napomenem da je uloga EU u balkanskoj dinamici bila od fundamentalne važnosti, kako danas, tako i u proteklih 20 godina. Zajedno sa SAD, EU je igrala važnu ulogu u rešavanju jugoslovenskog konflikta od početka devedesetih, ali i u tranzicionom procesu svih novonastalih država. Kad je reč o toj tranziciji treba istaći da se ona odvijala na dva nivoa: nastranak i konsolidacija novih država i sam proces tranzicije. Dominantan je proces regionalnog povezivanja u sklopu integracije u EU, ali i proces izgradnje nacije i države koji još nije završen.

Prvi – *the nation-building* – bio je usporen i opstruiran ratom, a zasad je još uvek odložen u Srbiji, Bosni i na Kosovu zbog odbijanja Srbije da prihvati realnost u regionu. Nažalost, srpski radikalni nacionalizam je i dalje na delu, bez obzira na sve posledice rata, čak i posle gotovo 20 godina angažmana EU i SAD na stabilizaciji regiona. Osim što opstaje na teritorijalnim aspiracijama, sprečava i stvaranje moderne srpske države.

Srpski nacionalisti su u velikoj meri i uspeli: nametnuli su etnički princip kao isključivi kriterij za rešavanje svih teritorijalnih sporova. Ne samo da su ratom zaokružili srpske teritorije, nego su ih i etnički konsolidovali i samo čekaju bolju priliku za ujedinjenje. U toku dve decenije, u senci ratova u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, ostvarili su i etničku konsolidaciju same Srbije. Desni nacionalistički radikalizam koji u Srbiji ne jenjava, ksenofobija i mržnja prema drugom (uključujući i manjine) manjine su sveli na minimum sa tendencijom da se i dalje smanji njihov procenat. Nakon gotovo ostvarenih

ciljeva, za srpsku elitu je neprihvatljivo da odustane od jedinstvene istorijske prilike da naopkon „oslobodi Bosnu“ i zaokruži srpski etnički prostor makar, kako stvari stoje, i po cenu raspada same Srbije. S jedne strane, agonija zbog ekonomske krize, a s druge, pobeda na domaku. Nemački istoričar Holm Zundhausen je u svojoj značajnoj knjizi “Istorija Srbije od 19. do 21. veka” lucidno zaključio da bi se: “Istorija Srbije odvijala drugačije da su njene elite bile zainteresovane za uređenje države i društva, a ne za teritorijalnu ekspanziju. Ona je mogla da bude visoko razvijena zemlja, ali to je žrtvovano u ime velike ideje, koja je devedesetih Srbiju unazadila za sto godina.”

Ovakav odnos srpske elite prema granicama održava tenzije u regionu, sprečava njegovu integraciju koja je inače i jedan od osnovnih kriterija EU za integraciju regiona. EU i SAD su u poslednjih nekoliko meseci vidljivo angažovane na zatvaranju srpskog pitanja, a time i Balkana. U toku su pregovori oko budućnosti Bosne, a paralelno sa tim, EULEX se širi na teritoriju celog Kosova. Srbija je “nagrađena” otvaranjem perspektive za EU i NATO, što, kao što sam već napomenula, nailazi na ozbiljne opstrukcije u elitama.

Zločini, genocid i masovno proterivanje, kao i otvoreno pitanje granica doveli su do dubokih promena u svim društvima na teritoriji bivše Jugoslavije, posebno u Bosni.

Dezintegraciju regiona je pratila obnova autoritarnosti, nacionalizam i preraspodela resursa tokom procesa privatizacije. Istovremeno je nastupio i proces homogenizacije, masovnog proterivanja manjinskog stanovništva što je bila prevladajuća politika i nakon osamostaljivanja novih država. To je doprinelo dominantnoj poziciji jedne nacije. Međutim, i bez obzira na to region je ostao multietničkog karaktera. Sam proces demokratizacije nije samo uslovljen nacionalnom homogenošću, kao što ističu neki autori, već je uslovljen i dominantnom političkom kulturom regiona koja se bazira na populizmu, kolektivizmu i egalitarizmu. Zato je komunizam, u osnovi i dalje dominirajući kroz otpor liberalnoj demokratiji, pre svega tržištu. U prvoj fazi demokratizacije nacionalna različitost može imati opstrurijajući karakter, ali suština je ipak otpor zapadnom modelu demokratije.

Osnovni problem u procesu demokratizacije ovih društava je nepostojanje društva uopšte, ili pak postojanje veoma slabog društva. Koncept civilnosti je tek u embrionalnoj fazi i na jakom je udaru ne samo vlasti, već i društva. Koncept ljudskih prava se prihvata kao implant anglosaksonskih društava, ili kao novi oblik imperijalizma koji guši nacionalne identitete. U tom smislu,

očekivanje da će postkomunistička tranzicija neminovno dovesti do prenošenja vlasti sa države na pojedinca je preterano. Trebalo bi više povesti računa o regionalnoj tradiciji i vrednosnom sistemu, odnosno potencijalu za razvoj demokratije. Nisu dovoljne samo institucije koje bi garantovale takvo usmeravanje, već je neophodna temeljna promena u obrazovanju i sistemu vrednosti. Za najveći deo regionalne elite liberalne vrednosti koje podrazumevaju i individualnu odgovornost u ovoj fazi još uvek su neprihvatljive.

Dugoročno, ponovna integracija regiona u okviru EU može suzbiti nacionalizam i otvoriti prostor za liberalizaciju i ekonomsko povezivanje.

Fragilnost Srbije, međutim, ukazuje i na opasnost od njene fragmentacije i destabilizacije. Ona se može preduprediti samo bržim uključivanjem u evroatlantske integracije. Zato rasprava „NATO: da ili ne“ dolazi u pravom trenutku. Ulazak Hrvatske i Albanije u NATO za Srbiju predstavlja sasvim novi strateški izazov, jer se suštinski menja njeno okruženje. Ukoliko Srbija uskoro ne donese odluku o pristupanju NATO, ali i o ispunjavanju uslova za status kandidata za EU, ostaće izolovano i marginalizovano ostrvo dovoljno neutralisano za dalju destabilizaciju suseda.

To podrazumeva da Srbija u kratkom roku promeni svoj odnos prema Kosovu i Bosni, saradnji sa Haškim sudom, i prema unutrašnjem uređenju same Srbije. Svako oklevanje dodatno smanjuje njenu šansu da se zakači za poslednji voz. Poseta Džozefa Bajdena, potpredsednika SAD, stavila je do znanja da SAD drže do stabilnosti Balkana. Bez angažmana SAD, mapa Balkana bi danas izgledala mnogo drugačije, verovatno bliže Ćosićevoj viziji o njegovoj rekonpoziciji. To je ujedno i prilika da posle dve decenije sudaranja sa svetom i SAD posebno, Srbija najzad normalizuje odnose sa još uvek vodećom zemljom sveta, prihvati vrednosti koje su u velikoj meri dovedene u pitanje globalnom krizom i najzad počne učestvovati u međunarodnim odnosima na konstruktivan i kreativan način.

NEOPHODNO USPOSTAVLJANJE „MORALNOG MINIMUMA“ U DRUŠTVU

284

Poštovani gradonačelniče,
Cenjena gospođo Mukoko i laureati Vajmarske nagrade za ljudska prava,
Uvaženi predstavnici Gradskog veća, dame i gospodo, dragi prijatelji,
Velika je privilegija i zadovoljstvo biti ovde sa vama danas.

VEOMA SAM POČASTVOVANA nagradom Gradskog veća koja je za mene istinski jedinstveno iskustvo. Kao što su cenjeni članovi Gradskog veća već istakli, mnogo se češće susrećem sa uvredama i uznemiravanjima nego sa podrškom i podsticajima. Ovo je još jedan od razloga zbog kojih sam duboko zahvalna Gradskom veću i žiriju.

Takođe se od sveg srca zahvaljujem Društvu za ugrožene narode, Srpskom građanskom veću iz Sarajeva i Ženama Srebrenice zbo toga što su me nominovali za ovu nagradu.

Ova nagrada će pružiti zadovoljstvo nekolicini ljudi iz mog bliskog okruženja koji su me podržavali tokom svih ovih godina, kao i mnogim dobrim ljudima iz regiona i sveta sa kojima sam delila svoje delovanje, ali i vladama bez čije finansijske pomoći Helsinški odbor ne bi postojao.

Dugujem veliku zahvalnost svojim kolegama iz Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za njihovu saradnju u aktivnostima za bezuslovno poštovanje ljudskih prava u Srbiji i regionu, i za podsticanje javnosti i međunarodne zajednice na delovanju usmerenog na pomaganju ugroženim ljudima i promenu opšteg stanja na terenu.

DAME I GOSPODO,

Moja odluka da se posvetim zaštiti ljudskih prava onih koji svakodnevno ispaštaju zbog politika zemlje iz koje dolazim, bila je spontana reakcija na rat, krvoproliće i tragedije proisteklih iz raspada bivše Jugoslavije. Odluka da ostanem u Beogradu je odredila prirodu mog angažovanja tokom naredne dve decenije.

Gubici stotina hiljada života i proterivanje više od četiri miliona ljudi iz njihovih domova predstavlja posledicu raspada Jugoslavije. Osim ogromnih razaranja i pustošenja, ovaj rat će u istoriji ostati zapamćen i po etničkom čišćenju, genocidu, ratnim zločinima i zločinima protiv čovečnosti.

Uzrok svega toga bio je ponovno probuđeni nacionalizam, njegova aspiracija za stvaranje Velike Srbije, koji je oživeo u trenutku kada su Evropa i svet radili na poboljšanju i promenama u osvit pada Berlinskog zida. Usred opšte euforije Slobodan Milošević je pokazao svetu drugu stranu značajnih istorijskih promena. Tragična priča koja je naročite dimenzije poprimila u Bosni i Hercegovini, odvijala se pred Evropom koja nije mogla da je zaustavi.

Tragedije u Sarajevu, Foči i Srebrenici, u logorima u Omarskoj i Keratermu, kao i u Vukovaru i Dubrovniku, pre toga i na Kosovu posle, jesu posledice nacionalizma. Nažalost, samo mali broj ljudi u Srbiji je javno protestovao protiv režima Slobodana Miloševića koji je raspirio vatru nasilnih nacionalističkih orgija.

Ova politika je često bila pogubna za različite društvene grupe, uključujući izbeglice, nacionalne manjine, manjinske verske zajednice kao i druge manjinske grupe među kojima su bili i predstavnici političke alternative. Ta politika je omogućila stvaranje nacionalne države koja je prvo razorila druge, a potom i sopstveno stanovništvo. Posledice su bile u fokusu aktivnosti Helsinškog odbora od njegovog osnivanja. Pitanje izbeglica je bilo najteže pitanje tokom devedesetih godina. Cilj rata je bio stvaranje etnički čiste države putem takozvanog „humanog preseljenja stanovništva“. Helsinški odbor je uspeo da ostvari pravo izbeglica da se vrate svojim kućama, posebno se fokusirajući na probleme srpskih izbeglica iz Hrvatske. Naša kampanja prikupljanja potpisa za povratak izbeglica započela je debatu o ovoj temi uoči pregovora u Dejtonu.

Manjine su bile subjekat represije kao naročito nepoželjan element u procesu kreiranja nacionalnih država. Hrvati, Bošnjaci, Albanci i Mađari su

bili glavna meta napada u Srbiji. I u regionu su Hrvati, Bošnjaci i Albanci bili tragične žrtve takozvanog srpskog nacionalnog interesa. Stoga se Odbor takođe bavio njihovim problemima i borbom.

Dešavanja u Srbiji i regionu pokazala su da se potraga za nacionalnim pravima u ime onoga što se doživljava kao etnička pravda uvek završi u zločinu. To se događa svuda u svetu kad jedna nacija pokuša da se nametne drugoj ili drugima. Svaki takav projekat je osuđen na propast.

Ovo je razlog zbog koga je Helsinški odbor tokom poslednjih 15 godina proučavao kontekst i uzroke ratova na teritoriji bivše Jugoslavije. Prioritetne aktivnosti su nam bile dokumentovanje i objavljivanje svega što ima veze sa raspadom Jugoslavije, a prvenstveno smo se koncentrisali na nacionalistički projekat u Srbiji.

Osim što objavljujemo časopis *Helsinška povelja*, takođe smo objavili 137 knjiga i snimili 11 dokumentarnih filmova na temu Srbije u periodu od 1966 – 1999. godine. Naša vizija je da možemo prevazići nedavnu prošlost i traume koje su sa njom povezane samo ako *znamo* i *razumemo* tu prošlost. Dokumentovanje je plod našeg rada posvećenog rasvetljavanju potisnute ili falsifikovane prošlosti. Čvrsto verujemo da stvarnost u Srbiji i regionu može samo da se promeni ako se istina ispriča. Iznošenje istine je stoga deo naših napora da pomognemo redefinisavanju odnosa zemalja nastalih iz bivše Jugoslavije. Iako sve one teže istom cilju, pristupanju Evropskoj uniji, potpuna normalizacija odnosa u regionu nije moguća bez objektivnog uvida u dešavanja iz prošlosti. Drugim rečima, možemo prevazići nasleđe smrtonosnog nacionalizma samo ako se sa njim suočimo direktno i iskreno.

DAME I GOSPODO,

Srbija se još uvek nije suočila sa istinom, niti se potpuno odrekla nasleđa Miloševićeve politike. Naprotiv, svedoci smo dirigovane amnezije i opšteg prekrajanja istorijske i nedavne prošlosti.

Osnovni negativni aspekt procesa prekrajanja istorijske prošlosti jeste promena stava prema antifazišizmu. Kad je u pitanju nedavna prošlost, očigledno je da država nastavlja da je relativizuje i da amnestira odgovorne. Politički konsenzus o njenoj evropskoj budućnosti tek treba da se postigne, imajući na umu da deo političke i intelektualne elite i dalje teži ka nacionalističkoj Velikoj Srbiji. Takva politika je stvorila i održala klimu u kojoj se sve

druge vrednosti i njihovi branitelji smatraju nepoželjnim. Drugi i drugačiji, uključujući branitelje ljudskih prava, tretiraju se kao neprijatelji. Stanje ljudskih prava je i dalje veoma problematično.

Sve prethodno navedeno ukazuje na potrebu za promenom nacionalne strategije. Neophodno je ustanoviti „moralni minimum“ u društvu i politici, koji bi omogućio Srbiji da se izgradi kao država, konačnim otvaranjem puta za istinsku demokratsku konsolidaciju i saradnju sa zemljama u regionu. Iskrena saradnja sa Haškim tribunalom kao i njegovo prepoznavanje kao instrumenta za uspostavljanje moralne vertikale jeste neophodan predušlov za uspostavljanje pomenutog minimuma.

DAME I GOSPODO,

Obrana ljudskih prava u postkonfliktnim društvima predstavlja veliki izazov i odgovornost ne samo za branitelje ljudskih prava već i za samu državu. Međutim, demokratizacija i stabilizacija kojima tako dugo težimo neće imati uspeha u okruženju u kome se činjenice ignorišu, a istina potiskuje. Zavera ćutanja je ogromna prepreka demokratskom napretku.

Situacija se neće popraviti sama. Potrebna je „promena iznutra“, koja zahteva da mnogi učine napor i da se svako nečega odrekne. Svako od nas se mora interno suočiti sa istinom jer se bez toga ne možemo nadati pomirenju i normalizaciji odnosa između država i naroda jugoistočne Evrope.

Kako bi se zauvek završila agonija ovog regiona i same Srbije, Evropska unija (EU) mora nastaviti da odlučno i principijelno deluje u cilju okončanja krize na Balkanu.

Smatram da EU, kao osnovni faktor stabilizacije, treba da insistira na nepovredivosti utvrđenih granica i primarnosti zaštite ljudskih prava. Ova dva principa su međusobno povezana i međuzavisna, budući da bi svaka promena granica bila jednaka otvaranju Pandorine kutije i dovelo bi do masovnih kršenja ljudskih prava. Društvima jugoistočne Evrope, a posebno srpskom, treba pomoć Evropske unije na mnogim poljima, uključujući i značajnu pomoć u suočavanju i prevazilaženju nedavne prošlosti.

Smatram da je angažovanje Vaše zemlje u ovom smislu od izuzetne važnosti. Nemačka je već uradila mnogo toga i jedna je od nekoliko zemalja koje su prepoznale težinu i složenost situacije. Nagrada kojom ste mi danas ukazali čast svedoči o tome.

GRADONAČELNIČE, PREDSTAVNICI GRADSKOG VEĆA, DAME I GOSPODO,

Ovaj divni grad je poznat svetu po svom izrazitom kulturnom nasleđu, kome, između ostalih, pripadaju Gete i Šiler, Bauhaus u Vajmarska republika.

Pozdravljam odluku grada da mi dodeli Vajmarsku nagradu za ljudska prava i osećam blisku vezu sa svim prethodnim dobitnicima nagrade.

Ne postoji bolji dokaz o jedinstvenosti u bilo kojoj zemlji ili bilo kome od nas – pripadnicima zajedničkog čovečanstva – od odavanja počasti svim bezimenim žrtvama diktatura u svetu.

Još jednom vam zahvaljujem što ste me počastvovali Vajmarskom nagradom za ljudska prava za 2009. godinu.

DA BI OPSTAO, DODIK MORA SLUŠATI BEOGRAD

PREDSJEDNIK SRBIJE BORIS Tadić protekle nedjelje je pokrenuo inicijativu da Skupština Srbije usvoji rezoluciju o genocidu u Srebrenici, najvećem zločinu u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Očekivano, u javnosti je prijedlog dočekan na nož, pa se predsjednik Tadić – i u tome je razlika između političara i državnika – odmah povukao i spustio loptu. Naime, beogradski mediji, pozivajući se na izvore bliske Vladi Srbije, tvrde da je iz prvobitnog teksta najprije izbačena riječ – genocid, a onda je stigao prijedlog da se Skupštini istovremeno uputi na usvajanje još jedna rezolucija kojom će se osuditi svi zločini počinjeni nad Srbima tokom proteklih dvadesetak godina

SONJA BISERKO: “Prvi put nakon mnogo godina, Srbija je sebe ipak zvanično definisala kao evropsku zemlju”.

Liberalnodemokratska partija (LDP) Čedomira Jovanovića najavila je da u slučaju izbacivanja riječi genocid neće glasati za predloženu rezoluciju. Jer, šta taj tekst onda ustvari znači?!

“Ne znači ništa” – kaže Sonja Biserko, predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. “Time se rezolucija praktično obesmišljava i tako nešto Evropa neće prihvatiti”.

DANI: Zašto predsjednik Tadić odbija da spomene genocid? Da li ste primijetili da je najjača kvalifikacija na koju on pristaje – strašan zločin?

BISERKO: Da, primetila sam. Mislim da je inicijativa Borisa Tadića da parlament usvoji Rezoluciju o Srebrenici pokrenuta u cilju približavanja Srbije Evropskoj uniji (EU), naročito posle odluke Vlade Srbije da podnese

kandidaturu za članstvo. Tadić je svestan da će se u procesu pridruživanja uzeti u obzir ispunjavanje obaveza koje proizlaze iz presude Međunarodnog suda pravde u Hagu, kao i Rezolucije Evropskog parlamenta koju su usvojile gotovo sve zemlje Evrope i Balkana. Ne znam, možda će ovaj parlament i uspeti nekako da izglasa taj besmisleni tekst. Ali, za rezoluciju koja će stvari nazvati pravim imenom, Srbiji je potrebna mnogo ozbiljnija i odgovornija i politička i kulturna elita.

Vidjeli ste da i srpski mediji izbjegavaju da spomenu genocid?

Nažalost, u budućnosti ćemo biti svedoci da će se naši političari, mediji i elita mučiti da izgovore tu reč. Bit će još gore ako se tokom suđenja Momčilu Perišiću, Radovanu Karadžiću i eventualno Ratku Mladiću u Hagu dokaže genocid ne samo u Srebrenici, nego i u celoj Bosni i Hercegovini. Budite sigurni da će se Srbija tome žestoko opirati. Ne govorim o građanima; oni reaguju onako kako im je sugerirano. Govorim prvenstveno o eliti. A elita, osim brisanja genocida, predlaže usvajanje još jedne rezolucije. Da li to dodatno razvodnjava stvar?

Naravno. Na delu je pokušaj relativizovanja događaja koji su se na prostoru bivše Jugoslavije dogodili u poslednje dve decenije. Međutim, odnosi unutar Evrope se po tom pitanju kristalizuju i Srbija neće moći da izbegne neke svoje obaveze. Ne samo za nas, nego i za Evropu je veoma važno da Srbija donese rezoluciju o Srebrenici, jer to nije samo srpska, nego i sramota Evrope. Međunarodni sud pravde u Hagu je doneo presudu koja je relativizovala odgovornost Srbije, iako je, s obzirom na kompleksnost i složenost operacije, jasno da genocid nije moguć bez učešća države, u ovom slučaju – bez Srbije. U redu – strašna je kvalifikacija da Srbija nije sprečila genocid...

Zašto predsednik Tadić, nakon početne dobre inicijative, pristaje da relativizira stvar?

Zbog konzervativnog, nacionalističkog bloka koji je dominantan i koji svojom reakcijom na rezoluciju o Srebrenici, zapravo iskazuje suštinsko protivljenje nameri Srbije da se priključi EU. Taj blok u svojim rukama drži Univerzitet, medije, vojne i policijske kadrove i pokušava da zgrabi za vrat Srbiju koja je ipak nekako uspela da iskorači ka EU. Taj iskorak je istorijski jer – ne računajući period Zorana Đinđića – prvi put nakon mnogo godina, Srbija je sebe ipak zvanično definisala kao evropsku zemlju. Zanimljivo je kako se te strukture, čim se pomene odgovornost Beograda za ratove u protekloj deceniji, uskomešaju i kako se u orbitu vrate svi oni koji tu ulogu žestoko negiraju

– od crkve, Akademije, vojnih, kulturnih struktura, medija... Svi se organizuju i pokušavaju da odbrane ne samo sistem i nacionalni program, nego prvenstveno sebe kao organizatore i duhovne očeve projekta Velike Srbije.

Osim konzervativnog bloka, zar predsjednik Tadić nema i opoziciju unutar same vladajuće koalicije? Mislim na Socijalističku partiju Srbije koju je predsjednik promovirao kao “evropsku levicu”.

Tačno je – Tadić u svojoj koaliciji ima strukturu koja je bila nosilac politike koja je dovela do Srebrenice i tu, unutar vladajuće koalicije, postoji ozbiljna opstrukcija. Nije čudno da Iвица Dačić, zamenik premijera, i Slavica Đukić Dejanović, predsednica Skupštine, najavljuju da njihova stranka neće glasati za rezoluciju. Jer, na taj način bi priznali delo, glasali bi protiv sebe. Zato Tadić ima LDP.

Kada kažete da se Evropa iskristalizirala, na šta mislite?

Devedesetih godina su se, nažalost, u svetu desile stvari koje su princip – nikada više Holokaust – pretvorile u praznu floskulu. Tek sada se Evropa osvešćuje i vraća na postulate koji su se, nakon pada Berlinskog zida, izgubili. Zato intenzivno radi na tome da zemlje zapadnog Balkana uvuče u neku vrstu aranžmana s NATO i EU...

Po posljednjim istraživanjima, 64 posto građana Srbije se protivi izručenju Ratka Mladića Hagu! Govorite o “uvlačenju u EU i NATO” uprkos činjenici da neke od zemalja uporno odbijaju da prihvate evropski sistem vrijednosti, ma šta to danas značilo?

Šta ćete sa njima?! Da ih izolujete kao što ste izolovali Srbiju?! Šta time postićete?! Ništa! Jedini način da ova društva civilizujete je da ih integrišete, da ih uključite i nametnete im sistem koji moraju da prihvate. Evropa to radi na inicijativu Amerike i to je dobra vest... Što se anketa tiče, vlast se uporno njima pokriva. One služe kao alibi. A, evo – kada su građani izašli na ulice da protestuju zbog toga što je neko od haških optuženika izručen Tribunalu!

Poslije hapšenja Radovana Karadžića.

Da, ali u kom broju? Grupica ljudi i... ništa! Bez obzira što ne vole Hag, što ne vole hapšenja, građani shvataju da je saradnja sa Hagom neminovnost.

Imislite da je to dovoljno?

U ovoj fazi jeste. Srbija je, naročito u vreme dok je Vojislav Koštunica bio na čelu Vlade, saradnju sa Hagom koristila da ucenjuje Evropu. Sada im je taj adut izbijen iz ruku. Glavni uslov Srbije za pridruživanje EU – hapšenje Mladića i Gorana Hadžića – stavljen je za jedno vreme na čekanje upravo

zbog toga. Poslednjih godinu i po dana, uz sve poteškoće i traljivosti, Srbija je ipak krenula evropskim putem.

I sigurni ste da je taj put jasno osvijetljen, da Vlada, u tom stalnom balansiraju, u toj priči o četiri stuba spoljne politike – ne tumara?

Boris Tadić je neka vrsta transmisije konzervativnog bloka i ovo je verovatno njegov maksimum. Tadićevo prvo veliko otrežnjenje je bila globalna ekonomska kriza tokom koje je konačno shvatio da podrška i pomoć, uprkos silnim obećanjima, ne stiže iz Rusije, nego iz Evrope. Upravo zbog toga, Vlada je donela odluku da podnese kandidaturu za članstvo u EU i to je važno. A tačno je: Vlada s jedne strane hoće EU, a sa druge ima aspiracije prema Republici Srpskoj (RS). To je nepojmljivo i tu će mnoge stvari morati da se menjaju. Pre svega mislim na odnose Srbije sa susedima: Crnom Gorom, Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom... Videli ste šta se dešavalo sa Hrvatskom u poslednjih desetak dana...

Ne čini li Vam se da je sukob predsjednika Tadića s hrvatskim predsjednikom Mesićem isforsiran, nategnut? Kao da se, neposredno pred pokretanja inicijative o Srebrenici, morao prethodno potvrditi kao patriota. A ima li bolje potvrde od oštrog napada na Hrvate?!

Formalno, razlog je bila odluka Stipe Mesića da skрати kaznu Siniši Rimcu, čoveku osuđenom za ratni zločin. Istovremeno, Mesić je pomilovao osmoricu Srba, što je prećutano. Mesićev kabinet je saopštio da je odluku o skraćenju kazne Rimcu doneo na osnovu sugestije pravnog tela koje je iznelo procenu o ponašanju kažnjenika, o tome da se pokajao zbog dela koje je počinio...

Zanimljivo, predsjednik Tadić nije protestirao kada je skraćena kazna ratnoj zločinki Biljani Plavšić koja je, uz to, priznala da je lagala Sud i da se ne kaje...

Pa, vidite... Hrvatska se ovde doživljava kao glavna konkurencija Srbiji, koja je, u toj interpretaciji, lider na Balkanu. Osim toga, iako je Mesić bezbroj puta do sada sa gnušanjem odbio kontinuitet hrvatske države sa NDH, imao važnu ulogu ne samo za Hrvatsku, nego i za ceo region i svojom upornošću na Balkan vratio antifašizam kao najvažniju vrednost, dominantna srpska strategija je da Hrvatsku predstavi kao naslednicu Pavelićeve države. U tome učestvuju akademici, istoričari, mediji... Insistiranjem na ustaštvu i genocidnosti, Hrvatskoj se ne dozvoljava da bude tretirana kao demokratska država. Interesantno, ovde se istovremeno ne odbija kontinuitet sa Miloševićevom politikom agresije i zločina. Naprotiv. Pravi se Deklaracija o pomirenju sa

Socijalističkom partijom Srbije (SPS), sa ljudima koji se Miloševića nikada nisu javno odrekli.

Zašto Srbiji ne odgovara demokratska Hrvatska?

Zato što bi na taj način izgubila alibi. Što se tiče diskontinuiteta sa Miloševićem, on ovde više nije diktator; on je čovek koji je uspeo da osvoji ono što Srbija pokušava da zadrži kao legitiman ratni plen: Republiku Srpsku.

Rekli ste da su gotovo sve evropske zemlje usvojile Rezoluciju o Srebrenici. Zar nije najveći paradoks da tako nešto nije učinila BiH?

BiH još uvek nije usvojila tu rezoluciju zbog protivljenja RS. A upravo je Komisija RS utvrdila da je u Srebrenici ubijeno 7800 ljudi! Sada se to opstruira i tvrdi da su takav izveštaj podneli pod pritiskom međunarodne zajednice. Pokreću se akcije kako bi se utvrdilo da je u Sarajevu stradalo 5000 Srba, u Bratuncu 3000... Videli ste grafite po Beogradu? Na delu je opšta mobilizacija da se poveća broj srpskih žrtava i da se na taj način sve relativizuje. Niko ne spori žrtve, ali se zaboravlja da broj žrtava nije jedina indikacija i dokaz onoga što se dogodilo na prostoru bivše Jugoslavije. Srbi jesu bili žrtve, u ogromnom broju su napuštali Hrvatsku, deo Federacije BiH, Kosovo... Ali, to je rezultat Miloševićeve politike i srpskog projekta koji se pokazao kao zločinački. Pokušaj da se ospore avnojevske granice, koje su bile međunarodno priznate, imao je za posledicu razaranje, raseljavanje, ubijanje stanovništva... Te stvari moramo razdvajati. Na to Beograd ne želi da se vrati. Srpska politika ni danas ne priznaje te granice, pokušava da podeli Kosovo i Bosnu...

Da li je to objašnjenje Dodikovog ponašanja, njegovih prijetnji referendumom o otcjepljenju?

RS i njeno rukovodstvo ne bi bili zamislivi na ovaj način bez podrške Beograda. Državna strategija prema BiH nije samo ona o kojoj govori Vlada; ona je mnogo šira i u njoj učestvuju Crkva, Akademija, senatori, intelektualci, predstavnici tzv. narodnjačkog bloka u Skupštini Srbije... Gotovo svi! To Dodiku daje vetar u leđa. Istina, postoje tumačenja da Dodik preti sam, da nikada ne bi pristao da bude subordiniran Beogradu... Možda on to zaista intimno misli, ali – nije tako. Iza toga stoji Beograd.

Šta Dodiku poručuje predsednik Boris Tadić?

Poručuje da će podržati sve ono šta se tri naroda dogovore, a to znači – status quo. Rusija ima isti stav. Takvo stanje i očekivanje da će međunarodna zajednica izgubiti živce i reći – dobro, podelite se, traje već 15 godina.

Gubi li međunarodna zajednica živce kada je riječ o BiH?

Tačno je – ima takvih glasova... Ali, mora se reći da oni dovode u pitanje principe na kojima je Evropa sagrađena. I time što Bosna nije dobila beli šengen...

Kakva je to poruka?

Strašna! Balkan i bivša Jugoslavija su ogledalo Evrope. Evropa kažnjava Bosnu i Hercegovinu, ponaša se kao da je Bosna jedinstvena zemlja, stalno prećutkujući da ceo proces reformi i napretka zemlje opstruira RS. Negujući tu vrstu neobjašnjive korektnosti prema RS, Evropa dugoročno doprinosi ideji podele. Zbog toga mislim da je članstvo u NATO ključno za Bosnu. Dodik je to najpre podržao, da bi ubrzo, pritisnut Beogradom, podršku povukao. Dodik mora da poštuje tu zabranu, što je još jedan od dokaza nesamostalnosti njegove pozicije i politike. Da bi opstao, mora da sluša Beograd.

Šta je onda rješenje za BiH?

294

Srbija mora odustati od svojih pretenzija prema susedima, a jedan od načina je integrisanje u EU. Srpska elita dva veka polaže pravo na teritoriju, a EU bi Srbiju stavila pred izbor – da li će se i dalje boriti za teritoriju ili za nešto što doprinosi razvoju društva. Činjenica da je Srbija podnela kandidaturu za članstvo u EU je važan podatak i ohrabrujući korak ka drugačijem načinu razmišljanja. Tačno je – aktuelna kampanja protiv učlanjenja Srbije u NATO govori suprotno (prošlonedjeljni apel 200 srpskih intelektualaca, među kojima su Matija Bećković, Momo Kapor, Ljiljana Smajlović, Emir Kusturica, za raspisivanje referenduma o ulasku Srbije u NATO – op. T.N), ali je dužnost političke elite da građanima objasni zašto je za zemlje Zapadnog Balkana NATO toliko važan.

Da li se Srbija protiv NATO zbog intervencije 1999. godine ili zbog toga što bi ulaskom u tu vojnu alijansu konačno morala da se odredi gdje su joj granice?

Ovde se igra na emocije, kako bi se stvorila atmosfera otpora prema vojnoj alijansi koja je bombardovala Srbiju. Pita li se ovde neko – zašto?! Saveznici su nemačke gradove sravnili sa zemljom, a gde je Nemačka sada? Činjenica da su Albanija i Hrvatska – uskoro će, nadam se, i Crna Gora i Bosna i Hercegovina – ušle u NATO, od Srbije pravi izolovano ostrvo. Na taj način se srpske teritorijalne aspiracije dokidaju, jer Srbija više ne graniči sa tradicionalnim susedima; graniči sa NATO. Osim toga, potpisnici peticije gube iz vida da su građani Srbije promenili prioritete, pa tako ni Kosovo više nije najvažnija stvar...

Sudeći po anketama, građanima – nije; međutim, ministru spoljnih poslova Kosovo je i dalje tema broj jedan.

Vuk Jeremić sve više postaje predstavnik konzervativnog nacionalističkog bloka, miljenik tih 200 intelektualaca, potpisnika peticije protiv NATO. U tom smislu, neminovno je da dođe do cepanja...

Kakvog cepanja?

Između Tadića i Jeremića. To su zakoni politike i tu nema ništa čudno. Na nedavno održanoj ambasadorskoj konferenciji, svedoci kažu da je bila više nego primetna tenzija između njih dvojice... Zanimljivo, Jeremić je mlad čovek, nije učestvovao u ratovima, školovao se na Zapadu, a predstavnik je elite koja insistira na ključnoj ulozi Srbije u regionu i na nekakvom pravu na Jugoslaviju i Balkan. Jeremić želi da Srbiju postavi kao arbitra u regionu, kao zemlju koja diktira kako će se koja država u okruženju ponašati...

Opće mjesto je da je ministar Jeremić "svađalica" koja potencira loše odnose u regionu. Koliko je samostalan?

Postaje sve samostalniji u odnosu na Tadića... Pre nekoliko dana, u znak protesta zbog razmene ambasadora na relaciji Podgorica – Priština, Srbija je povukla svog ambasadora iz Crne Gore. Zašto to Srbija ponovo radi? Zato što gaji nadu da će Crnu Goru vratiti u svoj okvir. Istu politiku vodi Moskva prema postsovjetskim državama. Pokušavajući da destabilizuje Đukanovića, Srbija deluje preko srpske opozicije, preko ljudi za koje se ne zna da li su u Beogradu ili u Podgorici, od koga dobijaju instrukcije...

...Preko jedne nekad nezavisne i antimiloševićevske televizije i jednog istog takvog dnevnog polutabloida. To je u Crnoj Gori, nakon 1996. godine, radio Milošević!

Nažalost, to je tačno! U Beogradu se naširoko govori i piše o kosovskoj i crnogorskoj mafiji, iako se, kada gledate mape, uvek vidi da je Srbija centar organizovanog kriminala na Balkanu. U krajnjoj liniji, i to je zasluga Miloševića. Pa, nakon 5. oktobra, u sefu jedne banke je pronađeno 500 kg heroina. Najzad, ovde su ubili premijera! To su činjenice koje više niko ne pominje. Nastavlja se strategija demonizacije suseda, niko nije dovoljno dobar. U pitanju je postimperijalna frustracija i teško odustajanje od teritorijalnih aspiracija prema susedima. To će ostati trauma sve dok se ne pojavi odgovorna elita koja će konačno izaći na kraj sa tim stvarima.

Reč zahvalnosti povodom primanja nagrade za ljudska prava Univerziteta u Oslu, "Lisl i Leo Eitinger", za 2010. godinu, Oslo, 8. novembar 2010.

“NOĆNA MORA IZ KOJE SE POKUŠAVAMO PROBUDITI”

296

Poštovani gospodine rektore (Ole Petter Ottersen),
Uvaženi prorektore (Inga Bostad),
Cenjeni profesori i članovi Nominacionog odbora,
Dame i gospodo,
Dragi prijatelji,

VELIKA MI JE čast da večeras budem ovde. Zahvaljujem se Univerzitetu u Oslu na pozivu i uručanju nagrade „Lisl i Leo Eitinger“ za doprinos zaštiti ljudskih prava.

Duboko sam dirnuta priznanjem koje ste mi dodelili, i zahvaljujem Vam što ste upravo mene odabrali među stotinama mojih kolega angažovanih u zaštiti ljudskih prava. U ovom svečanom trenutku moje misli su sa njima, sa mojim najbližim saradnicima i sa prethodnim uvažanim dobitnicima ove nagrade. Sve ih pozdravljam u duhu zajedničke posvećenosti istoj temi i najdubljeg poštovanja.

Naročito sam počastvovana time što nagradu dodeljuje jedan od najvećih evropskih centara izuzetnosti u obrazovanju iz zemlje Griga, Ibzena i Munka, iz zemlje kojoj se divimo zbog njene socijalne politike, ekonomskog razvoja, inovacija, a posebno zbog njenog doprinosa svetskom miru i opštem razvoju.

Nagrada koja nosi ime „Lisl i Leo Eitinger“ me na dirljiv način podseća na nedavnu istoriju regiona iz koga dolazim. Užasna iskustva stotine hiljada žrtava nedavnih ratova na teritoriji bivše Jugoslavije, među kojima je

na hiljade izbeglica i preživelih iz koncentracionih logora, veoma su bliska istraživanjima ljudske patnje, naročito izražene nakon katastrofalnih ratova, koje je sproveo profesor Leo Eitinger, koji je i sam bio izbeglica i preživeo užase nacističkih koncentracionih logora. Verujem da su ova iskustva odredila sudbinu Lea i Lisl Eitinger, koji su posvetili svoje živote promovisanju ljudskih prava i borbi protiv nepravde i rasizma. Još jednom želim da istaknem koliko sam počastvovana nagradom koja nosi njihova imena.

UVAŽENI PROFESORI, DAME I GOSPODO, DRAGI PRIJATELJI,

U obrazloženju nagrade Univerzitet je ljubazno naveo moje angažovanje na polju ljudskih prava, sa posebnim naglaskom na moj rad sa izbeglicama, dokumentovanje ratnih zločina i ženska prava. Dozvolite mi da se u tom kontekstu osvrnem na pitanja ljudskih prava kojima se bavim gotovo 20 godina.

Krvavi raspad Jugoslavije su propratili zločini, poput ubistava i proterivanja stotina hiljada ljudi, koncentracionih logora, masovnih silovanja i niza drugih, kao i razaranje gradova i uništavanje kulturnog i verskog nasleđa. Sve ovo je bilo veoma potresno za nas koji smo rođeni i odrasli u razdoblju evropske istorije koji se može smatrati najstabilnijim.

Budući da sam radila u Ministarstvu spoljnih poslova, bila sam svedok pokušaja saveznih vlasti da preduprede tragični sled događaja. Jugoslavija je u to vreme bila na pragu evroatlantskih integracija. Nakon što je desetogodišnji trgovinski ugovor sa Evropskom komisijom istekao, Jugoslaviji je bio ponuđen novi i sadržajni sporazum o pridruživanju. Ona je takođe, već bila posmatrač u Savetu Evrope i blisko povezana sa državama EFTA koje su osnovale poseban fond za Jugoslaviju. Iz današnje perspektive mogu da kažem da je Jugoslavija bila avangardan projekat koji je propao pretežno zbog nemogućnosti i nespremnosti srpske elite da prihvati izazov demokratske tranzicije. Tragedija koja je usledila unesrećila je milione ljudi. Sada je očigledno da su tadašnja dešavanja unazadila ne samo Srbiju, već i ceo region.

U nemilosrdnom protoku vremena, poslednje dve decenije na Balkanu predstavljaju samo beznačajan treptaj oka. Međutim, nama je svaka godina trajala čitavu večnost, a svaki dan je bio dug kao godina. Koristeći se rečima Džejmisa Džojlsa, rećiću da su naše vreme i novija istorija „noćna mora iz koje pokušavamo da se probudimo“. To je bilo vreme kada je svako imao svoj doživljaj i stav u odnosu na ovu tragediju. To je bilo vreme strasti, lične i opšte bede i vreme kad je svaki ljudski ili humani gest mogao spasiti život.

Kad smo pre 16 godina osnovali Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, gotovo svih 17 osnovnih ljudskih prava, kako ih je definisala Međunarodna helsinška federacija, masovno su kršena u našem okruženju. Osnivanje Odbora je bio naš odgovor na političku tamu, razaranja, ljudsku patnju i zločine protiv čovečnosti proizašle iz ekspanzionističkog i hegemonističkog režima Slobodana Miloševića, usmerenog na stvaranje Velike Srbije.

Naše aktivnosti se nisu razlikovale od aktivnosti sličnih odbora u Evropi. Pružali smo pomoć onima koji su u opasnosti, prikupljali smo i analizirali informacije o stanju ljudskih prava i naročito o kriminalu, pružali smo informacije široj javnosti, medijima, nevladinim organizacijama, vladama i međunarodnim organizacijama i kritikovali smo one koji su za ovu situaciju odgovorni.

Tragična hitnost problema nalagala je i praćenje politike etničkog čišćenja kao i zastupanje prava izbeglica i manjina. Reagovali smo na okrutni stav vlasti prema ovim grupama koje su bile prve žrtve projekta Velika Srbija. Helsinški odbor se borio za pravo povratka svih izbeglica. Projekat „Hoću kući“ je omogućio povratak srpskih izbeglica iz Hrvatske, a ujedno je bio i naš najuspešniji projekat. Od tog vremena, sve do sada, imali smo i imamo nove uspehe ali i nova razočarenja.

Oduvek smo smatrali da je naš rad sa manjinskim grupama veoma važan. U tom kontekstu smo izveštavali o položaju manjina i stalnim dijalogima sa manjinskim zajednicama u Srbiji, sa posebnim naglaskom na Kosovo. Helsinški odbor je objavio više publikacija o problemu manjina nego bilo koja druga organizacija u regionu bivše federacije.

Strašne sudbine žena koje su žrtve rata u bivšoj Jugoslaviji su dobro poznate, ali ne smemo zaboraviti velike žrtve koje su žene podnele i koje i dalje podnose u posleratnom periodu. Ovo je bilo vreme svakojakog nasilja, uključujući nasilje u porodici gde su žene najveće žrtve. Želim da Vas podsetim da su upravo žene predvodile antiratne demonstracije i suprotstavljale se svim oblicima diskriminacije i netolerantnosti. Borci za ljudska prava u Srbiji poslednjih godina su pretežno žene.

Helsinški odbor je razvio sopstveni sistem praćenja narušavanja ljudskih prava u Srbiji, premda je to bilo protivno političkoj i društvenoj klimi agresivnog etnonacionalizma. Osim što smo identifikovali povrede ljudskih prava, takođe smo izveštavali o političkoj atmosferi u kojoj se sve to odvijalo u cilju formiranja srpske etničke države po svaku cenu. U ovom kontekstu se veći deo našeg posla odnosio, a i dalje se odnosi, na izveštavanje o zločinima, pri čemu

se posebno fokusiramo na dostavljanje izveštaja Tribunalu za ratne zločine u Hagu. Naš glavni cilj je bio da informišemo lokalno stanovništvo o zločinima koje je Haški tribunal objavio tek deset godina kasnije. Objavili smo veliki broj izjava svedoka i predočili ih široj javnosti i akademskoj zajednici.

Osim svega navedenog, takođe smo se okrenuli i mlađim generacijama. Verujemo da je ključ uspešne budućnosti Srbije aktivno uključivanje mladih. Od izuzetnog je značaja ukazati im na tragične godine zločinačke politike i objasniti im šta se dogodilo kako bi mogli da okrenu novu stranicu u ime sopstvene budućnosti.

Helsinški odbor je takođe razvio sopstvenu izdavačku delatnost. Objavili smo više od 140 knjiga i publikacija u Srbiji, sa ciljem da objasnimo razloge i kontekst posrtanja i pada srpske elite. Nije nam samo bilo važno da osudimo zločine, već i da mladim generacijama objasnimo razloge zbog kojih je do njih dolazilo, kako bismo onemogućili da do njih ikada ponovo dođe.

Verujemo da je važno razotkriti mehanizme zla i zločinačke politike, zato što se samo na ovaj način mogu sprečiti ponovni zločini i genocid. S obzirom da je reč o genocide nad balkanskim muslimanima u Bosni, ova tema je postala evropski problem.

Neophodno je razumeti kako je uopšte moglo doći do toga. Stoga moramo imati odgovoran stav prema prošlosti, kako bi mladi u regionu mogli da formiraju sopstveno kolektivno sećanje na ovaj rat. U vezi sa tim se podrazumeva da je posebna odgovornost u sprovođenju prethodno pomenutih aktivnosti na srpskoj eliti.

Takođe smo snimili dokumentarni film „Pogled u prošlost: Srbija 1965–1991“, a organizujemo i časove ljudskih prava i demokratije u školama širom Srbije. Nažalost, mi smo usamljeni u ovom poduhvatu zato što pravog napretka ne može biti bez aktivnog angažovanja države.

Tokom gotovo dve decenije delovanja, borili smo se da prevaziđemo prepreke, napade, medijske kampanje, javne osude i druge vrste pritisaka usmerenih ka našim aktivnostima. Vera da ćemo našim malim tračkom svetlosti osvetlati put, održala nas je kao Diogena. To nije bila nada da ćemo pronaći čoveka, već nada da ćemo čoveku vratiti bar neka od 17 osnovnih ljudskih prava koja su mu rođenjem zagarantovana. Prvenstveno mislim na pravo na život, pravo na život u miru, ljudsko dostojanstvo i bezbednost, život u demokratskom političkom okruženju i usklađenost sa regionom i Evropom.

DRAGI PRIJATELJI,

Lično sam veoma zahvalna svima koji su nas podržali i pomogli nam da nastavimo sa našim aktivnostima. Zahvalna sam našim najbližim saradnicima, grupi ne tako brojnih hrabrih prijatelja i saputnika, Međunarodnoj helsinškoj federaciji, mnogim evropskim vladama – norveškoj, nemačkoj, švedskoj, austrijskoj i holandskoj. Takođe su nas podržali Savet Evrope, Evropska unija i Sjedinjene Američke Države, kao i brojne fondacije. Svima njima i svima vama dugujem iskrenu zahvalnost. Podrška koju ste nam pružili je od neprocenjive vrednosti i zajedno sa našom neiscrpnom posvećenošću ideji ljudskih prava održala nas je do današnjeg dana. Biće nam neophodna i u budućnosti.

Još uvek nismo odneli konačnu pobjedu u borbi za ljudska prava u Srbiji i regionu, iako su neke bitke dobijene. Politika etničkog nacionalizma nije samo dovela do najbrutalnijih zločina protiv čovečnosti u Evropi nakon Drugog svetskog rata, već je i odvela srpsko društvo u degenerativnu fazu ozbiljnog političkog, ekonomskog, društvenog i moralnog pada.

Srbija se i dalje nalazi na samom početku, naročito zbog skorašnjih pokušaja da se odgovornost za sve zločine prebaci na samo jednog čoveka. Oni koji su uključeni u ovakve aktivnosti su nažalost, iste osobe koje bi trebalo da izvedu društvo i državu iz aktuelne krize. Okolnosti u kojima delujemo su se takođe promenile i određene su saradnjom sa Haškim tribunalom, tranzicijom i reformom kao i ispunjavanjem uslova za evropske integracije i Partnerstvo za mir.

Potrebna nam je nova opšta mobilizacija kao i nova demokratska koalicija za novu demokratsku agendu. To zahteva učešće ljudi kojima je stalo da budućnost Srbije bude u Evropi. Ništa ne može opravdati nedostatak želje, volje i znanja da se radi na svesti, humanizaciji i demokratskoj transformaciji Srbije, kako bi se potpuno ostvarila ljudska prava, pravda za žrtve i pravo svih onih koji su preživeli ovaj užas i onih koji će tek biti rođeni da žive dostojanstveno kao ljudska bića.

POŠTOVANI REKTORE, PROREKTORE, PROFESORI,
DAME I GOSPODO, DRAGI PRIJATELJI,
Veoma sam počastvovana. Hvala Vam.

SARAJEVO – SIMBOL BORBE ZA ISTINU

Poštovani gradonačelnice,
Zahvaljujem na ovom, za mene izuzetno važnom priznanju.

301

VEĆ 20 GODINA moja pažnja i angažovanost fokusirana je isključivo na odbranu elementarnih ljudskih prava i političkih sloboda na Balkanu. U Bosni i Hercegovini, posebno.

Na Bosni i Hercegovini sam naučila sve o današnjem poremećenom svetu, sve o ljudskoj prirodi, sve o mogućnostima ljudske zajednice da odgovori na teška pitanja koja su tu, još uvek, otvorena.

Sarajevo je simbol otpora svemu onome protiv čega sam dizala svoj glas. Simbol otpora ratu, agresiji, destrukciji, nečovječnosti, isključivosti.

Sarajevo je simbol svega onoga za što sam se i ja zalagala svih ovih godina. Simbol borbe za istinu, za toleranciju, za zajedništvo, humanost, požrtvovnost i, na kraju, i za sposobnost da oprost.

Kada se istinski odbrani Bosna i Hercegovina, odbraniće se čitav vrednosni sistem za koji su se zalagali građani Sarajeva i mnogi drugi koji žive u ovom regionu, ali i u svetu.

Jedinstvena, demokratska Bosna i Hercegovina, jedna domovina sva tri naroda, biće znak da je svet na putu oporavka.

Sarajevo još nije izdejstvovalo tu pobjedu.

Zašto? Zašto se Bosna i Hercegovina, još uvek, nije uspela izgraditi kao država?

Vec 16 godina na delu je politika koja negira sve ono šta je Sarajevo demonstriralo tokom četiri godine opsade.

Istina o karakteru rata na teritoriji bivše Jugoslavije, posebno u Bosni i Hercegovini, još uvek nije prihvaćena u regionu, kao ni u delovima same ove zemlje .

Neki se u svetu i dalje odnose prema tom ratu kao prema građanskom, u kome su sve tri strane podjednako krive.

Srpska politička i intelektualna elita na taj rat gleda uglavnom kao na oslobodilački rat.

Lideri Republike Srpske, prihvaćajući tu interpretaciju, uradili su sve da što više udalje građane Republike Srpske od Federacije i od samog koncepta jedinstvene, demokratske Bosne i Hercegovine.

Na tenzije između države i nacija, kao i na sve probleme koji prozilaze iz različitih, pa i kalkulantskih interpretacija ovih tenzija treba uporno tražiti demokratske odgovore.

Odgovori se ne traže samo ovde. Traže se i širom sveta.

Uverena sam da je podela između države i nacije veštačka i nerealna.

Sve dok se sami građani Bosne i Hercegovine, a ne samo Srbi, Bošnjaci i Hrvati, ne dogovore o načinu zajedničkog života neće biti jedinstvene, demokratske Bosne i Hercegovine.

I sve dok međunarodna zajednica Bosnu i Hercegovinu ne počne tretirati kao državu u skladu sa njezinim specifičnim, vlastitim kriterijima, neće se razrešiti balkanska kriza.

Sve dok Sarajevo ponovo ne postane simbol građanstva i građanskih vrednosti ni sama Evropa neće biti spremna za izazove nove epohe.

Duboko verujem da Sarajevo ponovo može dati primer kojim pravcem treba krenuti.

Još jednom, hvala na priznanju koje me je duboko dirnulo.

Zahvaljujem i u ime svojih suradnika, svojih prijatelja i svih onih u Europi i svetu koji svojom podrškom omogućuju moj rad i rad Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji.

Čestitam svim prisutnima i svim građanima Sarajeva Dan grada.

Velika mi je čast i obveza biti Vašom počasnom građankom.

U SUSRET INTEGRISANOJ EVROPI

Poštovani gospodine predsedniče, cenjeni članovi Parlamenta,
dragi prijatelji,

303

ZAHVALJUJEM SE NA ljubaznom pozivu da govorim na Zajedničkom parlamentarnom sastanku. Cenim inicijativu za održavanje ovog skupa, budući da su interesovanje i uključivanje Evropskog parlamenta, kao i predano angažovanje Evropske komisije u regionu, ključni za njegovo dalje razvijanje. Smatram da je angažovanje Evropske unije u regionu došlo do ključne tačke kad je potrebno razviti novi pristup za zemlje koje godinama rade na sticanju uslova za status kandidata. Takođe smatram da je važno da podelim sa vama uverenje o tome zbog čega je novi pristup od suštinskog značaja za napredak u regionu i njegov budući odnos sa Evropskom unijom. U vezi sa tim želim da istaknem teme kojima će se baviti radne grupe: saradnja u oblasti sloboda, bezbednosti i pravde, kao i integracija građana. Ove teme su važan element debate o procesu integracija Zapadnog Balkana u Evropsku uniju.

Međutim, kako bismo ove teme pravilno analizirali, veoma je važno imati jasnu ideju o trenutnoj situaciji u regionu. Situacija je, nažalost zabrinjavajuća, budući da neke zemlje u regionu i dalje nemaju bitne pretpostavke za istinsku demokratsku konsolidaciju, te ne može biti ni istinske normalizacije odnosa sa susedima.

Kakvo je trenutno stanje stvari?

Bosna i Hercegovina je suočena sa stalnim unutrašnjim krizama koje su uglavnom prouzrokovane politikom Beograda.

Makedonija još uvek nije dovoljno jaka da započne ozbiljan dijalog sa Grčkom. Odnosi ovih dveju država utiču na identitet Makedonije kao države i podrivaju poziciju Makedonije u kontekstu Evropske unije i regiona.

Kosovo se nalazi u sličnoj situaciji. Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde u Hagu je potvrdilo legalnost proglašenja kosovske nezavisnosti, ali nije izmenilo stav Srbije prema Kosovu. Izveštaj Dika Martija o trgovini ljudskim organima je zadao ozbiljan udarac kredibilitetu kosovske države.

Crnogorcima se i dalje osporava pravo na identitet, premda demokratska konsolidacija napreduje i država se generalno gledano nalazi u boljem stanju nego neke druge zemlje u regionu. Naime, Crna Gora se postepeno približava NATO i Evropskoj uniji, bržim tempom nego Srbija.

DAME I GOSPODO,

304

Moramo imati na umu da je ovde reč o dva paralelna procesa. Reč je o procesu konsolidacije država i simultanom procesu tranzicije ka višepartijskom demokratskom sistemu i tržišnoj privredi. Oba ova procesa napreduju veoma sporo, čak bi se moglo reći I – previše sporo. U vezi sa tim moramo biti svesni da su neke države i dalje krhke i opterećene etničkim tenzijama, kao što sam prethodno naglasila.

Što se tiče demokratske tranzicije, treba istaći da autoritarna priroda ovih društava i dalje dominira, iako višepartijski sistem formalno postoji. Neka od prethodnih dostignuća su odbačena u ime „novih vrednosti“, a anti-komunizam se koristi kao ideološka dimna zavesa za promovisanje arhaičnih nacionalnih ideologija.

Uzimajući u obzir sve navedeno, može se zaključiti da postoji jak otpor uspostavljanju istinskog sistema demokratskih vrednosti, političkog pluralizma i slobodnog tržišta.

DAME I GOSPODO,

Jedna od najvećih prepreka suštinskom napretku u regionu jeste stav Srbije prema njenim susedima, kao i stalna želja Srbije za dominantnim uticajem nad njima.

Politika Beograda znači, sputava bržu demokratsku konsolidaciju svojih suseda, razvoj istinski produktivne saradnje u regionu i njegov napredak u pristupanju Evropskoj uniji i NATO.

Nemogućnost sadašnjih političkih lidera Srbije da uvide važnost regionalne saradnje u sklopu evropske perspektive dve decenije nakon raspada Jugoslavije je dovela do minimalnog napretka u rešavanju otvorenih pitanja među zemljama u regionu, uprkos intenziviranim regionalnim kontaktima, uključujući i one na najvišem nivou.

Mišljenje koje preovladava u Beogradu je da „granice u regionu nisu još uvek konačne“. Posebno je na udaru Bosna i Hercegovina zato što Beograd zvanično ohrabruje i podupire ne samo postojeće stanje, već i secesionističku politiku vođstva entiteta bosanskih Srba. Beograd zapravo nije odustao od Miloševićeve politike prema regionu, mada ih sada sprovodi „drugim sredstvima“. Srbija je takođe jedina zemlja u regionu koja još uvek nije donela čvrstu odluku o sopstvenoj budućnosti. Da li je njena budućnost u Evropi, ili na Istoku? Pozicija Srbije i dalje varira u tom smislu. Takođe bih želela da pomenem dva nedavna događaja koja su izazvala veliku zabrinutost u regionu. Oni ukazuju na nedostatak iskrenosti srpske politike prema regionu i naročito ističu ambiciju Srbije da utiče na unutrašnju suverenost regionalnih država.

Uprkos napretku koji je napravljen u saradnji među tužilaštvima za ratne zločine u regionu, zabrinjava nedavno otvaranja slučajeva Ganić, Jurišić, Purda, Divjak i „Žuta kuća“. Naime, jasno je da Beograd i dalje pokušava da promoviše sopstvenu interpretaciju ratne istorije budući da su svi pretходно pomenuti slučajevi izazvani delovanjem JNA i srpskih vojnih snaga devedesetih godina.

Drugi događaj se tiče predstojećeg popisa stanovništva u Srbiji i regionu, koji pripada novoj strategiji očuvanja i jačanja odnosa između matice i takozvane dijaspore, kao i matice i Srba u regionu. I u tom kontekstu se na Crnu Goru gleda kao na privremeni entitet.

Generalno govoreći, politički i ekonomski trendovi u regionu su zabrinjavajući. Što se ekonomske situacije tiče, na region se svakako odrazio negativni uticaj sveopšte ekonomske i finansijske krize.

Ipak, interni problemi u svakoj zemlji pojedinačno, kao i politika Beograda su glavni krivci za stagnaciju i blokadu društava u regionu.

Mnoge stvari se jesu promenile zahvaljujući naporima Evropske unije i njenoj politici uslovljavanja. Međutim, Zapadni Balkan nije u potpunosti iskoristio svoj potencijal zato što je zarobljen i sputan ne samo regresivnim i neodgovornim politikama svojih političkih elita, već i zbog endemske korupcije.

Postaje sve jasnije da regionu nedostaju kapacitet, politička volja, politička odgovornost i politička kultura kako bi mogao da ispuni evropsku agendu, standarde i kriterijume na način na koji se to od njega očekuje.

Stoga smatram da postoji potreba da se na nov način pristupi regionu, kao i da EU treba da se daleko intenzivnije i direktnije angažuje u samom regionu sa još kreativnijom strategijom.

Potpuno sam svesna da je ovo mnogo lakše reći nego uraditi. Međutim, čvrsto verujem da je davanje statusa kandidata svim zemljama u regionu u najkraćem mogućem roku, jedini način da se aktuelni negativni trendovi preokrenu i da se spreče pojedinačne nacionalističke i hegemonističke težnje. Uslovljavanje treba najviše da bude usmereno ka onima koji ometaju reforme na lokalnom i na regionalnom nivou.

Isto tako, članstvo u NATO je od suštinskog značaja za poboljšanje bezbednosti i stabilnosti, naročito u Bosni i Hercegovini i Makedoniji, a doprineće i rešavanju pitanja granica i državnosti u regionu.

Imajući u vidu temu za rad u radnim grupama, za kraj bih želela da naglasim da se interesi političkih elita i građana ne moraju nužno podudarati.

Status kandidata se zapravo poklapa sa željom većinskog stanovništva Zapadnog Balkana koje je preokupirano velikim ekonomskim i društvenim problemima.

Premda su predpristupni fondovi veoma važni, ovde nije reč samo o njima. Status kandidata bi takođe ohrabrio građane da preuzmu odgovornost za rešavanje prioriternih problema. I jedno i drugo može doprineti sprečavanju novog talasa društvenog radikalizma.

Istovremeno je važno približiti evropske ideje, koncepte i vrednosti svakom stanovniku regiona.

Ni ovo nije lak zadatak, imajući u vidu da i sama Evropa preispituje neke od svojih koncepata. Ali je svakako neophodno insistirati na tome da vladavina prava, poštovanje ljudskih prava i demokratski pluralizam istinski postoje u svim ovim društvima.

Konačno, za Balkan je najvažnije da počne da oseća pripadnost jednoj i jedinoj evropskoj porodici i da u ovom okviru region, pojedinačne države i njihovi građani mogu da pronađu najbolja ili optimalna rešenja za svoje najvažnije probleme.

POVRATAK NEMAČKE NA BALKAN JE DOBAR ZNAK

RAZGOVARAO: NEDIM SEJDINOVIĆ

307

U razgovoru za portal *Autonomija*, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava Sonja Biserko kaže da je dobar znak to što se “Nemačka aktivnije vraća na Balkan”, jer će se “ubrzati završavanje procesa” u regionu. Ona ističe da bi bilo dobro da “Srbija usaglašava stavove sa najmoćnijom zemljom u EU, a ne sa Grčkom i sličnim državama”.

“U ovom trenutku je važno da vlada shvati sve poruke koje su ovog leta izrečene i da hrabro krene u susret kompromisima i rešenjima” smatra Biserko.

Ona ističe i da je međunarodna zajednica delimično odgovorna za eskalaciju tenzija na severu Kosova, “jer do sada nije učinila ozbiljan napor da sever stavi pod kontrolu, što je na srpskoj strani shvaćeno kao prilika da se sever Kosova odvoji”.

Sonja Biserko je dugogodišnja predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Zbog svojih stavova iznošenih u javnosti, dugo godina se nalazi na meti žestokih kritika nacionalističkih snaga u Srbiji.

PITANJE: *“U Biltenu Helsinškog odbora za ljudska prava izneta je bojazan da bi Srbija mogla da bude okrivljena za “konsekventnu destabilizaciju” regiona. Koga u Srbiji prepoznajete kao najznačajniji faktor destabilizacije i koji je njegov interes?”*

ODGOVOR: “Nedavna eskalacija tenzije na severu Kosova pokazala je da je status quo na Kosovu neodrživ i da blokira konsolidaciju, kako Kosova tako

i Srbije. Delimično je odgovorna i međunarodna zajednica, jer do sada nije učinila ozbiljan napor da sever stavi pod kontrolu, što je na srpskoj strani shvaćeno kao prilika da se sever Kosova odvoji. Poslednjih meseci o tome su otvoreno govorili, osim pojedinaca iz akademskih krugova, i čelnici partija u vladajućoj koaliciji. Nisu se uzimala u obzir upozorenja iz međunarodne zajednice da je crtanje granica na Balkanu završeno i da nikakva podela ne dolazi u obzir ni na Kosovu ni u Bosni. Glavni argument za to je činjenica da bi menjanje granica poremetilo stabilnost na čitavom Balkanu, pre svega u Makedoniji i Bosni. U tom smislu, stigla su neka upozorenja Beogradu da bi mogao biti okrivljen za 'konsekventnu destabilizaciju'. Preuzimanje kontrole na graničnim prelazima shvata se kao legitiman potez i preduslov za sprovođenje Ahtisarijevog plana i na severu Kosovu, što je sada, nakon poseta zvaničnika SAD i Nemačke, sasvim jasno.

308

Konzervativni blok u Srbiji je veoma jak i insistira na Kosovu kao delu Srbije. Međutim, tu postoje i drugi akteri kao što su tajkuni iz Beograda i grupa sa severa, kojima nije u interesu vladavina prava, jer zadire i ugrožava njihov interes. Naime, oni ubiru ogromna sredstva koja bi inače išla u budžet Kosova i Srbije”.

“Neki analitičari smatraju da Srbija danas sprovodi istu politiku kao Milošević devedesetih, ali ‘drugачijim sredstvima’. Da li je to preteška ocean”?

“Činjenica je da je Srbija nakon 5. oktobra 2000, pre svega izborom Vojislava Koštunice, nastavila istu politiku drugim sredstvima. Međutim, u DOS je postojala i druga struja (Đinđićeva), koja je realno sagledavala položaj Srbije i stremila je ka evropeizaciji zemlje. Nažalost, ta struja je marginalizovana dugi niz godina. Sadašnja vlada je donekle promenila stav samim tim što se u predizbornoj kampanji zalagala za evropsku Srbiju, što po definiciji znači prihvatanje realnosti u regionu. Međutim, ona nije napravila iskorak, niti je definisala novu politiku prema Kosovu i Bosni i regionu u celini. I to joj se sada obilo o glavu. Nadam se da će nastavak dijaloga Priština-Beograd, zakazan za 2. septembar dati konkretne rezultate i da će Beograd iskoristiti tu šansu da se pokaže kao konstruktivni partner koji je razumeo poruku povodom severa Kosova”.

“Svedoci smo određenih promena u strukturi moći u EU, što je posledica ekonomske krize. Čini se da Nemačka preuzima ključnu ulogu u spoljnoj politici EU i odnosu prema Balkanu. Tako bar neki čitaju

i njenu najavljenju posetu balkanskim zemljama. U kojoj meri će ta eventualna promena odraziti na odnos EU prema Srbiji”?

“EU je, kao i svet u celini u procesu transformacije i traženja nove paradigme. To je veoma složen proces koji u sebi nosi mnoge zamke. U toku je svojevrsno prestrojavanje i osvajanje novih pozicija moći. Zato je Balkan tako dugo na dnevnom redu. Unutrašnja konsolidacija EU će doprineti i zatvaranju balkanskog pitanja. Nemačka je sigurno lokomotiva EU i u tom smislu jedna je od najznačajnijih zemalja članica. Dolazak ministra spoljnih poslova Vestervelea, a potom i Angele Merkel pokazuje da se Nemačka aktivnije vraća na Balkan. To je pokazala i kriza na severu Kosova. Mislim da je to dobar znak i da će se ubrzati završavanje procesa na Balkanu. Naravno, to će se odraziti i na Srbiju i bilo bi dobro da Srbija usaglašava svoje stavove sa najmoćnijom zemljom u EU, a ne sa Grčkom i sličnim zemljama. U ovom trenutku je važno da vlada shvati sve poruke koje su ovog leta izrečene i da hrabro krene u susret kompromisima i rešenjima”.

“Da li se, po vama, u retorici određenih političara iz vrha vlasti mogu naslutiti najave promena kursa u spoljnoj politici i odmak od EU, ili je to samo skupljanje političkih poena pred izbore”?

“Srbija objektivno nema alternativu EU. Ili, samo onu koja podrazumeva izolaciju koju priželjkuje Koštunica i oni koji su mu bliski. Sudeći po retorici, može se zaključiti da je već počela predizborna kampanja koja je populistička i uvredljiva za zdrav razum. Politička elita ponovo podgrejava stereotipe najniže vrste i potcenjuje zdravu pamet građana Srbije. To nikako nije način da se mobilišu glasači. Oni traže konkretnu ponudu. Vlada mora preći sa deklarativne politike o proevropskoj Srbiji na konkretne akcije kako bi sve nas uverila da je iskrena”.

“U javnosti smo često slušali teoriju o ‘velikoj koaliciji’, Demokratske stranke I Srpske napredne stranke posle sledećih izbora. Neki su tu mogućnosti isključivali. U Srbiji smo bili svedoci raznih političkih iznenađenja, da li bi ovo moglo biti jedno od tih”?

“Sve špekulacije o mogućim koalicijama su deo predizborne kampanje. Velika koalicija je stalno vraćanje na jединство, na ‘sabornost’, na ono što je svojevremeno zagovarao Koštunica. Bilo bi dobro da je Srbija već postigla politički konsenzus o evropskoj budućnosti. Ali, evo, sudeći po retorici nekih lidera koalicije, ni sadašnja vlada nije baš sigurna u to. Hoću da kažem da je ta orijentacija u Srbiji još fragilna i da ima veću podršku među

građanima nego u eliti. Ne verujem u tzv. veliku koaliciju. Ona bi usporila ionako spor proces kretanja ka evropskim integracijama. Verujem da će se iznedriti nekakva prodemokratska koalicija koja će hrabrije gurati Srbiju u poželjnom pravcu”.

“Na kraju, često čujemo u određenim intelektualnim krugovima da društvo predstavlja veću branu promeni lika i imidža Srbije i njenim evropskim integracijama, nego što su to političari. Nekoć je bilo obrnuto. Sve u svemu, kako se može promeniti samo društvo? Da li je ta bitka izgubljena, s obzirom da su приметne i mnoge retrogradne pojave? Posebno me interesuje to pitanje u kontekstu najavljene Parade ponosa”.

“Nisam sigurna u valjanost tog suda. Elite su mnogo odgovornije za sudbinu Srbije, pa i za sadašnje stanje u zemlji. One su doprinele svojim nečinjenjem i stalnim flertovanjem sa nacionalnim projektom i retrogradnim pojavama. Nisu prihvatile poraz te vizije (ideologije Miloševića) koja je završila u zločinu. Kako očekivati da građani budu otvoreniji kad su svakodnevno izloženi propagandi o tome da su žrtve i da se ceo svet urotio protiv Srbije. I pitanje Parade ponosa spada u taj kontekst. Odnos većeg dela stanovništva prema LGBT u čitavom regionu (pa i u mnogim drugim zemljama) je negativan. Može se menjati samo uz adekvatno ponašanje medija i elite. Tu se gradi odnos prema DRUGOM, bilo da je reč o LGBT ili bilo kojoj drugoj grupaciji. Parada ponosa je važna upravo zato što se javnost polako navikava na različitost”.

POTENCIJAL STATISTIKE O RATNIM GUBICIMA

KAO ŠTO JE poznato Haški tribunal privodi kraju svoj rad. Njegovo 15-godišnje postojanje rezultiralo je brojnim istraživanjima i sudskim zapisima.

Tribunal je do sada okončao suđenja protiv 120 osoba od ukupno 161 optuženih. Kao nasleđe ostavlja:

- milione stranica traskripta sa suđenja;
- desetine, možda i stotine hiljada dokumenata koji su korišteni kao dokazi;
- monumentalnu biblioteku ispisanu u predistražnom postupku i tokom suđenja, kao i mnoge pravne odluke donete u Sudskom i Žalbenom veću;
- presude za sve slučajeve u kojima se krivica ili nevinost testirala prema najvišim međunarodnim pravnim standardima.

Ukupna arhiva Haškog tribunala je, naravno, mnogo veća od materijala koji je bio dostupan javnosti tokom sudskih procesa. Samo je mali deo korišćen u odnosu na ono što je prikupljeno tokom istrage.

Mandat Tribunala, definisan u Poglavlju VII Povelje Ujedinjenih nacija, podrazumeva veoma veliku nadležnost Tribunala u prikupljanju informacija i dokaza tokom istraživanja zločina počinjenih na teritoriji bivše Jugoslavije. Mandat nije bio striktno vezan za suđenja pojedincima, jer su kolateralni ciljevi definirani dokumentima koja utvrđuju istinu o konfliktu i omogućavaju pravdu za žrtve. Stoga, u pripremama suđenja postojala je mogućnost veoma dubinskih istraživanja zbog korišćenje veoma širokih nadležnosti Tribunala. To je u velikoj meri otvorilo vrata državnih arhiva u Srbiji i u

Hrvatskoj. Bez Tribunala ta dokumenta bi ostala nepoznata javnosti duže od 50 godina, a možda i duže.

Ta ogromna arhiva Tribunala već se tretira kao najvredniji deo njegovog nasleđa – možda i najvažniji deo – u svakom slučaju deo čija će vrednost vremenom rasti.

Dok se čeka na definitivnu odluku o sudbini i pristupu arhivi, problem koji se nameće jeste, kako *sada* koristiti materijale Tribunala koji su već u javnom domenu. Otvaraju se sledeća pitanja:

- kako identifikovati relevantno polje istraživanja;
- koje teme se nameću iz već dostupnog materijala Tribunala ;
- jednom kada se tema identifikuje kako dobiti materijale od Tribunala;
- da li je moguće za one izvan suda da pridu dokumentaciji bez pomoći i saveta profesionalaca koji rade u Tribunalu;
- koji je najbolji način za distribuciju materijala i analiza Tribunala, kako bi stigli do šire publike?

Polazeći od vlastitog iskustva u korišćenju materijala Tribunala, želela bih da iznesem nekoliko opažanja:

Identifikacija relevantne teme zavisi od istraživača.

Među pojedincima koji prate rad Tribunala postoji razlika u pristupu: onih koji imaju ekskluzivno pravni i onih koji su zagovornici ekstra pravnog pristupa, odnosno pristupa koji uzima u obzir istorijsku, političku i edukativnu važnost dokumenata. U prošlosti ove dve škole su vodile poralizirajuće diskusije o tome koja je funkcija Tribunala važnija. Od devedestih nadalje sve je veće razmevanje da su ova dva pristupa komplementarna.

Mnoge teme su veoma specifične, druge su pak multidisciplinarne i/ili interdisciplinarne. Na primer, pravni fakulteti širom sveta već se koriste ili će tek koristiti specijalne slučajeve Tribunala na svojim kursevima međunarodnog krivičnog prava. Pojedine presude već su štampane kao priručnici, dok brojni pravni časopisi proučavaju specijalne slučajeve, jurisprudenciju, kao i pravo i praksu Haškog i drugih sličnih tribunala.

Ekstra-pravne teme su skoncentrisane na uticaj Tribunala na post konfliktni tranzicioni proces u regionu. U ovoj oblasti obično nevladine organizacije, udruženja žrtava, lokalni mediji i institucije koje se bave radom Tribunala su identifikovale relevantnost rada Tribunala. I outreach program Tribunala je takođe imao ulogu u tome. Ove organizacije bave se i sa

posledicama zbog odsustva saradnje sa Tribunalom država o kojima je reč, odnosno sa posledicama koje nesaradnja tek može imati.

Za nas u Srbiji koji kontinuirano pratimo rad Tribunala postavlja se pitanje – od kakvog je značaja Tribunal za Srbiju. Ovo postavljam kao pitanje, jer je srbijansko društvo u permanentnom poricanju u odnosu na zločine koji su počinjeni u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Ova činjenica čini suđenja u Hagu još važnijim, jer je srbijanskoj javnosti ogolila činjenice koje se odnose na odgovornost Srbije.

Koje teme je Helsinški odbor identifikovao kao relevantne?

U identifikiranju nekih tema za publikacije koje su bazirale na materijalima Tribunala, Odbor se odlučivao za specifične *crime base* kao što su Vukovar ili Srebrenica. Odnosno, koristio je materijale sa suđenja koja su se odnosila na te dve lokacije.

Kako smo distribuirali prikupljene informacije?

Pre svega u formi knjiga.

Knjige koje smo objavili nisu sadržale samo materijale Tribunala. Ti materijali su bili dopunjeni i materijalima iz javnih izvora, kao što su mediji, knjige, tv emisije, intervjui. Komentarima ili novim analizama. U slučaju Momčila Krajišnika napravili smo selekciju ekspertskih izveštaja koje je Tužilaštvo koristilo. U knjigu o Vukovaru, uključili smo i rekacije u našoj javnosti na prvu presudu. Ili, u slučaju Dubrovnik korišćen je medijski materijal koji je najavljavao napad na Dubrovnik.

Nijedan od ovih projekata ne bi mogao biti realizovan bez aktivne podrške i doprinosa ljudi koji su radili ili još uvek aktivno rade u Tribunalu.

To se pre svega odnosi na naš poslednji projekat – koji je je svojevrsna kompilacija demografskih izveštaja na kojima je radio ceo tim demografa.

Posebno naglašavam da je doprinos dr Eve Tabo (Ewa Tabeau), koja je uredila ovu knjigu, bio ključan za njeno objavljivanje. Dr Tabo je napisala i predgovor u kome objašnjava koji izveštaji su izabrani za ovu publikaciju i šta su značaj i funkcija tih izveštaja u forenzičkom smislu. Svi materijali sadržani u ovoj knjizi su javni već godinama i bili su predstavljeni u sudnici u svedočenjima eksperata – Eve Tabo, Helge Brunberg i Patrika Bala.

Zašto smo mi izabrali baš ovu oblast za našu publikaciju?

Iskustvo xx veka nas uči da posle masovnih zločina sledeju brojne naučne debate o tačnom broju ljudskih gubitaka. O broju i, naravno, metodologiji. U tom pogledu bilo je mnogo političkih i istorijskih manipulacija, jer

su različite strane u konfliktu insistirale na “svojim” brojakama i procenama. Treba se samo podsetiti na debatu – koja još uvek traje – o demografskim gubicima u Jugoslaviju u toku Drugog svetskog rata. Ona je bila praćena, i još uvek je, političkim kontraverzama koje se prenose i na sadašnju situaciju. Treba imati u vidu i dugoročni potencijal za dobro ili zlo, koje statistika o ratnim gubicima može imati. Nesporno je da pouzdanije i proverene statistike imaju veći potencijal za dobro.

Tribunal je demografima omogućio jedinstvenu priliku za rad na prikupljanju podataka i razvijanju statističkih modela koji su omogućili istraživanja. Ta nova generacija demografa bila je pionirska. Trebali su identificirati i stvarati banke podataka na koje su primenjivali statističke metode. Na taj način su procenjivali demografske gubitke u vreme konflikta u određenim vremenskim periodima masovnog političkog nasilja stavljajući svoje rezultate u širi istorijski i politički kontekst.

314

Značaj takvog šireg konteksta, kad je reč o demografskim podacima, bili su pokazani i u sudnici. Često se dešavalo da odbrana ospori podatke i ekspertizu demografa svedoka tako što je postavljala pitanja o etničkom sastavu u regionu o kome je bila reč, pre i posle Drugog svetskog rata. Rezultat kontekstualizacije podataka o demografskim posledicama ratova vođenih devedestih godina prošlog veka bio je to što se brojevi mogu proceniti i razumeti samo ako se stave u pravi istorijski, politički i društveni kontekst.

Demografske posledice ratova na teritoriji bivše Jugoslavije ostaće tema političkih i istorijskih debata još dugi niz godina. Ova knjiga je važna kao prvi korak u stimuliranju i distribuciji rezultata demografskih istraživanja, kao što su široj publici prezentirana u sudnici Tribunala. To je takođe pokušaj da se definira forum za podsticanje diskusije među specijalistima o relevantnosti banke podataka i o metodologiji kako je koristiti.

DECENTRALIZACIJA: POLAZIŠTE DALJEG RAZVOJA SRBIJE

DECENTRALIZACIJA JE VEĆ nekoliko godina veoma prisutna u političkom žargonu Srbije. Postala je omiljena tema mnogih stranaka. Činjenica da se toliko govori o decentralizaciji znači da je prepoznata kao uslov demokratskog razvoja. Ali, upravo se zloupotrebama može dovesti u pitanje odnos kompletnog stanovništva prema pojmu decentralizacije. Dosadašnji pokušaji decentralizacije svodili su se na promene opštinskih granica sa većinskim manjinskim stanovništvom, kao i na promene izbornih jedinica i dobijanje podrške uoči izbore na ovoj aktuelnoj temi.

Šta zapravo decentralizacija podrazumeva? Pre svega, povećanje nadležnosti nižih, perifernih teritorijalnih jedinica koje i dalje ostaju podređene višim upravnim instancama.

Srbija je jedna od najcentralizovanijih država u Evropi. Može se reći da je suiština raspada Jugoslavije bila u tome što je Srbija u decentralizaciji videla glavne korene jugoslovenske krize. Tako se u Memorandumu SANU ističe da su napuštanje planiranja i proces decentralizacije bili glavni uzrok krize.

Srbija je insistirala na centralističkom konceptu države. Pri tome je i sama bila federalnog karaktera sastavljena od tri različite istorijske, ekonomske i kulturološke celine – Vojvodine, uže Srbije i Kosova. Milošević je u pohodu na Jugoslaviju najpre ukinuo pokrajine, a zatim krenuo na druge republike. U nemogućnosti da ih podredi srpskom konceptu pokušao je da osvoji tzv. srpske zemlje. Ishod je poznat, nestala je Jugoslavija, a otišlo je i Kosovo. Vojvodina se grčevito bori za svoje nadležnosti. Međutim, nije reč

samo o Vojvodini. Sve više se čuju zahtevi i iz drugih regiona o debeogradizaciji Srbije. Najveći deo ingerencija je skoncentrisan u republici Srbiji, tj. u Beogradu. Demografski podaci takođe svedoče o takoreći umiranju manjih gradova i nekontrolisanom širenju glavnog garada.

I Ustav iz 2006, zasnovan je na centralističkom karakteru države. Da bi Srbija otvorila perspektivu istinskoj demokratizaciji moraće pokrenuti široku javnu raspravu, a zatim i ustavne promene i davanje korenitih prava opštinama i gradovima. To znači prenos prava na niže instance koje same odlučuju o tome ko će upravljati prosvetom, policijom, resursima, investicijama u lokalnim sredinama, kao i kakve će biti poreske stope i olakšice, kako bi lokalne sredine mogle da se međusobno takmiče u privlačenju kvalitetnih investicija i normalnom razvoju.

316

Decentralizacija je dominirajući evropski trend i duh vremena. Ujedno je i glavno polazište daljeg razvoja Evrope. To se jednako odnosi i na Balkan, pa i na Srbiju. Činjenica je da se ceo region nalazi pod velikim pritiskom za decentralizacijom. Još uvek je veliki otpor suštinskoj decentralizaciji. Razlozi leže u političkoj kulturi, autoritarizmu, stečenim pozicijama, brzoj i nepravednoj tranziciji.

Bez obzira na otpore, pritisak raste i treba verovati da je to neumitan pravac razvoja Srbije.

STARA STRATEGIJA U NOVIM OKOLNOSTIMA

UVOD

Pokušaj Beograda da tokom XX stoleća, najpre nacionalizacijom i kolonizacijom, Kosovo pretvori u dominantno srpsko, nije uspeo, kao ni kasnije namere o proterivanju Albanaca u Tursku. Početkom osamdesetih godina oživljava se ponovo kosovski mit⁹⁴ i vešto zloupotrebljava za političku homogenizaciju srpskog naroda. Jačanje srpskog nacionalizma preko kosovskog mita bilo je u funkciji otvaranja srpskog pitanja u Jugoslaviji sa namerom da se srpski državni okvir pomeri na severozapad. U tom kontekstu, došlo je i do pokušaja da se na Kosovo nasele izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koji nije uspeo, kao ni oni pre njega. Zbog uspona i biološke ekspanzije albanskog naroda srpski nacionalisti u strahu od demografske eksplozije počinju da traže i druga rešenja za Kosovo, pre svega njegovu amputaciju.

Intervencija NATO 1999. godine onemogućila je planove Beograda da kosovsko pitanje reši proterivanjem Albanaca. Međutim, i nakon de facto poraza na Kosovu, beogradski režim nastavlja sa starom strategijom u novim okolnostima. Strategija ide u dva pravca: a) negiranje i podrivanje

94 Kosovski mit je ostao u svesti srpskog naroda kao centralni događaj čitave srpske istorije. Imao je značajnu ulogu u stvaranju moderne srpske države. A nakon balkanskih ratova 1913, Vidovdanski kult (nastao tokom XIX stoleća) slavi se kao dan "junačkog ogledanja i pobede nad zlom", te postaje simbol krvave bespoštedne osvete nad svim što je tursko, muslimansko uopšte. Vidovdan je zvanično uveden kao nacionalni, crkveni praznik 1913. godine, znači tek nakon "definitivne pobede nad Turcima".

međunarodne misije i b) pripremanje podele Kosova na entitete. Ni demokratska vlast nije pokazala dobru volju da sa Albancima nađe jezik sporazumevanja kako bi se stvorili uslovi za *modus vivendi* dva naroda.

Za srpske nacionaliste definitivno rešenje kosovskog pitanja jeste podela, ali sa time nikad nisu izašli kao sa zvaničnim predlogom sve do proleća 2011. godine. Dobrica Ćosić je prvi o tome javno govorio, ističući da je "trajno rešenje kosmetskog pitanja u podeli Kosova i Metohije i teritorijalnom razgraničenju između Srbije i Albanije". Ovakva formulacija u kojoj se pominje "razgraničenje izmđu Albanije i Srbije" (a ne Srba i Albanaca na Kosovu) je u skladu sa Ćosićevom definicijom jugoslovenskih ratova kao "rekompozicijom Balkana". Ćosić smatra da treba pristati na "trećinu Kosova", jer "ako nismo spremni da ponovo oslobodimo Kosovo, a nismo spremni, treba ga podeliti sa Albancima. Uzeti srpske predele i manastire, Albancima prepustiti ono što je postalo albansko. Inače, ući ćemo u permanentni rat sa Albancima, koji ne možemo dobiti".

318

ODBIJANJE AHTISARIJEVOG PLANA

Beograd nije pokazao nameru da ozbiljno učestvuje u pregovorima sa Prištinom koji su prethodili proglašavanju nezavisnosti Kosova. Ni mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti kosovske deklaracije o nezavisnosti nije promenilo taj stav. Beograd nije pokazao nameru da prihvati novu realnost i novi međunarodni status Kosova. Naprotiv, ponašao se kao da se nije desila nikakva promena.

Približavanje datuma za dobijanje statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji (EU) srpska elita je shvatila kao poslednju priliku da obavi „nedovršen“ posao oko Kosova. Već od proleća (2011) pojedini političari otvoreno zagovaraju podelu i po prvi put se ona i zvanično nudi kao opcija.⁹⁵

Pokušaj da se izdejstvuje podela time što je, uz podršku Beograda tokom leta 2011, organizovana „balvan revolucija“ nije uspeo, što je srpsku vladajuću koaliciju kompromitovalo pred međunarodnom zajednicom, upravo u trenutku kada se od Srbije očekivao pojačani napor da se što pozitivnije

95 Srbija je oduvek pokazivala pretenzije za zauzimanje severnog dela Kosova i očekivala je da isprobavajući nekoliko strategija koje polaze od zauzimanja severa posle 1999, i održavanjem statusa quo mirim putem taj cilj i ostvariti. Računalo se na to da će međunarodna zajednica prihvatiti faktičko stanje na terenu.

predstavi EU uoči dobijanje statusa kandidata za članstvo. To je doprinelo, s jedne strane, utisku da srpska elita u suštini i ne želi članstvo u EU. S druge strane, postalo je jasno da Beograd status Kosova smatra još uvek otvorenim pitanjem.

Odluka kosovske vlade da zauzme granične prelaze Jarinje i Brnjak i time konsoliduje kosovsku državnost dobila je prećutnu podršku međunarodne zajednice. Rezolutno ponašanje EU i KFOR u vezi sa "balvan revolucijom" na severu Kosova ogolilo je nesposobnost srpske elite da realno promišlja svoje mogućnosti i da postavi realne ciljeve za budućnost Srbije. Ta permanentna renacionalizacija preko kosovskog mita smanjuje demokratsku mobilizaciju Srbije za neophodan zaokret ka evropskoj budućnosti. Nema sumnje da Srbija može napred samo sa većom i modernijom svešću o novoj realnosti i opštem interesu.

POGREŠNO RAZUMEVANJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Poseta nemačke kancelarke Angele Merkel (23. avgust 2011), stavila je tačku na kalkulantnu strategiju Beograda, kojom je pune tri godine nakon proglašenja nezavisnosti, na severu Kosova održavana iluzija da će status quo u pogodnom trenutku međunarodna zajednica prihvatiti kao trajno rešenje. Otvorenost zahteva nemačke kancelarke, kojim je od Beograda zatraženo da rasformira paralelne strukture na severu Kosova, kako bi se i taj deo legalno i institucionalno uključio u društveno-politički sistem Kosova, samo je učinila javnim ono što su međunarodni akteri interno permanentno tražili od srpskih zvaničnika. Međutim, ni jasan istup Angele Merkel nije značajno promenio politički rakurs ni medijsku matricu izveštavanja o Kosovu i sa Kosova.

Naprotiv, nisu prestala nastojanja da se na Kosovu ipak nešto učini. Znatno učestalije i transparentnije u javnosti se počelo sa plasiranjem predloga o „suštinskoj autonomiji“ za sever Kosova, „Ahtisarijevom planu plus“, potrebi političkog dijaloga sa Kosovom i sl, što ukazuje na postojanje i rezervnog plana: ako podela ne uspe, da se sever Kosova „statusno obezbedi“ kao specifični entitet (po uzoru na Republiku Srpsku u BiH). Istovremeno, serijom tekstova u medijima, uz angažovanje stranih analitičara koji imaju razumevanja za „srpske argumente“, verzija o mogućoj podeli ostala je u opticaju.

PODELA KOSOVA – STARA OPCIJA BEOGRADA

„Razgraničenje sa Albancima“, odnosno „istorijski dogovor Srba i Albanaca“, ili „korekcija granice“ – sve su to eufemizmi za secesiju severnog dela Kosova i njegovo pripajanje Srbiji. To je praktično strategija koju Beograd ima već gotovo pola veka. Taj se plan nikada nije predstavio kao zvanična politika Beograda. O njemu je javno govorio njegov autor, akademik Dobrica Ćosić, kao i pojedinci iz njemu bliskog kruga (Aleksandar Despić, 1997. godine), te neki drugi domaći i strani analitičari i komentatori.

Ideju je u prvoj polovini 2011. godine prvi, međutim, ozvaničio zamenik premijera, predsednik Socijalističke partije Srbije (SPS) Ivica Dačić.⁹⁶ Prethodio joj je intervju Dobrice Ćosića Politici, koga je ona objavljivala tri dana zaredom. Uz tvrdnju da je državna politika Srbije prema Kosovu bila pogrešna „od Pašića (Nikole) do Tadića (Borisa)“, Ćosić je podsetio da o toj temi (uzalud) govori i piše već četiri decenije, „predlažući demokratsko, pravedno, kompromisno i trajno razgraničenje“, kao jedini način da se „prevaziđu vekovni antagonizmi između Albanaca i Srba“.⁹⁷

Ćosić ni ovom prilikom nije propustio da ukaže kako je o podeli u više navrata razgovarao sa Slobodanom Miloševićem i da mu je, 1991, čak preneo „američki predlog o podeli Kosova, prema kojem bi Srbiji pripala trećina Kosova i Metohije“,⁹⁸ ali da Milošević ni tada nije odustao od „srpskih zabluda“. Uplitanje Sjedinjenih Država Amerike u priču o podeli Kosova trebalo bi, verovatno, da toj tezi pridoda nešto na težini.

Činjenica je da se mišljenja nekih američkih eksperata i analitičara, uglavnom okupljenih oko američkog konzervativnog Instituta „Kejto“,⁹⁹ često plasiraju u srpskim medijima. Tako je analitičar ovog instituta Ted Karpenter u listu Nacionalni interes objavio tekst pod naslovom „Opasnost od odbacivanja podela na Balkanu“, u kome piše o „izuzetnoj selektivnosti“ kad je reč o prihvatanju otcepljenja i podela. Po njemu, naime, vrlo je malo pripadnika evropske i američke elite reagovalo „kad su snage NATO pomogle da se rasturi Jugoslavija početkom devedesetih, a još je manji izrazio

96 Helsinški bilten, br. 80.

97 Politika, 29. maj 2011.

98 Isto.

99 Njihova mišljenja najčešće se mogu naći u vašingtonskom dnevniku Vašington tajms, ali i u drugim medijima.

sumnju prilikom nasilnog otcpljenja Kosova od Srbije“.¹⁰⁰ Karpenteru nije jasno otkud toliko osetljivosti „kad je u pitanju razmatranje nove balkanske strategije koja obuhvata neko skromno podešavanje na Kosovu i odluku da se napusti očigledno neuspešni državotvorni projekat u Bosni“.¹⁰¹ Gotovo na isti način o aktuelnoj regionalnoj krizi govori i Stiven Mejer, česti gost beogradskih medija, koji je nedavno te teze iznosio i u emisiji „Ćirilica“ Happy televizije.¹⁰²

I u feljtonu o strategiji ruske spoljne politike bivšeg premijera i ministra spoljnih poslova Rusije Jevgenija Primakova, koga je u septembru u nastavcima objavljivala Politika, jedan deo se odnosi na Kosovo (bez spominjanja uloge Viktora Černomirdina u kreiranju Kumanovskog sporazuma 1999). Primakov tvrdi da je nezavisnost Kosova „jedan od spoljnopolitičkih problema koji se negativno odrazio na odnose između Rusije i SAD“.¹⁰³ Po Primakovu, taj bi se problem mogao ublažiti, kad se rešenje, kako on tvrdi, nađe u ćorsokaku i kad se pokaže da „jedini izlaz predstavlja teritorijalno razgraničenje“.¹⁰⁴

Među uticajnim beogradskim medijima koji još uvek smatraju da je podela Kosova moguća i trude se da za potvrdu takvog rešenja nađu odgovarajuće sagovornike je i dnevnik *Blic*. I ovaj list je (poput još nekih) iskoristio boravak u Beogradu profesora Londonske škole za ekonomiju (LSE) Džejmisa Kera Lindzija za intervju pod naslovom „Uz dobar plan još ima šansi za podelu Kosova“. Ako Srbija mora da prihvati nezavisnost Kosova, onda Priština, prema Lindziju, mora da prihvati da je sever deo Srbije.¹⁰⁵

PONAŠANJE VLADE

Vlada u Beogradu pokušavala je da sebe predstavi kao nekog ko nema velikog uticaja na vođe srpske pobune i “balvan-revolucionare” na severu Kosova pa, samim tim ni uticaja na situaciju. To je samo delimično tačno i odnosi se, eventualno, na najradikalnije strukture na severu Kosova. Te su bliže Demokratskoj stranci Srbije (DSS) i Srpskoj radikalnoj stranci (SRS) koje

100 Politika, 5. oktobar 2011.

101 Isto.

102 Emisija „Ćirilica“, voditelja Milomira Marića, 3. oktobar 2011.

103 Politika, 24. septembar 2011.

104 Isto.

105 Blic, 3. oktobar 2011.

inače vrše snažan pritisak na još postojeću, ali krhku proevropsku opciju. Ne treba zaboraviti činjenicu da je paralelne strukture stvorio i održavao Beograd (bez obzira na to koliko se vlada promenilo u međuvremenu) i u tom smislu odgovoran je za njih.

Uticao je Vlade, pa i predsednika Borisa Tadića, ogleda se na nekoliko nivoa. Prvo, preko strukture finansiranja. O tome govore jasne veze srpskih institucija, od civilnih do bezbednosnih sa severom Kosova. Zatim, nekoliko postupaka Beograda u poslednjih godinu dana ukazuju da se računalo na scenario koji je ovog leta i sproveden.

Osim toga, na decembarskim izborima na Kosovu (2010, i pre toga na lokalnim 2009), Vlada Srbije, čelnici Demokratske stranke (DS), kao i analitičari bliski njima – slali su dvosmislenu poruku – Srbima u južnim i centralnim delovima Kosova sugerisali su da izađu na izbore i uključe se u rad kosovskih institucija. Srbima na severu slata je potpuno drugačija poruka – da bojkotuju izbore, jer da je tamo situacija potpuno drugačija.

To za posledicu ima da se Srbi južno od Ibra polako integrišu u kosovske institucije, što je veoma brzo uticalo i na poboljšanje njihovog položaja (ekonomskog i bezbednosnog). S druge strane, severni deo Kosova nesiguran je i za same Srbe. Nema slobode govora i udruživanja. Svako ko misli drugačije izložen je pretnjama. Na primer, u vreme decembarskih izbora na severu Kosova zabeležen je niz incidenata prema onima koji su zagovarali eventualni izlazak na izbore. Na jednog od visokih funkcionera Samostalne liberalne stranke i poslanika u Skupštini Kosova, koji je inače živeo u Mitrovici, na severu, pre skoro dve godine bačena je bomba.

REZERVNI PLAN ZA KOSOVO

Beograd, suočen sa novom realnošću i nepopustljivošću međunarodne zajednice (bar za sada), počeo je da govori i o stvaranju posebne teritorijalne autonomije za sever Kosova. U krajnjoj konsekvenci, Beograd računa, kao i u Republici Srpskoj (RS), na eventualno raspisivanje referenduma i pripajanje severa Kosova Srbiji. Republika Srpska i sever Kosova u tom smislu su tesno povezani. Republika Srpska koja se ponaša kao država u državi je model za sever Kosova. Ono što povezuje RS i Kosovo je i "strategija čekanja povoljnog trenutka". Računa s time da će se promeniti međunarodne okolnosti i da će se do toga doći mirnim putem. Ovakvo kalkulisanje doprinosi trajnoj nestabilnosti regiona.

Iako u manjem obimu, u beogradskim medijima sve više se mogu naći i predlozi o prihvatanju realnosti, sa naglaskom da je potrebno naći rešenje za sever Kosova. To se najčešće prezentira kao „plan Ahtisari plus“, što podrazumeva obezbeđivanje teritorijalne autonomije za opštine u delu Kosova koji se prema Raški i Novom Pazaru graniči sa Srbijom. U tom kontekstu spominje se i moguće održavanje međunarodne konferencije o Kosovu. Prvu (polu)zvaničnu inicijativu o tome spomenuo je predsednik Političkog saveta Demokratske stranke, Dragoljub Mićunović.

Iako u manjini, na javnoj sceni sve je prisutniji i zahtev da se u vezi sa Kosovom „prihvati realnost“. Među političkim strankama najjasniju poziciju ima Liberalnodemokratska partija (LDP) koja zagovara prihvatanje plana Martija Ahtisarija, koga je Srbija u celini odbacila 2006, na pregovorima u Beču. Blizak ovome je i stav Srpskog pokreta obnove (SPO) i njenog lidera Vuka Draškovića. Drašković kaže da treba prihvatiti nestatusni deo Ahtisarijevog plana, što bi omogućilo interesno povezivanje srpskih opština između sebe i sa državom Srbijom, a „za srpske opštine severno od Ibra predviđena je i dodatna regionalna autonomija“. „Ahtisarijev plan“, kako kaže Drašković, „je u mnogo čemu replika nekadašnjeg plana Z-4 za Srbe u Hrvatskoj i kombinacija dobrih rešenja sličnih međudržavnih i međunacionalnih sukoba u Evropi“. Prema njegovim rečima, autonomija srpskih opština severno od Ibra bila bi kao autonomija Južnog Tirola.¹⁰⁶ Za racionalniji pristup traženju izlaska iz aktuelne krize koja nekoliko meseci traje na severu Kosova, ali i kao predložak trajnog rešenja zalažu se i nekadašnji visoki državni činovnici (ambasadori), sada kao nezavisni analitičari (Ognjen Pribićević, Predrag Simić). Među uticajnim medijskim komentatorima u taj krug spada i Boško Jakšić, novinar Politike.

Pozicija vladajuće Demokratske stranke (DS) nije jasna, osim insistiranja na traženju „mirnog rešenja“ kroz „dijalog“. Prema nezvaničnim informacijama, neslaganja o budućim potezima postoje i unutar Vlade, što navodi na zaključak o različitim stavovima pojedinih članova vladajuće koalicije. Radikalizmom u odnosu na Kosovo posebno se ističe zamenik premijera, lider sps Ivica Dačić. Indikativno je da je Slavica Đukić-Dejanović imala potrebu da razjasni Dačićev stav o podeli, ističući da „on nije za podelu već za povlačenje linije razgraničenja“. Naglasila je da „linija razgraničenja podrazumeva da tamo gde postoji dominantno srpsko stanovništvo budu prisutne i institucije Srbije“.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Politika, 27. septembar 2011.

¹⁰⁷ Danas, 10. oktobar 2011.

Vladimir Todorić direktor Centra za novu politiku, nevladine organizacije bliske Demokratskoj stranci, ističe da nije isključeno da i vlast promeni i retoriku, i ponašanje. Po Todoriću, naime, Beograd je predugo i preoptimistički procenjivao da će se SAD oko podele predomisli, pa zbog toga „nismo pokrenuli pitanje specijalnog statusa severa kad je za to bilo najbolje vreme“. On dalje kaže da „malo preostalog vremena“ treba iskoristiti „za formulisanje predloga koji bi bio u domenu mogućeg i omogućio najširu autonomiju Srba na severu uz zadržavanje postojećeg stepena decentralizacije na jugu“.¹⁰⁸

Centar za novu politiku objavio je i Platformu za pregovore između Srbije i Kosova sa elementima sporazuma.¹⁰⁹ Prema tom predlogu osnov funkcionalne samostalnosti Kosova ne bi bio Ustav Kosova već sporazum Srbije, Kosova i EU kao garanta (uz odobrenje UN, novom rezolucijom). „Suverenitet Srbije bi deklarativno bio priznat međusobnim sporazumom gde bi se reklo da se suverene nadležnosti 'delegiraju' na Kosovo, a to bi pravno značilo da Ustav Srbije ostaje izvor ovih nadležnosti što može biti jako bitno u slučaju kršenja sporazuma od strane Kosova prema srpskoj zajednici“, piše u Platformi.

Prema Platformi, srpske opštine bi imale zajedničku instituciju koja bi koordinirala njihove aktivnosti i bilo ključna tačka komunikacije sa Beogradom. Ta skupština srpskih opština ne bi donosila zakone, ali bi mogla da donosi odluke u „sferi prenesene nadležnosti“. Srpske opštine bi morale da budu demilitarizovane, „izuzev kosovske policije koja treba da bude pod nadležnošću EULEX“. Sprovođenje sporazuma pratilo bi telo sastavljeno od predstavnika Srbije, Kosova i EU. Kosovske Srbe štutila bi Srbija u međunarodnoj zajednici u maksimalno mogućoj meri što se ne bi smelo dovoditi u pitanje. Za njih bi se tražilo i dvojno državljanstvo bez ikakve diskriminacije u viznoj politici. Prema ovom predlogu moguće je predvideti i osnivanje konzulata u administrativnom centru srpske zajednice.

U pravcu zaokreta u odnosu na dosadašnju politiku najviše je iskoračio zamenik predsednika Demokratske stranke Dragan Đilas. Gostujući u emisiji „Utisak nedelje“, TVB92, on je, naime, rekao da je Srbija u dosadašnjoj istoriji potrošila mnogo truda, napora i vremena na teritorije i da bi sada bilo vreme da se pobrine za ljude.¹¹⁰

¹⁰⁸ Politika, 30. septembar 2011.

¹⁰⁹ <http://www.cnp.rs/articles/view/22>.

¹¹⁰ „Utisak nedelje“, TVB92, 2. oktobar 2011.

Međutim, umesto traženja izlaska iz ćorsokaka nakon što su KFOR, EU i SAD pokazali da nema vraćanja na staro, Vlada Srbije je u Izveštaju o aktivnostima Vlade Srbije na stabilizovanju situacije na Kosovu i Metohiji koji će biti podnet Skupštini Srbija (kraj oktobra) ocenila da su se međunarodne misije na Kosovu stavile u službu Prištine. I dalje se ističe da se interesi kosovskih Srba zastupaju i brane svim sredstvima koja Vladi stoje na raspolaganju, imajući u vidu političko-bezbednosni kontekst definisan Rezolucijom 1244. Saveta bezbednosti UN i vojno-tehničkim sporazumom iz Kumanova.

MOGUĆI SCENARIJI PONAŠANJA BEOGRADA

Radikalizacija prilika na Kosovu ima jednu veoma važnu komponentu, a to su izbori koji predstoje u nekoliko narednih meseci. Kampanja je već počela, a kosovska tema je očigledno jedina tema koja je za sada ponuđena. Antievropski blok koristi Kosovo, gde ima veći uticaj nego Vlada, kao tačku na kojoj bi ova Vlada mogla izgubiti naredne izbore. Istovremeno, Kosovo nije prioritarno pitanje za građane Srbije. Prema anketama, po značaju dolazi tek na osmo mesto iza ekonomskih, bezbednosnih, zdravstvenih i drugih problema.

Proevropska struja unutar Vlade i onaj deo koji se evropskim integracijama bavi na tehnički način nastavlja u pravcu evrointegracija kao da se ono što se trenutno dešava na severu Kosova ne tiče Srbije i dobijanja statusa kandidata. Izjave i ponašanje ljudi u vlasti nešto je umerenije nego na početku krize. Predsednik Tadić podilazi nacionalističkom delu stanovništva, iako za to nema potrebe.

Predstavnici Vlade pokušavaju da zastraše strane diplomate da će se desiti nova "Oluja" i da Srbiji pretila humanitarna katastrofa i talas izbeglica sa Kosova. To je činjeno i u nekim ranijim periodima. Naravno, pitanje je da li je tako nešto moguće bez određene strateške podrške Beograda. Niko ne problematizuje činjenicu da na severu Kosova postoje ozbiljne kriminalne strukture i da bi one mogle da povuku sa sobom veliki broj Srba. Nedeljnik NIN je pisao, pozivajući se na neimenovane izvore, da su huligani na sever uvezeni iz Srbije.

Vikiliks je nedavno objavio depešu ametričke ambasade u Budimpešti iz 2008, prema kojoj ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić doslovce kaže američkom službeniku: „Nezavisnost Kosova znači rat na Balkanu, a rat na Balkanu znači izbeglice u Mađarskoj i u mađarskim oblastima u Srbiji“.

Milorad Dodik koji, zajedno sa Vukom Jeremićem deluje u ime antievropskog bloka, se aktivno uključio u rešavanje kosovskog pitanja. Taktika Milorada Dodika svodi se na to da Srbi žele jasno da „etabliraju njihova prava“ da bi se u nekoj budućoj situaciji ponašali isto kao Albanci. „Moramo da budemo strpljivi i da platimo cenu vremena u kome se nalazimo. U tom smislu moramo da živimo za Srpsku i da je dalje gradimo. Dakle crvena linija je RS. Od nje više ne damo nikom ništa“. (Izveštaj HO, str 556, Večernje novosti, 28. jul 2010). Milorad Dodik je uporedo sa poslednjom kosovskom krizom izašao sa predlogom da se Srbija i Republika Srpska udruže u Uniju kao što je bila Državna zajednica Srbija i Crna Gora. Međutim, povodom krize na severu Kosova Dodik je rekao da ljudima na Kosovu treba saopštiti jasnu poruku tako što će država izdvojiti značajan novac za srpsku zajednicu koja ostane tamo da živi, a onima koji hoće da se isele treba omogućiti besplatno zemljište širom Srbije ili RS. On smatra da je to jedino rešenje i da ne treba više davati priliku Albancima da pričaju o nekom multietničkom društvu.

ČVRST STAV EU I SAD O KOSOVU

Kriza na severu Kosova je jasno kristalizirala i stavove EU i SAD koji su jedinstveni u tome da više nema povlačenja novih granica na Balkanu.

Osim Angele Merkel, to je, po svemu sudeći, Borisu Tadiću potvrdila i državna sekretarka SAD Hilari Klinton, u Njujorku, tokom zasedanja Generalne skupštine UN. Hilari Klinton je, naime rekla da je susret sa predsednikom Srbije bio „prazan“, bez sadržaja, odnosno „da nije čula ništa novo što bi je razuverilo da Beograd i dalje ne igra na kartu podele Kosova“.¹¹¹

I drugi evropski političari koji dolaze u Beograd sve otvorenije šalju poruke da nema podele. Tako je Wolfgang Waldner, austrijski državni sekretar, gostujući u Beogradu na Ekonomskom samitu, nedvosmisleno poručio da je nezavisnost Kosova stvarnost. Po njemu, takođe, podela nije opcija. Smatra da bi što pre trebalo naći formulu za rešenje pitanja severnog Kosova.¹¹²

Najeksplicitniji je bio Izveštaj o napretku Srbije za 2011. godinu Evropske komisije (EK) u kome se jasno kaže da Srbija do 9. decembra, da bi dobila kandidaturu treba da ukine paralelne institucije na severu Kosova i da obnovi dijalog sa Prištinom. Time je definitivno stavljena tačka na iluziju Beograda da je podela Kosova moguća opcija.

¹¹¹ Danas, 30. septembar 2011.

¹¹² Blic, 4. oktobar 2011.

STAV RUSIJE

Moskva je tokom početne, letnje krize na graničnim prelazima Brnjak i Jarinje bila naglašeno uzdržana. Međutim, usledilo je otvoreno uplitanje Aleksandra Konuzina, ruskog ambasadora u Beogradu, kojim se stavilo na znanje da se Rusija ne odriče ambicije da zadrži uticajnu poziciju u regionu. Aleksandar Konuzin je, u neuobičajeno oštrm tonu, učesnike prvog Beogradskog bezbednosnog foruma iz Srbije opomenuo da ne brane interese svoje zemlje na Kosovu. Pri tome je besno uzviknuo: „Zar u ovoj dvorani nema Srba?“. Još je dodao da u Srbiji postoje ljudi koji su spremni da prodaju privredna postrojenja bilo kome, a ne Rusima, iako su svesni da će tako postrojenja propasti. Nakon tog skandala Beograd je bio izlepljen plakatima na kojima piše „Aleksandar Konuzin, ambasador Srba u Srbiji“. Lepljenje je organizovao „Srpski narodni pokret 1389“ kao podršku ambasadoru Rusije, za koga kažu da je posle nastupa na beogradskom bezbednosnom forumu „pod stalnim udarom i napadima“.¹¹³

327

Za ovaj istup koji je okarakterisan kao diplomatski skandal, Konuzin je dobio podršku Moskve. Nastupom Aleksandra Konuzina bavila se i ruska štampa, koja je zaključila da bi taj incident mogao da ima uticaj na savezništvo Beograda i Moskve. „Glas Rusije“ se pita šta je to Konuzin tako strašno uradio pa su ga mediji prozvali skandalmajstorom, naglašavajući da je skandalozno to što je jedan takav forum održan u prisustvu predsednika Srbije. Ambasador Konuzin na predizbornom skupu Srpske napredne stranke (SNS) u Nišu rekao da je: „Srpska napredna stranka¹¹⁴ postala jedan od glavnih pokazatelja raspoloženja građana Srbije. To vam daje mogućnost da pravite planove opštenacionalnog karaktera, ali istovremeno i odgovornost zbog poverenja i nade koje ljudi polažu u ovu partiju“.¹¹⁵ Vlada je oštro reagovala kao na mešanje u unutarpolitičke prilike.

U celini, Moskva, u kontekstu komplikovanih i neizvesnih odnosa sa SAD i EU (naročito nakon najave novog Putinovog kandidovanja za predsednika), ovim je neprimerenim i bezobzirnim istupom Konuzina demonstrirala da želi da ostane faktor, preko Srbije, RS i severa Kosova na Balkanu i da, preko Balkana, indirektno jača svoju poziciju u međunarodnim forumima, posebno u UN i Savetu bezbednosti. Može da se očekuje, u tom smislu, da će Rusija i

¹¹³ Alo, 22. septembar 2011.

¹¹⁴ Srpska napredna stranka je izraziti prorуска i zalaže se za „i Rusiju i EU“.

¹¹⁵ http://www.bg2.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=30&nav_category=11&nav_id=553594.

dalje da “zastupa” interese Srbije u međunarodnim telima sve dok to bude služilo njezinim strateškim interesima u odnosima sa EU i SAD.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Kosovska politika Beograda je definitivno poražena i stavljena je tačka na mogućnost podele Kosova. Beograd je očigledno polazio od procene da će međunarodna zajednica i KFOR prihvatiti *fait accompli*. U tom je smislu Beograd fingirao dijalog sa Prištinom i tako odlagao rešavanje nekih pitanja koja afirmišu nezavisnost Kosova. Radikalizacijom kosovskog pitanja Srbija je ugrozila svoju poziciju u odnosima sa EU. To je dovelo do potresa na unutrašnjoj sceni, koju već uveliko karakteriše i predizborna atmosfera.

Pošto je isključena opcija podele, Beograd može lako da reši pitanje Kosova, pre svega, ispunjavanjem zahteva iz Izveštaja o napretku Srbije za 2011. godinu. Sve češće se pominje i rešavanje statusa severa Kosova po formuli „plan Ahtisari plus“, koji predviđa širok spektar autonomije za lokalne zajednice, uključujući čak i mogućnost transparentnog finansiranja iz Srbije.

Vlast u Beogradu mora da uputi i druge signale Srbima na severu Kosova, u prvom redu, da se okrenu Prištini i kosovskim institucijama i da sa njima rešavaju probleme. Beograd može da pomaže, ali nikako da bude faktor koji će da povlači presudne poteze i da uvlači te ljude u neke šire sukobe i sa Albancima na Kosovu i sa međunarodnom zajednicom. Model autonomije za kosovske Srbe mora da sadrži i mehanizme koji sprečavaju Srbiju da se meša u suverenitet koristeći kosovske Srbe, kao što je to slučaj sa Republikom Srpskom. Svaka sličnost sa modelom Republike Srpske na severu Kosova vodila bi disfunkcionalnosti države.

Ukoliko Srbija prilikom raspisivanja narednih izbora (u proleće 2012), izostavi teritoriju severa Kosova, kao teritoriju na kojoj se takođe održavaju izbori, bio bi to pouzdan signal da prihvata realnost i pristaje na postepeno ukidanje paralelnih institucija i struktura u ovom delu Kosova.

Srbi na severu Kosova treba da budu partner sa kojim će razgovarati kosovske vlasti i međunarodna zajednica. Znači, Srbi na severu treba da odlučuju o svojoj sudbini, o svom položaju, o funkcionisanju u okviru tog sistema. Sada su Srbi na severu Kosova taoci beogradske politike. Taj deo Kosova je zbog toga nebezbedan i za same Srbe. Nema slobode govora. Svako ko misli drugačije izložen je pretnjama, i to sa srpske strane.

Rasformiranje paralelnih institucija na Kosovu zasluđuje snažnu podršku. Ne treba očekivati od Srbije da se to može uraditi odjednom. Postepeni pristup bio bi mnogo efikasniji. S obzirom na tesnu vezu sa kriminalom koji praktično gospodari ovim područjem, demontaža ovih struktura neće biti jednostavna, jer se one neće lako odreći koristi koje imaju od nelegalnog stanja, šverca i korupcije.

Modele decentralizacije zasnovane na etničkoj matrici, koji nisu uvek i nužno zlo, treba posmatati i u specifičnom kontekstu bivše Jugoslavije. Pre svega, ove autonomije nisu nastale dogovorom nego su posledica konflikta i deo ratnog plena. Drugo, bez obzira na sve regionalne inicijative, zvanični Beograd još ima veliki uticaj na susedne zemlje, odnosno njihovu unutrašnju stabilnost, upravo koristeći tamošnje Srbe.

Postoji utisak da bi teritorijalna autonomija zadovoljila aspiracije Srba samo za kratko vreme. To izaziva podozrenje i strah kod suseda prema etničkoj decentralizaciji. Treće, Srbija na svojoj teritoriji odbija da dozvoli teritorijalnu autonomiju manjinskih zajednica. Jedan od najpoznatijih slučajeva su vojvođanski Mađari kojima nijedna vlada tokom poslednjih 15 godina, koliko postoji takav zahtev nije izašla u susret. Zahteva za teritorijalnom autonomijom u samoj Srbiji je sve više – na jugu Srbije – Albanci, u Sandžaku Bošnjaci.

Da bi obezbedila status kandidata, Vlada Srbije (ukoliko je stvarno za taj status zainteresovana) moraće do decembra 2011, kad se zemlje članice EU izjašnjavaju o predlogu Komisije o kandidaturi Srbije, da uloži napor da se otkloni šteta koja je napravljena nepromišljenom radikalizacijom situacije na severu Kosova i da pokaže spremnost za konstruktivni nastavak dijaloga sa Prištinom.

Vlada Srbije i predsednik Republike još se nisu ogradili od "balvan – revolucionara". Čvrst stav Vlade u tom pravcu¹¹⁶ doprineo bi smirivanju tenzija i spuštanju strasti među građanima Srbije, koji su odavno shvatili da Kosovo ne može da se vrati u granice Srbije. Srbi na Kosovu, pa i na severu, nemaju poverenje u politiku Beogradu i mnogo realnije sagledavaju situaciju. Potvrđuje se činjenica da su obični ljudi i na Kosovu, i u Srbiji daleko realniji i racionalniji od same vlasti.

116 Kontrolu granice koju su uspostavile kosovske vlasti, Srbija bi mogla da preokrene u svoju korist. Zvanični Beograd bi mogao da poruči javnosti da se sever Kosova više ne može da brani, jer se ne može ratovati protiv „celog sveta“.

TADIĆ JE MARIONETA SRPSKIH NACIONALISTA

330

Predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Sonja Biserko, u intervjuu za Dane objašnjava zašto je sa mjesta direktora Narodne biblioteke policajac, Ivica Dačić po hitnom postupku smijenio pisca Sretena Ugrečića, da li se Srbija ubrzano vraća u devedesete i kolika je stvarna moć srpskog predsjednika, Borisa Tadića.

RAZGOVARALA: TAMARA NIKČEVIĆ

Zamjeniku premijera i ministru policije Srbije, Ivici Dačiću prošle nedjelje, istina, nije pošlo za rukom da uhapsi pisca Sretena Ugrečića, ali jeste da ga smijeni sa mjesta upravnika Narodne biblioteke. Ugrečićev potpis na apelu *Foruma pisaca* kojim se traži momentalni prekid medijskog linča crnogorskog književnika Andreja Nikolaidisa, poslužio je uvijek budnom „Tadićevom Karadžozu“ – kako je ministra Dačića nazvao Enver Kazaz – da direktora Narodne biblioteke najprije proglasi „podržavaocem terorizama“, a onda, po hitnom postupku, na „telefonskoj sjednici vlade“ da isposluje njegovu smijenu.

Pred Dačićevom budnošću i efikasnošću zastidio bi se, sigurna sam, i *veliki* Lavrentij Berija. O Leky Rankoviću i Krcunu Peneziću da i ne govorimo.

Šta se to događa sa Srbijom? Da li je zaista moguće napraviti takvu istorijsku inverziju i nekadašnjeg važanog šrafa Miloševićeve „terorističke organizacije“ najprije postaviti za ministara policije, a onda mu i dozvoliti da, bez ikakvog zazora ili stida, Čedomira Jovanovića, Filipa Davida, Nenada Prokića

i Sretena Ugričića optuži da „podržavaju ubice i atentatore“?! Je li moguće da osoba koja je ne tako davno bila zadužena da teorijski obrazlaže najmonstruoznije zločine počinjene i u Srbiji i van nje, danas vitla pendrekom i čestitim građanima ove zemlje prijeti zatvorom? Kako je srpsko društvo došlo do toga da mu moralne pridike drži pripadnik stranke čiji je kompletan politički vrh završio u Hagu? Partijske kolege tog istog ministra, „užasnuti“ apelom beogradskih intelektualaca da se prestane sa progonom jednog pisca, danas bez problema posjećuju Arkanovu udovicu – pravosnažno osuđenu za pljačku – solidarišući se sa njenim pravednim „stradanjem i patnjom“. Da li je Sretena Ugričića, postavljenog na mjesto direktora Narodne biblioteke u doba Zorana Đinđića, očistila ona čuvena nacionalna metla koja je samo željela da pokaže kako srpska elita, umjesto sa Miloševićem, želi konačni i definitivni raskid sa nasleđem prvog demokratski izabranog predsjednika srpske vlade, ubijenog u državnom atentatu, 12. marta 2003? Najzad, je li ovdje riječ o konačnom trijumfu čuvene *Deklaracije o pomirenju* Demokratske stranke sa Socijalističkom partijom Srbije kojom je tako nesrećno i nepromišljeno (?!), predsjednik Tadić pokušao da opere biografije nekadašnjim glasnogovornicima i sledbenicima Miloševićevog zločinačkog poduhvata i na taj način izjednači dželata i žrtvu? Ili nije? Može li još?

„Smena Sretena Ugričića, čoveka koji je od Narodne biblioteke napravio renomiranu nacionalnu instituciju svetskog ranga, sramna je demonstracija sile i povratka u devedesete“, kaže Sonja Biserko. „Reagujući na ocene o Albancima kao 'talogu Balkana', svojevremeno su JUKOM i Helsinški odbor podneli krivičnu prijavu protiv Dobrice Ćosića; braneći navodnu slobodu govora, svi su stali u njegovu odbranu. Ne ulazeći ovom prilikom u analizu Nikolaidisovog teksta, danas se cela stvar okreće: *Forum pisaca* se proglašava terorističkom grupom, smenjuje se Ugričić, a u planu su, koliko čujem, smene i ostalih potpisnika apela zaposlenih u državnoj službi“.

DANI: Kakvo je društvo u kome se pisaci proglašava terorističkom grupom?

BISERKO: Srpsko društvo je nestabilno i nedemokratsko. Činjenica da piscima etikete terorista i atentatora lepi pripadnik onog režima kome se danas sudi u Hagu, ukazuje na haos u kome se ovo društvo nalazi. Cela ujudirna sa *Forumom pisaca* je, verujem, u funkciji predstojeće predizborne kampanje. Hajka, javni govor prepun mržnje ukazuje na paniku i strah koji vladaju u redovima koalicije na vlasti. Budući da građanima nemaju šta da

ponude, da je ekonomska i socijalna situacija katastrofalna, vlast ponovo manipuliše nacionalnim osećanjima i proizvodi neprijatelje. U optičaju su teze o ugroženosti srpstva i države i eskalaciju te retorike ćemo, bojim se, tek videti u narednim danima.

Ali, u tome učestvuje i predsjednik Tadić, njegovi glasnogovornici, savjetnici, mediji pod njegovom kontrolom...

Nažalost, u Srbiji je izvršena lustracija, ali u suprotnom smeru: lustrirani su oni koji su bili protiv ratnog raspada Jugoslavije. Svi – od Dačića, Kusturice, Beka, Miškovića i Tijanića – svi su danas ugledni članovi ovog društva. Doduše, osim nas antiratnih boraca, lustriran je i Ljubiša Ristić. Samo je njemu zabranjen rad. Zašto? Možda zbog toga što bi Ristić, kao pravi, istinski talenat i jedan od najboljih pozorišnih reditelja bivše Jugoslavije, sve te “praverne”, u umetničkom smislu, danas mogao da ugrozi. Ali, to je druga tema. Htela sam da kažem da me ne iznenađuje to što radi Demokratska stranka i predsjednik Tadić. Jer, izvinite, ako pogledate nacionalni program srbijanskih političkih partija, videćete da među njima nema značajnije razlike.

U kom smislu?

U smislu da su taj nacionalni program jedni sprovodili, drugi koncipirali, treći podržavali. Gotovo niko od njih nije bio protiv rata, protiv agresije; razikovali su se u metodi, u načinu na koji bi se moglo doći do istog cilja, a to je velika ili proširena Srbija. Nažalost, naša država i njene institucije ne počivaju na moralnim vrednostima, pa je onda moguće da Dačić smeni Ugrečića i da Tadić ni prstom ne mrdne.

Da li je uopšte realno tražiti zaštitu od predsjednika Tadića? Kolika je njegova moć?

Ovde su mnogo jači neformalni centri; oni donose strateške odluke i, u tom smislu, Tadić je neka vrsta marionete. Doduše, upravo je Tadić Ivici Dačiću dao da odigra tu prljavu ulogu za koju su kasnije složno glasali njegovi ministri...

Eto, vidite kako funkcioniše Deklaracija o pomirenju?

Za to složno funkcionisanje Deklaracija nije ni bila potrebna. Kao što sam rekla, među njima nikada nije bilo neke velike razlike...

Ivan Stambolić mi je jednom rekao kako te razlike ne može ni biti, budući da je “rodno mesto svih srpskih partija – rat, a ne demokratija”.

O tome i govorim. Nažalost, u Srbiji još uvek niko nema snage da se obračuna sa ratnom prošlošću, ratnim nasleđem, projektom koji je stvoren i koji je doveo do krvavog raspada SFRJ. Dvadeset godina od početka poslednjih ratova, Srbija nije prihvatila ni svoje, ali ni granice sebi susednih država. Sa tim se još nije pomirila. To svakodnevno demonstrira delovanjem u regionu, pre svega u odnosu na BiH, Crnu Goru i Kosovo. U suštini, srpska politika – pa i ova Tadićeva i Dačićeva – smatra da su granice srpske države privremene i da će doći trenutak u kome će neke međunarodne okolnosti dovesti do toga da se Srbija proširi i uzme teritorije za koje vekovima misli da joj pripadaju. Uostalom, da nije tako, zar bi Tadić od Dodika primio lentu koju su pre njega dobili ljudi optuženi za ratne zločine: od Biljane Plavšić, preko Ratka Mladića i Radovana Karadžića...

Kada govorite o „međunarodnim okolnostima“, na šta mislite? Da li je moguće da Srbija dobije priliku da ponovo mijenja granice?

Mislim da ne. U pitanju je, rekla bih, iluzija zbog koje Srbija gubi i svoje istorijsko vreme i mogućnost da se demokratski razvije. Razvijena i demokratska Srbija bila bi, sigurna sam, poželjan partner celom regionu. Uostalom, kao u slučaju Nemačke i Japana, prihvatanje i priznanje istorijskog i ratnog poraza može da bude produktivno: iz toga se rađa nova energija pomoću koje se prevazilaze traume ratne prošlosti i traže drugi pravci razvoja. Umesto toga, Srbija se i dalje ne miri sa porazom; ne prihvata ga i zbog toga nastavlja s politikom koja je stavlja u situaciju u kojoj je ceo region gleda sa nepoverenjem. Naravno, u tome su evropske integracije veoma važan elemenat; one su faktor emancipacije i demokratizacije Srbije, ali i celog regiona

U Crnoj Gori tvrde da kriminalizacija Mila Đukanovića koja dolazi iz Srbije zapravo ima za cilj kriminalizaciju referenduma o nezavisnosti iz 2006. Šta Vi mislite?

Srbija se nikada nije i neće pomiriti sa činjenicom da je Crna Gora nezavisna država. Smatraju je svojom, srpskom državom; „srpskom Spartom“, čuli ste to hiljadu puta. Srećom, Crna Gora je već daleko odmakla: na pragu je pregovora sa EU, na pragu ulaska u NATO, tako da su svi pokušaji vraćanja Crne Gore pod okrilje velike, proširene Srbije – uzaludni. Kada govorimo o projektu koji je još uvek živ, uzmite, na primer, vladinu Strategiju o Srbima u dijaspori, gde Srbija, pomoću srpske manjine u susednim zemljama ili srpskih izbegličkih udruženja pokušava da destabilizuje region.

Kako?

Tim stalnim podgrejavanjem neprijateljstva, srpske manjine ili izbeglička udruženja otvaraju pitanja u Hrvatskoj i BiH; oni smatrajući da je Republika Srpska naveći domet ili vrh onoga što bi svi Srbi u susednim državama trebalo da imaju. Na konferenciji u Beogradu, nedavno održanoj povodom obeležavanja 15-godišnjice Dejtonskog sporazuma, rečeno je kako bi članstvo Srbije u EU samo ometalo državni i nacionalni plan prisajedinjenje Republike Srpske Srbiji...

Da, o RS se govori kao o kompenzaciji za izgubljeno Kosovo...

Tako nešto nije moguće. Nažalost, nevolja je u tome što niko još uvek ne izlazi sa predlozima po kojima bi BiH bila organizovana na građanskim, a ne na nacionalnim, etničkim principima. Važno je postići konsenzus po tom pitanju i to, pre svega zbog toga što srpska strana smatra da je, u ovakvim okolnostima, ipak moguća realizacija plana samostalne RS i njenog priključivanja Srbiji. Najveći problem Balkana je to što Srbija nije poražena...

Šta to znači?

To znači da Beograd, kada je reč o ratu na prostoru bivše Jugoslavije i dalje zastupa tezu kako je u BiH vođen oslobodilački rat Srba. Vidite i sami koliko je prisustvo Srbije u BiH, ali i u Crnoj Gori, na Kosovu... Nije problem to što Srbija u tim državama štiti svoju manjinu; problem je kako je štiti i šta se iza toga krije. Kao što sam rekla, Srbija je svoje manjine instrumentalizovala i one uglavnom služe za destabilizaciju političkih prilika u tim zemljama... Kada kažem da Srbija nije poražena, tu mislim i na odgovornost međunarodne zajednice. Posle Dejtonskog sporazuma i nekoliko godina povratka izbeglica, međunarodna zajednica, nažalost, nije čvrsto stala iza *aneksa VII* Dejtonskog mirovnog sporazuma, što znači da nije realizovana ideja povratka ljudi na prebivališta sa kojih su proterani...

Nego je, hoćete da kažete, pobijedila ideja Dobrice Ćosića o „humanom preseljenju“?

Tačno. Osim toga, agresija koju je Srbija izvršila na neke od susednih zemalja nikada nije jasno definisana. Još uvek se ne priznaje da nisu BiH i Hrvatska napale Srbiju, nego je bilo obrnuto. Doduše, kada se analiziraju pojedine presude Haškog tribunala, jasno je da je bila reč o agresiji. I o genocidu. I to ne samo u Srebrenici, nego i u drugim mestima u BiH. Uskoro ćemo, nadam se, imati presude Karadžiću i Mladiću koje će o tome govoriti.

Zbog čega, uprkos presudama za genocid, ovdje malo ko priznaje šta se dogodilo?

Nijedna od tih presuda nije prihvaćena u odgovarajućim institucijama, obrazovnom sistemu... Nema nikakvog uticaja na stav društva. To, pre svega, sprečava elita...

Zašto? Zato što je i sama u tome učestvovala?

Tako je; to je presuda i njoj, eliti. U Srbiji nema za društvo relevantnih ljudi koji se stide onoga što je učinjeno u BiH, na Kosovu, u Hrvatskoj... Ne postoji ni osećanje moralne odgovornosti, što je još jedan dokaz da taj projekat, ta ideologija nisu poraženi. Tu ideologiju nije izmislio Dobrica Ćosić; ona je mnogo starija. Ćosić je bio njen simbol, promoter, važan akter u smislu mobilisanja Srba u BiH, Hrvatskoj, na Kosovu... Taj projekat je užasno mnogo koštao ceo region, ali i samu Srbiju i ona sada pokušava da na sve načine opravda promašaj koji nije ni imao šansu na uspeh. Poseban problem leži u tome što, zahvaljujući ovakvom obrazovnom sistemu i neodgovornosti elite, generacije mladih ljudi ostaju otrovane iluzijama i mitovima o nekakvoj pravednoj borbi srpskog naroda protiv ostatka sveta. Nažalost, mladi ljudi su puni predrasuda, besa i netrpeljivosti prema svima koji su drugačiji.

I, šta je izlaz?

Kada je reč o suočavanju sa onim šta se dogodilo, često se prave poređenja sa Nemačkom i Nemačcima. Ali, Nemačkoj su nametnute određene stvari koje su od države i državnih institucija morale biti prihvaćene. Ovde to nije bio slučaj. Dakle, da zaključim: kada govorim o tome da Srbija nije poražena, pre svega mislim na to da joj, kao Nemačcima, nije nametnuto da prihvati činjenice koje se odnose na karakter rata koji je vodila, odgovornost za počinjene zločine i razaranja. Dok se tako nešto ne dogodi, ovde ćete imati reletivizovanje i reviziju prošlosti, priču o tome kako smo svi jednako odgovorni, o građanskom ratu, ne o agresija i o tome da smo ne mi, nego međunarodna zajednica najodgovornija za raspad bivše Jugoslavije. Ma koliko to bilo štetno po ostale zemlje regiona, dugoročno takav pristup će najviše koštati Srbiju i njene građane. A za to će odgovornost snositi njena elita.

UVID U STRATEGIJU KOJA SE SPROVODILA U BOSNI

336

Pozdravljam vas sve u ime Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji i u svoje osobno ime,

ZAHVALJUJEM VAM ŠTO ste došli u tolikom broju. Raduje me da u Beogradu ima toliko ljudi koji znaju i žele da čuju šta se dešavalo u Bosni i Hercegovini.

Knjiga pred nama je dragocen izvor i dokument za promišljanje i razumevanje rata u Bosni i Hercegovini. Robert Donia je sačinio izvode iz transkripata Skupštine Republike Srpske u periodu od 1991, do 1996. godine. Materijal je složen hronoloski po temama.

Ova knjiga je, pre svega važna za srpsku elitu koja je moralno obavezna da intelektualno i praktično bude javni nosilac kulture sećanja koja podrazumeva kritičnu refleksiju nedavne prošlosti. Nažalost, ona do sada nije pokazala spremnost da bude predvodnik u tako važnom i veoma kompleksnom procesu.

Bez obzira na činjenicu što, osim haškog i drugi specijalni sudovi sankcionišu masovne zločine, srpska elita nije pokazala spremnost da se angažuje na moralnoj obnovi društva. Upravo taj deo preuzimanja odgovornosti nedostaje Srbiji, iako je od ratova i zločina prošlo gotovo dve decenije. Ne samo da država nije preuzela odgovornost, niti ozbiljno osudila zločinačku politiku režima Slobodana Miloševića, nego je ta politika nastavljena drugim sredstvima.

Nespremnost srpske elite da intelektualno i praktično bude javni nosilac kulture sećanja, koja podrazumeva kritičnu refleksiju nedavne prošlosti, blokira stavljanje moderne srpske nacije. To ujedno pokazuje da je srpski

nacionalni projekat bio široko podržan i da su u njemu praktično svi učestvovali: vlast, opzicija (osim nekoliko izuzetaka) i sve elite osim one koja je učestvovala u antiratnom pokretu, koji je takođe bio ograničen. Zbog toga je najveća opasnost za budućnost Srbije i normalizaciju odnosa u regionu upravo ta opsesija ujedinjenjem svih Srba pod jednim državnim krovom.

Ova knjiga pruža uvid u strategiju koja se sprovodila u Bosni. Radovan Karadžić je ratne ciljeve prvi put izložio na 16. sednici Skupštine RS u maju 1992. godine; oni su poznati kao "šest strateških ciljeva": prvi cilj je razdvajanje srpske od druge dve zajednice; drugi cilj je koridor između Semberije i Krajine, a treći eliminacija reke Drine kao granice, odnosno ukidanje postojeće granice koja je razdvajala Bosnu i Hercegovinu od Srbije. Četvrti cilj je uspostavljanje granice na reci Uni i reci Neretvi, a peti, podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo. Šesti cilj bio je izlaz Srpske republike Bosne i Hercegovine na more.

Odnos prema Bosni ostao je nepromenjen i gotovo 18 godina nakon završetka rata. Državnu strategiju prema Bosni dosledno su sprovodile do sada sve vlade Srbije, a ona se oslanja na nekoliko važnih odrednica, osim spomenutih šest ratnih ciljeva: na kongres srpskih intelektualaca koji je održan u Beogradu 1994. godine; na zaključke sa savetovanja, *Geopolitička stvarnost Srba*, (Institut za geostrateške studije na Fruškoj gori, Novi Sad, 1997), kad je Dejtonski sporazum prihvaćen kao maksimum u datim međunarodnim okolnostima i uspostavljene smernice za sprečavanje povratka izbeglica u Republiku Srpsku (RS) i ekonomsko i kulturno integrisanje RS u Srbiju. Treća važna odrednica je predgovor Dobrice Ćosića dnevničkim zabeleškama Nikole Koljevića "*Stvaranje Republike Srpske*" (Beograd: Službeni glasnik, 2008); četvrta važna odrednica je Strategija Vlade Srbije za odnose sa Srbima u regionu koju je izradilo Ministarstvo za dijasporu (2009) i knjiga Dobrice Ćosića "Bosanski rat" (Beograd: Službeni glasnik, 2012).

RS se u Srbiji tretira kao država, kao nova činjenica koja je nastala u funkciji odbrane konstitutivnosti srpskog naroda i koja je međunarodno verifikovana Dejtonskim sporazumom. Raspad Bosne, odnosno osamostavljanje Republike Srpske je državni cilj kome su podređeni i članstvo u EU, i suštinski nacionalni interesi same Srbije. I zato, kako misle nacionalisti, sudbinsko vezivanje Srbije za evropske integracije vezalo bi ruke Srbiji da pomogne u održanju Republike Srpske. Nije neočekivano da dođe do drame, odnosno dilema povodom potpisivanja sporazuma sa Prištinom koji je u toku.

Takva hijerarhija prioriteta opredeljuje ponašanje Srbije prema Sarajevu. Događaji iz devedesetih i njihovo tumačenje kao oslobodilačkog rata i, prema Ćosiću, kao “odbrane slobode i istine i nacionalnih prava u Republici Srpskoj” – ostaju glavna prepreka uklanjanju suštinske kočnice državnoj konsolidaciji Bosne i Hercegovine, kao i normalizaciji odnosa između dvije zemlje.

Ovakve i slične publikacije u kontekstu dvadesetogodišnje manipulacije istorijskim činjenicama, u Srbiji su već zacementirale interpretaciju o ratu u Bosni i Hercegovini koja je suprotna istorijskoj istini. I to bez obzira na to što je Haški tribunal doneo najviše presuda upravo povodom zločina Srba počinjenih nad Bošnjacima.

Ignorisanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i svih prikupljenih i dokumentovanih dokaza o ratu u Bosni i Hercegovini dodatno komplikuje odnose u BiH, posebno odnose Srba i Bošnjaka. Nedavni Nikolićev govor u UN dodatno je komplikovao odnose sa regionom. On je haške procese stavio u istu ravan sa procesima koje je vodila inkvizicija, kao i sa pariskim i moskovskim procesima, odnosno tvrdio je da su postupci protiv Srba motivisani kažnjavanjem i odmazdom, kao i da su bez pravde i pravednost.

To je višestruko opasno i štetno, ne samo za konsolidovanje Bosne i Hercegovine, nego i za demokratski napredak i evropsku budućnost Srbije.

Ta se “nepropisno upokojena, mračna prošlost” mora upokojiti. A može se upokojiti jedino istorijskom istinom i pravdom. Delić te istine je u ovoj knjizi koja je danas pred nama.

Čitajući izvode iz transkripata, svaki iole pažljiviji čitalac medija u Srbiji u predvečerje rata, može zaključiti da su sve teze iznete na Skupštini RS bile skovane u Beogradu, a lansirane u medijima, posebno u periodu od 1988, do 1991. Propaganda protiv Bosne počela je intenzivno u trenutku kad je postalo jasno da i Bosna ide putem nezavisnosti. Srbijanski mediji su iznosili teze srpskih akademika koji su onda širene i umnožavane na različitim nivoima. Sve što se čulo u Skupštini RS je pre toga izrečeno u Beogradu.

Evo nekih teza iz Skupštine RS:

“Srbi su državotvorni narod, doveden u poziciju da o nama odlučuje daleko manjinski narod, odnosno oni narodi koji nisu nikad imali svoju državu i koji, dabome, nisu državotvorni narod”.

“Kome ne valja s nama i među nama, neka traži prostor”.

Ili "Mi imamo pravo i možemo da spriječimo bilo koga u svim mjestima u kojima smo imali plebiscite da se odvoji od Jugoslavije. Gdje god su Srbi glasali, bez obzira na to ima li ih 5 odsto ili 55 odsto, to je konstitutivni dio toga mjesta i te Republike. Gdje smo se god na svom plebiscitu izjasnili da ostanemo u Jugoslaviji i to mjesto po našoj volji mora da ostane u Jugoslaviji, ako mi tako odlučimo".

Hijerarhija naših ciljeva "na prvom mestu trebalo da bude uspostavljanje jedinstvenog državnog prostora od teritorija gde u većini žive Srbi. To mora da bude naš minimum".

"Prije rata planirajući šta će sve biti od one BiH, uplanirali smo i ispalo je skoro slično onome šta će biti u Sarajevu. Razmišljali smo tada da osvojimo planinu Zvijezdu i da to bude granica i da kanjon rijeke Krivaje posluži za povezivanje Sarajeva i Banja Luke i da se za 1,5 [čas], jednim dobrim putem može stići iz Sarajeva u Banja Luku. To je država, to je dobro integrisana nacija, to je bio naš plan daleko prije rata. Molim vas, ta opcija još nije izgubljena..."

"... mi smo u skladu platforme Skupštine izričito stavili do znanja da je naša opcija, primarna opcija, ujedinjenje sa Srbijom. Ako ne ide to, onda nezavisnost".

"Naši Muslimani više nemaju nijedan oblik kolektivnog identiteta i nijedan kamen temeljac za koji bi se uhvatili, osim najradikalnijeg islamskog fundamentalizma. To je činjenica sa kojom se mora računati. A, zašto sam sve to ispričao? Da bih odgovorio na prethodno pitanje".

"Naš cilj mora da bude izlaz na more gdje su mu Srbi najbliži, a to je srpska Hercegovina".

"Postigli smo, po mom mišljenju, osnovnu stvar da su oni pristali da se BiH treba da podijeli po etničkom principu i da to budu tri nacionalne jedinice..."

"Nema nijednog Srbina koji je odbacio konačni strateški cilj srpskog naroda da živi u jednoj državi, odnosno u jednoj zajedničkoj država, u jednom savezu država".

"Ukupna srpska nacija treba da se integriše oko nekoliko svojih čvorišta, prije svega oko Beograda pa onda oko nekih čvorova policentričnog razvoja u RS".

"Ne daju li nam Jugoslaviju, ne smije Srbija doći u Bosansku krajinu da je brani. Ne smije, jer i Srbija će biti uništena, a cilj je da se Srbija uništi..."

Ova knjiga predstavlja samo mali deo istine o ratu u Bosni.

Genocid u Bosni je dokazan. Genocid, po definiciji ne može se zaboraviti tokom generacija. Moralna je obaveza Srbije da pomogne ljudima da to zaborave i da normalno žive bez opsednutosti i sa stalnim noćnim morama, Srbija mora priznati tu ljudsku tragediju.

Pred srpskom elitom stoji i pitanje – da li je spremna da prizna da je postojala određena ideologija, utemeljena znatno ranije, a koju je devedesetih godina podržala većina.

Da li je spremna da prizna da je državna politika i kolaboracija institucija povezanih sa državom, omogućila sprovođenje te politike.

Da prizna da su postojale deportacije i masakri civilnog stanovništva čija su imena identifikovana, kao i njihova kulturna afilijacija ili religija.

Da prizna da postoje dokazi o sistematskom uklanjanju tragova zločina, poput onih u blizini Beograda, u Batajnici.

Da prizna da postoje dokazi o dislociranju ubijenih (tzv. sekundarne i tercijarne masovne grobnice) i njihovo unakazivanje, a ponekad i često, i njihove spaljivanje.

Da je namerno uništavano kulturno nasleđe, kako bi se zatro identitet drugih zajednica i još mnogo toga.

Do sada su utvrđene mnoge istorijske činjenice, postoje brojni dokumenti, materijali, knjige, filmovi. Ova knjiga je samo mali delić toga.

Ali sve to još nije predloženo srpskoj javnosti, umnogome ni svetskoj.

Knjiga koju danas promoviramo je važan podsetnik na to da je pred nama ovde u Beogradu još veoma dalek put do prihvatanja realnosti, elementarne ljudskosti i moralnosti.

Međunarodna zajednica u svom ophođenju sa Srbijom nije posvetila dovoljno pažnje ispunjavanje njenih moralnih obaveza prema regionu i svetu. U tom smislu ona je prihvatila „komercijalni“ odnos Srbije prema tim obavezama, što je stvorilo utisak da ispunjavanje obaveza prema Haškom tribunalu (hapšenje Karadžića, Mladića i Hadžića) predstavlja kraj njenih obaveza. Ali, ni tokom rata međunarodna zajednica nije izbegla podvalu da se razgovara samo o etničkim mapama. Tako Momčilo Krajišnik na jednoj od sednica kaže: "Mi smo tako juče uživali kada smo vidjeli kako Evropljani nose kartu kao Srbi, nemaju samo pištolje pa da ih sakriju. Jer, svaki Srbin ima pištolj i kartu."

OČIGLEDNO JE DA NEMAČKA TRAŽI DODATNE GARANCIJE

Početak pristupnih pregovora sa EU bi, po mom mišljenju, pre svega psihološki mnogo značio građanima Srbije: čekali su taj datum nekoliko godina i negativan odgovor Brisela bi doveo do jedne vrste razočarenja i dodatnog nepoverenja u Evropsku uniju, smatra predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije.

RAZGOVARALA: TAMARA NIKČEVIĆ

Uprkos najavama i optimističkim očekivanjima vrha beogradske vlasti, Srbija će još neko vrijeme možda morati da sačeka datum otvaranja pregovora za članstvo sa EU. Naime, po riječima njemačke kancelarke Angele Merkel, pristupna konferencija EU sa Srbijom mogla bi da bude održana u januaru, ali "samo ako se u decembru potvrdi puno sprovođenje briselskog sporazuma Beograda i Prištine".

"Očigledno je da u ovom momentu Nemačka traži dodatne garancije da će ono što je dogovoreno u dijalogu Beograda i Prištine biti sprovedeno" – objašnjava za *Portal Analitika* predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Sonja Biserko. „Mislim da bi Srbija trebalo da dobije datum; ne zbog ovoga što je uradila aktuelna Vlada, nego zbog toga što je to jedini način da se Srbija stavi na evropski kolosek koji će ovu vlast neuporedivo više obavezivati na poštovanje onoga što će EU pred nju postavljati kao zadatke. Pre svega, tu mislim na Poglavlje 23 i 24 koje se odnosi na reformu pravosuđa.

Podsetiću vas da je i ono malo što je u tom smislu bilo reformisano, ova vlast veoma brzo uspela da poništi“.

ANALITIKA: Šta je reformisano? Zar prethodna ministarka Snežana Malović iza sebe nije ostavila katastrofalno stanje, zbog čega je bila kritikovana i od strane EU?

BISERKO: To nije sporno... Međutim, ova vlast je u pravosudni sistem već vratila mnoge ljude koji su se zbilja ogrešili o zakon. U tom smislu, danas u srpskom pravosuđu vlada potpuni haos, pa pojedini advokati s pravom tvrde kako u toj oblasti stanje nikada nije bilo gore.

Početak pristupnih pregovora sa EU bi, po mom mišljenju, pre svega psihološki mnogo značio građanima Srbije: čekali su taj datum nekoliko godina i negativan odgovor Brisela bi doveo do jedne vrste razočarenja i dodatnog nepoverenja u EU. Poslednje nervozne poruke čelnika vladajućih stranaka, nažalost, umesto da smire, samo dodatno podgrejavaju to negativno osećanje...

Govorite o...

Govorim o porukama kao što su: „ako ne dobijemo datum, nećemo primeniti sporazum sa Prištinom“, „krenućemo drugim putem“ i slično. To uglavnom govore predsednik Tomislav Nikolić i premijer Iвица Dačić; prvi potpredsednik, Aleksandar Vučić, budući da su ga proglasili „evropejcem“, je ipak uzdržaniji; za sad se čuva. Za razliku od građana i, s obzirom na to da je Srbija bukvalno pred ekonomskim kolapsom, ova vlast dobijanje datuma pregovora sa EU doživljava kao neku vrstu spasonosne formule: nemaju ništa drugo da ponude kao rezultat. Uostalom, i sporazum Beograda i Prištine je pre svega dokument iznuđen realnošću. U tom smislu, najtragičnije je to što se Srbija okreće Evropi u trenutku kada je na kolenima. Dakle, ni ovoga puta to nije promišljena odluka koja je posledica konsensusa unutar politike i društva.

Hoćete da kažete da ova vlast vodi politiku pridruživanja EU jer je na tako nešto prinuđena?

Tako je... Kada govorim o nepostojanju konsensusa o neophodnosti evropskog puta, mislim i na to da je svih ovih godina od strane vladajućih elita Kosovo držano kao instrument pomoću koga bi se eventualno nešto moglo dobiti u Bosni i Hercegovini. Odugovlačilo se, čekalo sa rešenjem; na kraju, kada je shvaćeno da od podele Kosova nema ništa, ono je iskorišćeno kao ulog u trgovini za dobijanje datuma početka pregovora sa EU. Sporazum

sa Prištinom je potpisan, ali će, videli smo, njegova primena predstavljati uslov od koga Evropa neće tako lako odustati. To će biti uslov svih uslova.

Zašto kažete da Vlada premijera Ivice Dačića nije zaslužila dobijanje datuma?

Zato što ništa konkretno nije uradila...

Kako nije? Ipak je potpisala Sporazum sa Prištinom, započela borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala...

Dijalog sa Prištinom traje od momenta kada je nemačka kancelarka Angela Merkel prehodnu Vladu usloвила da uđe u dijalog sa Prištinom. Ako se sećate, aktuelna vlast se u početku pravdala da u pregovore sa Prištinom ulazi jer ne može da odustane od nečega što su već započeli i potpisali njihovi prethodnici. Shvativši vremenom da neće dobiti očekivanu finasijsku pomoć sa strane – od Rusa, pre svega – okrenuli su se Evropi. Budući u tom smislu neiskrena, očekujem da će Dačićeva Vlada tokom pregovora o ulasku Srbije u EU veoma jasno pokazati otpor evropeizaciji – i na individualnom i na svakom drugom nivou.

Kako razumijete pohvale koje od strane pojedinih evropskih diplomata stižu na račun aktuelne Vlade, prije svega na račun potpredsjednika, Aleksandra Vučića?

U diplomatskim pregovorima i pokušajima da se Srbija stavi na evropski kolosek, čini se sve kako bi se ovdašnje vlasti privolele i odobrovoljile da na tako nešto pristanu. Zbog politike koju je vodila poslednje dve decenije, Srbija se na evropskim adresama s pravom doživljava kao faktor destabilizacije Balkana. Shvatajući da je izolovana Srbija problem celog regiona, evropski političari se trude da je uvuku i postave na svoje tračnice. Na tom putu Evropa i dalje uslovljava, što je prirodno; ali, može da bude i kontraproduktivno.

U kom smislu?

U smislu da Srbija nema unutrašnje kondicije da zadovolji te visoke evropske kriterije. S obzirom na činjenicu da Srbija narednih desetak, petnaestak godina neće postati članica EU, mislim da bi te uslove i standarde trebalo malo popustiti.

Izvestilac Evropskog parlamenta za zapadni Balkan, Jelko Kacin, kaže kako bi, kada je riječ o reformama, Crna Gora trebalo da se ugleda na Srbiju. Mislite da je i ta poruka...

Mislim. Ponavljam: takve izjave tumačim kao deo strategije uvlačenja Srbije u proces evropskih integracija. Reč je o takozvanoj politici podilaženja. Koja, uzgred, veoma dugo traje. Uostalom, u oktobru će izaći izveštaj EU u kome će se tačno videti gde je i kako stoji Dačićeva Vlada. Prošle godine, taj izveštaj je bio neutralno-negativan; videćemo šta će biti sada.

Kada je reč o reformama i borbi protiv korupcije i kriminala, moram da vas podsetim da je upravo u vreme prethodne Vlade napravljen plan hapšenja Darka Šarića. I to EU veoma dobro zna. U tom smislu, bilo bi nepošteno govoriti da su Dačić i Vučić krenuli od početka.

Predsjednik Nikolić je nedavno rekao da su u vrijeme prethodne Vlade Darko Šarić i njegov klan stekli enormno bogatstvo. Doduše, ne znam da li je imao u vidu da je aktuelni premijer, Ivica Dačić bio potpredsjednik te iste Vlade i ministar unutrašnjih polova i da se neki njegovi bliski saradnici spominju u kontekstu saradnika Šarićevog klana.

Ali, šta je ova Vlada uradila oko hapšenja Šarića? Ništa!

Najzad, ako govorimo o borbi protiv kriminala, ona bi valjda morala da se vodi kroz institucije, a ne da se ljudi privode i hapse preko tabloida. Takav sistem je veoma opasan, tim pre što Srbija nije razvijeno društvo sa jakim institucijama i javnim mnjenjem koje ne bi dozvolilo različite vrste zloupotrebe, političkih progona i hapšenja. Nemam ništa protiv hapšenja kriminalaca, ali mislim da to nije način. Jer, u takvoj situaciji ova vlast može da uhapsi bilo koga, da ga diskredituje i da na kraju ne bude ništa. Uzmite slučaj Olivera Dulića...

Protiv Olivera Dulića se vodi sudski postupak. Pored toga, zar vam se ne zavrti u glavi kada svakoga dana pročitate šta u šta su sve bili upetljani ministri vlada od 5. Oktobra 2000?

Ne, to nije sporno. Samo nešto nisam sigurna da je toliko hvaljena Vučićeva borba protiv korupcije sitemska i da će sve okolnosti u tim slučajevima do kraja biti rasvetljene. Izvinite, ali u civilizovanim zemljama se ne hapsi preko tabloida. To je metod kojim se služio Slobodan Milošević. Najzad, zahvaljujući ovoga puta priči o borbi protiv korupcije i kriminala – tom populističkom bacanju prašine u oči građanima – u Srbiji jedna ličnost polako dobija široku podršku civilnog sektora, nezavisnih intelektualaca i pojedinih nevladinih organizacija; što postaje zabrinjavajuće. Hoću da

kažem da, zahvaljujući tome, Aleksandar Vučić preuzima celokupnu vlast u zemlji, odlučuje o svemu, baš kao što je to nekada radio Slobodan Milošević.

Ili Boris Tadić, nešto kasnije.

Tadić je zbog toga izgubio vlast. Ali, zar ne primećujete da na isti onaj način na koji je svojevremeno Slobodan Milošević mobilisao mase poručivajući kako „niko ne sme da bije ovaj narod“, Vučić danas obećava hapšenja?

Primjećujem...

Ali, mnogi ne primećuju. Nažalost, Srbija ima iskustva sa tom vrstom pravljenja kulta ličnosti; a zna se do čega je to dovelo. U tom smislu, upozoravam na opasnost. Dodatno zabrinjava činjenica da Srbija u ovom momentu zapravo nema ozbiljnu opoziciju koja bi se tome suprotstavila. Jedina opozicija u Srbiji je ona unutar same vlade: Dačićevi socijalisti protiv Vučićevih naprednjaka. U tom smislu, ako je i bude, borba protiv korupcije će se eventualno voditi isključivo protiv ministara koji su iz redova bivše vlade – Socijalističke partije Srbije i Ujedinjenih regiona Mladana Dinkića. Iz toga će, naravno, biti isključeni prepošteni funkcioneri i ministri Srpske napredne stranke.

Zašto kažete da opozicija ne postoji?

Kao i svaka partija koja je dugo bila na vlasti, Demokratska stranka je trenutno u procesu velikih unutrašnjih turbulencija, promene liderstva... Ne znam u kome pravcu to ide, ali mi se čini da za sada nisu pokazali potencijal da se suprotstave ili budu značajna opozicija sadašnjoj vladi. A to je Srbiji u ovom trenutku neophodno.

A Liberalno demokratska partija?

Šta sa njima?

Kakva su oni opozicija?

LDP je stranka koja nema veliku moć. Doduše, prošle nedelje je na lokalnim izborima u Zaječaru veoma dobro prošla. Pored toga, odlično artikuliše svoju politiku u Vojvodini...

U Vojvodini?! Pa, LDP prošle godine nije uspio da pređe cenzus u Novom Sadu! Kao ni u Beogradu, uostalom.

Ali se, poslednjih godinu dana, to profiliše na jedan ispravan način. Nažalost, opcija za koju se LDP zalaže nikada ovde nije imala prođu...

I vama je jasno za šta se zalaže LDP? Za nekakve apstraktne „vizije“, za čuvenu „promenu sistema vrednosti“ koji važi za sve izuzev za predsjednika stranke...

Ne slažem se sa vama... LDP je, ponavljam, mala stranka, nažalost, bez nekog značajnog uporišta u biračkom telu Srbije. Desetak procenata, šta je to? Kakav je to uticaj? Pa, ni Građanski savez Srbije nikada samostalno nije ušao u parlament. A to je ta linija... Bez obzira na sve, LDP je jedina stranka koja svakodnevno upozorava na opasnost od stvaranja kulta ličnosti jednog čoveka, kako i od politike koju ova Vlada sprovodi u kulturi, u obrazovanju. U tom smislu, zaprepašćena sam, kažem, onim što se događa takozvanom civilnom sektoru...

Šta vas zaprepašćuje?

Kao i celokupno društvo, i civilni sektor je u fazi velikih turbulencija. Zaprepašćuje me to, dakle, što se nisu snašli ili što su posustali pod pritiskom euforije napravljene oko „novih lidera“. Svakodnevno gledate da ljudi koji su se devedesetih godina hrabro suprotstavljali Miloševićevoj ratnoj politici – čiji su promoteri, uzgred, bili aktuelni premijer i njegov potpredsednik – danas bez ostatka podržavaju Aleksandra Vučića. Možda je u pitanju zamor, ko zna... Sve ovo suviše dugo traje. Dakle, smeta to što se danas stvara situacija u kojoj se ljudi sa strašnim hipotekama devedesetih predstavljaju kao gromade i usuđuju da predstavnicima civilnog sektora drže moralne pridike.

Ko vam drži moralne pridike?

Ova vlast. Ona je pobedila i tu ništa ne možemo. Međutim, ipak bi trebalo da postoji neki moralni minimum preko koga oni ne bi smeli da zakorače.

Možda je problem u tome što je nacionalizam u Srbiji i dalje veoma žilav i jak i što je to nekako pojelo celu scenu – i civilni sektor i političke partije i, ako hoćete, celo društvo. Srbija se vrti u tom krugu iz koga ne može da izađe i koji joj ne dopušta da jasno razlikuje osnovne kategorije kao što su „dobro“, „zlo“, „lepo“ ili „ružno“, „dozvoljeno“, „nedozvoljeno“... Ne možete glumiti velike evropejce, govoriti da ste se promenili, a da građanima ne objasnite zašto i u odnosu na šta ste se promenili. U odnosu na ratnu politiku devedesetih? Pa, šta je onda u toj politici bilo loše.

Na to pitanje zaista niko od njih nije odgovorio... Ne tako davno, Aleksandra Vučić je, recimo, preko table „Bulevar Zorana Đinđića“, lijepio

*fotografije Ratka Mladića; organizovao je proteste protiv hapšenja
Radovana Karadžića...*

O tome i govorim. Ko je danas zabranjen u Srbiji? Mirjana Marković, Bogoljub Karić i Ljubiša Ristić. Niko drugi! Ovi koji su podržavali ratnu politiku devedesetih, pravili skandale o kojima govorite, e, ti su danas veliki evropejci; oni su se promenili. Neka su, to je dobro. Samo bi bilo dobro da kažu zašto. I zbog Srbije, a i zbog sebe.

Bez obzira na trenutnu benevolentnost evropskih političara prema aktuelnoj vlasti, ta pitanja sigurno neće biti zaboravljena; i ona će doći na dnevni red. U ovom momentu, gurnuta su u drugi plan, ali ne brinite: moralni bagaž koji nosi ova vlast kao i pitanja odgovornosti Srbije za ratove na prostoru bivše Jugoslavije će, kroz pregovore sa EU, biti otvorena. Ona su kolevka i koren svih problema ovog društva – od korupcije i kriminala do počinjenih zločina. I u tom smislu, dobijanje datuma za početak pregovora sa EU je veoma dobra vest za Srbiju.

O komisiji Vlade Srbije o istragama o ubistvima novinara

ALEKSANDAR VUČIĆ

BI MORAO DA ZNA

348

SERIJA NERAZJAŠNjenih UBISTAVA tokom devedestih godina, uključujući i ubistvo novinara, pokazala se kao preveliki izazov i za demokratske vlast. Pre svega zbog toga što službe bezbednosti nikad nisu stavljene pod kontrolu civilnih vlasti već su ostale kao najuticajniji segment sive zone politike u Srbiji. One su učestvovala u obaranju Slobodana Miloševića, ali su uspele da i dalje zadrže svoj nesporni uticaj na politički život Srbije. I odnos snaga je bio takav da demokratske vlasti nisu imale načina da ih stave pod civilnu kontrolu. Demokratske vlasti su imale svojevrsnu fascinaciju tim službama i same su pokašale da preko njih ostvare politički uticaj. Međutim, pokazalo se da su više bile njihov instrument.

Istrage svih nerazjašnjenih ubistava uvek su do sada zastale pred vratima službi bezbednosti. Zato jer nikad nije postojala politička volja da se, otvaranjem dosijea rad službi bezbednosti učini transparentnim što je pretpostavka njihovog stavljanja pod političku kontrolu.

Uloga ovih struktura u ratovima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, ali i u nerazjašnjenim ubistvima u samoj Srbiji, i danas ima ozbiljne posledice na društvo. Brojni dokazi koji su izneti pred Haskim tribunalom, ali i pred nacionalnim sudovima (Crvene beretke, Škorpioni, kao i brojne paravojne formacije) potresaju javno mnjenje, ali bez pokušaja da se naprave veći rezovi u ovim strukturama. Reč je, naime o tome da te strukture predstavljaju kriminalnu bazu srpskog društva koja je u velikoj meri vezana za Srpsku radikalnu stranku (SRS). Zato sve afere i skandali nemaju sudski epilog. Podsećanja

radi, Šešelj je svojevremeno uvek iznosio u javnost obaveštajne podatke, čak je najavio i ubistvo Zorana Đinđića. Stalno se pozivao na svoju vezu Laufera.

Ubistvo Slavka Ćuruvije je verovatno najdrastičnija ilustracija nedodirljivosti bezbednosnih struktura. Svojevremeno je čak obelodanjen i dokument kojim se nalaže Ćuruvijino praćenje koje se potom prekida pred samo ubistvo, što nedvosmisleno upućuje na zaključak o njihovoj uključenosti u aferu "Ćuran".

Svi dosadašnji pokušaji da se rasvetle ubistva sa političkom pozadinom bili su uglavnom neuspešni. Praktično, jedino rasvetljeno ubistvo je brutalna likvidacija Ivana Stambilića na Fruškoj gori. Međutim, ni u tom slučaju nije se došlo do nalogodavaca.

Formiranje Komisije Vlade Srbije za istragu o ubistvima novinara od početka je praćeno osporavanjem prvenstveno zbog, kako je rekla Branka Prpa, manipulacija "zato što vlast proglašava državu kao nemoćnu da to rasvetli i rehabilituje je".

Inicijativa članova Komisije da se Radetu Markoviću, tadašnjem šefu Državne bezbednosti, dodeli status zaštićenog svedoka posebno je sporno. O tome najuverljivije svedoči i ostavka Vukašina Obradovića koji se nije složio sa stavom da Komisija predloži Tužilaštvu za organizovani kriminal da pokrene proces u kome bi bila ponuđena zaštita licima koja su direktno učestvovala u organizovanju ubistva Slavka Ćuruvije. Indicije da se na taj način pokušava delimično amnestiranje Radeta Markovića je dodatni argument za protivljenje njegovom statusu zaštićenog svedoka.

Neobično da je član komisije od početka vicepremijer Aleksandar Vučić koji je u vreme ubistva bio ministar informisanja. U tom svojstvu on je morao, ili da zna i mogao je odmah da traži izveštaj od nadležnih službi, ili je mogao da podnese ostavku. On se o tom slučaju nikad nije izjašnjavao, a neprirodno je da on o tome ništa ne zna, imajući u vidu njegovu tadašnju poziciju. Tada je bio veoma aktivan i po njegovom zakonu Ćuruvija je doveden u situaciju da je morao ugasiti svoje listove Evropljanin i Dnevni telegraf.

NA PUTINOVOM TRAGU

350

SRBIJA JE ISCRPELA sve svoje nacionalne potencijale na strategiji koja je bila usmerena na prekomponovanje Balkana. Opređeljujući se za takvu strategiju i politiku pre 30 godina, Srbija je izgubila trku sa vremenom i istorijom, pa tako i mogućnost da racionalno promišlja svoje stvarne interese i da u tom smislu traži rešenja u skladu sa zahtevima vremena.

Jasno je da promene 2000. godine nisu suštinski zadirale u Miloševićovo nasleđe. Svaki pokušaj u tom pravcu bio je brutalno onemogućen (ubistvo Zorana Đinđića, rasturanje Demokratske stranke, demonizacija Liberalnodemokratske partije i njenog lidera). Najveći deo političke elite u Srbiji nije želeo niti je bio spreman da dubinski sagleda situaciju u Srbiji. Srpska elita nije odustala od nacionalizma kao jedine ideologije koja podrazumeva pretenzije na region. Dobre namere i očekivanja da će se Srbija u hodu racionalizovati, pokazali su se kao pogrešna procena. Društvo koje nije napravilo bilans i nema distancu prema Miloševićevoj politici, nema šansu da se pokrene.

Reakcije države, medija, i čitavog društva na oslobađajuću presudu hrvatskim generalima i kasnije, Ramušu Haradinaja pokazale su tvrdokornost dominantne teorije viktimizacije i nedostatak političke i svake druge volje za suočavanje s odgovornošću Beograda za ratove iz devedestih. Država i mediji, unisono, svesno su homogenizovali javno mnjenje, uz ponovljenu tvrdnju da su Srbi ponovo žrtve globalne nepravde. I u najliberalnijim krugovima civilnog sektora tvrdi se da se "posle oslobađajuće presude za akciju 'Oluja' gubi ključni motiv, odnosno ideološki okvir rata koji je njegov uzrok.

Rat je sada, bar što se hrvatskog učešća u njemu tiče, ostao samo odbramben i oslobodilački”.

Istine radi, treba reći da je Beograd, upravo zbog stepena homogenizacije na ovom i ovakvom „interpretativnom modelu” nedavne prošlosti, uspeo da razvodni efekat Haškog tribunala, kao i Međunarodnog suda pravde.

U razrađivanju ove teze važno je postaviti pitanje zašto je to tako i koji su to mehanizmi dostupni državama, čiji su režimi vodili zločinačku politiku, da priznaju i preuzmu odgovornost za počinjene zločine?

Majski izbori doveli su do tektonskih promena na političkoj sceni Srbije. Pri tome, naprednjaci i nova vlada nemaju odgovore na aktuelna ekonomska i socijalna pitanja. Pribegavanje borbi protiv korupcije je u prvim mesecima dobilo podršku javnosti. Međutim, nejasno je da li će se borba protiv korupcije voditi preko institucija i tužilaštva, ili će se završiti na sličnom pokušaju ruskog predsednika Vladimira Putina u slučaju Hodorkovski.

Aktuelna vlada objektivno i nema veliki izbor osim da usliši određene zahteve međunarodne zajednice (pre svega, EU) kako bi obezbedila finnsijsku podršku za zemlju koja je pred kolapsom. Međutim, i na tom planu, pre svega kada je reč o Kosovu, i dalje se pokušava odugovlačiti i iznuđivati rešenja za koja međunarodna zajednica nema sluha. Naime, dugo najavljivana državna platforma za Kosovo očigledno ide u pravcu rešavanja severa Kosova po receptu Republike Srpske, što ne samo Albanci neće i ne mogu prihvatiti, nego i Srbi koji žive južno od Ibra. To znači da Srbija ponovo gubi vreme na rešenju koje je odavno odbačeno.

Šta je zapravo strategija naprednjaka. Da se svetu predstavi kao poželjan partner, koji je sposoban zatvoriti pitanje granice, a da pri tome na unutrašnjem planu „ugasi svetlo“ u Srbiji.

Nova vlada u proteklih šest meseci nije postigla konsenzus o tome kako organizovati politički sistem, osim da sruši sve što je prethodna vlast uradila. Pri tome, politička, institucionalna i administrativna arhitektura vlasti je ionako jedna od najkontraverznijih tema i 12 godina nakon promena. Promena izbornih rezultata na lokalnom nivou uvodi Srbiju u opasno stanje koje može završiti i anarhijom, Odluka Ustavnog suda o neustavnosti brojnih odredaba Zakona o nadležnostima Vojvodine, jer nisu u skladu sa Ustavom iz 2006, koincidirala je sa početkom mandata nove vlasti. Osim rušenja vlasti u Novom Sadu i još nekim mestima u Vojvodini sada se ide i sa zahtevom da se potpuno ukine autonomija Vojvodine.

Izvršene su i masovne smene na profesionalnim pozicijama. Na svim funkcijama, vertikalno i horizontalno, došlo je do smena što je svojevrsna „kulturna revolucija“ koja će imati trajne posledice. Smenjen je, među ostalim, i guverner Narodne banke. U institucije su se vratili stari kadrovi, posebno u sektoru bezbednosti. Vraćanjem na posao sudija i tužilaca koji u procesu reforme sudstva nisu bili reizabrani (njih oko 500) stvorila se atmosfera revanšizma, a ionako polovična reforma sudstva je srušena.

Politika nove vlade, uz unutrašnju političku regresiju i nedefinisanost orijentacije i uloge ne samo na Balkanu, već i u Evropi, vodi Srbiju u izolaciju i novu fazu opšte involucije. Ta politika odražava patrijarhalnost i izraziti otpor evropeizaciji i modernizaciji Srbije. Narodnjaštvo i populizam su samo jedna od manifestacija srpskog nacionalizma koji i dalje opstaje kao jedina ideologija. Unisona podrška velikog dela javnosti i liberalnijeg dela civilnog sektora politici Aleksandra Vučića svedoči i o nečem drugom što je zabrinjavajuće. Iz svega se nazire otpor tranziciji u pravcu tržišne privrede, pravnoj državi, odnosno reč je o nastojanju u pravcu ravnomerne (egali tarne) distribucije.

Srbija se nalazi u takvoj političkoj i moralnoj krizi koja u rešavanju iziskuje više imaginacije i više hrabrosti. Srbija nema poverenje u samu sebe, otuda njena agresivnost. Njena elita je podeljena na fundamnetalnim pitanjima i u velikoj meri je izgubila poverenje javnosti, jer zbog odsustva legitimsnosti i odgovornosti, pre svega, ona nije sposobna da rešava ključne probleme društva.

To ukazuje na potrebu promene nacionalne strategije. Ona bi bila važan podstrek za Srbiju. Potrebno je da se uspostavi “moralni minimum” koji bi omogućio da se sama konstituiše kao država, ali bi vodio u pravcu racionalnog suživota naroda na ovim prostorima. Taj minimum podrazumeva uspostavljanje moralne vertikale. Zatim, suđenja pred nacionalnim sudovima, što bi pokazalo da i unutar samog društva postoji snažna potreba da se napravi diskontinuitet sa prethodnom politikom.

Od naše nedavne prošlosti, i s tim u vezi od naše traume, možemo pobeći samo ukoliko tu prošlost RAZUMEMO. Znači, Miloševićevo nasleđe možemo prevladati samo ako se okrenemo licem prema njemu.

Svaka zemlja, ili preciznije, svaki narod ima i mračnu stranu u prošlosti. Problem je u tome kako se određeno društvo odnosi prema toj prošlosti i da li se sa njom identifikuje. Umesto da koristi sve što je do sada urađeno

u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Srbija je u konstantnom poricanju. Rat iz devedesetih tumači kao zaveru Zapada i secesionističkih republika Slovenije i Hrvatske. Pri tome, odriče se i svoje anti-fašističke prošlosti. Antifašizam je ispražnjen od sadržaja: moralnog stava, slobode i tolerancije. Rehabilitacija Draže Mihailovića je dodatno problematična, jer su se ratovi iz devedestih odvijali pod četničkom ideologijom. Ovakvim fabrikovanjem istorije stvara se dodatna konfuzija u glavama mladih ljudi koji nemaju pravi uvid u devedesete.

Imajući u vidu ozbiljnost situacije u kojoj se Srbija nalazi, neophodno je sagledati da li aktuelna vlast poseduje potencijal za rešavanje takvog nasleđa. Svaki iole upućen posmatrač Srbije ne može prenebregnuti činjenicu da naprednjaci nemaju potencijal za tako suštinske zahvate. Njihovo kalkulisanje kako da "disciplinuju" Srbiju u periodu kad im međunarodna zajednica još gleda kroz prste, ukazuje na to da nisu svesni koliko je takav pristup poguban. U aktuelnoj vladi jedino socijalisti i premijer Iвица Dačić poseduje znanje i umešnost vođenja države. Nije slučajno Iвица Dačić dobio najteži zadatak – Kosovo – što može ili da ga sruši ili da ga uzdigne, zavisno od toga kako će se eventualni sporazum sa Kosovom tretirati u javnosti, pre svega u medijima.

Aleksandar Vučić jezdi na objektivnom nezadovoljstvu građana koji na najvaljenu borbu protiv korupcije gledaju kao na izlaz. Vučić pokušava tu podršku da prevede, ili se bar tako se spekuliše, u eventualnu podršku naprednjacima na prevremenim izborima sledeće godine, koji bi im, u tom slučaju obezbedili suvereno vladanje Srbijom. A to bi vodilo u poravcu totalne kontrole društva, slične onoj koju Putin pokušava da sprovede u Rusiji. Odnosno, sve ukazuje na to da je moguća diktatura jednog čoveka, jer se svi ključni događaji dešavaju van institucija koje se zaobilaze. Javni život je ugušen, a svako racionalno mišljenje ili objektivna kritika su na udari tabloida i dnevnih saopštenja naprednjaka.

Najlagodniju poziciju u novoj vlasti sebi je obezbedio Tomislav Nikolić koji se ustoličio na predsedničkoj poziciji sa koje nema nameru skoro da ode. Zaoštrio je odnose sa regionom, učvrstio je stav o Srbima kao žrtvi, obezvredio male pomake na regionalnoj normalizaciji, a Evropi je poručio da je "Srbija Evropa, ali da nas očigledno neće". To mu daje manevarski prostor da u budućnosti, ako propadne pokušaj dobijanja datuma za pregovore o članstvu u Evropskoj uniji, obezbedi odstupnicu.

Ozbiljan problem političke scene Srbije je i kriza Demokratske stranke i činjenica da ona (još) nije uspela da se pozicionira kao ozbiljan opozicioni glas što je u datoj situaciji od presudnog značaja. Ta uloga pala je na leđa LDP i malog dela civilnog sektora. A upravo su LDP, NVO i liberalniji mediji na stalnom udaru ekstremne desnice koja uživa podršku vlade.

Ukoliko Srbija uskoro ne donese odluku o pristupanju NATO, ali i o ispunjavanju uslova za pregovore o članstvu u EU, ostaće izolovano i marginalizovano ostrvo, u dovoljnoj meri neutralisano za dalju destabilizaciju suseda.

EU ne sme dozvoliti izolaciju Srbije i mora maštovitije pristupiti ne samo Srbiji, već i svim zemljama Zapadnog Balkana. Politika „štapa i šargarepe“ ima svoje domete u društvima kao što je srbijansko.

Kriteriji i uslovi koji su postavljeni pred Srbiju nisu ostvarivi u dogledno vreme zbog nedostatka kapaciteta, ali i zbog orijentacije koja je antievropska. Da bi se sprečili regresivni trendovi, neophodno je ih preduprediti novom politikom, integrisanjem pojedinih sektora, strategijom razvoja.

TOMA NIKOLIĆ KAO DR DABIĆ

TURBULENCIJE NA POLITIČKOJ sceni Srbije su logičan ishod majskih izbora. Unutrašnje previranje u Srpskoj radikalnoj stranci (SRS) nakon poraza i nemogućnosti da uđe u vladu bilo je neumitno kako bi se ta stranka pripremila za evropsku budućnost Srbije. U tom smislu propagandna čaršijska mašinerija je veoma brzo “oprala” Tomislava Nikolića i, takoreći preko noći, promovisala ga u “civilizacijsku kočnicu radikala”. Tako su se, na primer, mogle čuti teze da je reč o “sanaderizaciji” Nikolića, o čoveku koji je odlučio da kaže “ne” Vojislavu Šešelju i sl. Tomislav Nikolić je dobio široku podršku, uz kvalifikacije da je čovek od principa i morala. Zaboravljene su sve činjenice o njegovom učešću u ratu i sumnje da je možda lično počinio zločine, te da se nije odrekao Velike Srbije, odnosno velikodržavnog projekta.

O čemu je zapravo reč?

Reč je o veoma veštom manevru koji ima za cilj preuzimanje stranke od Vojislava Šešelja koga su već svi otpisali. Njegovo ponašanje u haškoj sudnici teško da bi se uklopilo u novi imidž Srbije – zemlje okrenute Evropi.

Radikali su preko Vojislava Koštunice u poslednjih pet godina bili na vlasti uz punu podršku Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), Srpske pravoslavne crkve (SPC), konzervativnih krugova i – Rusa. I to – što svi prećutno priznaju – zahvaljujući Tomislavu Nikoliću. Pre toga i Šešelj je bio u vladajućoj koaliciji u vreme Miloševića, što znači da su radikali kontinuirano na vlasti već 15 godina.

Neočekivana pobeda Borisa Tadića zbacila je radikale sa vlasti, što je izazvalo paniku u konzervativnom bloku, jer su oni, dugoročno jedini pravi

oslanac Rusije u Srbiji. Do Tadićeve pobede došlo je zahvaljujući sazreva-
nju građana Srbije koji su promenili svoje prioritete, odnosno pomerili su
se sa iluzije o velikodržavnom projektu na sopstveni život. Tadićev potpis
na Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), a pre toga na Partnerstvo
za mir, po prvi put je stavio Srbiju pod kišobran evroatlantskih integracija.
Dugoročno, to znači da Balkan ulazi u mirnije vode, jer se fokus velikih sila sa
Evrope pomerio prema centralnoj Aziju. Srbija je, dakle, slobodna da krene
napred.

Veličanje Nikolića uvod je u njegov politički comeback koji će ga naciji
predstaviti kao čvrstog i moralnog čoveka u odnosu na mekanog i neod-
lučnog Tadića. Demokratska stranka koja će postepeno prerasti u režimsku
stranku, glavna je opstrukcija ruskoj sveprisutnosti. I Rusi su za stabilizaciju
Srbije i njen ulazak u EU. Zato nije slučajno to što je Tomislav Nikolić rešio
da podrži sporazum sa EU. Glavni cilj Rusije je da spreči ulazak Srbije u NATO
i da obezbedi partnera preko koga uvek može da destabilizuje region. Stra-
teški cilj Rusije je da se EU učini što zavisnijom od ruske energije.

Prerušavanje Nikolića je upravo u funkciji zadržavanja neutralnog sta-
tusa Srbije, uprkos Sporazumu sa EU. Tadić je za njih suviše "evropski". Već se
ruši njegov imidž – čaršija protura priču o njegovoj autoritarnosti (a ko nije?),
kao i da nije on uhapsio Karadžića (već Koštunica), da je bio iznenađen kad
je čuo vest, da odustaje od Kosova... Neodlučnost DS i, u suštini stalno okle-
vanje (pokušaj da se pomire sve strane, pa i radikali) narušava njen ugled
nasuprot odlučnom Nikoliću – moralnom i principjelnom.

Ove kalkulacije ipak ne uzimaju u obzir novu realnost na Balkanu, u
Evropi i svetu. To se odnosi i na Ruse. Rusija je više izgubila nego što je dobila
ulaskom u Gruziju, jer su strani investitori za samo nekoliko dana pobešli
iz Rusije. Gubitak se procenjuje na oko 10 milijardi dolara. Osim toga, ruski
monopol nad resursima prinudiće Zapad na brže traženje alternativnih
izvora energije. Rusija svojom akcijom u Gruziji nije povratila svoj hladno-
ratovski status, već je pokazala svoje slabosti. One nisu male. Rusija je zemlja
koja godišnje beleži demografski pad od 800.000 stanovnika, zemlja nejake
ekonomije i demokratije, ali i dalje imperijalnih ambicija koje stalno podri-
vaju najbliže susede. Rusija ih time još više gura od sebe.

Dakle, Nikolićev manevar ima punu podršku konzervativnog bloka i
Rusije, jer u Tadića nemaju poverenje. Nikolić će biti ponuđen kao alterna-
tiva Tadiću, sa pokušajem da se on predstavi kao pravi lider Srbije.

KAKO SAM I ZAŠTO POZVANA DA SVEDOČIM

RAZGOVARALA: TAMARA NIKČEVIĆ

357

Predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Sonja Biserko, ponovo je ovih dana na potjernicama beogradskih tabloida. Ovoga puta zbog toga što bi se, kako tvrde pouzdani izvori „službenih glasnika“, mogla pojaviti kao svjedok Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu u tužbi te države protiv Srbije za genocid. Odakle uopšte medijima takve informacije? Ko im ih je dostavio? Najzad, hoće li Sonja Biserko uskoro zaista svjedočiti u Hagu?

„Tačno je: Hrvatska me je pozvala da budem svedok u eventualnom sudskom procesu koji bi ova zemlja mogla da vodi protiv Srbije za genocid. I u tome ne vidim ništa sporno“ – kaže Sonja Biserko. „Ono što je po mom mišljenju sporno je odnos države prema većini onih građana koji su tokom proteklih godina bili pozivani da svedoče u postupcima protiv srpskih zvaničnika pred bilo kojim međunarodnim sudom. Setite se, uostalom, kako su prolazili svedoci Slobodana Miloševića ili Vojislava Šešelja; ili porodica Milana Babića koja je bila izložena konstantnim pritiscima. Nažalost, znamo kako je to završilo“.

VREME: *Kao što znamo i kako su završavali svjedoci u procesima protiv nekih drugih; recimo, Ramuša Haradinaja.*

SONJA BISERKO: Da, da, naravno... Ovakav tretman svedoka nije karakterističan samo za Balkan, za bivšu Jugoslaviju; sličnih slučajeva imate svuda u svetu, posebno u procesima koji se vode protiv mafija ili ratnih zločinaca.

U tom smislu, kao znak predostrožnosti, imena svedoka se drže u tajnosti sve dok proces ne počne.

Kako je vaše ime dospjelo u javnost, šta mislite?

Budući da su obe strane u sporu – Srbija i Hrvatska – dostavile sudu listu svojih svedoka, verujem da je informaciju pustio državni vrh. Naime, videvši moje ime na spisku svedoka, neko iz srpskog pravnog tima je vest prosledio vrhu države, a oni medijima. E, sad, budući da je stanje u društvu haotično i da se – s obzirom na situaciju u policiji, u tajnim službama, među ekstremističkim i radikalnim grupama – ne može pouzdano utvrditi ko zapravo ovom zemljom vlada, pojavljivanje mog imena u kontekstu svedoka hrvatske strane u tužbi za genocid protiv Srbije očito je sračunat potez sa ciljem da se izložim novim pritiscima, šikaniranju, da se zastrašim...

Plaćite li se?

358

Iako nije prvi put da se protiv mene vodi kampanja sa namerom da se zastrašim, oteram iz zemlje i slično, moram da kažem da nije prijatno. Tim pre što se moj pristanak da svedočim u tom procesu tretira kao izdaja. Pritom, ljudi zaboravljaju kakav je bio taj rat; zaboravljaju tenkove koji su odavde kretali na Vukovar, cveće koje su Beograđani bacali na njih; zaboravljaju da je kasnije taj grad bio spravljen sa zemljom. Sve se to zanemaruje, namerno stavlja u drugi plan kako bi se dokazalo da Srbija nije učestvovala u ratu. Čemu, nažalost, pogoduju mnoge okolnosti.

Mislite na pojedine presude Tribunala u Hagu?

Naravno. Nažalost, činjenica je da niko iz Srbije nije optužen za rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Slobodan Milošević je, kao što znate, pre kraja suđenja umro. I zato onaj ko na bilo koji način danas pokuša da podseti građane na sve što se devedesetih godina prošlog veka događalo na prostoru bivše Jugoslavije, biva proglašen „neprijateljem naroda“, „mrziteljem“ ili „izdajnikom“. Iako, pritom, imate 400. 000 ratnih veterana koji su – samo da bi se, kažem, odbacila odgovornost Srbije za učešće u ratovima devedesetih – u ovom društvu gotovo nepostojeća grupacija. Ali, gde su svi ti ljudi ratovali?! Na čijoj teritoriji?!

Na kraju, moram da naglasim da postoji izvesna razlika između načina na koji je protiv mene vođena hajka u vreme Slobodana Miloševića, Vojislava Koštunice i danas.

Kakva razlika?

Razlika je u tome što su u Srbiji danas na vlasti ljudi koji su taj rat vodili, koji su za njega odgovorni. Uostalom, predsednik države, Tomislav Nikolić, je bio na ratištu; prvi potpredsednik Vlade, Aleksandar Vučić je kao dobrovoljac ratovao oko Sarajeva; šefu njihove nekadašnje stranke, Vojislavu Šešelju, sudi se za ratne zločine u Hagu... Po mom mišljenju, bilo bi dobro ako bi protagonisti istorijskih događaja koji su Srbiju doveli do ove situacije objasnili zašto su se promenili, zbog čega su izmenili svoju politiku. Na taj način bi dobili i veću podršku i razumevanje građana. Ovako, ispada, imaju razloga za pokušaje sprečavanja razgovora i svedočenje svakog onog ko bi javnost podsetio na to što su nekada činili. Zato je, u smislu pritiska, ova vlast mnogo opresivnija. Čemu, ponavljam, u prilog ide duboka razvaljenost srpskog društva, nepostojanje institucija.

Pamtite li da je, kad je o institucijama riječ, ovdje ikada bilo mnogo bolje?

U pravu ste: nikada nije bilo mnogo bolje. Ipak, imam utisak da je pažnja međunarodne zajednice, budući da je Kosovo odredila kao prioritet, danas manje usmerena na situaciju u Srbiji. Što ova vlast, naravno, i koristi.

Šta hoćete da kažete?

Hoću da kažem da je sa vladajućom strukturom Zapad očito postigao neku vrstu dogovora oko odustajanja od podele Kosova, a da im je zauzvrat obećao da će im jedno vreme gledati kroz prste kad je reč o unutarsrpskim političkim prilikama, o razvoju institucija. Taj dogovor je, srećom, privremen.

Kako privremen?

Tako što dobijanje datuma za početak pregovora sa EU menja politički kontekst u smislu da će Evropa uskoro konačno početi da kontroliše rad srpskih institucija.

Uzgred, nema sumnje da je upravo Demokratska stranka najodgovornija za taj strašni paradoks da ljudi sa takvim biografijama danas Srbiju uvode u EU! Da su lideri Demokratske stranke bili zreliji, da su napravili ratni bilans – koji će, inače, Srbija kad-tad morati da napravi – stvari bi izgledale mnogo drugačije. Umesto toga, nakon 5. oktobra 2000, Srbija je zapravo nastavila rat drugim sredstvima. Kad to kažem, mislim na konstantno ometanje pokušaja konsolidacije država nastalih na prostoru bivše Jugoslavije; pre svih Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije i Kosova. Sve ove zemlje su u nekoj vrsti problematičnih odnosa sa Srbijom.

I dalje?

Naravno. Doduše, vlada neka vrsta primirja – Crna Gora je primer – ali to ne znači da je zaustavljen pokušaj dezavuisanja procesa pridruživanja tih država EU ili NATO paktu. U tom smislu, na delu su pokušaji kompromitacije lidera tih zemalja, destabilizacije njihovih unutrašnjih političkih prilika, različite vrste pritisaka i slično. Reč je o širokoj strategiji na koju Srbija, nažalost, i dalje troši najveći deo svoje energije.

O svemu tome, kao i o onome što se u protekle dve decenije događalo na prostoru bivše Jugoslavije, Helsinski odbor za ljudska prava u Srbiji je objavio mnogo knjiga; sakupljeni su materijali, filmovi i ozbiljna dokumentacija koja svedoči o tome. Te materijale Helsinski odbor za ljudska prava široko distribuira – ne samo u zemlji i regionu, nego i u svetu. I to je još jedan od razloga zbog kojih ova vlast na mene ima pik: izgleda veruju u nekakav veliki uticaj koji navodno imamo u inostranstvu.

360

Imate li ga? Koliko se čitaju vaši izvještaji?

Čitaju se, budući da je reč o analizama koje su precizne i tačne i koje su izvedene iz brojnih prezentiranih dokaza. Naravno da je uticaj o kome ova vlast govori i od koga očito strahuje neuopredivo manji od onoga koga Helsinški odbor i ja, ustvari imamo; ali to se namerno mistifikuje i u javnosti interpretira na taj način.

Ali, da se, ako dozvolite, još jednom vratim na ulogu i uticaj međunarodne zajednice na događaje na Zapadnom Balkanu: po mom mišljenju, problem je u tome što Zapad suviše često vodi politiku podilaženja Srbiji. To je činio iz dva razloga: prvo, zato što je Srbija najveća zemlja na Balkanu i drugo, zbog težnje da se kao takva na neki način smiri i uvuče u dijalog sa EU. Što je, budući da već decenijama poseduje odlično razrađene ne samo diplomatske, nego i obaveštajne mehanizme, Srbija veoma vešto koristila. Nažalost, takav odnos međunarodne zajednice dugoročno Srbiji samo štetiti.

U kom smislu?

U smislu da je u tim mešetarenjima, u zakulisnim igrama, trgovinama i pogodbama, Srbija u suštini zanemarivala sebe, svoje stvarne probleme.

Ako, recimo, pogledamo Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju – instituciju koju, inače, veoma uvažavam i cenim – videćemo da ni taj sud nije imao mehanizme koji bi i Srbiju, ali i ostale zemlje bivše Jugoslavije, naterali da se unutar sopstvenih društava pozabave donetim presudama, izvedenim dokazima koji su uglavnom ignorisani; istovremeno, sud je anatemisan i proglašavan za „anti“... Dodajte bilo koju od zemalja bivše SFRJ.

Najzad, mislim da je velika greška i to što Zapad ovde zapravo nikad nije doneo neku ozbiljnu strategiju razvoja regiona; što, naravno, onda nisu učinile nijedna od zemalja bivše Jugoslavije pojedinačno. Umesto toga, centar interesovanja EU bila su ljudska prava, institucije, korupcija koju, inače, nije moguće iskoreniti sve dok za tako nešto nemate odgovarajuću ekonomsku podlogu.

Vlada premijera Ivice Dačića je borbu protiv korupcije označila kao jedan od svojih prioriteta. Šta je sa tim?

Po mom mišljenju, reč je više o medijskoj kampanji čiji je cilj da se Aleksandar Vučić javnosti predstavi kao čovek koji se, rizikujući sve – čak i sopstveni život – jedini ozbiljno bavi gorućim problemom ovog društva. Naravno, nakon godinu i po dana, sve se pretvorilo u farsu, u konstantnu predizbornu kampanju koja bi Vučića i njegovu partiju trebalo da ustoliči na mesto koje prvi potpredsednik Vlade Srbije zapravo tako žarko želi: novog neprikosnovenog vođe srpskog naroda. Zato cela priča deluje tako lažno, tragikomično... Najzad, imam utisak da građani polako shvataju da od Vučićeve navodne borbe protiv korupcije, osim puke kampanje i veštačkog pokušaja uzdizanja kulta ličnosti, ustvari nema ništa.

Kako nema ništa? Neki ljudi su pohapšeni, počela su suđenja...

I? Kakv je rezultat? Izvinite, jesmo li do sada imali epilog bilo kog od tih slučajeva? Nismo. Umesto toga, korupcija i dalje cveta, što je nabolji dokaz da je ova vlast u njoj ogrezla taman koliko i sve prethodne. Zbog toga, umesto obećanih epiloga, imamo nova obećanja, zaklinjanja, hapšenja ljudi preko tabloida – i to obično petkom; rečju, populističko vladanje čiji je cilj da opravdano nezadovoljstvo masa usmeri ka tačno određenom pojedincu ili grupaciji. U konkretnom slučaju, ka Demokratskoj stranci koja je, nažalost, i sama dala povoda da se preispitaju i provere pojedini potezi njenih bahatih funkcionera. Ipak, bilo bi tragično da – kakva je-takva je – Demokratska stranka nestane, budući da se politički život ne može odvijati normalno ako na sceni imate takvu dominaciju samo jedne partije.

Moram da vas pitam: kao članica Političkog saveta Liberalnodemokratske partije, kako gledate na odluku te stranke da najprije prihvati da uđe u Privremeno veće Beograda...

Ali, ta odluka je u međuvremenu preinačena! Što me raduje...

Preinačena je zbog toga što je, kako kaže Čedomir Jovanović, upravo Demokratska stranka „zatrovala atmosferu i ponašala se

neodgovorno“. Inače bi, valjda, cvjetalo na hiljade cvjetova... Dakle, na osnovu svega, da li je riječ o najavi bliže saradnje Liberalnodemokratske partije sa Srpskom naprednom strankom?

Ne znam da vam odgovorim na to pitanje. I sami vidite koliko je naša politička scena fluidna. Savezi se stvaraju bukvalno preko noći. Evo, Boris Tadić govori jedno, Dragan Đilas drugo; možda bi i demokrate mogle da završe u nekom savezu sa naprednjacima, ne znam... Uostalom, političkom scenom se ne bavim na taj način.

Na koji način se bavite?

Pokušavam da uhvatim suštinu. I vidim da je, nažalost, stanje veom loše: vlada teror nad slobodnim mišljenjem; gotovo bez ikakvog otpora se odvija proces revizije istorije i pokušaj ispravljanja činjenica, ne samo iz nedavne prošlosti, nego i celog XX veka. I to sve zato što su naše političke elite nezrele, sebične i prilično nesposobne.

Kada je reč o Liberalnodemokratskoj partiji, iako nisam njen član, podržavala sam i podržavam ono što oni zastupaju. Mislim da su ipak uspeli da ovom društvu nešto kažu. U karajnoj liniji, to što su svih ovih godina zagovarali Čedomir Jovanović i Liberalnodemokratska partija, danas je, makar formalno, državna politika Srbije. Naravno, još uvek ne znamo na šta će sve to izaći.

Kad vas je Hrvatska pozvala da svjedočite u procesu kojim ta država Srbiju optužuje za genocid...

Prvo, reč je o tužbama za koje se očekivalo da će na kraju ipak biti povučene...

Ima li još uvijek šanse da se tako nešto učini?

Mislim da uvek ima šanse. Po mom mišljenju, povlačenje tužbi bio bi znak sazrevanja naših političara i društava, korak ka uspostavljenju ozbiljne regionalne saradnje. Jer, ovako se još uvek gledamo preko nišana.

Inače, Hrvatska je kao uslov za povlačenje tužbe Srbiji postavila tri zahteva: rešavanje pitanja nestalih lica, procesuiranje raznih zločina i definisanje granice na Dunavu. Što srpski državni vrh nije prihvatio. Hoću da kažem da u tim pregovorima Srbija konstantno zateže.

Ali, zar premijer Ivica Dačić nije i sam nedavno pozvao Hrvatsku na dogovor po pitanju međusobnih tužbi za genocid?

Jeste, ali kažem vam: Hrvatska još uvek čeka odgovor na postavljena pitanja i, ako se tako nešto dogodi, tužbe će sigurno biti povučene. Zato bi

bilo lepo ako bi predsednik Nikolić, premijer Dačić i njegov zamenik, Aleksandar Vučić, javnosti konačno otvoreno rekli šta je uslov hrvatske strane. Tim pre što su i Srbija i Hrvatska svesne da će ih takvo suđenje koštati. Jer, sa jedne strane ono lako može biti pretvoreno u neko novo mrcvarenje; sa druge, može biti i korisno, jer bi se pokazalo šta se početkom devedesetih ovde zapravo dogodilo.

O tome je, prilikom nedavne posjete Beogradu, govorio i hrvatski predsjednik, Ivo Josipović.

Ali, mnoge stvari su već izašle na videlo tokom suđenja u Haškom tribunalu. Podsetiću vas da je, recimo, Milan Babić bio svedok koji je u Hagu izneo veoma važne činjenice na osnovu kojih je lako definisati karakter rata koji je tamo vođen, način na koji je on pripreman, kako je finasiran, kako je došlo do okupacije trećine hrvatske teritorije... Osim toga, kada je 2002. uhapšen, Slobodan Milošević je, odgovarajući za finasijske malverzacije, iz beogradskog zatvora poručio kako svi tokovi novca nisu mogli biti prikazani zato što je tim parama Srbija finasirala ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

U kom smislu bi ovaj proces mogao nanijeti štetu Hrvatskoj?

Verovatno tako što bi se otvorilo pitanje ratnih zločina hrvatske strane nad Srbima, počinjenih tokom Domovinskog rata.

Mislite na avgust 1995?

I na to. Međutim, tu nije reč o etničkom čišćenju...

Nije?

Ne. I to je najproblematičniji deo... Srpska strana veruje da bi to što se dogodilo nakon vojne akcije Oluja – onih šest stotina staraca – moglo da se kvalifikuje kao etničko čišćenje. Međutim, reč je o organizovanom egzodusu u kome je Beograd odigrao ogromnu ulogu.

Sa druge strane, ako do tog suđenja uopšte dođe, ono bi ipak bilo šansa da se građanima ove zemlje jasno kaže da je devedesetih Srbija izvršila agresiju na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu; time bi karakter ratova vođenih na prostoru bivše Jugoslavije jednom za svagda bio definisan. A upravo je to ključna činjenica koja izostaje u ovdašnjoj percepciji.

Ako se zna kako je Međunarodni sud pravde u Hagu presudio u procesu koji je Bosna i Hercegovina vodila protiv Srbije, kakva je, ustvari svrha ovih tužbi? Ima li, po vašem mišljenju, osnova da se ono što se dogodilo na teritoriji Hrvatske po bilo kom osnovu kvalifikuje kao – genocid?

O tome ne bih davala mišljenje, ne želim da komentarišem. Ali, kada je reč o tužbi Bosne i Hercegovine, ne zaboravite da je tokom suđenja utvrđeno da je – kao to ironično reče Žarko Puhovski – u Bosni, u Srebrenici zapravo počinjen „općinski genocid“. Sa druge strane, Radovanu Karadžiću se u Hagu ne sudi samo za Srebrenicu, nego i za druga mesta u BiH gde su srpske snage počinile genocid.

U svojoj presudi, Međunarodni sud pravde navodi kako za genocid nije bilo dovoljno dokaza. A nije ih bilo zbog toga što je, s jedne strane Srbija zatajila određena dokumenta koja su mogla da posluže kao dokaz i, sa druge, zato što je reč o odnosu koga pojedine zemalje EU imaju prema genocidu kao takvom. Ipak, u toj presudi je ostalo da Srbija nije učinila ništa kako bi sprečila genocid u Srebrenici; što je strašna optužba. Osim toga, iz pravosnažnih presuda Haškog tribunala pojedinim visokim zvaničnicima RS, vidi se na koji način je Srbija podržavala rat u Bosni: kako je organizovala kamione, davala oružje, novac, logistiku... Uostalom, genocid i nije moguće organizovati bez podrške države i državnog aparata.

Kako je, dakle, uopšte došlo do toga da vam Hrvatska ponudi status svjedoka u ovom procesu?

Tako nešto sigurno nisam sama tražila... Znae, svaka od strana u procesu pokušava da pronađe svedoke; tako su došli do mene. Verovatno znaju da se Helsinški odbor bavio Hrvatskom; kod nas su dolazile brojne srpske izbeglice iz Hrvatske kojima smo tih godina pomagali; na osnovu njihovih iskaza, dobijenih dokumenata, praćenje suđenja u Hagu, čitanja i, najvažnije, razumevanja Jugoslavije, Helsinški odbor je pravio svoje izveštaje.

Šta znači – razumijevanje Jugoslavije?

Helsinški odbor i ja se razbijanjem Jugoslavije ne bavimo od juče; to je tema koja nas veoma interesuje, koju pažljivo pratimo. Uostalom, pre početka ovog rata sam radila u jugoslovenskom Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove i, prirodno posla, imala određene informacije i podatke šta se zbiva u Jugoslaviji. U tom smislu, podsećam vas da je na Haškoj konferenciji 1991, Jugoslavija dobila poslednju priliku da sačuva državni okvir. Znajući da je za svoju stranu već pridobila JNA i da je definisala vlastite ciljeve, Srbija je to odbila. Glavni razlog odbacivanja predloga je bilo to što „Srbi nisu manjina“. Iako su sve manjine, uključujući i albansku, već bile dobile specijalni status. Hoću da kažem da je procena srpskog državnog vrha očito bila da može da dobije sve što je zamislila. Naravno, ta procena je bila pogrešna

i sad vidimo koliko je koštala. Pogotovo Srbe u Hrvatskoj koji su bili taoci politike Beograda.

I, kada već govorim o problemu SFRJ kao složene zajednice, o ratu, o počinjenim zločinima, moram da kažem da je, po mom mišljenju, osnovno pitanje – kako se i na koji način čovek odnosi prema procesima čiji je savremenik.

Kako se vi prema tome odnosite?

Tako što pokušavam da dođem do istine. Ma kolika, inače, bila njena cena... Uprkos raznim interpretacijama i manipulacijama, tu nikad sigurno nije bilo reči o tome jesam li za jednu, a protiv druge strane; ne.

Nego?

Bavila sam se ljudskim pravima i to kao osoba kojoj pripadnost bilo kojoj etničkoj grupi – ni Srbima ni Hrvatima ni Bošnjacima – ne znači mnogo. Naprosto, ne postojim na taj način; ne osećam i ne mislim tako. I sa tim u skladu živim i radim. Dakle, pratim procese, beležim, analiziram... Trenutno sam član Međunarodne misije koja se bavi praćenjem kršenja ljudskih prava u Severnoj Koreji. Na čijoj sam tu strani, šta mislite? Ko su „moji“? Protiv koga sam?...

Vidite i sami koliko su sve te optužbe besmislene.

MILOŠEVIĆ JE I DANAS POBEDNIK

366

PAMUKOV „MUZEJ NEVINOSTI“, koji sam nedavno posetila u Istanbulu je, verovatno najneobičnije i najsnažnije umetničko delo koje sam u poslednje vreme videla. Zato, jer evocira živote i misli junaka iz njegovog istoimenog romana. Ali, i svakog od posetilaca. Na samom ulazu stoji citat iz Aristotelove *Fizike* u kome filozof pravi razliku između pojedinačnih trenutaka koje naziva “sada” i Vremena. Dakle, liniju koja objedinjuje trenutke Aristotel naziva sadašnjošću. Ne znam kako ću za koju godinu gledati na sadašnji trenutak. Po čemu je značajan i da li se uopšte razlikuje od brojnih trenutaka koje sam proživela tokom poslednjih 25 godina? Još jedna hajka, nipodaštavanje, vređanje, poziv na linč. Država kao svetinja. I stalna tačka razlaza, srpski nacionalizam. Potrošene su sve rezerve otpora. Pristajanje na sve otvara pitanje smisla bilo kakve akcije. Možda su smisao mladi ljudi koji prolaze kroz našu kancelariju i koji uvek iznenade strance svojim lucidnim pitanjima i razmišljanjima.

* * *

Vratila su mi se sećanja na čitav period od protekle 23 godine, veoma dinamične, opasne, naporne godine. I sama se čudim odakle mi takva posvećenost, upornost. Uložila sam svoje najbolje, najzrelije godine u to. Zašto, pitam se. A pomak je tako mali. Problemi su ovde mnogo dublji, mnogo složeniji. Nakon intervencije 1999, kada smo počeli sa našim analitičkim i izdavačkim poduhvatom, otvorio se za mene jedan potpuno novi prostor. Bilo je potrebno mnogo dublje promišljanje od puke reakcije na rat i ratne strahote. Šta posle svega i kako se vratiti u normalu? Pred Srbiju se postavilo duboko

moralno pitanje na koje ni danas nema odgovora. Zbog nespremnosti da prihvati novu realnost i svoju odgovornost za krvavi pir, Srbija se učaurila. Nesposobna je da se odredi prema budućnosti. Zdrav razum nalaže regionalno pomirenje, jer bez toga neće biti sposobna ni za svoju evropsku pripadnost. Zato traži savezništvo Rusije i Kine – što dalje od mesta zločina.

Moj boravak u Vašingtonu u Američkom institutu za mir, 2001, bio je korisna pauza od Beograda i stalne prikopčanosti na dnevna događanja. Tamo sam se usamila (donekle) i počela sa ozbiljnim iščitavanjem svega i svačega.

* * *

Povratak iz Ženeve (1988) i uključivanje u mrtvu trku za opstanak Jugoslavije. To je radila savezna administracija. Naše ministarstvo je bilo značajna karika u tom naporu. Međutim, destrukcija koja je krenula iz Beograda bila je mnogo učinkovitija. Pored Ministarstva su dnevno defilovali radnici na protestne mitinge sa kojih su se vraćali kao Srbi. Bila je to dobro orkestrirana predstava koja se nije mogla zaustaviti. I u samom Miniustarstvu bile su očite podele na one koji rade na spasavanju zemlje i one koji su koristili sve mogućnosti da je unište. Bilo je i onih koji se nisu mešali. Ministarstvo je bilo važan punkt za srpsku propagandu prema inostranstvu. Počelo je, naravno, sa Drugim svetskim ratom, Jasenovcem, i drugim jamama. Organizovano se radilo na raspamećivanju Srba u Hrvatskoj i Bosni. Novosadski relej služio je kao moćno sredstvo za njihovu mobilizaciju. Brojne delegacije, posebno one iz Evropske unije pokušavale su posredovati, ali već je bilo kasno. Njima je više bilo stalo da se održi Jugoslavija nego nama, mada su postojale brojne analize koje su ukazivale na mogućnost sukoba. I Evropljani i Amerikanci – svi su bili emotivno vezani za tu zemlju. Haška konferencija (1991), je upriličena da bi se obezbedio kakav-takav državni okvir koji bi krizu raspleo na miran način. Vojska je već bila uzela stranu. Neki „sipovci“ su redovno odlazili u ministarstvo preko puta na „konsultacije“. Ili ono s druge strane, gde je stolovao srpski ministar za insotrane poslove. Promene u Hrvatskoj i Sloveniji tretirane su kao kontrarevolucionrane, reakcionarne. Ustaške. Vezivanje Hrvatske za ustaštvo.

Prvo su otišli Slovenci uz psovke i vređanja. Pa Hrvati. Ja sam otišla posle Haške konferencije. Prvo etničko čišćenje počelo je u saveznoj administraciji. Svi su zaboravili na brojne misteriozne smrti, pre svega, u vojsci i policiji.

* * *

U tom tragičnom sunovratu nekoliko žena – Snežana Mihajlović, Koka Kavran, Branka Alendar, Jadranka Jelinčić i ja – pokrenulo je inicijativu za osnivanje Evropskog pokreta u Jugoslaviji. O tome je bilo reči i ranije ali bez realizacije. Sve smo radile na evropskim pitanjima u administraciji i bile veoma entuzijastične da nešto konkretno uradimo. Kasnije su se priključili i drugi. Srđa Popović je izabran za predsednika. Još jedan uzaludan pokušaj.

* * *

Znam mnogo ljudi koji su doživeli lične i porodične tragedije, posebno one koje su poreklom iz Hrvatske, Bosne, Kosova i/ili mešovitih brakova. Videla sam mnoga unesrećena lica, uključujući lica onih koji su prošli kroz našu kancelariju 1995. Ne mnogu da zaboravim ta lica i taj očaj. Zbog direktne umešanosti u njihove sudbine nakon što su odbačeni, ostala mi je ta slika koja me ne napušta. Uvek se setim one žene iz Like (valjda) u redu pred hrvatskim konzulatom koja sanja svoje životinje. Najviše je proganja koza koju je najmanje volela. To mi se tako plastično urezalo. I još jedna žena iz Dalmacije koju su bacili dole, u Sandžak. Govorila je ikavicu. Ima bolesnog muža koji samo leži. Došla je da traži pomoć. Rekla je da joj je jedina želja da se naspava u krevetu. Jer nije imala ni krevet.

Sećam se i lica stotina onih koji su svakodnevno opsedali našu kancelariju na Obilićevom vencu. Hteli su kući, potpisivali nekakve formulare (skupili smo 30.000 potpisa za povratak). To je imalo odjeka. Prvi put je otvoreno pitanje povratka u međunarodnoj zajednici. Ljubivoje Aćimović je napisao papir koji je poslat Kontakt grupi i koji je kasnije sasvim kopiran u Aneksu VII Dejtonskog sporazuma. Bio je to podvig. Istovremeno, išla je i akcija sa Slavkom Goldštajnom i Vesnom Pusić u Zagrebu. Napravili smo zajedničku Deklaraciju o povratku svih. I to je imalo odjeka.

* * *

Sa Biljanom Kovačević sam se jednom prilikom našla u Tuzli. Jugoslavija u malom. Verovatno najočuvanija sredina u BiH. Otišle smo na Kapiju gde se održavala komemoracija za 71 poginulog 25. maja 1995. Od granate sa srpskih polažaja na Ozrenu. Od tada svake godine se održava komemoracija u kojoj učestvuje gotovo ceo grad. Bez patetike i sa puno mere i dostojanstva. Sasvim drugačija estetika, recimo, od one koju vidamo u sličnim prilikama u Srbiji. Ispred Biljane i mene stajala su tri momka, pravoslavca, koja su po svom ponašanju pripadali Tuzli. Dakle, ni naznake od one arogancije i patetike koja inače karakteriše naš svet baš u takvim prilikama. Bila sam

i u Vukovaru, Srebrenici, Sarajevu i Zadru za vreme opsade, Dubrovniku, Mostaru... Tragedija do tragedije.

* * *

Na Kosovu sam 20 godina u kontinuitetu. Prvi put, 1993. Albance sam poznavala i u Ženevi. Posle intervencije bila sam na Kosovu. Hodali su uspravno, prvi put. Oslobođeni i spremni za sve napore da se spaljena zemlja povrti u život. Tada sam obišla i drugu stranu, poraženu i ostavljenu sebi. Vodili smo kampanju za njihovu integraciju u kosovske institucije na lokalnim i kosovskim izborima. Na upravo održanim izborima to je radila država.

* * *

Istrajavanje Beograda na svojim ambicijama na kraju je dovelo Srbiju u ćorsokak iz kojeg će teško izaći sama. A čini se da joj ta pozicija godi, da odražava njene ambicije da bude sama, da ne pravi napor u sređivanju unutar sebe, da zatvori oči na sve zločine, da živi ulogu žrtve koju niko ne razume, da tako neguje svoju posebnost, da živi na mrvicama, da se beskrajno i jeftino zabavlja. Nisam verovala da ću biti svedok svega toga. Tako se na kraju osećam i sama izolovana, i to dvostruko. Ovde u ovoj sredini koja ne prihvata drugačije i zato što smo svi izolovani. Na kraju čovek ostane sa prtljagom sa kojim ne zna šta da radi.

* * *

Rodno mesto mog oca, Knin, imalo je važnu ulogu u „srpskoj revoluciji“ devedesetih. Na njihovom „nacionalnom osvešćenju“ radila je Srpska akademija nauka i umetnosti pune dve decenije, a manastir Krka postao je sveto mesto u koje su hodočastili svi koji su nešto značili u srpskoj kulturi. Sima Dubajić izjavio da je srpski nacionalista (ponosito), a onda to negirao i rekao da mu to izletelo. Neki opet Kninjanin, penzioner u Beogradu, javno je izjavio da je hrvatska štampa (*Danas*, *Vjesnik* i *Slobodna Dalmacija*) antisrpska. Jedan novinar *Slobodne Dalmacije* se naljuti, sedne u avion rano ujutro, uzme taks i ode u neko naselje, pravac k tom tipu da ga pita šta je on to mislio (i kako) i da mu on to sve argumentuje. Čovek bio još u pidžami, malo se zburnio, a onda uporno tvrdio da je u pravu. Argument – zato što on tako kaže. Onaj tip, novinar, se toliko naljutio (sve to piše u članku), ali ga nije opsovao jer je stariji čovik, a i upao mu je u kuću.

Tako su izgledale novine tog vremena u punom jeku kampanje protiv svih. Sve su izvredali i nikom ništa.

* * *

A sad malo o Beogradu.

Beograd je grad koji je nekada imao ulice koje su u junu mirisale na lipe. U to sam vreme (sedamdesetih) svako veče izlazila u grad druženja radi. Izlazilo se na tri-četiri mesta – znalo se gde ko sedi. Tako je trajalo sve dok nisam otišla u London. Kad sam se vratila pred Titovu smrt, grad je već počeo da se menja. Bila sam insider/outsider, imala sam neki drugi ugao gledanja. Počelo je „srbovanje“, prvo kao “zezanje”, a onda se to “uozbiljilo” i prešlo u euforiju. Usred zakuvavanja, ja sam otišla u Ženevu odakle sam možda još bolje posmatrala situaciju. Iz male, uređene i mirne Ženeve Beograd je ličio na košnicu. Srpska zajednica u Švajcarskoj se aktivirala. Počelo je skupljanje novca za pozlatu krsta Sv. Save. I misija u kojoj sam radila, i svi oni koji su su se osećali Srbima počeli su akciju skupljanja. Sveto jedinstvo doskorašnjih ideoloških suparnika, četnici, nedićevci, ljotićeveci, partizani, komunisti – svi su bili zajedno. Izdavač Dimitrijević iz Lozane (*L'Age d'Homme*) već je promovisao Dobricu Ćosića i druge bardove srpske književnosti. Crnčević i Kapor su redovno posećivali i “zabavljali” srpsku zajednicu. Bila je to veoma organizovana akcija i priprema.

Beograd se u međuvremenu izgradio i prolepšao, liči na velegrad, ali njegova prepoznatljiva atmosfera je nestala u nepovrat. Šešeljeve horde pljačkaša i ubica ostavile su neizbrisiv trag. I ne samo njegove. Nakon 5. oktobra Beograd je postao perionica novca – kafići, restorani, butici. Nije došlo do suštinske smene vlasti. Milošević je i danas pobednik. Srbija je u međuvremenu poražena, ali ne i politički. I dalje se snuju snovi o rekompoziciji Balkana. Taj period sam proživela pod užasnom stigmom, stalnim pretnjama, uključujući fizičke. Koštunica, Tadić, Nikolić – svi su gurali isto, a popuštali kada nisu imali kud. Mnogo toga je potrebno da bi Beograd vratio sopstvenu dušu. Otišli su mnogi moji prijatelji, prijatelji iz mladosti koji su bili deo onog Beograda – Ivan, Željko, Dragan, Biljana, Novak, Srđa Ali, ostale su letnje noći i miris lipa.

* * *

U mom sećanju posebno mesto ima London, kao grad, kao sazrevanje, spoznaja sveta, spoznaja sebe. Leo Murray mi je na odlasku poklonio knjigu *London Belongs to Me*. Dragi prijatelj kojeg sam poslednji put videla u Reform Clubu za vreme trajanja Londonske konferencije 1992. Imao je već 90 godina. U Londonu sam počela misliti o Jugoslaviji outside/inside. Prvi put sam se srela sa drugačijim percepcijama o Jugoslaviji, sa četnicima

i njihovom izdavačkom delatnošću, kraljevskom porodicom i Englezima koji su obožavali Jugoslaviju. Sećam se penzionisanog engleskog pilota koji je boravio na Visu tokom Drugog svetskog rata. Posle više od 30 godina tražio je dozvolu da poseti Vis koji je u drugoj Jugoslaviji bio neko vreme nedostupan strancima. Kad se vratio sa Visa, provela sam ceo dan sa njegovom porodicom. Bio je sretan što je ponovo sreo katoličkog sveštenika koji je u međuvremenu naučio engleski zahvaljujući BBC-u. U vozu za Brajton, jednom prilikom, grčki diplomata me je pitao šta će biti sa Jugoslavijom nakon Titove smrti. Bila sam zatečena tim pitanjem. Tada se u akademskim krugovima u svetu već spekulisao sa tom novom realnošću. I u Beogradu je tada aktivirana grupa koja se pripremala za Titovo nasleđe. Poznati su rezultati njihovog delovanja tokom poslednje tri decenije.

U Londonu sam počela pomno čitati sve o Jugoslaviji. U Engleskoj su se tada održavali seminari o samoupravljanju. Jugoslavija je u to vreme bila zanimljiv model Zapadu. U Engleskoj se već tada govorilo o izdvajanju Škotske. Eto, i danas se o tome govori. Možda će iduće godine biti i referendum o samostalnosti Škotske. Svakako će proteći bez ratnih sukoba.

Osim što sam ispešačila London i zašla u svaki kutak, sećam se neba nad Kensington parkom preplavljenog zmajevima. Svaki posetilac parka u tom momentu imao je po jednog zmaja. A nebo nad Londonom je čudesno, stalno je u pokretu. Sećam se i Titove jednodnevne posete na povratku sa samita nesvrstanih na Kubi. U Ambasadi je bila fertutma. Grupa četnika je urlala pod prozorom njegovog hotela. Tito se naljutio i rešio da ne ode na večeru kod kraljice. Premijer Džejms Kalagan je lično došao u hotel i odveo ga u Bakingamsku palatu, a kraljica Elizabeta je sišla niz stepenice kako bi dočekala maršala (što inače nije po protokolu). Četnike su bili prethodno udaljili vodenim šmrkovima. Dejvid Oven, tadašnji ministar spoljnih poslova, ispratio je Tita na aerodromu. Kod starijih Britanaca, učesnika Drugog svetskog rata, Tito je imao visok rejting. Antifašistički pokret u Jugoslaviji uživao je veliko uvažavanje u Britaniji. O tome su pisali Dikin, Ficroj Meklin i mnogi drugi.

* * *

Sedamdesete su bile uzbudljive. Jugoslavija se kretala, njena kulturna scena je bila na svetskom nivou. Počela je liberalizacija zemlje. Moja generacija se lako zapošljavala. Ja sam kratko bila u jednoj spoljnotrgovinskoj firmi, ali sam brzo prešla u Savezni sekretarijat inostranih poslova (SSIP). Dve

godine pripravničkog staža – od pisarnice, protokola, političkih uprava, do arhiva, pa državni ispit. Ovoren mi je put za svet u kojem sam već dugo bila.

A pre toga, Peta beogradska gimnazija. A, još pre toga, detinjstvo između Beograda i Dalmacije. I Varšave. Kairo u vreme početka Pokreta nesvrstanih. Česti susreti Tito-Naser. Lagodno osećanje što sam iz Jugoslavije. To je nešto što je dolazilo spolja. Kasnije sam tek shvatila zašto. Kairo, Zamalek, Gezira park, Port Said School, pa onda Ismailia, Suez, Crveno more. Bila je to prva prava senzacija u mom životu. Susret sa drugim i drugačijim. Ostali su mirisi, boje, jezici, Zamalek kao najkosmopolitiskije mesto u tom momentu. I pustinja kao neka vrsta drugog *Heimata* – pored dalmatinskog krša, plavetnila i mirisa.

I, na kraju (ili na početku) rođena sam u Beogradu, u jugoslovenskoj, partizanskoj porodici. Odrasla sam kao Jugoslovenka, Beogradanka, Dalmatinka, Evropljanka, kosmopolitkinja. Jugoslavija je i dalje prostor kojem pripadam bez obzira na novu realnost. Ne sanjam novu Jugoslaviju, ali sa svima saosećam. U Njujorku sam srela makedonskog režisera koji je snimio dokumentarni film o Jugoslaviji u ratu kroz viđenje svoje čete. Rekao mi je da je tek posle Dejtonskog sporazuma, tražeći svoje prijatelje, naknadno zavoleo Jugoslaviju. 1988. je otišao iz Makedonije, a da je nije ni poznao. Nije on jedini.

Sve države nastale na lešu Jugoslavije morale bi imati više respekta prema toj državi koja ih je štitila od spoljnih aspiracija, omogućila im emancipaciju i, što je najvažnije, današnje državne granice koje je međunarodna zajednica priznala. Bilo bi dobro da ih i mi priznamo.

SRPSKA ELITA NESPREMNA ZA MORALNU OBNOVU DRUŠTVA

Predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava (HO) Sonje Biserko, posle svega što je doživela tokom poslednjih petnaestak godina podseća na onaj redak soj koji je kadar da izdrži sve napade. Srpski mediji prednjače, pogotovo tabloidi kojima bi bolje pristajalo i drugačije ime. Nedavno su je ponovo dohvatili pošto je list koji sebe doživljava kao ozbiljan objavio ono što nije smeo. O ulozi svedoka Republike Hrvatske u sporu sa Srbijom pred Međunarodnim sudom pravde ne bi da govori, što joj i nije dozvoljeno, a da su se držali pravila to ne bi objavljivali ni srpski mediji.

373

RAZGOVARAO: DRAGAN BANJAC

Rođena je u Beogradu, od oca Đure i majke Marije... Da kaže nešto o sebi, tako je krenula priča za naš list. „Ovih dana previše, čini mi se, govorim o sebi. Moj diplomatski staž vezan je za Jugoslaviju i bilo je zanimljivo i časno predstavljati zemlju koja je imala specifičnu ulogu u međunarodnim odnosima. Ne samo u pokretu nesvrstanosti, već i u evropskim odnosima“.

POBJEDA: Prvi Vaš angažman bio je u Ženevi?

BISERKO: U Ženevi sam najviše bila angažovana na UN regionalnoj komisiji za Evropu, koja je tokom hladnog rata bila jedini međunarodni forum na kome su se susretala dva bloka. Jugoslovenski predstavnici (Vladimir Velebit i Janez Stanovnik) ukupno su bili 21 godinu na funkciji generalnog sekretara te komisije. U vreme kada sam tamo bila (1984–1988) već je došlo do relaksacije odnosa i videlo se, na primer, da se dve Nemačke približavaju. Jugoslavija

je polako gubila svoju geostratešku važnost, videlo se, po načinu na koji su naši predstavnici učestvovali (ili nisu) na raznim telima Komisije, da Jugoslavija gubi i orijentaciju. U obaveznom izveštaju na odlasku napisala sam da Jugoslavija nema evropsku politiku, što moj ambasador nije hteo da potpiše.

London?

Iz Londona nosim drugačije iskustvo. Osim što je London važan u svakom pogledu, za mladog diplomatu to je iskustvo koje ga trajno profiliše. Tamo sam se prvi put suočila sa pitanjima vezanim za Jugoslaviju, njenu budućnost, drugačije viđenje, sa aktivnostima emigracije. Pri kraju rada u Minsitarstvu radila sam u Upravi za analizu i planiranje, a poslednje tri godine Ministarstvo je bilo u procepu zbog delovanja raznih struja, posebno onih iz Srbije. Zvanična politika je, ipak, bila za očuvanje Jugoslavije. Ali, već je bilo kasno, bojim se da savezno rukovodstvo nije bilo pripremljeno (i kadro) da se izbori sa srpskom agresijom na svim nivoima.

Nakon odlaska iz SMIP angažovali ste se na gotovo sličnim poslovima?

Još dok sam bila u Ministarstvu radila sam na osnivanju Evropskog pokreta u Jugoslaviji i Centra za antiratnu akciju. Nisam bila svesna da se moj život, kao i mnogih drugih, nepovratno promenio. Onda je grupa nas osnovala Helsinški odbor koji je odmah dočekan *na nož*. Mislim da je u *Republici* izašao tekst u kojem je rečeno da je „grupa nepoznatih građana osnovala Odbor“. Od početka – smicalice, osporavanja, stigma, pretnje...

Zašto se borite za ljudska prava koja su zagarantovana?

Tačno je da su ljudska prava zagarantovana Ustavom i brojnim zakonima koji uglavnom odražavaju evropske standarde. Međutim, daleko smo od toga da te standarde doživljavamo kao vrednosti koje dnevno praktikujemo. To još nije sastavni deo naše političke kulture. Osim toga, naše društvo je prilično ksenofobično i autistično. Srpska elita nije pokazala spremnost da se angažuje na moralnoj obnovi društva.

Šta je sa odgovornošću?

Upravo taj deo – preuzimanja odgovornosti – nedostaje Srbiji, bez obzira na činjenicu da su od ratova i zločina prošle gotovo dve decenije. Ne samo da država nije preuzela odgovornost i osudila zločinačku politiku režima Slobodana Miloševića, nego je ta politika nastavljena drugim sredstvima.

Helsinški odbor će, izgleda, potrajati?

Helsinški odbor je, poput drugih NVO sastavni deo demokratskih procesa u postkonfliktinim društvima i neophodan mehanizam za nadgledanje državnih institucija i ponašanje političkih elita. Organizacije za promociju i zaštitu ljudskih prava postoje i u veoma razvijenim demokratijama, jer ljudska prava su stalna tema i uvek će biti. Ljudska prava u pluralističkom svetu (i u Srbiji), u svetu različitih kultura, religija, jezika i nacija mogu biti značajan agens. Treba reći da je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iznikla kao reakcija na Holokaust, odnosno na strahote Drugog svetskog rata i iskustvu nacizma. Mihael Ignjatief (Michael Ignatief) u svom eseju *Ljudska prava kao politika* ističe da su ljudska prava „postala globalna stvar tako što su postala lokalna stvar, sa ciljem da daju podršku običnim ljudima u njihovoj borbi protiv nepravednih država i represivnih društvenih postupaka“. Nažalost, Srbija još uvek ne prihvata koncept ljudskih prava, jer upravo u njemu vidi opasnost za raspad idealizovane patrijarhalnosti.

Kako vidite buduće odnose u regionu?

Interpretacija ratova iz devedestih je poseban problem, jer se svodi na tezu da je Zapad razbio Jugoslaviju tako što je dao podršku secesionističkim republikama. Srbija je vodila agresorske ratove u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. U Bosni je počinjen i genocid. Ta istina je za sada neprihvatljiva u Srbiji i čini se sve da se ona relativizuje. Međutim, nepoznavanje ili neprihvatanje istorijskih činjenica, posebno nedavne prošlosti, predstavlja ozbiljan problem, jer bez osvrtaanja na prošlost razvoj društva nije moguć. Tim pre, što region ima svoju percepciju o devedesetim. Odnosi u regionu zapinju pre svega na interpretaciji ratova iz devedesetih i na nastalim problemima. Integracija u evropsku zajednicu neminovno podrazumeva i suočavanje sa prošlošću.

Kako danas vidite „ostavštinu“ Slobodana Miloševića?

On je izabran kao izvršilac radova. Smatralo se da poseduje sve osobine neophodne za ostvarenje srpskog projekta u trenutku kad je postalo jasno da Jugoslavija ne može da se reorganizuje po srpskom receptu kao jaka, centralizovana federacija. Njegovi mentori okupljeni oko Dobrice Ćosića, kao i neposredni izvođači u vojsci, policiji, raznim službama, medijima i drugim sferama, sve to svedoči o širini podrške koju je imao. Njegova smrt je dočekana u Srbiji kao olakšanje. Beograd je odmah osudio Tribunal za njegovu smrt. Jer, Milošević je umro kao nevin čovek u pravnom smislu i njegova post fact kriminalna krivična odgovornost neće nikad biti dokazana. Međutim,

njegovo suđenje, koje je trajalo četiri godine, Srbija je svakodnevno gledala. Upravo je iza tog procesa ostao ogroman materijal, važan za suočavanje u Srbiji. Ti materijali mnogo govore o zločinima, žrtvama, počiniocima, nalogodavcima, odgovornosti državnih institucija, kao i o ulozi međunarodne zajednice u razvoju konflikta, ratu, mirovnim sporazumima, i u postkonfliktnom menadžmentu, uključujući formiranje Tribunala. Dolazi vreme u kome će se ta „ostavština“ tretirati na sasvim drugačiji način. A u svođenju tog bilansa Miloševićeva odgovornost neće biti najveća.

Je li bilo realno da Zoran Đinđić bude spasilac?

Zoran Đinđić je tragična figura i veoma neobična i složena pojava za naše prilike. Helsinški odbor je objavio knjigu o Đinđiću, „Etika odgovornosti“ koja se sastoji od 14 različitih priloga. Knjigu je priredila i napisala uvod za nju, Latinka Perović. U knjizi se jasno vidi njegova ličnost i proces Đinđićevog političkog sazrevanja. Nažalost, nije imao priliku da afirmiše Srbiju kao evropsku zemlju – on ju je tako razumevao. Razumeo je i dubinu njenog moralnog pada, znao je šta bi trebalo raditi, ali je veoma brutalno uklonjen upravo zbog toga. Evo, prošlo je 10 godina od tada i Srbija jeste završila svoju saradnju sa Haškim tribunalom, međutim, samo tehnički. Jer ni nakon što je Slobodan Milošević smenjen i poslat u Hag, srpska elita i najveći deo DOS nisu napustili nacionalni program, već je, u ime očuvanja ratnog plena, nastavljen „rat“ drugim sredstvima, diplomatskim putem i sa demokratskom legitimacijom.

Mislite na srpski entitet u BiH?

Da, to se pre svega odnosi na očuvanje Republike Srpske (RS), na čijoj se integraciji u ekonomski i kulturni prostor Srbije strateški radi od potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Taj odnos prema RS se prelama i preko interpretacije rata u Bosni koji se tretira kao „oslobodilački rat“ Srba koji su ostvarili „veliku istorijsku pobedu“. Dobrica Ćosić kaže da je „ogromnim žrtvama stvorena Republika Srpska“, odnosno „prva srpska država preko Drine“. I veoma spor i problematičan hod Srbije prema Zveopskoj uniji (EU) je takođe „iznet na mišiće“ i uz veliku podršku EU. Pitanje je koliko će još vremena trebati da se Srbija stvarno integriše, ne samo u Uniju već i u svoje najbliže susedstvo.

O bivšem predsedniku Borisu Tadiću nemate dobro mišljenje?

Da li treba da podsetim da je Tadić „očistio“ DS od svih bliskih Đinđićevih saradnika. On se pomerao onoliko koliko je morao, nije imao hrabrosti (ili znanja) da iskorači i napravi Srbiji toliko neophodan zaokret. Zbog

svoje arogancije i neprofesionalnih savetnika izgubio je izbore nakon kojih ne samo da se nije lično snašao, nego se i stranka raspala. Očito je da želi natrag u politiku, ali za to bi morao da napravi iskorak koji bi Srbiji otvorio perspektivu. Bez pravljenja ratnog bilansa Srbija se suštinski neće pomerati.

Šta mislite o Šešeljevim kadrovima – Tomislavu Nikoliću i Aleksandru Vučiću?

Sva trojica su bili Miloševićeva udarna pesnica. Šešelj je u Hagu, čeka presudu. Nikolić je predsednik Srbije, a Vučić je, kako kažu, najmoćniji čovek u zemlji. Svi imaju ozbiljnu ratnu prošlost. Ne možemo govoriti o kolektivnoj krivici, ali svakako možemo reći da je jako veliki broj njih podržavao Miloševića i učestvovao u zločinima. Očigledno je da svi neće i ne mogu biti osuđeni. Recimo da je Šešelj simbolično pred Sudom za celu Srpsku radikalnu stranku. Problem je, međutim, moralne prirode – kako objasniti da je posle toliko godina upravo Nikolić izabran za predsednika. Pri tome nosi i titulu četničkog vojvode koju malo ko dovodi u pitanje. Zato što je na delu moralna tupost i relativizacija i zato što Srbija „nije bila u ratu“. Teza koja je postala i „zvanična“ istina o ratu devedesetih. Danas su oni politički amnestirani, ali ne i moralno. Svi su se upregli da se zaborave njihove biografije sa tezom da gledamo u budućnost. Ali sve ostaje u sećanju, ništa se ne zaboravlja. Doći će vreme da i oni stanu pred sud istorije.

Za Miloševićevog (Ivicu Dačića) kažete da je sposoban?

Ivica Dačić je verovatno, među njima, najспособniji političar. Neverovatno sa koliko spretnosti meandrira u srbijanskom političkom lavirintu. Ali ni on ne može pobeći od prošlosti svoje partije i od svoje lične. Pravedno je da su upravo njih trojica završili sa Kosovom, nadam se. Osim što je Kosovo otišlo, sada smo svedoci jednog političkog „muljanja“ iz koga se ne zna ko će izaći kao „pobednik“. Svi jedni druge drže kao taoce. Jednom kad se prekine taj lanac počće izlaziti mulj taložen tridesetak godina.

Srbija je dobila datum za početak pregovora sa EU?

U procenjivanju uloge i značaja EU, kada je reč o Srbiji, važno je imati u vidu širi kontekst, kao i objektivnu procenu o tome kuda Unija ide. To zbog toga što se i očekivana kandidatura Srbije treba posmatrati kao deo procesa u kome će se Srbija prilagođavati pravilima kompleksnog procesa evropskih integracija. Nakon 20 i više izgubljenih godina i poraza takve nacionalne politike, bilo bi važno da sadašnja politička elita shvati da i Srbija najzad treba da preuzme odgovornost za učestvovanje u međunarodnim poslovima.

Kosovo je sporazumom sa Beogradom otvorilo sebi put ka EU. Naravno Makedonija i Bosna još uvek imaju problema sa konsolidacijom svojih država. EU je vodila pogrešnu politiku prema Balkanu. BiH i Makedoniju je trebalo davno uvući u proces pristupanja, jer bi to stabilizovalo obe zemlje.

Hrvatska je već u EU?

To je dobra i ohrabrujuća vest za region. Crna Gora je na tom putu. Ona bi mogla biti sledeća članica. Mala zemlja sa znatno manjim problemima od Srbije, pa i Hrvatske. Ima dosta prednosti koje samo treba dobro iskoristiti. Čini mi se da ima i mladu generaciju već osposobljenih ljudi koji to mogu izneti.

Da, ipak, kažete nešto o svedočenju?

NAŽALOST, NEMAMO DRUGU POLITIČKU ELITU

RAZGOVARALA: NASTASJA RADOVIĆ

379

MONITOR: *Ljudska prava su već dugo deo zakonodavstava svih zemalja bivše Jugoslavije. A koliko su ona u umovima i "srcima" njihovih građana? Probleme u vezi sa tim danas ima i Hrvatska koja je u EU...*

SONJA BISERKO: Region je prošao kroz veoma dramatičnu fazu kršenja ljudskih prava tokom ratnih godina od – genicida, zločina protiv humanosti, etničkog čišćenja, svih oblika represije i sl. To je sada iza nas, ali posledice tog perioda još uvek se osećaju. Povratak iz varvarstva u civilizaciju je dug i naporan. Pre svega zato što je potreban veliki napor da bi se povratilo poverenje i eliminisale posledice koncepta stvaranja etničkih država. Sve zemlje naslednice Jugoslavije imaju ambiciju da postanu članice EU i stoga su obavezne poštovati evropske standarde i vrednosti. Za sada su one ugrađene u regionalne ustave, zakone, strategije, akcije i sl. Nažalost, dug je još put do stvarnog prihvatanja novog sistema vrednosti, a time i prisvajanja ljudskih prava kao savremenog civilizacijskog koncepta.

Osim zakonodavstva, deluju i brojne organizacije civilnog društva koje se bave ljudskim pravima, kao i brojna regulatorna tela koje imaju zadatak da koriguju državu i vrše pritisak na nju kad god krši te standarde.

Mislim da je ipak najvažnije promeniti političku kulturu za koju je neophodno adekvatno obrazovanje, uloga medija, crkve, i društva u celini. Mora se konstatovati da je dug put pred nama, jer je transformacija društava u regionu spora i suočena s brojnim preprekama. Tranzicija je takođe zaglavljena,

jer je opstruirana raznim pojedinačnim interesima, ali i suštinskim neprihvatanjem tržišnih zakona i načina funkcionisanja privrede. Moram primetiti da je najveći otpor elita. Tokom novogodišnjih praznika, prateći štampu primetila sam da je veliki broj intelektualaca i kulturne elite u izjavama povodom kraja godine iznosio stavove koji su protiv liberalnog koncepta. A mi zapravo u celom regionu živimo jedan prilično „divlji“ sistem“ bez pravila i etike. Čini mi se da se sve reakcije na liberalne vrednosti temelje na konceptu socijane države koja odavno ne postoji. Hoću da kažem da u stvaranju nove paradigme, ne samo u regionu, već i u svetu, postoji velika opstrukcija, pre svega zbog straha da se ne izgube stečene pozicije.

U tom smislu mogu se tumačiti i naponi u pojedinačnim zemljama da se spreče ili uspore neophodne promene. Naravno, i u Hrvatskoj je to slučaj. Moram ipak da primetim da su neke norme koje nameće EU mnogo bliže socijalnoj državi nego norme koje prevladavaju u svim zemljama regiona.

Veliki publicitet je dobio početak procesa za ubistvo Slavka Ćuruvije. Dok se specijalni tužilac za organizovani kriminal, Miljko Radislavljević hvali uspesima i efikasnošću svog tužilaštva i države, njegov kolega koji je specijalni tužilac za ratne zločine, Vladimir Vukčević, žali se javnosti da je na delu neka vrsta sudske revizije presuda za ratne zločine, kao i da se prema osuđenima za ratne zločine, sve češće nadležni državni činovnici ponašaju blagonaklono. Kako vi to tumačite?

Mislim da je Vukčević u pravu mada je i Tužilaštvo učetovalo u reviziji podizanjem optužnica, na primer, u slučaju Dobrovoljačka i tuzlanska kolona. Tim optužnicama išlo se na tezu da su rat u Bosni počeli Bošnjaci protiv JNA. U slučaju Ganić, londonski sud ga je olsobodio, jer je bosanska strana podnela dokaze koji ukazuju da je srpska strana falsifikovala određene činjenice. Time je srpsko tužilaštvo doživelo svojevrsni fijakso pred međunarodnom zajednicom, pokazalo se kao nekredibilno, što piše i u mišljenju londonskog suda. Strategija podizanja optužnica svodi se na relativizaciju odgovornosti tako što se uglavnom sudi počiniteljima zločina, a ne i plane-rima i institucijama koje su stajale iza njih (na primer, vojska, policija, razne paravojske koje su bile pod kišobranom vojske i sl). Strategija se ustvari, svodi na amnestiju srpske države.

Kada je reč o slučaju Ćuruvija za sada se barata samo poznatim činjenicama. Nadam se da će slučaj ipak biti doveden do kraja. Nemam puno

poverenja u iskrenost novih vlasti, kao ni ranijih kad je reč o zločinu. Međutim, u toku je proces koji niko ne može kontrolisati. Reč je o međusobnom optuživanju i iznošenju dokaza jednih protiv drugih. Zločinački poduhvat rasvetlice njegovi glavni akteri, jer se svi bore za opstanak. Ipak je proteklih godina bilo raznih pritisaka, kako iz vana, tako i iz samog društva. Došlo je ipak, do izvesne kulminacije dokaza. Sada, na primer, i sami Srbi otkrivaju zločine, kao, na primer, onaj u Tomašici. Vučić govori o ubistvima mladića u kaficu "Panda" u Peći, 1998. Tad je u srpskim medijima pisano o albanskim zločinima. Sve to je bilo u funkciji radikalizacije Albanaca i pripreme za ono što se dešavalo 1999. To je pre toga bio slučaj i sa Hrvatskom (skrnavljenje srpskih i jevrejskih groblja, kao i brojni drugi incidenti), kao i u Bosni. To je sve radio KOS, jer je to bio način da se druga strana optuži za zločine i time se opravdavala agresija Beograda.

Kakvi su onda, po vama, efekti procesa nazvanog tranziciona pravda, u Srbiji i regionu?

381

To je proces koji će trajati decenijama, u to nema nikakve sumnje. Ali dosadašnji efekti rada brojnih aktera nisu irelevantni. Nasleđe Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) tek doći na red. Uostalom, MKSJ je nešto postigao, ipak su osuđeni glavni akteri sa srpske strane. Možda ne u punoj meri, ali dokumentacija, svedočenja, bronji filmovi i drugi dokazi – sve to je uticalo na svest ljudi. Nije reč o tome da se ne znaju činjenice. Mnogo ozbiljniji je problem poricanje društva u Srbiji. Jer, elite odbijaju da budu faktor pokretanja dijaloga o ratovima devedsetih. Prvenstveno zbog toga što su bili deo projekta na razne načine. Bilo tako što su direktno učestvovali u kreiranju ratne atmosfere, bilo davanjem legitimiteta fabrikovanim "istinama", ili pak, prećutnom podrškom. Mnogi su napravili karijere upravo na toj podršci Slobodanu Miloševiću. Najveći problem, dugoročno gledano su mlade generacije koje odrastaju na tim istorijskim falsifikatima. A ceo javni prostor, uključujući i sistem obrazovanja počiva na poricanju.

Da li je "simbolički" pokazatelj uspešnosti proevropskih političara i javnih delatnika u Srbiji slika Tomislava Nikolića na komemoraciji Nelsona Mandele u društvu američkog predsedničkog para, ili ovo najnovije, govori i intervjui Ivice Dačića i Aleksandra Vučića, sada prvih ljudi srpske Vlade, koji otpočinju pregovore u ime Srbije sa EU?

Dobro je da se Srbija "civilizuje" pogotovo glavni akteri projekta Velike Srbije. Nažalost, mi nemamo drugu političku eliotu. Rekla bih da je do sada

najviše iskoračio Ivica Dačić, ne samo na verbalnom nivou, već i svojim učinkom. Vučić je dogmata i do sada još uvek nema rezultate – sve se svodi na konstatntu predizbornu kampanju koju treba kapitalizovati prevremenim izborima. Ja mislim da su naprednjaci dostigli svoj vrhunac i sad žele da ga materijalizuju. Mnogo će zavisiti i od Demokratske stranke i njene konsolidacije . Kad je reč o predsedniku Srbije, on u velikoj meri simbolizuje većinsku Srbiju, nažalost. Njegovi gafovi i lažni pokušaji da se predstavi kao napredan političar ne idu mu baš od ruke. Jednostavno, nisu uverljivi. Sadašnjju političku postavku trebao gledati kao deo procesa koji je neminovan. Činjenica je, koju ljudi teško prihvataju, da je ona realnost Srbije. Odnosno da je Milošević potrošio ono što je bilo najbolje u Srbiji, da je upravo njemu velika većina pružila podršku. Sadašnja situacija je posledica toga. Alternativa se stavra s mukom i s brojnim opstrukcijama. Naravno, treba upozoriti i na nezrelost političara koji nemaju viiziju i ne osećaju moralnu obavezu da Srbiju što pre distanciraju od prošlosti i da prihvate odgovornost za devedesete.

Ako o odgovornosti govorimo koristeći kategorije Karla Jaspersa, čija je odgovornost ona poslednja, metafizička, u našoj najnovijoj istoriji?

To je velika tema i biće mnogo rasprave o njoj jednom kad se otvori. Smatram da je najveća odgovornost političkih, intelektualnih, kulturnih, verskih i vojnih elita. Nisam sklona da se odgovornost tek tako prebacuje na narod, što inače, redovno čine naši intelektualci. Nesposobnost da se rasprava podigne na viši nivo obavezno završava užasnim kvalifikacijama protiv srpskog naroda od te iste elite. Podsećam samo na propagandu i ispiranje mozgova pretnjama da su Srbi ugroženi, da im preti novi genocid i sl. Ratove je vodila vojska, policija. Službe i paravojske sačinjene od kriminalaca. Argumentaciju za rat davali su najveći intelektualci iz Akademije.

Naravno da to ne zači da nema šire odgovornosti društva, ali mislim da treba biti pažljiv u rangiranju te odgovornosti.

Kako vama izgleda aktuelna politička scena u Srbiji, ova uznapredovala dinamika unutar najveće partije na vlasti, gotovo raskol Nikolića i Vučića koji se, za sada, dosta vešto prikriva? S tim u vezi, interesantno je i to da je sin predsednika Srbije, Radomir Nikolić, danas "najvredniji" u stranci naprednjaka, bar po funkciji, jer je predsednik Izvršnog odbora SNS. Formira li se tu jedna "dinastička"

politička pretenzija kojoj na ruku ne ide popularnost Aleksandra Vučića?

Ne treba podcenjivati snagu Nikolićeve struje koja je utemeljena u partiji, rekla bih, i u društvu. Najvažnija je ipak veza sa Rusijom. Nikolić je imao punu podršku Rusije u predizbornoj kampanji, Rusi su naterali Dačića da se okrene naprednjacima i raskine koaliciju sa demokratama. To ne znači da Boris Tadić i sam nije odgovoran za svojih poraz. Odgovoran je posebno za situaciju posle izbora, jer nije prihvatio poraz dostojanstveno. To je u politici veoma važno. Uostalom, demokrati su pobedili u Beogradu i u Vojvodini i nisu uspeali da to zadrže. Mora se priznati da su bili izloženi i užasnom linču. Vučić je iskoračio retorički, veoma je dogmatizovao problem korupcije i na tome je dobio podršku. To je, međutim, privremeno jer naprednjaci, osim sporazuma sa Briselom (što jeste istorijski iskorak za Srbiju) nisu ništa pomerili u Srbiji. U narednom periodu glasači će tražiti konkretne rezultate na ekonomskom planu. A, tu neće biti skoro nekog poboljšanja. Može se reći da je reč o procesu koji je počeo posle 5. oktobra. Počelo je sa saradnjom sa Hagom, zatim dijalogom sa Kosovom (koji je završio Briselskim sporazumom). I tek sad dolazimo na unutrašnje uređenje same Srbije. Predstoji promena ustava, zatim decentralizacija, usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim, transformacija i tranzicija. Sve je to opterećeno brojnim preprekama i otporom. Biće padova i uspona, mešanja Rusije, pre svega otpora u samoj SNS.

Šta će biti sa demokratijom u Srbiji ako najveće stranke opozicije kao da najviše brinu o saradnji sa naprednjacima? A to je bila i glavna tema nedavnog pokušaja Borisa Tadića i njegove struje da GO DS izglasa nepoverenje aktuelnom predsedniku DS, Draganu Dilasu....

Srbija nema profilisane stranke, sad svi brinu koliki deo kolača mogu da dobiju. Nema vizije, nema principa, niti odgovornosti. Za sada je samo DSS jasno profilisana. Kolacije su, naravno, legitimne, ali ipak i one se uspostavljaju po nekakvim kriterijima. Mnogi su već potrošeni i u koaliciji obezbeđuju preživljavanje. Mislim da je to normalna pojava u ovakvim društvima sve dok ne iskorači neko ko će imati dovoljno hrabrosti da javno kaže neke stvari koje će Srbiji pomoći da se oslobodi hipoteke Miloševića i iskorači u neki drugačiji prostor. Prostor koji podrazumeva preuzimanje odgovornost za prošlost, a time i za budućnost. Neke stvari treba da se stave na svoje

mesto. Srbija je poražena, ali njena ideologija nije. Rehabilitacija četništva i dalje stvara tenzije sa regionom, ali i unutar same Srbije. Četništvo je simbol rasizma i isključivosti i pod njegovim znakom su se vodili ratovi iz devedestih. Rehabilitacija četništva utvrđuje vrednosti sa kojima Srbija neće biti rado viđen partner u regionu, zbog nepovernja i sumnje da nije odustala od svojih aspiracija. Sve su postkomunističke zemlje prošle fazu vraćanja na ideologije koje su dovele do komunističkih revolucija – znači, na fašističke. Mnoge zemlje ne mogu da se odmaknu od te paradigme. Čak je i okvir EU nedovoljan da se izbori sa tim fenomenom, na primer u Mađarskoj ili nekim baltičkim zemljama, i, naravno, na Balkanu.

Po svoj prilici, biće i vanrednih republičkih izbora u Srbiji. Popularnost naprednjaka, po nekim procenama mogla bi im odmah doneti većinu u parlamentu. Ipak, kako vi zamišljate podelu izvršne vlasti u Srbiji, nakon eventualnih republičkih izbora na proleće? Koje su, po vama, moguće opcije za predizborne, a koje za postizborne koalicije?

Izbori su sad izvesni, uprkos otporu međunarodne zajednice, jer se smatra da će usporiti reforme. Činjenica je da oni neće doneti velike promene. Naprednjaci žele da kapitalizuju svoju popularnost. Ovo je maksimum koji su mogli postići – mislim da su svesni toga. U budućnosti će biti sve teže. Naprednjaci su sada pokret i verovatno se žele konsolidovati kao partija. Pokazatelj će biti i beogradski izbori i sposobnost demokrata da iz svega izvuku lekcije. Demokrati su imali najveći potencijal u ljudima. Ono što, po mome mišljenju, treba da urade, jeste distanciranje od nacionalizma koji je doveo Srbiju u ovako tragičnu situaciju. Dakle, neophodno je jasno njihovo pozicioniranje prema granicama, pre svega Bosni i Kosovu, susedima, unutrašnjem uređenju Srbije, zločinima. Demokratska stranka treba da bude važan akter promena i zato što ima veliku odgovornost za sadšnju situaciju.
